

**T.C.**  
**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ**  
**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ VE ÜNİVERSİTELER**

**Yüksek Lisans Tezi**

**İbrahim ERTENER**

**İZMİR – 2019**

**T.C.**  
**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ**  
**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ VE ÜNİVERSİTELER**

**Yüksek Lisans Tezi**

**İBRAHİM ERTENER**

**Tez Danışmanı**  
**Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK**

**İZMİR – 2019**




DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ  
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI



Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.İ.T. Yüksek Lisans programı **2011880198** numaralı öğrencisi **İbrahim ERTENER** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır Gereğini arz ederim.

  
Doç. Dr. Başak OCAK  
Anabilim Dalı Başkanı

**SINAV TUTANAĞI**

Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9 maddesi uyarınca Enstitü Yönetim Kurulu'nun 30/05/2019 tarih ve 1026/7 sayılı kararı ile oluşturulan Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "**12 Mart Askeri Müdahalesi ve Üniversiteler**" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 25/06/2019 tarihinde saat: 14.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında düzeltme kararı verilmiştir. Aynı jürimiz 27/08/2019 tarihinde saat 11.00 da yeniden toplanmış ve tezle ilgili aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

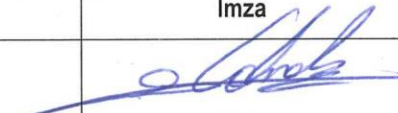


Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (85)

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(\*\*) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Taner BULUT	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Beral ALACI	

  
ONAY

Doç. Dr. Başak OCAK  
Müdür

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum 12 MART MUHTIRASI VE ÜNİVERSİTELER adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/08/2019

İbrahim ERTENER



T.C  
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU  
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10295894
Yazar Adı / Soyadı	İBRAHİM ERTENER
T.C.Kimlik No	35275692964
Telefon	5053699685
E-Posta	ibrahimertener@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ VE ÜNİVERSİTELER
Tezin Tercümesi	12 MARCH MILITARY INTERVENTION AND UNIVERSITIES
Konu	Tarih = History ; Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	186
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. FEVZİ ÇAKMAK
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

18.09.2019

İmza:.....

## ÖZET

Üniversiteler gerçekleri arayan, bilim üreten ve onu yayan kurumlardır. Bu bağlamda üniversitelerin bilimsel araştırma ve bulgulara katkıları yadsınamaz. Tarihsel sürece bakıldığında yakın zamana kadar bu alanda belirleyici bir konuma sahip oldukları görülen üniversiteleri; kültür aktarımı, meslek eğitimi ve bilimsel araştırma ve yeni bilim adamı yetiştirme işlevlerine sahip olan kurumlar olarak tanımlamak mümkündür.

Bir diğer ifade ile üniversite, evrensel kavrayışla pozitif bilimin, insan aklına ve uygarlığın bilgi birikimine duyulan güvenle geliştirildiği yenilendiği araştırma, aydınlanma kurumlarıdır. Ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik kalkınmasında önemli görevlere sahip temel kuruluşlar olarak görülen üniversiteler, bilimsel bilgi üretimine dayalı, farklı bilim dallarında faaliyet gösteren fakülte ya da başka adlar alan birimlerden oluşan yükseköğretim kurumlarıdır.

Söz konusu tarihi misyonu itibariyle siyasetin merkezinde yer alan üniversiteleri, siyasi gelişmelerden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Siyaset-ordu ilişkisinin üst düzey bir konumda yer aldığı Türkiye’de, ordunun üniversitelerle ilişki içerisinde olması da çok doğaldır.

Ordunun, doğrudan hükümeti devirip sivil idareyi ele alması yerine, ordunun kışlasında kalıp hükümeti uyarması durumuna muhtıra denilmektedir. 12 Mart 1971 günü uygulanan eylem de bu yönüyle muhtıradır. 12 Mart 1971 günü ordunun sivil idareye müdahalesiyle demokratik süreç 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bir kez daha kesintiye uğradı.

Her gerçekleştirilen bir eylemin sebebi olduğu gibi 12 Mart günü muhtıra verilmesinin de birtakım nedenleri vardır. Bu nedenler arasında; öğrenci-gençlik ve işçi eylemlerinin önünün alınamaması, komünizmin tehlike olarak ortaya çıkması, ordu içindeki cuntacılık faaliyetleri ve dış güçlerin etkisi sayılabilir. Bu araştırmanın konusu, 12 Mart 1971 Muhtırası’na giden süreçte ve sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal olaylar ile üniversitelerin muhtıraya etkisi ve muhtıra sonrasında üniversitelerle ilgili yapılan düzenlemelerdir.

Çalışmanın Birinci Bölümü’nde 12 Mart Muhtırası öncesi gelişmelere yer verilirken, İkinci Bölümü’nde 12 Mart Muhtırası öncesi üniversiteler konusu ele alındı. Üçüncü Bölüm’de 12 Mart Muhtırası sürecinde üniversiteler ve öğrenci

olaylarına değinilen çalışmanın, Dördüncü Bölümü'nde 12 Mart Muhtırası sonrası gelişmeler işlenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan Beşinci Bölümü'nde ise 12 Mart Muhtırası sonrası üniversiteler konusu üzerinde duruldu.

**Anahtar Kelimeler:** 12 Mart Muhtırası, Üniversiteler, Öğrenci Olayları.



## ABSTRACT

Universities seeking the truth, science institutions are producing and emitting it. In this context, an undeniable contribution to the university scientific research and findings. Considering the historical process until recently seen as having a dominant position in this area universities; culture transfer, training and scientific research institutions, and can be defined as having the function of training new scientists.

In other words, universities, universal insight of positive science, the human mind and the development of civilization research renewed confidence felt for knowledge, enlightenment are institutions. The country's social, cultural, economic, scientific and universities are seen as the main organizations have an important role in technological development, based on the production of scientific knowledge, higher education institutions that consist of activities of faculties or other name for the units in different disciplines.

Said Located in the center of politics as of the date of the university's mission, it is not possible to assess independent of political development. Located on the upper level of the political-military relations takes place in Turkey, where the military relationship with the university is also very natural.

The army, rather than directly addressing the civil administration to overthrow the government, the military is called memorandum to the state government to warn of mold in the barracks. March 12, 1971 memorandum day of action is also applied in this respect. After the democratic process May 27, 1960 March 12, 1971 military coup civilian administration to intervene once again suffered outages.

As well as a cause of action is held every March 12 memorandum administration has a number of reasons. Among these reasons; failure to obtain the front of the student-youth and workers' actions, the emergence of the dangers of communism, has the effect of cuntacılık activities and external forces within the army. The subject of this research, arrangements are made about the March 12, 1971 memorandum to the outgoing process and with the political and social events in the aftermath of the post-university and university memorandum memorandum effect.

March 12 Memorandum place in the first part of the study, given the Pre-Development, March 12 Memorandum Pre-University issues are discussed in the



second section. March 12 Memorandum of Process In the third part of the study referred to the University and Student Event, March 12 Memorandum Developments after the fourth section is processed. After March 12 Universities in the fifth chapter, the last part of the study focused on the subject.

**Key Words:** March 12 Memorandum, Universities, Student Events.



## ÖNSÖZ

12 Mart Muhtırası'ndan en fazla etkilenen kurumların başında hiç kuşkusuz üniversiteler gelmektedir. Üniversiteler, çağdaş yaşamın en önemli kurumlarından biri olarak toplum yaşamında ayrı bir öneme sahiptir. Yaklaşık bin yıllık tarihi boyunca üniversitelerin işlevleri ve toplum üzerindeki etkileri konusunda farklı değerlendirmeler dile getirildi ve tartışmalar yapıldı. Bu bağlamda, ülkelerin içinden geçtikleri tarihi, siyasal, ekonomik, sosyokültürel değişim süreçleri üniversitelerin gelişimini de etkiledi ve biçimlendirdi.

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal anlamda kırılmalar yaşadığı askeri müdahale dönemlerinde, özellikle de 12 Mart 1971'deki muhtıra öncesinde ve sonrasında üniversitelere ilişkin gelişimlerin ve yapılan yasal düzenlemelerin incelenmesi hedeflendi. İlk olarak, 12 Mart Muhtırası öncesi yaşanan siyasal gelişmeler, Adalet Partisi iktidarı, 1968 Öğrenci Olayları, siyasal iktidarın üniversitelere bakışı ve basınla birlikte aydınların konuya ilişkin yaklaşımları, ülkenin içinden geçtiği siyasal dönüm noktaları dikkate alınarak incelendi. Daha sonra 12 Mart Muhtırası ve sonrası siyasal iktidarın üniversitelere ilişkin düzenlemelerine yer verilerek, siyasal ve toplumsal gelişmelere değinildi.

Bu değerlendirmeler ışığında, Türkiye'deki üniversite yasaları, ülkenin geçirdiği siyasal dönüşümlere paralel olarak ele alındı. Üniversitelerin siyasal iktidarların yaklaşımlarından ne kadar etkilendiği kadar, siyasal iktidarları ne kadar etkilediği de irdelenmeye çalışıldı. Çalışmamızda değişik kütüphanelerin kaynaklarının dışında, dönemin dergi ve gazetelerinde yayımlanan haberler ve birtakım anı kitaplarından önemli oranda faydalandık. *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Son Havadis*, *Hürriyet*, *Günaydın*, *Tercüman*, *Akşam*, *Dünya*, *Yeni Asır*, *Devrim*, *Yankı* ve *Devlet* alıntı yaptığımız ve incelediğimiz gazete ve dergiler oldu. Doğan Avcıoğlu, Cüneyt Arcayürek, Metin Toker, Nihat Erim, Sadi Koçaş, Sıtkı Ulay, Muhsin Batur, Hasan Cemal ve Celil Gürkan gibi dönemin önde gelen isimlerinin birinci elden aktarımlarına sahip olmak çalışmanın zenginleştirilmesi açısından çok önemli bir kazanım oldu. Genel olarak anı türünün, taşıyabileceği subjektif öğeler nedeniyle bilimsel olmak iddiasındaki bir çalışmanın objektifliği bakımından yaratabileceği sorunlar her zaman ihtimal dâhilinde bulunsa da, faydalandığımız isimlerin birbirlerini eleştiren konuları, bu sakıncayı azaltan bir işlev taşıdı.

Bu çalışma, pek çok insanın maddi ve manevi destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmalarım esnasında bana yardımcı olan Taksim Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Kütüphanesi, Çemberlitaş Basın Müzesi, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarına teşekkür ederim. Nadir bulunan kaynakları bana ödünç vererek daha rahat çalışmamı sağlayan İslam Araştırmaları Merkezi Yayın Koordinatörü Erdal Cesar'a özellikle teşekkür ederim. Onun bana sağladığı; *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* kitapları, *TBMM Tutanak Dergileri*, *Yüksek Öğretim Araştırması* ve *Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Raporu* ile 1963, 1965, 1967, 1968, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975 yıllarına ait *Yüksek Öğretim Araştırması* kitapçıkları ile Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinin arşivleri gibi kaynaklar tezi hazırlarken çalışmama çok ciddi katkılar sundu. Bu noktada konu seçiminde ve çalışmanın incelenmesinde yol göstericiliğiyle desteğini esirgemeyen ve gerçekten en ince ayrıntısına kadar büyük bir titizlikle çalışmayı değerlendiren Danışman Hocam Doç. Dr. Fevzi Çakmak'a ve katkısı bir eş olmanın sınırlarını çok aşan Nesrin Ertener'e sevgilerimi sunuyorum.

## İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER

1.1.12 Mart Askeri Müdahalesi Öncesi Türkiye’deki Düşünsel Hava.....	4
1.2.1960-1970 Yılları Arası Yaşanan Gelişmeler.....	9
1.3.12 Mart Askeri Müdahalesi’ne Giden Süreçte Siyaset Arenası.....	17
1.4. 12 Mart Askeri Müdahalesi’ne Giden Süreçte Basının Tavrı.....	21

### İKİNCİ BÖLÜM

#### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİ ÜNİVERSİTELER

2.1.1846’dan 1932’ye Üniversitelerle İlgili Yasal Düzenlemeler.....	29
2.2.1933 Üniversite Reformu.....	33
2.3.1946 Yılı 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu.....	38
2.4.27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Üniversite Sisteminde Yapılan Değişiklikler.....	42
2.5.DPT’nin 1968 Yükseköğretim Araştırması Raporu.....	55

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ SÜRECİNDE

#### ÜNİVERSİTELER VE ÖĞRENCİ OLAYLARI

3.1.Türkiye’de 1968 Öğrenci Hareketleri.....	63
3.2.1968 Öğrenci Hareketlerinin Eylem Biçimleri.....	70
3.3.1968 Yılı Üniversite İşgalleri ve Öğrenci Hareketleri.....	76
3.4.1969-1970 Yılları Üniversite İşgalleri ve Öğrenci Hareketleri.....	81
3.5.1971 Yılı Öğrenci Hareketleri.....	86

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ VE SONRASINDA YAŞANAN

#### GELİŞMELER

4.1.12 Mart Askeri Müdahalesi Süreci.....	89
4.2.12 Mart Askeri Müdahalesi Sonrası Siyasal Gelişmeler.....	103
4.3.12 Mart Askeri Müdahalesi Dönemi Sıkıyönetim Uygulamaları.....	108
4.4.12 Mart Askeri Müdahalesi Sonrası Anayasa Değişiklikleri.....	115

## BEŞİNCİ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASI ÜNİVERSİTELER VE 1750

#### SAYILI ÜNİVERSİTELER KANUNU

5.1.Üniversitelere Yönelik Yasa Hazırlık Süreci ve Tartışmalar.....	120
5.2.Üniversite Özerkliğinin Sınırlandırılması ve Kamuoyundaki Tartışmalar .....	125
5.2.1. Siyasetçilerin Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri .....	125
5.2.2. Akademisyenlerin Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri.....	130
5.2.3. Basın Mensuplarının Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri.....	140

<b>5.3. 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu .....</b>	<b>143</b>
<b>5.4. 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu Hakkındaki Düşünceler.....</b>	<b>161</b>
<b>SONUÇ.....</b>	<b>164</b>
<b>EKLER</b>	
<b>EK 1: 28 Ekim 1960 Tarih ve 114 Sayılı Yasa ile Görevden Uzaklaştırılan 147 Üniversite Öğretim Üyesi İsim Listesi.....</b>	<b>168</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>173</b>



## KISALTMALAR

<b>ABD</b>	: Amerika Birleşik Devletleri
<b>AGE</b>	: Adı Geçen Eser
<b>AP</b>	: Adalet Partisi
<b>AÜSBF</b>	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
<b>Bkz.</b>	: Bakınız
<b>BYKP</b>	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
<b>C</b>	: Cilt
<b>CHP</b>	: Cumhuriyet Halk Partisi
<b>CKMP</b>	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
<b>Dev-Genç</b>	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
<b>DÖB</b>	: Devrimci Öğrenciler Birliği
<b>DP</b>	: Demokrat Parti
<b>DTCF</b>	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
<b>FKF</b>	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
<b>İTÜ</b>	: İstanbul Teknik Üniversitesi
<b>İÜ</b>	: İstanbul Üniversitesi
<b>KTÜ</b>	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
<b>MBK</b>	: Milli Birlik Komitesi
<b>MDD</b>	: Milli Demokratik Devrim
<b>MGP</b>	: Milli Güven Partisi
<b>MHP</b>	: Milliyetçi Hareket Partisi
<b>MTTB</b>	: Milli Türk Talebe Birliği
<b>ODTÜ</b>	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
<b>Org.</b>	: Orgeneral
<b>PDA</b>	: Proleter Devrimci Aydınlik
<b>RG</b>	: Resmi Gazete
<b>S.</b>	: Sayı
<b>s.</b>	: sayfa

<b>SBE</b>	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
<b>SBF</b>	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
<b>SFK</b>	: Sosyalist Fikir Kulüpleri
<b>SGÖ</b>	: Sosyalist Gençlik Örgütü
<b>TBMM</b>	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
<b>TDV</b>	: Türk Diyanet Vakfı
<b>THKO</b>	: Türk Halk Kurtuluş Ordusu
<b>TİP</b>	: Türkiye İşçi Partisi
<b>TKP</b>	: Türkiye Komünist Partisi
<b>TMGT</b>	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
<b>TMTF</b>	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
<b>TSK</b>	: Türk Silahlı Kuvvetleri
<b>vb.</b>	: ve benzeri



## **TABLÖLAR**

<b>Tablo 1.</b> Türkiye’de 1968 Yılında İşgal Edilen Üniversite, Fakülte ve Teknik Okullar .....	75
<b>Tablo 2.</b> Türkiye’de 1969 Yılında İşgal Edilen Üniversite, Fakülte ve Teknik Okullar.....	81



## GİRİŞ

Üniversiteler ülkelerin kaderinde farklı roller taşımaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyine göre üniversitenin toplumdaki işlevi farklılık gösterir. Gelişmiş ülkelerde üniversitenin topluma olan etkisi bilim ve teknoloji üretimine dayanmaktadır. Üniversitelere verilen araştırma projeleri kamu veya özel sektörün, ordunun belirli teknolojik problemlerini çözmeye yönelik bulunmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde üniversite ile devlet-siyasal iktidar ilişkileri oldukça birbirine yakındır. Yetişmiş insan gücü eksikliği, yetiştirici üniversiteyle işveren devlet-hükümet grubunu yan yana gelmeye zorlar. Ülkenin üniversite eğitimi görmüş eleman ihtiyacı geniş ölçüde dışa bağımlı olup, yüksek eğitim kurumlarının bu konudaki ağırlığı sınırlı kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise üniversite-hükümet ilişkilerinin düzeyi farklıdır. Bu ülkelerde sanayinin çarkları yeni dönmeye başladığı için yetiştirilen personel endüstrileşme sürecinin bir çeşit motoru rolünü oynamaktadır. Hükümetler üniversitelerden kendi programları doğrultusunda bazı alanlarda uzmanlar yetiştirilmesini isterler. Bunun yanı sıra uzun vadeli planları ve köklü reformları gerçekleştirmek için, yine her dalda uzmanı bulunan üniversitelerden yardım istemektedirler.<sup>1</sup> Bu durumda üniversite, ülke yönetiminde önemli danışmanlık ve dolaylı yönetim işlevi üstlenmektedir. Böylece üniversitenin ülke yönetiminde normal işlevlerinin dışında bir ağırlığı olmaktadır.<sup>2</sup> Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde üniversite diğer tüm ülkelerdekinden farklı sorumluluklar taşıyabilmektedir.

Üniversiteler geçmişten günümüze kadar içinde buldukları toplumu etkileyen ve ondan etkilenen önemli kurumlar arasındaydı. Üniversitelerin görevleri arasında yer alan bilime katkıda bulunmanın yanında, bilgi ile teknoloji birleştirerek toplumları mutlu ve müreffeh bir hale getirmek en önemli beklenti haline geldi. Üniversiteler günümüzde yalnızca bilim insanı yetiştiren ve bilimsel çalışma yapan kurumlar olmaktan çıkarak; kaynakların giderek azaldığı dünyamızda verimli çalışması beklenen kurumlar durumuna geldi.

Türkiye'deki üniversitelerin gelişimine baktığımızda bunların kökeninde

---

<sup>1</sup> Emre Dölen, **Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007,s.72.

<sup>2</sup> Engin Bermek, **Türkiye'nin Bilim (Akademisi) Sınava**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.41.

medreselerin olduğu gör÷lmektedir. Medreseler, Selçuklu Devleti döneminde en parlak yıllarını yaşadı. O dönemin en önemli medresesi olan Nizamiye Medresesi, Nizamülm÷lk tarafından Bağdat'ta kuruldu.<sup>3</sup>Nizamiye Medreseleri'nde hem pozitif bilimler hem de dini bilimler birlikte okutuldu. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra çeşitli şehirlerde çok sayıda medreseler inşa ettiler. Anadolu'da açılan ilk medrese Danişmentliler tarafından Tokat Niksar'da açılan Yağbasan Medresesi'ydi.<sup>4</sup> Anadolu'da çok köklü bir geçmişı olan medreseler, Osmanlı Devleti döneminde gelişerek birer bilim merkezi haline geldi. Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese olarak Orhan Gazi'nin 1331'de kurduğu, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi gösterilir.<sup>5</sup> Daha sonra Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle beraber Bursa ve Edirne başta olmak üzere pek çok şehirde medreseler açıldı. İstanbul'un fethinden sonra üst seviyedeki eğitim kurumları başkentte yoğunlaştı. 1463-1471 yılları arasında kurulan ve Fatih Medreseleri ya da Sahn-ı Seman Medreseleri olarak anılan eğitim kurumları, dönemin önde gelen eğitim merkezleri haline geldi.<sup>6</sup> Osmanlı Devleti'nin ilk tıp okulu olan Darüttıp 1550-1557 yılları arasında Süleymaniye Medreseleri'nin bünyesinde açıldı. Tıbbi bilgilerin uygulamalarının yapıldığı Darüşşifa ve diğer bazı bölümler olan Darülakakir, Darüzziyafe, Tabhane ve İmarethane ilk kez Süleymaniye Medreseleri'nde açıldı.<sup>7</sup> Böylece Süleymaniye Medreseleri Osmanlı Devleti'nde tıp alanındaki gelişmelerin öncüsü oldu.

Medreseler, Osmanlı Devleti'nin gelişmesine bağlı olarak ilerlerken, duraklama ve gerileme döneminde siyasal yapıya uygun olarak gerileme gösterdi. Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine gelindiğinde artık medreselerin, yerini modern üniversite konseptlerine bıraktığı gör÷lmektedir. Başlangıçta bütün eğitim faaliyetlerinin yapıldığı kurum olan medreseler, Tanzimat döneminde yeni mesleki okulların açılması ile sadece din eğitimi verilen okullar haline geldi. Osmanlı Devleti'nin son döneminde medreselerin ders programında ve teşkilat yapısında yeni düzenlemeler yapıldı. Muvakkat Maarif Meclisi tarafından 1846'da kurulması

---

<sup>3</sup> Abd÷lkerim Özaydın, "Nizamiye Medresesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:33, İstanbul 1993, s. 188-189

<sup>4</sup> Ahmet Şimşirgil, "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.7, S.1 (1992), s.228

<sup>5</sup> Mehmet İpşirli, "Medrese", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, İstanbul 1993,s.327.

<sup>6</sup> Fahri Unan, "Sahn-ı Seman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:35, İstanbul 1993, s.532

<sup>7</sup> Jacques Verger – Christophe Charle, **Üniversitelerin Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitapevi, Ankara, 2005, s. 12.

kararlaştırılan Darülfünun'un açılması ise ancak 1863'te gerçekleşti. Sözlük anlamı “ Fenler Evi” olan “ Darülfünun” terimi ilk kez 1840'lı yılların ortalarında kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta “Darülfünun” dan ne anlaşıldığı açık değildir ve neden dolayı bu adın verilmiş olduğunu da tam olarak açıklamak mümkün değildir. Bu kuruma “Darüülulûm” [Bilimler Evi] yerine “ Darülfünun” [Fenler Evi] adının verilmesinin arkasında anlamlı ve derin nedenler aramanın fazla bir anlamı olmadığı görölmektedir.<sup>8</sup> Daha sonraki tarihlerde Darülfünun-u Osmanî adı altında kurulmuş bulunan bu kurum değişik tarihlerde Darülfünun-u şahane adını aldı. Bu dönemde Darülfünun'un, adıyla birlikte örgütsel yapısı da önemli değişikliklere uğradı. Sonuçta, Darülfünun-u Osmanî adını taşıyan üniversite Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 1924'te 493 sayılı yasa ile İstanbul Darülfünunu adını aldı.<sup>9</sup> alışmanın esas konusunu teşkil eden 12 Mart 1971 Muhtırasıyla başlayan sürece değin Türkiye'de üniversiteyle ilgili 10 yasa çıkarıldı. Bunlardan birincisi 1870'te, sonuncusu ise 1973'te çıkarıldı.

---

<sup>8</sup> Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları, 1.Baskı İstanbul, 2009 s.47

<sup>9</sup> Hüseyin Korkut, “ Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, **Millî Eğitim Dergisi**, Sayı: 160,4 Güz 2003. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm> Erişim Tarihi: 09.09.2016.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER

#### 1.1.12 Mart Askeri Müdahalesi Öncesi Türkiye'deki Düşünsel Hava

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunun en önem verdiği kitlenin başında hiç kuşkusuz gençler gelmekteydi. Gençlerin milli değerler etrafında yetiştirilmesi ve iyi bir eğitim almasının önünü açmak için yükseköğrenime Osmanlı dönemiyle kıyaslanamayacak ölçüde destek verildi. Cumhuriyetin kurulduğu yıldan itibaren öğrenci ve gençlikten yeni idarenin beklentilerini Emre Kongar kısaca şöyle açıklar. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur, *Nutuk*'un sonunda cumhuriyeti gençlere emanet etmiş ve birçok konuşmasında da gençlere büyük bir güven duyduğunu söylemiştir. Cumhuriyet'in kuruluş ve kurumlaşma döneminde, gençlikte idealizm oluşturulması amaçlanmıştı. Bu dönemde resmî görüş, "*ulusu aynı ülküye bağlı bir kütle halinde örgütlemek, kültür ve düşünce birliğini sağlamak, ulusal birliği oluşturan kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirmek, kır-kent ve köylü-aydın ayrımını ortadan kaldırmak*" hedefini de gütmekteydi.<sup>10</sup> Bu amaçları gerçekleştirebilmek için 1930 lara kadar Türk Ocağı kullanıldı. 1931'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkasının üçüncü kurultayında Türk Ocağı'nın kapatılmasına, bu amaçları hayata geçirebilmek için Halkevlerinin kurulmasına karar verildi. Bu kurumlar altında "*cumhuriyet kuşakları*" yetiştirilmek hedeflendi. Bu kurumlarda, gençleri etkileyebilmek için milliyetçi ve vatansever düşünceler önem kazandı. Mesela Hasan Cemil (ÇAMBEL) 1934 yılında Ankara'da verdiği konferansta, Atatürk'ün *Gençliğe Hitabe*'sini okuduktan sonra konuşmasına şöyle devam ediyordu: "*Büyük şef, en derin ruhsal yenileşme ile yeni devleti ve yeni milleti yapma kesin kararlılığındadır. Onun amacı bir Türk cihan devleti kurmak ve bir Türk kültür milleti yetiştirmektir. Bu bir dünya kuvveti olacak ve temelleri Türk ırkının yetenek ve karakterine ve Türk kanının asil ve fedakâr gücüne dayanacaktır. Her gençlik kuruluşundan beklediğimiz amaç budur. Bu ruh ve ahlâkta derinleşmeyen, bu büyük fikri hedef tutmayan her dış örgütlenme yüzeyseldir, cansız ve değersizdir. Bu nedenle dış örgütler ancak büyük millî amacı gerçekleştirmek için kullanılan*

<sup>10</sup> Emre Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri-2**, İlke Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 321.

*araçlardan başka bir şey değillerdir.*"<sup>11</sup> Bu konuşma bize dönemin gençlerinin milliyetçi ve aktif bir biçimde örgütlenmeye çalışıldığını göstermektedir.

Türkiye tarihinin en eski öğrenci kuruluşu Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), 4 Aralık 1916 tarihinde Darülfünun öğrencileri tarafından kurulmuş, 27 Nisan 1927'de tüzel kişilik kazanmıştır.<sup>12</sup> Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan en etkili ve geniş katımlı kitleye sahip örgüttü. İbrahim Ökten MTTB başkanlığına seçildi. Türkiye'deki öğrencileri temsil etmek adına MTTB 1926'da Roma'da ve 1927'de Paris'te toplanan Uluslararası Öğrenci Kongresine, Balkan Öğrenci Federasyonu Temsilcisi olarak İbrahim Ökten'i yolladı. Kasım 1924'te, öğrenciler, Belçika kökenli olan İstanbul Tramvay Şirketi'ni protesto ettiler. Büyük bir yürüyüş düzenlediler. Protestoya sebep olarak öğrenci biletlerinde indirim yapılmamasını gösterdiler. Polisle öğrenciler arasında çatışma çıktı. MTTB önderliğinde üniversite öğrencileri 1928 yılında "Vatandaş Türkçe Konuş", "Yerli Malı Kullanalım" kampanyalarını yürüttü. 1933'te Yataklı Vagonlar Şirketi (Vagon-Li) Müdürü, Türkçe konuşan bir memura kızıp hakaret edince olaylar çıktı. 23 Şubat 1933 günü Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Vagon Li (Wagon-Lit)'nin Beyoğlu Şubesi'nin Müdürü ve İtalyan ordusunda görev yapmış eski bir subay olan Dr. Gaetan Jannoui'nin, şubede görevli Naci Bey'i Türkçe konuştuğu için görevinden uzaklaştırması, Türk basınının ve üniversite gençliğinin sert tepkisi ile karşılandı.<sup>13</sup> MTTB, öğrencileri örgütledi. Öğrencileri şirket binasına saldırdılar. Çeşitli gösteriler düzenlendi. Bu olaylar esnasında Peyami Safa'nın "*Türk diline dil uzatanların, dilleri kurusun*"<sup>14</sup> sözleri ile gençler daha da kenetlendiler ve coştular. 16 Nisan 1934'te Bulgaristan'da bir Türk mezarlığının tahrip edilmesi sonrası, MTTB harekete geçti ve öğrencileri örgütledi. Öğrenciler Bulgar Konsolosluğu önünde protesto gerçekleştirdiler. 20 Nisan'da Bulgar mezarlığına çelenk bıraktılar. Öğrenciler ayrıca Taksim'e yürüdüler, polisle çatıştılar. Bunun üzerine de hükümet MTTB'yi 21 Nisan 1934'te kapattı. MTTB üyeleri'de 22 Nisan'da Gazi Mustafa Kemal'e, İsmet Paşa'ya ve CHF Genel Sekreteri Recep Peker'e, bu olayları niçin

<sup>11</sup> Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1996, s. 235.

<sup>12</sup> Emine Öztürk, " Millî Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ve Anti-Komünizm (1965-1971)" Süleyman Demirel Üniversitesi **SBE Dergisi**, 2016/3, Sayı:25, s.105

<sup>13</sup> Şaduman Halıcı, "Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının Ve Gençliğin Tepkisi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C:6, Sayı:11, 2007. s. 64.

<sup>14</sup> Haluk Özbay, Emine Öztürk, **Gençlik**, Cep Üniversitesi, İstanbul, 1995,s.12

gerçekleştirdiklerini açıklayan bir mektup yolladılar. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal üç gün sonra mektuba cevap verdi. Mektupta “*Gençliğin çalışkan, hassas ve milliyetçi yetişmesi esas dileklerimizdendir. Gençlik her türlü faaliyetlerinde Cumhuriyet kanunlarına ve Cumhuriyet kuvvetlerinin usûl ve kaidelerine riayetkâr bulunmaya da dikkatli olmalıdır. Cumhuriyet hükümetinin millî meselelerde vazifesini bilir olduğuna ve kanunların ve adlî kuvvetlerin adaletine emin olunuz*”<sup>15</sup> deniliyordu.

1933-34 senelerinde, MTTB’ye ait olan *Birlik* dergisiyle, Cumhuriyet devrimlerini savunan *Kadro* dergisi arasında tartışmalar yaşandı. *Kadro* dergisini, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Şevki Yaman gibi birçok yazar birlikte 1932’de çıkarmaya başlamışlardı. Fakat hükümetin tepkisi ile Aralık/Ocak 1934-35 tarihli 35-36. sayısında kapatıldılar. *Kadro*, bazı çevrelerce solcuydu. Derginin ana düşüncesi “*Kemalizm, kapitalizm ve komünizm dışında bir üçüncü yoldur*” olarak belirlenmişti. Kadroculuk, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki bir "üçüncü yol" arayışının ideolojisidir. Kapitalizmin bir kurtuluş olmadığını bildikleri gibi Türkiye koşullarında sosyalizmin de olanaksızlığına da inanan Kadrocular, Mustafa Kemal'e "sosyalizm ve kapitalizm dışında bir yol önermek istemişler" ve bu yolun teorisini yapmışlardır. Başka bir ifadeyle kapitalizm ve sosyalizm dışında bir seçenek arayışına girerek, geliştirdikleri tezlerini dünyaya "üçüncü yol" olarak sunmuşlardır.<sup>16</sup> Dergi ayrıca gençlere sesleniyordu. Gençlerin örgütlenmesi gerektiğini söylüyordu. Gençlerin meydanlardaki dağınık ve çatışmacı hareketlerini eleştiriyordu. Halkevlerinin gençleri örgütleyemediğini de vurguluyordu. *Kadro* dergisindeki açıklamalara karşılık olarak, 1933 te MTTB yayın organı olarak çıkmaya başlayan *Birlik* dergisinin 1. sayısında şunlar dile getirildi. “*Türk gençliği papağan değildir. Türk gençliği inkılabın anlamını başkalarının anlatmasına gerek duymayacak kadar iyi ve derin anlamıştır... Biz bu görevleri kimseden istemiş veya isteyecek değiliz... Yaptığımız şey körebe oyunu değil ki yolumuzu karanlık bir tünele saptırmuş olalım. Hayır. Biz güneşin altında apaçık gözlerle yürüdüük. Bizi anlamıyorsunuz, anlayamayacaksınız. Örgüt. Yani ‘Kadro’ mu? Eğer böyleyse size*

<sup>15</sup> Talat Turhan, **Marmara Brifingi, Devletin Gözüyle Sol Ve Sağ Örgütler**, İstanbul, 2005, s.186.

<sup>16</sup>Mehmet Işık,Şakir Eşitti, “ Kadro Dergisinde Üçüncü Yol Söylemi” , s.274

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/200539> (Erişim: 24.07.2019)

*ilk ve son kez Hayır! Diyoruz. Hayat çemberlenmez. Hem niçin bunu istiyorsunuz? Tam tersine, siz içinde sıkıştığımız ve sizi gerçeklikten ayıran o dar 'Kadro'yu kırın!'*<sup>17</sup> MTTB'nin yaptığı öteki hareketler de *Birlik* dergisince izlenmekteydi. Bunlar: Genç Hristiyanlar Cemiyetine, Yabancı okullara karşı yapılan eylemler, Beyoğlu'nda adı yabancı olan dükkanlara Türkçe isimler verilmesi, Çanakkale şehitlerine abide yapılması, üniversite reformu, yerli malı kullanma kampanyaları, Hatay'ın anavatana katılması gibi birçok hareketin içinde bulundu. 1944'te Nihal Atsız'ın *Orhun* dergisindeki yazıları sayesinde Turancı bir cephe oluştu. Buna karşı yine 1944 te Faşizm ve vurgunculukla mücadele etmek için İstanbul Üniversitesinde İlerici Gençler Birliği (İGB) kuruldu. İGB, Süleymaniye Camii'nin iki minaresi arasına "*Saracoğlu (Başbakan) Faşisttir*", "*Vurgunculuk ve Faşizme Karşı Savaş Cephesi*" yazan bir pankart astı. Bu sebeple kendilerine dava açıldı.<sup>18</sup>

Şükrü Saraçoğlu 1942 de Başbakan oldu. 1940'lı yıllarda Irkçılık-Turancılık hadiselerinde artış yaşandı. Bu artışı kimi çevreler Başbakanın 5 Ağustos 1942 de TBMM'de hükümet programını okurken bazı kesimlere verdiği cesarete bağladılar. Başbakan Saraçoğlu konuşmasında şunları söyledi: "*Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve en az bir o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her zaman bu yönde çalışacağız.*"<sup>19</sup> Bu düşüncede olan bir hükümetin iktidarında Irkçı-Ülkücü-Turancı dergiler çok fazla arttı. *Bozkurt*, *Çınaraltı*, *Ergenekon*, *Gökbörü*, *Orkun* bu dergilerin en meşhur olanlarıydı. Irkçı-Turancı kitapçıklarda hızla çoğaldı. *Bozkurt*, Mayıs 1939- Mart 1942 arası İstanbul'da aylık-haftalık olarak toplam 16 sayı yayınlanmıştır. Reha Oğuz Türkkan'ın çıkardığı ikinci dergidir.<sup>20</sup> *Çınaraltı*, yayın hayatına başlarken Türkçü bir dergi hüviyetinde olmakla beraber daha sonraki yıllarda biraz da siyasî iktidarın Türkçüler üzerindeki baskılarının tesiriyle zaman zaman Türkçülüğü savunur duruma geçtiği halde zaman zaman da bu fikriyatın tamamen dışında tarafsız bir dergi

<sup>17</sup> "Kadroya Cevap", *Birlik*, S 1 (2 Temmuz 1933), s. 3.

<sup>18</sup> Ertuğrul Meşe, *Komünizmle Mücadele Dernekleri Türk Sağında Antikomünizmin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49-50.

<sup>19</sup> Tülay Gül, *Doğumundan Hariciye Vekilliğine M. Şükrü Saracoğlu (1887-1939), Hakkındaki İddialar ve Yanıtlar ile Özlü Bir Biyografi Denemesi*, Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, Aydın, 2014, s. 19.

<sup>20</sup> <https://forum.hunturk.net/turkiyede-yayinlanmis-turkcü-dergiler-kaynakcasi-4062.html>  
Erişim:08.09.2019



hüviyetine bürünmüştür.<sup>21</sup> Ergenekon Dergisi, 1938’de faşizmin itibarının yüksek olduğu bir dönemde yayımlanmaya başlamış ve dönemin şartları içinde Türkiye’de ırkçılığa dayanan bir milliyetçilik algısı oluşturmaya çalışmıştır.<sup>22</sup> Gök-Börü (Bozkurt) dergisi Reha Oğuz Türkkkan tarafından II. Dünya Savaşı yıllarında (5 Kasım 1942- 23 Mayıs 1943) ırkçı milliyetçiliği Türk devlet ve toplum hayatında temellendirme amacıyla 15 günde bir, toplam 13 sayı olarak İstanbul’da çıkartılmıştır.<sup>23</sup> Orkun, ilk sayısı 06 Ekim 1950’de, son sayısı 18 Ocak 1952’de, toplam 68 sayı çıkmış bulunan haftalık bir dergidir. Orkun’un başyazarı Atsız, sahibi ve neşriyat müdürü İsmet Tümtürk idi.<sup>24</sup>

Nihal Atsız o dönemde en meşhur Turancıydı. *Orhun* dergisinde yazılar yazıyordu. Bu yazılarında hükümete seslenerek Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav ve Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in görevden alınmalarını talep ediyordu. Sabahattin Ali, Nihal Atsız’ın bir yazısında kendisine “*vatan haini*” dediğini gerekçe göstererek Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi’ne dava açtı. İrkçı-Turancı öğrenciler mahkemede Nihal Atsız’a büyük bir destek verdiler. Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasının 26 Nisan 1944’te gerçekleşen ilk duruşmasında mahkeme salonu Nihal Atsız’ı desteklemeye gelen büyük bir kalabalık tarafından dolduruldu. Mahkeme heyeti salona camdan girmek zorunda kaldı<sup>25</sup>. Kalabalık ve izdiham nedeniyle duruşma yapılamamış ve öğleden sonraya ertelenmiştir Bu olaydan sonra *Orkun* dergisi kapatıldı<sup>26</sup>. Dönemin basını içinde Tan gazetesinin savaş yılları boyunca Nazizm’e karşı çıkararak antifaşist bir yayın politikası izlediği görülmektedir. Türkiye’de demokratikleşme sürecine ivedilikle geçilmesini isteyen Tan ve Serteller; bu talepleriyle ırkçıların, gericilerin ve onların basındaki temsilcilerinin hedefi haline gelmişlerdir. 4 Aralık 1945 günü, dönemin siyasi iktidarınca kışkırtılan üniversite

<sup>21</sup> Kazım Yetiş, “Çınaraltı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, s.302, İstanbul 1993.

<sup>22</sup> Bekir Koçlar, Türk Milliyetçiliği Düşüncesini Tanımlama ve Temellendirme Çalışmalarına Bir Örnek: Ergenekon Dergisi **History Studies**, C.5, S.2, (2013), s.263.

<sup>23</sup> Murat Karataş, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gök-Börü Dergisi”, **Journal of Universal History Studies**, C.2, S.1, 2019, s.136.

<sup>24</sup> <https://www.sabithaber.com/orkun-dergisi-ahmet-bican-ercilasun-1574/>

<sup>25</sup> Hülya Öztekin, “1944 İrkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar”, s. 216 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414737> (Erişim: 26.03.2019)

<sup>26</sup> Necmeddin Sefercioğlu” Yetmiş beş Yıllık Orkun Serüveni”

<http://www.kavgamiz.com/orkun/yetmis-bes-yillik-orkun-seruveni-y1713.html> (Erişim:26.03.2019)

gençliği eliyle gerçekleştirilen saldırıda, gazetenin matbaası bir daha kullanılmayacak şekilde tahrip edilmiştir.<sup>27</sup>

1946 yılında SSCB'nin Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemesi üzerine Ankara'da gençler büyük bir protesto mitingi yaptı. 1947 yılında Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği, büyük bir miting düzenledi. Solcu hocaların Dil Tarih Coğrafya Fakültesinden çıkarımlarını sağladılar. Aynı sene sağ görüşlü gençler Ankara, İstanbul ve İzmir'de komünizme karşı birçok gösteriler yaptılar. 1948'de Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) kuruldu. Çünkü hükümet MTTB'yi eleştiriyordu. 1950'de Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Genç Türkler Cemiyeti bir araya gelerek Milliyetçiler Federasyonu'nu kurdular. 1952 yılında TMTF'nin çalışmalarıyla Millî Gençlik Komitesi oluşturuldu. Bunlar sol görüşe sahip olanlara daha pozitif yaklaşıyorlardı. Irkçı anlayış yerini Milliyetçi düşünceye bırakıyor gibiydi. 1959'da *Büyük Doğu* dergisinin Atatürk aleyhinde yazdığı yazılar gençlerde tepkiye sebep oldu, bu hareketin yapacağı mitinge izin verilmemesi üzerine olay bildirimlerle kınandı. 1960 Nisan ayında Demokrat Parti hükümeti TBMM'de Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karar verdi. Ancak Ankara ve İstanbul'da gençlik bu karara tepki gösterdi. Buna karşı hükümet sert tedbirler alınca İstanbul ve Ankara'da 28-29 Nisan Olayları gerçekleşti. Ayrıca Kızılay Olayları ve Harbiyelilerin komutanlarıyla birlikte yürümleri hemen bu olayları izledi.<sup>28</sup> Tüm bu gerginlikler Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 darbesine götürdü.

### **1.2.1960-1970 Yılları Arası Yaşanan Gelişmeler**

Türkiye'de 1960 ve 1970 yılları arasında önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de yaşanan sanayileşmenin de etkisiyle köyden kente göç hızlandı. Kentlerde gecekondulaşma arttı. Buna bağlı olarak işçi sınıfı önem kazandı. 1960'tan itibaren hem işçi sınıfı hem de üniversite gençliği örgütlü yapılarıyla ülkedeki gelişmelere yön veren en önemli faktörler oldular. Ayrıca II. Dünya Savaşından sonra tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de nüfusun hızla artması ve ekonomik sistemde meydana gelen değişimler yaşanan gelişmelerin temel sebepleri oldular.

---

<sup>27</sup> Ayla Acar, "Basında 'Tan Olayı' 4 Aralık 1945" *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, 1-22, s.1.

<sup>28</sup> Ödül Celep, *Sağ ve Demokrasi*, Tasam Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 48.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarına göre II.Dünya Savaşından sonra nüfus artışı hızlandı.<sup>29</sup> Bu durum köyden kente göçü hızlandırdı ve kentlerde büyük nüfus artışına neden oldu.<sup>30</sup> 1960’ta toplam ülke nüfusunun %31,92’si şehirlerde yaşarken, 1970’te şehirde yaşayan insan sayısı %38,45’e yükseldi. Bu on yıllık süre zarfında şehirlerde yaşayan kişi sayısının %7 arttığı görüldü. Bu durum ülkenin sosyal ve ekonomik dengelerinde büyük değişimlere yol açtı.<sup>31</sup> 1960’lı yıllar boyunca toplumun yaşadığı değişim ve dönüşüm Türkiye’nin siyasi anlayışını da etkiledi. Şehirliler, mevcut yapıyı koruyacağına inandıkları sağ-merkez partilere yöneldiler. Köyden kente göçle gelen ve gecekondulu semtlerinde yaşayan, hali hazırdaki düzenden sıkıntı yaşayan yeni şehirli sınıf ise, düzeni ve sistemi sorguladığına inandıkları sol partilere yakınlaştılar. Siyasetçiler, gecekondulu sakinlerini tapu, alt yapı gibi vaatlerle kendilerine çekmeye çalıştılar. Gecekondulu sakinlerinin eğitim alan üniversiteli gençleri, ülkedeki çarpıklıkları duyurmayı başaran en önemli grup oldu. 1946 yılında çıkarılan “Üniversiteler Kanunu” ile özerk bir yapıya kavuşan üniversitelerin bu durumu 1960 askeri darbesi sonucunda kısa bir süre kesintiye uğradı. 1961 Anayasası ile ilk kez üniversiteler anayasal temelde düzenlendi.<sup>32</sup> Yeni düzenleme sonucunda üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe kavuştu. Üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olmalarının yasak olmayacağı belirtildi. Öğretim üyeleri, araştırmalarını serbestçe yapabileceği ve yayın üretebileceği bir sistem oluşturuldu.<sup>33</sup> Fakat üniversitelerin aldığı bu yeni statüden, herkesin memnun olduğunu söylemek zordu.<sup>34</sup>

---

<sup>29</sup> 1942 yılında 18.143.000 nüfusa sahip olan Türkiye’nin yıllık nüfus artış hızı binde 10.59 iken, 1947 yılı nüfusu 19.493.000, nüfus artış hızı binde 21.73, 1952 nüfusu 21.952.000, nüfus artış hızı binde 27.75, 1957 nüfusu 25.250.000, nüfus artış hızı binde 28.53’e ulaşmıştır. Savaş sonrası on beş yılda nüfus ortalama %40 artmıştır. Bkz: **İstatistik Göstergeler 1923-2007**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2008, s. 45.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında izlenen nüfus politikasıyla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Çakmak, **Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007. Ayrıca bkz. Fevzi Çakmak, Cumhuriyet İdaresi’nin Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler, **ÇTTAD**, 2009 Bahar-Güz, Sayı: VIII/18-19, s. 89-115; Fevzi Çakmak, Cumhuriyet İdaresi’nin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması, **Turkish Studies**, 2013 Yazı, Sayı: 8, s. 33-48.

<sup>30</sup> 1955 yılında toplam istihdamın içerisinde tarım, orman ve balıkçılık %74 iken, 1970 yılında bu oran %66,1’e düşmüştür. Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’ndan 1971’e**, 3. Kitap, Çev. Babür Kurucu, Belge Yayınları, İstanbul, 2002, s. 503.

<sup>31</sup> **A.g.e.**, s.503.

<sup>32</sup> Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 21. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2009, s.79.

<sup>33</sup> 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961, No: 10816.

<sup>34</sup> Taner Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 64.

1961 Aralık ayında İstanbul'da Saraçhane başında on binlerce işçinin katılımıyla oluşan gösteri işçi sınıfı tarihinde önemli bir yer tutmakta olup işçi sınıfının grevli, toplu sözleşmeli sendikacılığa yasal olarak da kavuşmasını sağladı. İşçiler bu haklarını almakla da yetinmediler. Siyaset alanında da söz ve karar sahibi olmak için 13 Şubat 1961 tarihinde **Türkiye İşçi Partisi**'ni kurdular.<sup>35</sup> 1968 olayları olarak anılan yoğun öğrenci gençlik hareketlerine sahne olan dönem TİP'in kurulması ile mayalanmaya başlayacaktı. Milliyetçi MTTB hareketine karşı, Türkiye İşçi Partisi kurulduktan sonra birçok sosyalist hareket ortaya çıktı. 1960'lı yıllar boyunca oluşan gençlik hareketlerinde Türkiye İşçi Partisinde yaşanan düşünsel ve eylemsel gelişmelerin etkisi olduğu söylenebilir. 1968 yılında büyük etki yaratan Fikir Kulüpleri Federasyonu da, oluşum bakımından TİP ile bağlantısı olan bir gençlik hareketiydi.<sup>36</sup>

Türkiye'de yaşanan gençlik hareketi giderek politik hale geldi. Buna sebep olarak 1960-1970 yılları arasında Türkiye de ortaya çıkan ekonomik sosyal ve kültürel gelişmeler gösterilebilir. Ayrıca köyden kente göç sürecinin yarattığı olumsuzluklar da önemli bir sebeptir. 1960 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortamda tabii ki durumun bu yönde gelişmesinde etkili olan bir diğer etkeni. Bu konuyla ilgili olarak Doğan Avcıoğlu şu tespitlerde bulunur: *"1960'lar Türkiye'sinin başka bir temel özelliği, 1962'de başlayan ve 1970'lerin ortalarına kadar süren bir dönem için, sürekli ve oldukça hızlı bir ekonomik büyümenin ve reel ücretlerde sürekli artışın yaşanmasıdır. 1960'larda Türkiye, geniş özgürlük ve demokrasi yanında, o güne kadar tanık olmadığı ölçüde hızlı ekonomik kalkınmaya sahne oluyordu. Buna karşın, 1960 sonrasında gerçekleşen demokrasiyi de, ekonomik gelişmeyi de "yetersiz" ve "aldatıcı" bulan görüşler, seçmenler nezdinde olmasa da, aydınlar ve üniversiteli gençler arasında giderek yayıldı. Üniversite öğrencilerine 1961 anayasasıyla tanınan derneklerde ve siyasi partilerde örgütlenme olanağı, gençleri giderek daha aktif bir şekilde siyasal faaliyete yönlendiriyordu. Ülke tarihinde ilk kez böylesine geniş bir fikri ve siyasi çalışma özgürlüğüne kavuşan gençler, başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yerleşik değer, kurum ve otoriteleri sorguluyor ve kurulu düzene başkaldırıyorlardı."*<sup>37</sup> Hikmet Özdemir,

<sup>35</sup> [http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/926057/TiP\\_in\\_kurulus\\_gunleri.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/926057/TiP_in_kurulus_gunleri.html) (Erişim:29.07.2019)

<sup>36</sup> Sadun Aren, **TİP Olayı**, Sol Yayınları, İstanbul,1993, s. 31.

<sup>37</sup> Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 89.

öğrenci hareketlerinin siyasallaşmasıyla ilgili şu açıklamayı yaptı: “Öğrenciler arasındaki gruplaşmaların iktidar ve muhalefet partileri çevresinde odaklaşmanın ötesinde, düzen yanlısı (sağ) ve düzen karşıtı (sol) şeklinde geliştiği 1960’lı yıllarda, sosyalistlerin parti kurarak (TİP) seçime katılmaları, yine söz konusu partiye bağlı öğrenciler tarafından Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun (FKF) oluşturulması oldukça geniş öğrenci kesiminin siyasallaşmasına neden olmuştur. 1969’da kurulan Dev-Genç dünya çapında olay niteliğindeki öğrenci hareketinin (1968 eylemi) Türkiye’de yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen ve özellikle ana muhalefet partisi (CHP) tarafından hoşgörü ile karşılanan öğrenci hareketi, iç ve dış siyasal gelişmelerin etkisiyle 1968’den itibaren üniversite ve eğitim alanı dışında Türkiye’nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi mücadele alanlarına kayacaktır. Seçim sistemindeki değişikliklerle sosyalist adaylara parlamento yolunun kapatılması, partiyi (TİP) daha en başından beri parlamentoculuk yapmakla eleştiren ve sosyalist kanatta farklı çizgileri benimseyen grupların öne çıkararak, parlamento-dışı muhalefet düşüncesini savunmalarına yol açmıştır. Öğrenciler parlamento-dışı muhalefet düşüncesinden geniş ölçüde etkilenmişlerdir. 1970’e gelindiğinde genelde öğrenci hareketinin, özelde sosyalist eylemin ideolojik ve fiili önderliği, devrim için silahlı eylem birlikleri şeklinde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan Marksist-Leninist grupların denetimine geçecektir.”<sup>38</sup>

TİP, kuruluşundan itibaren, sağ ideolojiyi benimseyenler tarafından komünistlik ve dinsizlik ile suçlandı. 1962’de Sosyalist Kültür Derneği kuruldu. Bu derneğin amacı sosyalizmi yaymaktı. Sol ideolojiyi savunanlar, muhafazakârlara, mukaddesatçı milliyetçilere ve liberallere karşı cephe aldı ve anti-Amerikancı yaklaşımı savundu.<sup>39</sup>

1962’den sonra sol ideolojinin yayılma göstermesi ve aydınlar tarafından oldukça ilgi görmesi, sağ ideoloji taraftarlarını hayli rahatsız etti. Sağ ideolojiyi benimseyenler, anti-komünizm söylemleri içinde Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği’ni kurdular. Komünizmle Mücadele Dernekleri için üç ayrı kuruluş tarihi zikretmek mümkündür. Birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen bu kuruluşlardan

<sup>38</sup> Hikmet Özdemir, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, Cem Tarih Yayınları, İstanbul,2005, s. 226.

<sup>39</sup> Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 64.

ilki 1950'de Zonguldak'ta, ikincisi 1956'da İstanbul'da ve üçüncüsü de 1963'te İzmir'de gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde çok sayıda şube açarak yaygınlaşım güçlenmeyi başaran, İzmir'de kurulan TKMD (Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği) oluyor.<sup>40</sup> Sol ideolojiyi, komünizmden yana olan, Moskova'ya ve Lenin'e bağlı, kendisini maskeleyen bir akım şeklinde değerlendirdiler. Solculara, liberal gazetelere ve özellikle TİP'e karşı baskınlar düzenlediler. Komünizmi lanetleyen Anti-Komünist sokak gücü olarak ortaya çıktılar. Anti-komünizm hareketi milliyetçilik adına meşru hale geldi. Bir siyasi kimlik ve meslek haline dönüştü.<sup>41</sup> Sağ ve sol gruplarda ortaya çıkan gelişmeler tarafları daha radikal olmaya sürükledi.

1968 yılında Fransa da meydana gelen öğrenci hareketleri, Türkiye'deki öğrenci eylemlerini etkiledi. 1968 yazında öğrenci olayları artmaya başladı. Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde boykot, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Rektörlük binasında işgale dönüşen eylemler yapıldı.<sup>42</sup> İşgal eylemleri daha sonraları yaygın hale geldi. İşgalleri yapan öğrenciler silahlanmaya başladı. Durumun bu hale gelmesinde hükümetin öğrencilerin taleplerine karşı duyarsız kalması da önemli bir etken oldu. 1968 den sonraki dönemde hem öğrencilerin, hem de genç işçilerin gerçekleştirdikleri muhalefet biçimi ve ileri sürdükleri istekler Türk kamuoyunu ilgilendiren en önemli siyasal sorunlar olarak ortaya çıktı. 1969 yılında Türkiye seçimlere hazırlanırken öğrenci ve işçi hareketleri zirveye çıktı. Ocak'ta Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) Amerika Büyükelçisi'nin arabası yakıldı.<sup>43</sup> Şubat'ta 6. Filo'nun gelişini protesto eden sol görüşlü öğrencilerle sağ görüşlü öğrenciler arasında çatışma çıktı ve sonuçta 2 kişi öldü.<sup>44</sup> Nisan'da öğrenciler ODTÜ'yü işgal ettiler ve Rektör Kemal Kurdaş'a görevini bırakması için baskı yaptılar.<sup>45</sup> Mayıs ayında Yargıtay Başkanı'nın cenazesinde protestolar yapıldı ve olaylar yaşandı.<sup>46</sup> Haziran'da İstanbul Üniversitesi'nde sol görüşlü öğrencilerle polis arasında çatışmalar yaşandı ve 114

---

<sup>40</sup> <https://www.abcgazetesi.com/arsiv/haftanin-kitabi-komunizmle-mucadele-dernekleri/haber-38196> (Erişim : 29.07.2019)

<sup>41</sup> Tanıl Bora ve Kemal Can, **Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, 6. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.56.

<sup>42</sup> Bülent Daver, "Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset", **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XIX, No.3, 1964, s. 45.

<sup>43</sup> **Akşam**, 07.01.1969.

<sup>44</sup> **Cumhuriyet**, 16.02.1969.

<sup>45</sup> **Hürriyet**, 19.04.1969.

<sup>46</sup> **Cumhuriyet**, 20.05.1969.

kişi yaralandı.<sup>47</sup> 1970 yılından sonra Milli Demokratik Devrim (MDD) çevresinden bazı radikal gruplar, devrimi gerçekleştirmek için silahlı mücadelenin yapılması gerektiği düşüncesine vardılar. İbrahim Kaypakkaya 1972'de o güne kadar birlikte olduğu PDA çevresiyle ideolojik anlaşmazlığa düştü. Aynı yıl Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nden koparak, birlikte olduğu arkadaşlarıyla Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist (TKP-ML) adlı örgütle ona bağlı olan Türkiye İşçi Köylü Ordusu'nu (TİKKO) kurdu.<sup>48</sup>

Deniz Gezmiş, Ankara'nın Ayaş ilçesinde 27 Şubat 1947'de doğdu. Öğretmen bir ailenin çocuğu olarak çeşitli kentlerde ilk ve orta öğrenimini gördü. Liseyi İstanbul'da bitirdi. 1966'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne giren Gezmiş, lise yıllarında sol düşünceyle tanıştı ve 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin Üsküdar İlçesine üye oldu. 30 Ocak 1968'de Hukuk Fakültesi'nde Devrimci Hukukçular Örgütünü kuran Gezmiş, 12 Haziran 1968'de İstanbul Üniversitesi'nin işgal edilmesine önderlik etti. İstanbul'a gelen 6. Filo'yu protesto eylemlerinde yer alan Gezmiş, 30 Temmuz'da bu eylemlerden dolayı tutuklandı ve 20 Eylül'de serbest bırakıldı. 1 Kasım 1968'de Samsun'dan İstanbul'a Mustafa Kemal Yürüyüşü'nü düzenledi. 1969 Haziran'ında Filistin'e giderek Eylül'e kadar Filistin gerilla kamplarında kalan Gezmiş, 20 Aralık 1969'da yakalandı ve Cihan Alptekin'le birlikte 18 Eylül 1970'e kadar tutuklu kaldı.<sup>49</sup> THKO, 1960'ların ikinci yarısında gelişen sosyalist gençliğin emekçi kitlelerin verdiği mücadeleye de katılan önemli ve tanınmış önderlerinden Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan, Deniz Gezmiş ve Cihan Alptekin tarafından kuruldu. Örgüt, gerçekleştirdiği bir dizi eylemden sonra 4 Mart 1971 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile kuruluşunu kamuoyuna duyurdu.<sup>50</sup> Mahir Çayan bir grup arkadaşıyla birlikte Aralık 1970'de THKP/C'yi kurdu.<sup>51</sup> Deniz Gezmiş'in liderliğini yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Mahir Çayan'ın Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) öncülüğündeki oluşumlar ülkede gerilla çatışmalarını başlattı.<sup>52</sup>

<sup>47</sup> Cumhuriyet , 09.06.1969.

<sup>48</sup><https://bianet.org/bianet/siyaset/96234-bir-devrimcinin-portresi-ibrahim-kaypakkaya>(Erişim: 31.07.2019)

<sup>49</sup> <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/2115-deniz-gezmis-kimdir>(Erişim:31.07.2019)

<sup>50</sup> <http://halkinkurtulusu.net/?p=7130>(Erişim: 31.07.2019)

<sup>51</sup> <https://gazeteyolculuk.net/dusenler-geride-kalmazlar-mahir-cayan-72-yasinda>(Erişim:31.07.2019)

<sup>52</sup> Mahmut İhsan Özgen, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, İstanbul, 14 Mayıs Yayınları, 1998, s. 96.

Türkiye’de bir yandan silahlı eylemlerle sol devrim anlayışı benimsetilmeye çalışılırken öte taraftan da birtakım sivil girişimler yaşanmaktaydı. Bu arada Doğan Avcıoğlu’nun çıkardığı *Devrim* gazetesi sonradan “9 Martçılar” olarak isimlendirilen grubun ideolojik yayın organı haline dönüştü. Devrim Gazetesi vasıtasıyla Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, anayasa dışı yoldan iktidar olmaya çalıştılar. Avcıoğlu ve arkadaşlarının bu serüveni yakın dönem siyasi tarihimize ‘ 9 Martçılar ‘ ismiyle geçmiştir.<sup>53</sup> Bu gazete askerinin yönetime müdahale etmesini, Türkiye’nin kurtuluşu ve ilerlemesi için gerekli görüyordu. Ayrıca ordu içinde askeri müdahaleden yana olan subayları da kendi etrafında topladı. Muhtıradan sonra, Ankara, Hacettepe, İstanbul, Atatürk ve Ege Üniversiteleri öğretim üyeleri adına bir bildiri yayınlandı. Öğretim üyelerinin askeri müdahale karşısındaki bakış açısını göstermesi açısından bu bildiri önem arz etmektedir. Bildiride: “*Milli kuruluşların ve millet hayatının felce uğradığı böyle bir durumda Türk Silahlı Kuvvetlerinin, anarşiyi önlemek, milli istikbali ve Türk demokrasisini kurtarmak ve korumak yolunda basiretle ortaya çıkmış olmasını, biz öğretim üyeleri şükranla karşılıyoruz*” denilmekteydi.<sup>54</sup> Büyük kentlerin üniversite öğretim üyelerinin muhtırayı destekleyen açıklaması, o dönemin geniş ölçekli aydın kesimi tarafından da kabul gören bir yaklaşımdı. 1968-1971 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz, ayrıca askeri ve siyasi yetkililerin sol ile olan mücadelesi, ülkeyi sınıflar arası bir mücadelenin içine soktu. Sol gruplar anayasanın verdiği demokratik hakları etkili bir şekilde kullanarak büyük bir direniş oluşturmayı başardılar.<sup>55</sup> 1961 Anayasası’nın demokratik yapısı sol örgütleri arttırdı. 1960’lı yıllarda Türkiye’den başta Almanya olmak üzere, yurtdışına yoğun bir işçi göçü oldu. İşçi hareketi bu sebeple zayıfladı ancak bu pek uzun sürmedi. Türkiye’deki sanayi hamleleri sonucunda köyden kente göçle beraber, Avrupa’ya giden işçilerin yerine yenileri gelmiş oldu. Ardından bir sendikalaşma süreci başladı. 1963’te işçiler toplu sözleşme ve grev haklarını elde ettiler. Sendika mücadelesi sonucunda sanayide çalışan işçilerin maaşları %50 arttı. Ancak daha sonra Türk-İş’te bir bölünme oldu. Bu durum sendikacılık açısından çok büyük önem taşımaktadır. Türk-İş siyasi açıdan karma bir yapıya dönüştü. Türk-İş’te bazı gruplar TİP’i, bazıları

<sup>53</sup> Kemal Barış Tıgılı, “Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı**, Ankara,2005, s.111.

<sup>54</sup> M.Ahmet Atalay, **Tarihi Süreçte Darbeler**, Sona Yayınları, İstanbul,1998,s.54.

<sup>55</sup> Yerasimos, **a.g.e.**, s.s. 503-504.



CHP'yi, bazıları da AP'yi destekledi.<sup>56</sup>

Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'nde ortaya çıkan öğrenci olayları, 68 kuşağını başlatan olayların ilkidir. Bunun dışında Latin Amerikalı devrimci Ernesto Che Guevera'nın 1967'de yakalanarak öldürülmesi de 68 kuşağının ortaya çıkışına neden olarak gösterilmektedir. ABD'nin Vietnam işgali sonrası hızlanan öğrenci olayları, önce ekonomik mücadeleyle sınırlı kalsa da, emek ve sermaye arasındaki mücadelenin keskinleştiği bir dönemdir.<sup>57</sup> Türkiye'de yaşanan 68 Olayları, bütün dünyada oluşan özgürlük rüzgarından ve savaş karşıtlığından etkilenen, sol görüşlü gençlerin yarattığı bir dönem olarak ortaya çıktı. Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (Dev-Genç) birçok öğrenci kesiminin siyasallaşmasında büyük rol oynadı. Önceleri eğitim sisteminin yetersiz olduğunu söyleyen ve CHP tarafından destek gören öğrenci olayları, sonradan Türkiye'nin bağımsızlığı ve ekonomik kalkınmasıyla ilgili söylemler geliştirdi. Fakat sol düşünce içinde önemli kırılma noktalarından birini seçim sistemindeki değişiklikler sonrası sosyalist adaylara parlamento yolunun kapatılması oluşturur. TİP'i daha en başından beri parlamentoculuk yapmakla eleştiren ve sosyalist kanatta farklı çizgileri benimseyen gruplar öne çıkarak, sol cenahta parlamento dışı muhalefet düşüncesini ön plana çıkardılar.<sup>58</sup>

Bu parlamento dışı muhalefet kısa bir süre sonra siyasal söylemle silahlı eylemleri koşut bir şekilde sürdürme kararı aldı. 1970'li yıllarda öğrenci hareketi ve sosyalist örgütler silahlı mücadeleyi savunan Marxist-Leninist grupların etkisi altına girdi.<sup>59</sup>

Sağdan ve soldan olmak üzere 68 kuşağı içinde birçok genç hayatını kaybetti. 9 Martçılar grubunun önemli kişilerinden emekli Tümgeneral Celil Gürkan bu dönemle ilgili şunları söyledi: *“Türkiye’de 1968 yılı çok partili düzenin çığırından çıkmaya başladığı yıl oldu. Bu çürümeye süreci, başlıca üç eksen üzerinde gelişmiştir. Birincisi sol kesimde yer almış bir iç parçalanma ve sistem dışına taşma süreci biçiminde belirmiştir. İkincisi sağ kesimde oldu. Bir kümeleşme ve karşı saldırıya geçme süreci görüldü. Üçüncüsü ise doğrudan doğruya yöneticilerin tutumundan*

<sup>56</sup> William Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Elips Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 33-34.

<sup>57</sup> Hülki Cevizoğlu, **Kod Adı: 68**, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2008, s. 47.

<sup>58</sup> Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye/2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.169.

<sup>59</sup> Hikmet Özdemir, **Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 268.

*kaynaklanmış, hükümetin sol kesimi bastırmaya yönelik saldırgan tutumu, devletin sivil topluma saygı göstermesi esasına dayanan yeni çoğulculuğun hızla sonunu getirdi.*"<sup>60</sup> Süreci toplumsal açıdan daha gerilimli kılan anlayış, devletin otoritesini korumak adına farklı görüşteki grupları birbirine karşı denge unsuru olarak kullanma eğilimi oldu. Keskinleşen ideolojik ayrımlar, ortak toplumsal sınıflardan gelen insanların birbirlerini siyasal açıdan etkisizleştirme adına yoğun çabalar içerisine girmelerine yol açtı.

### **1.3.12 Mart Askeri Müdahalesi'ne Giden Süreçte Siyaset Arenası**

AP, 1965 seçimlerinde tek başına iktidar olmayı başardı. Bu dönemde ekonomide belli bir başarıda sağlandı. 1965-1969 yılları arasında sanayi alanında gelişmeler yaşandı. Teknolojik arayışlar başladı. Ayrıca 1960 darbesinden sonra Türk demokrasisi normale dönmeye de başladı. Sağda ve solda siyasi mücadele arttı. AP içindeki rekabet ve mücadele ise giderek büyüdü. 1960 darbesinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel'in hasta olduğu belli olunca Genelkurmay Başkanlığı'nı bırakan Orgeneral Cevdet Sunay, kontenjan senatörü olarak atandı ve Cumhurbaşkanı olma yolunda tüm partilerin ortak adayı oldu. 28 Mart 1966'da yapılan oylamada 532 üyeden 461'inin oyunu almayı başararak Cumhurbaşkanlığına seçildi.<sup>61</sup>

CHP, İsmet İnönü önderliğinde ortaya atılan "*ortanın solu*" siyasetinin içeride doğurduğu anlaşmazlık dolayısıyla parçalanma yaşarken, 1968 sonlarında TİP içinde daha çok üst kademedede yaşanan anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başladı. Yine 1969 başında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Alparslan Türkeş'in<sup>62</sup> genel başkanlığında, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alarak

<sup>60</sup> Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 29.

9 Mart şuydu: TSK'da ülke gidişatını beğenmeyen milliyetçi-sol nitelikteki geniş bir grup bazı sivil unsurlarla da istişare halinde bir "devrim" peşindeydi. Askeri bir darbeyle hükümet ve TBMM devrilecek, partiler kapatılacak, TSK'daki farklı görüşteki unsurlar pasifize ve tasfiye edilecek, anayasa yırtılacak; yeni bir anayasa yapılacak, kurulacak "Devrim Partisi" aracılığıyla yeni anayasaya göre ülke dizayn edilecekti.(<http://odatv.com/9-mart-ve-15-temmuz-kritik-ajanlar>)(Erişim:30.07.2019)

<sup>61</sup> Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 37.

<sup>62</sup> Ülkücülerin başbuğu olarak adlandırılan Türkeş, aynı dönem Türk siyaset yaşamını etkileyen liderlerden biriydi. Türkeş Kuleli Askeri Lisesi ve Harp Okulu'nu bitirdikten sonra 1944'te yüzbaşı rütbesindeyken "Turancılık" davasından yargılandı. Dava sonunda aldığı ceza 1 yıldan az olduğu için orduya tekrar dönebildi. 1948'de Harp Akademisi'ni bitirdi. 1959'da albaylığa yükseldi. 27 Mayıs 1960 harekâtının bildirisini radyodan okuduktan sonra adı sıkça duyulmaya başlandı. Bu dönemde

milliyetçi bir stratejiye yöneldi.<sup>63</sup> 1 Mart 1968'de küçük partilerin meclise daha kolay girebilmelerine olanak tanıyan milli bakiye sistemini içeren seçim kanunu değiştirilerek, büyük partilere avantaj sağlayan nispi temsil sistemine göre düzenlenen yeni seçim kanunu, küçük partilerin itirazlarına rağmen, mecliste çoğunluğa sahip AP'nin oylarıyla kabul edildi.<sup>64</sup> AP'nin bu stratejisi özellikle daha az temsil kabiliyeti olan sol grupların meclisten tasfiyesi sürecini beraberinde getirdi.

1969 seçimlerinin yaklaştığı dönemde, partiler arasında din konusu öne çıktı. AP, Cumhuriyet Halk Partisi'ni dinsizlikle, Cumhuriyet Halk Parti ise Adalet Partisi'ni dini istismar etmekle suçladı. Milliyetçi Hareket Partisi ise din karşıtı olmakla suçlandı. Ülke bu suçlamaların gölgesinde 1969 seçimlerine gitti. 1965 yılında yapılan seçimde katılım oranı yaklaşık % 71 iken, 1969'da yapılan genel seçimlerde katılım oranı %64.35 olarak gerçekleşti. Seçimlere katılım oranlarındaki düşüşe neden olarak, oy verme zorunluluğunun bulunmamasının yanı sıra, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın DP taraftarlarına oy kullanmama çağrısı yapmasının da etkisi oldu.<sup>65</sup> 1969 seçimlerini kazanan Adalet Partisi, tek parti iktidarını devam ettirdi. Fakat AP, dışarıdan tek bir parti olarak görülmesine rağmen gruplaşmalar dolayısıyla kendi içerisinde bölündü. AP içinde, Demokrat Partililerin siyasal haklarının iadesi konusunda çıkan görüş ayrılığı partiden büyük bir grubun kopması ve Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kurulmasıyla sonuçlandı. Bu bölünmüşlüğün de etkisiyle 1969 seçimlerinde bir önceki seçimlere göre %6.6 oranında oy kaybına uğradı. Ne var ki, 1969 seçimlerinde uğradığı oy kaybına

---

Milli Birlik Komitesi içindeki görüş ayrılığı sonucu 14 üye ile birlikte emekliye ayrıldı. Bir süre sonra Hindistan'a büyükelçi müşaviri olarak gönderilen Türkeş, 1963'te yurda dönerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) girdi. 1965'te bu partinin başkanı oldu ve aynı yıl milletvekili seçildi. CKMP programını ünlü kitabı 9 Işık'taki görüşler doğrultusunda değiştirdi ve 1969'da partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yaptı. 1975'ten sonra koalisyon hükümetlerinde başbakan yardımcılığı görevinde bulunan Türkeş 12 Eylül darbesinden sonra 4,5 yıl tutuklu kaldı. 1987'de siyaset yasağının kalkmasıyla birlikte Milliyetçi Çalışma Partisi'ne (MÇP) girdi ve aynı yıl yapılan olağanüstü kongrede genel başkanlığa seçildi. 1991 genel seçimlerinde RP ile seçim ittifakı yapan MÇP lideri Türkeş yeniden parlamentoya girdi. Ancak, daha sonra MHP adını alan partisi 1995 genel seçimlerinde Türkiye barajını aşamadığı için Türkeş de parlamento dışında kaldı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Zengin, **Alparslan Türkeş ve Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015.

<sup>63</sup> Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, C. VII, s. 1815.

<sup>64</sup> Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, Tesav Yayınları, Ankara 2002, s. 218.

<sup>65</sup> Ali Arslan: "1950'den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. 4, 2007, s. 15.

rağmen tek başına iktidarını korumayı başardı.<sup>66</sup> Burada aslında AP'nin başarısından ziyade, diğer partilerin başarısızlığından bahsetmek daha doğru olacaktır. İktidarının son dönemindeki yıpranmışlığına rağmen AP'nin elde ettiği başarıda CHP'de yaşanan parçalanma da önemli bir etken oldu.

CHP 1965 seçimlerinde olduğu gibi yine ikinci oldu. AP gibi bir başarı sergiledi %1'den fazla oy kaybetti ancak kazandığı 143 milletvekilliği ile ana muhalefet partisi oldu. CHP meclisteki milletvekili sayısını 9 kişi arttırdı.<sup>67</sup> 1969 seçimlerinde alınan başarısız sonuç, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'i, parti içerisinde gerçekleştirmek istediği reformların gerekliliğine iyice inandırdı. 12 Nisan 1970'te yapılan CHP İzmir İl Kongresinde Ecevit, "*Yoksulluğa ve sömürü düzenine karşı savaşı güçleştiren en büyük etken sömürülen halkın içindeki ve devrimciler arasındaki bölünmelerdir*"<sup>68</sup> diyerek, CHP üst yönetiminde bir huzursuzluk ve bölünme olduğunu da ortaya koydu. Diğer taraftan 1965 yılında yapılan seçimde üçüncü olan Millet Partisi (MP) ise 1969 yılında yapılan seçimde başarılı olamadı ve %49'luk oy kaybederek sırasını Güven Partisi'ne (GP) bırakmak zorunda kaldı. Millet Partisi'nin 1965 seçiminde 31 olan milletvekili de, 6'ya düştü. Ortanın Solu politikası ile CHP'nin Kemalizm'den uzaklaştığını ileri süren Turhan Feyzioğlu tarafından 12 Mayıs 1967'de kurulan Güven Partisi (GP), katıldığı ilk milletvekili genel seçimlerinde %6,58 oy alarak 15 milletvekili çıkarmayı başardı.<sup>69</sup> 1965 yılında ilk kez bir genel seçime katılan, aldığı %3 oy ve seçim sisteminin de yardımıyla meclise 14 milletvekili sokmayı başaran TİP, 1969 seçimlerinde oylarını %32 oranında düşürdü ve meclise sadece 2 milletvekili sokabildi. Alparslan Türkeş'in genel başkanlığını yaptığı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 1965 seçimlerinde aldığı %2,2 oyu %3'e yükseltmesine rağmen, 11 olan milletvekili sayısı 1'e düştü. MHP'nin tek milletvekili Adana'dan seçilen Alparslan Türkeş oldu. Yeni Türkiye Partisi (YTP) bu seçimlerde %2,2'lik oy aldı. 1965 seçimlerinde %3.7 oranında oy alan ve 19 milletvekilliği kazanan YTP, 1969 seçimlerinde bu oy oranı ile

---

<sup>66</sup> Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınları, İstanbul, s. 172.

<sup>67</sup> Ali Arslan: "1950'den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. 4, 2007, s. 16.

<sup>68</sup> **Cumhuriyet**, 13.04.1970.

<sup>69</sup> Örsan Akbulut, **Seçim Sonuçlarının Değerlendirmesi 1963 Yılı Raporu**, www.yerelnet.org.tr, Erişim Tarihi: 02.03.2017.

milletvekilli sayısını da 6'ya düşürdü.<sup>70</sup>

12 Kasım 1969'da Meclis'teki güven oylamasında 263 kabul oyu olarak çalışmalarına başlayan 2. Süleyman Demirel hükümeti,<sup>71</sup> 1970 bütçesinin reddedilmesi üzerine 13 Şubat 1970'de istifa etti.<sup>72</sup> Ancak 6 Mart 1970'te yeni hükümet kurulana dek görevini sürdürdü. Başbakanlık görevi 14 Şubat 1970'te Cumhurbaşkanı tarafından yeniden Süleyman Demirel'e verildi ve kurulan 3. Süleyman Demirel hükümeti 15 Mart 1970'te Meclis'teki güven oylamasında, AP'li parti içi muhalif milletvekillerinin karşı yönde oy kullanmasına rağmen 232 kabul oyu olarak çalışmalarına başladı.<sup>73</sup> 12 Mart askeri müdahalesinden sonra işbaşında olan Demirel hükümeti istifa etmek zorunda kaldı fakat görevini 26 Mart 1971'e kadar sürdürdü.<sup>74</sup>

1960'lı yılların ortalarında başlayan öğrenci hareketleri 1970'lerin başında nitelik değiştirdi, çeşitli gruplar silahlı eylemlere; AP'yi başından beri DP'nin devamı olarak görmüş olan silahlı kuvvetler, reform taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başladı. Ayrıca kuvvet komutanlarının başbakana, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili uyarı mektupları göndermesi de askeri müdahale söylentilerinin yaygınlaşmasında etkili oldu. Aslında AP hükümeti, iktidarı süresince askerle olan ilişkisinde elinden geldiğince denge politikası yürütmeye çabaladı. Askerin talep ettiği her türlü malzeme, silah, lojman, kışla ve eğitim olanaklarını bütçeler elverdiğince karşıladı.<sup>75</sup> AP'nin bütün bu çabalarına karşın ordu üst yönetimi içinde AP'ye karşı şüpheli ve mesafeli bir grubun varlığı her zaman kendini belirgin bir şekilde hissettirdi.

---

<sup>70</sup><http://rapory.tuik.gov.tr/31-07-2019-23:47:09-3330899101391380402370944518.html?>(Erişim:31.07.2019)

<sup>71</sup> II. Demirel Hükümeti Bakanlar Kurulu 03.11.1969-06.03.1970 tarihleri arasında görev yapmıştır. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB26.htm>. Erişim Tarihi: 11.02.2017. Ayrıca bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, 12.11.1969, B:6, O:1 s. 172.

<sup>72</sup> **Cumhuriyet**, 14.02.1970.

<sup>73</sup> **Tercüman**, 16.03.1970.

<sup>74</sup> Arcayürek, **a.g.e.** , s. 67.

<sup>75</sup> Çavdar,**a.g.e.** , s. 173.

#### 1.4.12 Mart Askeri Müdahalesine'ne Giden Süreçte Basının Tavrı

1969'da hem ekonomik hem de siyasi alanda buhranın işaretleri gelmeye başladı. Enflasyon yükselirken ücretler düşüyor, işçi grevleri yaygınlaşıyordu. Artan dış borçlar, giderek yükselen ödemeler dengesi açıkları tehlikeli boyutlara varıyordu. Bir taraftan da bütün dünyada baş gösteren öğrenci olayları Türkiye'ye sıçradı. Üniversitelerde boykotlar, anarşik hadiseler yaygınlaştı. Basında ise analitik düşünce ve nesnel değerlendirmelerden uzak bir şekilde artan kutuplaşma olaylarının bir yansıması olarak tarafsızlık hâkimdi. Bazı dar çevrelere yayın yapan basın organları ideolojik açıdan keskinleşen grupların şiddet kullanmasını desteklediler. Ancak basının büyük bir çoğunluğu demokrasi dışı bu tür arayışlara sağ-sol demeden iltifat etmedi. *Milliyet* Gazetesinde Ali Gevgilili "İktisadi Durumumuz ve Paramızın Değeri"<sup>76</sup> başlıklı yazısında, Son ekonomik göstergeler Türkiye'nin yine kritik bir noktaya yaklaşmakta olduğunu ortaya koymaktadır diyerek, gittikçe çetinleşmekte olan ekonomik ve sosyal sorunlarına değindi ve eleştirilerde bulundu. *Cumhuriyet* gibi gazeteler hükümetin, ekonomik, mali politikaları ile partizan uygulamalarını eleştirdiler.

Bu dönemde asker ile basın arasında kimi zaman sürtüşmeler yaşanmaya başladı. Örneğin, 2 Kasım 1968'de Deniz Harp Okulu Subay Taburu öğrencileri *Gök Senin* adlı yıllıklarının bir gazete tarafından eleştirilmesi sebebiyle bildiri yayınlarak, "*Mustafa Kemal'e ve devrimlerine açıkça ve alçakça saldıran bir zümrenin Hava Harp Okulu öğrencilerini 'komünist' diye karalamaya kalkıştıkları, bu kişilere bu topraklar üzerinde hiçbir zaman hayat hakkı tanımayacaklarını, Türk halkı, Türk gençliği ve Türk ordusunun buna izin vermeyeceğini*"<sup>77</sup> ifadelerinde bulundular. *Milliyet* gazetesi bildiriye 3 Kasım 1968 günü, "Deniz Subayları Gericilere Cevap Verdi" başlığıyla verdi. Bildirinin içeriğine yer verilen haberin ilk paragrafında; "*Hava Harp Okulu'nda, genç Harbiyelilerin yurt sorunlarını Atatürkçü ve gerçekçi bir açıdan ele almaları, bu konudaki düşüncelerini kültür yıllığı olan Göksekin'de toplayarak yayınlamaları, geriye dönüş duaları yapmakta olan bu sapık fikirlileri son derece ürkütüştür*"<sup>78</sup> denildi. Yıldız Devlet

<sup>76</sup> *Milliyet*, 15.06.1969, s.2.

<sup>77</sup> Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası)*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 125.

<sup>78</sup> *Milliyet*, 03.11.1968.

Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nin iki öğrencisinin silahlı saldırı sonucu öldürülmesinin ardından 16 Aralık 1969 günü bir grup deniz subayı adına hareket ettiklerini söyleyen sivil giyinmiş deniz subayları gazeteleri dolaşarak 69 deniz subayı tarafından imzalanmış "Halkımıza Bildiririz" başlıklı bir bildiri dağıttı. Bildiri, Atatürk'e atfen, "*Devrimin kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız devrim bir an bile durmayacaktır. Bizim devrimimizden sonra da bu böyle olacaktır*" gibi sözler içeriyordu. Öldürülen öğrencilere de yer veren bildiride; "*Ne değişir kesilsin devrimcilerin başları birer birer. Oysa bir yasadır bu mümkünü yok. Devrimciler ölür, devrimler sürer*" şeklindeki ifadeler de yer verildi. Subaylar mücadelelerini ezilenlerin ve Mustafa Kemal'in savaşı olarak tanımladılar<sup>79</sup>. *Cumhuriyet* gazetesi, haberi "69 Deniz Subayı Bildiri Yayınlandı" başlığıyla vererek bildiriden alıntılattığı "Gençliğe Sıkılan Kurşun Gerçekte Mustafa Kemal'e Sıkılıyor" kısmını alt başlık yaptı. Gazete, üslubu "*çok sert bir tepki*" olarak değerlendirdikten sonra, bildirinin Atatürk'e atıfta bulunan bölümlerini öne çıkarttı. Metnin öldürülen öğrencilerle ilgili kısmı ise "*coşkun bir dil*", "*çok duygulu bir dil*"<sup>80</sup> olarak tanımlandı.

Bu dönemin sonunda sol aydınlar ile asker-sivil bürokratlar arasında bir ikilem oluştu. Türkiye'nin kalkınması parlamenter sistemle mi, yoksa bir darbe sonucunda iktidara gelecek devrimcilerle mi sağlanacaktı?<sup>81</sup> 1965 seçimlerinde TİP'in meclise girmesi parlamento yanlılarını cesaretlendirirken, 1969 seçimlerindeki başarısızlık, seçim sisteminde yapılan değişiklikler ve seçimin yine AP tarafından kazanılması darbeci söylemi öne çıkardı. Ülkenin kalkınmasını sağlayacak yolun, devrimcilerin iktidara gelmesi olduğunu savunan *Yön* dergisi,<sup>82</sup>

<sup>79</sup> *Akşam*, 17.12.1969.

<sup>80</sup> *Cumhuriyet*, 17.12.1969.

<sup>81</sup> Örsan Öymen, *Bir İhtilâl Daha Var 1908-1980*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 79.

<sup>82</sup> *Yön* Dergisi, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından oluşan siyaset ve düşünce ortamı içerisinde, dönemin ve geleceğin Türkiye siyasetinde söz sahibi olmak isteyen bir grup sol yönelimli aydının bir araya gelerek çıkardığı, temelde "Üçüncü Dünyacı" bir Kemalizm yorumunu benimseyen, iktisadi kalkınma olgusunu ülkenin başlıca amacı olarak tayin eden, bu doğrultuda bir kalkınma felsefesi üretme iddiasında olan ve toplumsal sorunların aşılmasından ekonomik problemlerin çözümüne kadar geniş bir yelpazede devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan haftalık bir dergidir. *Yön*, ilk olarak 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlamış ve on dört aylık zorunlu kesinti evresi de dâhil edilirse yaklaşık yedi sene yayın hayatını sürdürmüştür. *Yön*'ün kurucusu Doğan Avcıoğlu'dur. Dergi kurulurken "çekirdek kadro" beş kişiden müteşekkildir: Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu.11 Bu isimler, birlikte, 1961 yılının 20 Aralık'ında *Yön* dergisinin ilk sayısını çıkarırlar. Bu isimlerden ilk dördü aynı zamanda derginin önde gelen yazarlarıdır. Ne var ki on birinci sayıya kadar jenerikte yalnızca Doğan Avcıoğlu'nun ismi "İmtiyaz

parlamento ve özgürlükçü sosyalizmi savunan TİP'e karşı tavrı aldı ve bu süreçte Mehmet Ali Aybar, TİP'in genel başkanlığından ayrılmak zorunda kaldı. 1969 seçimlerinin hemen arkasından yayın hayatına giren *Devrim* dergisinin ilk sayısında Doğan Avcıoğlu<sup>83</sup> şunları yazıyordu: “*Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri zinde güçler denen aydın çevrelerde rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açtı. Düzen değişikliğinden yana gözüken TİP ve CHP gibi partilerin beklenen sonuçları elde edemeyişleri, parlamentoculuk yoluyla düzen değişikliği ve kalkınmanın gerçekleşebileceği ümitlerini zayıflattı. Türkiye'nin kalkınabilmek için biran önce köklü bir düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yollara aramaya yönelmektedir.*”<sup>84</sup> Mevcut siyasal erkin iktidarında sürdürülen çok partili demokrasiye ve parlamenter sisteme karşı açık tavrı alan *Devrim*'in başyazarı Avcıoğlu bir başka yazısında şunları dile getiriyordu: “*Parlamentoculuk, Anglosakson çıkarlarına uygun düşen bir politik sistemdir. Bu yolda yalnız değillerdir. Türkiye'de tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorlar, parlamentoculuğun şampiyonluğunu yapmaktadırlar. Feodallerin ve bütün işbirlikçilerin demokrasi şampiyonu kesilmesi gibi ilk bakışta aklın almayacağı ters bir durum bugün Türkiye'de yürürlükte! Böylece parlamentoculuk, tutucu güçler koalisyonu ile dış müttefiklerin rejimi olmaktadır.*”<sup>85</sup>

Basının öğrenci hareketlerine yaklaşımı mesafeliydi. Bunda CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün, “*İşte bunlar haytaldır*”<sup>86</sup> şeklindeki açıklaması da etkili oldu. Bülent Ecevit de öğrenci hareketlerinin militan tarzı bir rotada yürümesine karşı çıktı. Dolayısıyla İnönü ve Ecevit'in pozisyonu AP'ye muhalif basının tavrını etkiledi. *Devrim* yazarlarından Çetin Altan, İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu, “*cici*

---

Sahibi ve Mesul Müdür” sıfatıyla görünür. On birinci sayıdan itibaren jeneriğe konulan “kurucular listesi”nde sırasıyla Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun isimleri yer alır. Doğan Avcıoğlu ismi on birinci sayıdan sonra da “İmtiyaz Sahibi ve Mesul Müdür” olarak geçmeye eder. Derginin başyazarlarını çoğunlukla Doğan Avcıoğlu yazmıştır. Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu* Olarak Yön Dergisi, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 1, 2004, s. 551-575. Ayrıca bkz. Gökhan Atılgan, *Yön-Devrim Hareketi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt: 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

<sup>83</sup> Doğan Avcıoğlu'nun aynı dönemlerde yayımladığı Türkiye'nin Düzeni adlı iki ciltlik kitabı gerek geniş aydın kesimlerinin gerekse de ordu yönetiminin, özellikle de dönemin yaygın tabiriyle genç subayların temel başvuru kitabı oldu. Söz konusu kitap için bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976.

<sup>84</sup> *Devrim*, 21.10.1969, Sayı: 1, s. 1.

<sup>85</sup> *Devrim*, 18.11.1969, Sayı: 5, s. 1.

<sup>86</sup> *Tercüman*, 11.05.1968.



*demokrasi*” dedikleri mevcut düzendeki çok partili demokrasiyi eleştirmektedirler. Mısır, Suriye, Sudan, Libya ve diğer üçüncü dünya ülkelerindeki mevcut Batı işbirlikçisi olarak nitelenen hükümetlere karşı yapılan askeri darbeler alkışlanıyor, bu darbeleri gerçekleştirenlere övgüler düzülüyordu. 8 Eylül 1970 tarihli sayısında Sudan’daki darbeyi gerçekleştiren Cafer el-Numeyri’nin ağzından şunlar söyleniyordu: “*Batı tipi demokrasi yönetimi bizde iflas etti. Kurmak istediğimiz sistem, ilerici asker ve sivillerden oluşacak ve halka dayanacaktır.*”<sup>87</sup> Arkasından yazıyı kaleme alan Hasan Cemal şu değerlendirmeyi yapıyordu: “*Sudan ordusunun vatansever subayları, çok partili sistemin ülkenin sorunlarına bir çözüm getirmediğine, sadece emperyalizm ve onunla bütünleşmiş sınıf ve tabakaların egemenliğine yol açtığı düşüncesini taşımaktadır. Bunun için iktidara el koymuşlardır. Ülkeyi kalkınma rayına oturtacak yolun, asker ve sivil tüm ilerici ve devrimci güçlerin kenetlenmesinden geçtiğini savunmaktadırlar.*”<sup>88</sup> Bundan tam otuz yıl sonra Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* adlı kitabında; “*Numeyrileri, Kaddafi’leri, Esadları, Saddamları model alarak, askeri kışkırtmak amacıyla savunmuştuk. Bütün bu modeller bize göre o zaman tek partili demokrasi idi. Bizim cici demokrasiye göre daha ileri rejimlerdi*” diye beyanda bulunacak ve bunun “*ne büyük yanlış*” olduğunu belirtecekti<sup>89</sup>.

Üniversite ve gençlik arasında etkin olan Fikir Kulüpleri Federasyonu devrimci yönetimi benimsiyordu. Yöntem tartışmaları hem TİP’te hem de Fikir Kulüpleri Federasyonu arasında bölünmelere yol açtı. *Devrim* dergisi öncülüğünde geliştirilen aydınlar ve subaylar arasında bir koalisyonun gerçekleştireceği Milli Demokratik Devrim akımı, 1968’de hem TİP’e hem de Fikir Kulüpleri Federasyonu’na hâkim oldu. 1970’lerin başında, Milli Demokratik Devrim çevresinde daha radikal ve iktidar için silahlı eyleme yönelen gruplar belirdi. Türkiye Komünist Partisi, Marksist-Leninist (TKP/ML), Türkiye İhtilalcı Köylü Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi örgütler devrimin ancak silahlı bir gerilla mücadelesiyle geleceğini savunuyorlardı. Her geçen gün artan öğrenci gösterileri karşısında Başbakan Demirel “*sokaklar yürümekle aşınmaz*”<sup>90</sup> diye tepki veriyordu.

<sup>87</sup> *Devrim*, 08.09.1970, Sayı: 14, s. 1.

<sup>88</sup> *A.g.d.*, 08.09.1970, Sayı: 14, s. 5.

<sup>89</sup> Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2007 s. 56

<sup>90</sup> Hulusi Turgut, *Demirel’in Dünyası 1. Cilt (Bir Liderin Doğuşu 1924-1962; Bir Liderin Yükselişi 1962-1971)*, İstanbul, ABC Ajansı Yayınları, 2002, s. 56.

1971 yılı başlarında banka şubelerinin soyulmaya başlanması siyasi kaosun tehlikeli boyutlara ulaştığına işaret ediyordu.11 Ocak'ta İş Bankası Emek Şubesi,<sup>91</sup> 12 Şubat'ta Ziraat Bankası Küçükkesat Şubesi soyuldu.<sup>92</sup> 4 Mart 1971 günü Ankara Gölbaşı'ndaki Amerikan üssünde görevli dört askerin kaçıırılması yurttta büyük yankı uyandırdı. THKO adına yayınlanan bildiri silahlı savaşın başlatıldığını ilan etti.<sup>93</sup> Aynı gün arama yapmak amacıyla jandarma ve polisın ODTÜ yurtlarını basması ve öğrencilerle güvenlik güçleri arasında çatışma çıkması bir anda tansiyonu yükseltti.

Sol çevreler hükümetin istifasını isterken, hükümet anarşik olayların hedefinin rejim olduğunu ileri sürdü.<sup>94</sup> Hükümet yanlısı *Son Havadis* gazetesi olaylar üzerine şu değerlendirmeyi yapıyordu: “Bir avuç kızıl zibidinin başını Türkiye’de ezmek mümkündür. Ve bu olacaktır. Mesele, demokratik bir hukuk devleti içinde her şeyin hal edilmesi arzusunun ileri gelmektedir. Buna son vermek için diktatör olmak lazım değildir. O takdirde bir avuç anarşistin dışındaki 36 milyon hak ve hürriyetlerinin elden gitmesi gibi bir durumla karşılaşmış olur. Anarşistler demokratik hukuk devletinin hürriyetinden istifade ederek cüretleşmektedirler. Ama bu asgari müşterekte birleşildiği ve bütün kuruluşların, bütün vatandaşların fert fert vaziyetlerini belli etmesi halinde, bunların yok edilmesi an meselesidir.”<sup>95</sup> *Son Havadis* gazetesi bu tavrıyla hükümeti, silahlı mücadeleye girişen sol gruplara karşı daha etkili bir mücadele takip etmesi gerektiği konusunda cesaretlendirerek, halkın da bu mücadeleye destek vermesi gerektiği yönünde görüş belirtiyordu.

*Yön* dergisi etrafında toplananlar toplumun kalkındırılması ve gelişmenin sağlanması için bir ara tabakalar ve zinde güçler teorisi geliştirerek ordunun siyasete müdahalesine yeşil ışık yaktılar. *Yön*'ün kapatılmasından sonra *Devrim* dergisinde toplananlar, “İlerici hamlelere öncülük edecek gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan bir kuşak” olarak “zinde güçlere”<sup>96</sup> dayanıyorlardı. Bunlar orduyu toplumun öncüsü kabul ediyordu. *Devrim* dergisinde yazılanlar ordunun siyasete bir müdahalede bulunmasını isteyenlere rehberlik ediyordu. Darbe sonrası ülkenin, yeni gelecek ilerici idareciler tarafından kalkındırılacağına inanılıyordu.

<sup>91</sup> *Cumhuriyet*, 12.01.1971.

<sup>92</sup> *Cumhuriyet*, 13.02.1971.

<sup>93</sup> *Tercüman*, 05.03.1971.

<sup>94</sup> Sevim Giraylar, *Zor Yıllar*, Tüze Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 10-11.

<sup>95</sup> *Son Havadis*, 07.03.1971.

<sup>96</sup> *Devrim*, 02.03.1971, Sayı: 28, s. 1.

Ordudaki darbe girişimlerinde etkili olan ve 12 Mart'tan sonra emekliye sevk edilen Emekli Tuğgeneral Celil Gürkan, hatıratında şunları kaydetmiştir: “12 Mart öncesinin sıcak ve bunalımlı günlerinde, içtenlikle inandığımız Kemalist devrim anlayışını, 1970’li yılların koşullarına göre yorumlayıp uygulamak istiyorduk. Hiç bir zaman totaliter bir düzen yanlısı olmadık. Amacım, sağ ya da sol totaliter bir yönetimin ulusun yazgısına el koyarak geçip iktidara oturmasına karşı, özgürlükçü parlamenter demokrasiyi amaçlayan geçici bir yönetimle gerçek demokrasiye ulaşmaktı.”<sup>97</sup> Gürkan’ın ifadelerindeki çoğulcu vurgu ordu içindeki bir cuntanın kesinlikle askeri müdahale taraftarı olduğunu ortaya koymaktaydı.

*Devrim* dergisi 9 Mart toplantısından darbe kararı bekliyordu. O gün derginin bürosuna bir tenhalık çökmüş, kimse ortada görünmüyordu. Uğur Mumcu bir arkadaşının arabasıyla Ankara içinde dolaşüyor, sık sık Doğan Avcıoğlu ile telefonlaşıyordu. Darbe sonrası alternatif Bakanlar Kurulu listeleri elden ele dolaşyordu. Uğur Mumcu gençlikten sorumlu bakan olarak görevlendirilecekti. Basından Sorumlu Bakan olarak Altan Öymen görev yapacaktı. Türkiye Öğretmenler Sendikası Başkanı Fakir Baykurt ise Milli Eğitim Bakanlığına getirilecekti. Mümtaz Soysal’da Dışişleri Bakanı yapılacaktı. MİT Başkanlığını ise İlhami Soysal yürütecekti.<sup>98</sup> Ancak Faruk Gürler’in bir türlü düğmeye basmaması bütün ümitleri ve planları boşa çıkardı. Doğan Avcıoğlu şunları yazıyordu: “Parlamenter sistemin sonuna yaklaştığı artık iyice seziliyor. Anayasa’yı çiğneyerek, siyasi partilere ve kendilerine ‘Beytülmal’den pay almaya çabalayan saygıdeğer parlamenterlerimiz dahi, bu işin böyle gitmeyeceğini söylüyor. İktidar koltuğu boş, yöneticiler ülkeyi yönetmekten aciz. Demirel gitsin, işler düzeler! Ya da erken seçim ülkeyi istikrara kavuşturur tekerlemelerinin, eski hamam eski tas hükümetine bir yenilik getirmeyeceği biliniyor. Hamam aynı kaldıkça, tellakların değişmesi hiçbir şeyi değiştirmiyor.”<sup>99</sup> Avcıoğlu bu sözleriyle askeri müdahalenin kapıda olduğu mesajını hükümet yetkililerine duyurmuş oluyordu.

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, kurban bayramı mesajında durumu 27 Mayıs öncesine benzetiyordu. Bunun üzerine *Cumhuriyet* gazetesinde “Erdelhunizm’den Sakınmalı” başlığıyla bir yazı kaleme alan İlhan Selçuk,

<sup>97</sup> Celil Gürkan, **12 Mart’a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 79.

<sup>98</sup> Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

<sup>99</sup> **Devrim**, 02.03.1971, Sayı: 28, s. 9.

Tağmaç'ı uyararak, 27 Mayıs darbesi sırasında Genelkurmay Başkanı olan ve sonra Yassıada'da yargılanan Org. Rüştü Erdelhun'un başına gelenleri ifade ederek şunları belirtiyordu: *"Anayasayı uygulamayan, yolsuzluklara yol veren lekeli iktidarı uyarmak yerine, kurusıkı öfkeyle bayram mesajına yönelmek, devlet mantığına sığmaz. Bunun içindir ki, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın demecini yersiz bulduk. Gerek Güvenlik Kurulunda gerek başka ilişkilerde iktidar politikasının yanında değil, Anayasa ilkelerinin yanında bulunmak ve yıpranmış politikacılar koşutunda görünmekten titizlikle kaçınmak, yüksek paşalar için hayırlı bir vatan görevi olacaktır. Zira Erdelhunizm, memleket için yararlı bir eğilim değildir."*<sup>100</sup>

İlhan Selçuk, "Ordunun varlık gerekçesi" başlıklı bir yazı kaleme aldı ve tahriklere yönelik hususlara değindi. Selçuk'a göre ordunun görevi *"milli pazarı yabancıya sömürmemektir."*<sup>101</sup> İlhan Selçuk'un bu tavrı kendisiyle beraber hareket eden grubun ordu üzerinde uyguladığı baskının giderek şiddetlendiğini ortaya koyması açısından önemlidir. İlhan Selçuk'un söz konusu makalesinin yayınlandığı günlerde Oktay Akbal "Ayak Sesleri" başlıklı yazısında şunları ifade ediyordu: *"...Evet, adım adım yürüyor o beklenen! Nedir o? Bir bilinçtir. Ulusun ayaklanmış bilincidir, umududur, güvenidir. Atatürk'ün Anıtkabirden dışarı çıkmasıdır. Gençliğin, bu ulusun bütün uyanık güçlerinin şahlanmasıdır. Bir adım, bir adım daha... Kentte, dağda, köyde o. Umudunu tanı, yitirirken duyulan bir ayak sesi. Şairler gelecekte haber verir. Falcı olarak değil, bir ülkenin yarınını önceden gören, sezen, duyan bir ermiş gibi..."*<sup>102</sup>

9 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanlığında yapılan ve altı saat süren Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısında; *"Hükümeti devirelim, yönetime el koyalım mı? Yoksa sert bir uyarıda bulunmakla mı yetinelim?"* değerlendirmesi yapılıyordu. Toplantıda Tağmaç gelişmeleri şöyle değerlendiriyordu: *"ODTÜ'de Türk askerine Türk oldukları iddiasında bulunanların ateş etmeleri TSK bünyesinde nefret uyandırmıştır. Durum tehlikelidir. Ancak yarın çöküyormuşuz gibi durumu yoktur. Eser bizimdir. Ümitsizliğe kapılmayalım ve bir şans daha tanıyalım. Maksat TSK'nin sabrını taşımaktır. Bu noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim. Bugünkü Anayasa düzeni 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren TSK'nin eseridir. Bu düzeni*

<sup>100</sup> A.g.d., 02.03.1971, Sayı: 28, s. 4.

<sup>101</sup> Cumhuriyet, 01.03.1971.

<sup>102</sup> Cumhuriyet, 03.03.1971.

*yaşatmak ve demokratik rejimin devamını temin etmek bizim başta gelen ödevimizdir. Ortaya çıkan aksaklıklar ve şikâyet konuları, bizim için ne kadar üzücü ve tedirgin edici bir nitelik taşırsa taşırsın, kendi elimizle kurduğumuz Anayasa düzenine karşı vaziyet almamız için geçerli ve haklı bir sebep olamaz. Biz, aksaklıkların ve tedirginliklerin kendi eserimiz olan Anayasa sınırları içinde ve demokratik düzen uygulamasıyla giderileceğine inancını kaybetmiş değiliz.”<sup>103</sup>*

Gerek ordu üst yönetimi tarafından gerekse de ülkenin en etkili yazarları tarafından hükümete yönelik dile getirilen eleştirilerin dozunun artması artık askeri müdahalenin adım adım yaklaşıldığı kanısını güçlendirdi. Hükümetin bu sert eleştiri ve uyarılara karşı tavrındaki duyarsızlık da müdahale isteklerini körükleyen bir sonuç ortaya çıkarmaktaydı.

---

<sup>103</sup> Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 128-129.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİ ÜNİVERSİTELER

#### 2.1.1846'dan 1932'ye Üniversitelerle İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de modern anlamda bir yüksek öğrenim kurumu projesi olarak düşünülen darülfünun açılması fikri ilk olarak 1845 yılında yedi kişiden oluşan "Muvakkat Meclis"te ortaya atıldı. Meclis-i Muvakkat, eğitim işlerini takip etmek üzere Meclis-i Maârif-i Umûmiyye adında bir dâimî meclisin kurulmasını da öngörmüştür. 1846'da faaliyetlerine başlayan Meclis-i Maârif-i Umûmiyye, darülfünun kurulması yolunda ilk adımı atmıştır.<sup>104</sup> Bu kurulun istekleri doğrultusunda padişah iradesiyle eğitim işlerini sürekli düzenlemek ve yürütmek üzere, "Meclis-i Maarif-i Umumiye" (Kamu Eğitim Kurulu) kurulmasına ilişkin resmi tebliğ, 21 Temmuz 1846 tarihli ve 303 sayılı *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlandı.<sup>105</sup> Osmanlı'da ilk defa 1863 yılında kurulan ilk darülfünun, mevzuatı olmayan bir kurum olup tutucu çevrelerin baskısı ve nitelikli öğrenci bulamama gibi nedenlerle birkaç yıl sonra kapatıldı.<sup>106</sup> Bunun ardından 1870 yılında Darülfünun-u Osmanî adıyla ikinci kez açılan darülfünun, mevzuatı olan ilk darülfünundur. Mevzuatta kamu okullarının gözetim ve yönetimi devlete ait kılındı, özel yükseköğretim kurumu açmak serbest bırakıldı.<sup>107</sup> Bu darülfünunun başında nazır (rektör), fakültelerin başında ise şube müdürü (dekan) bulunuyordu. Nazırı merkezi hükümet atadı, nazır başkanlığında kararların darülfünun meclisince verilmesi kararlaştırıldı. Darülfünunun en yüksek organı olan darülfünun meclisi, üyelerinin çoğu seçilmiş nazır ve üç müdürden oluşturuldu. Şubelerde, şube müdürü, kâtip, muallimler vardır. Her şube muallimleri içlerinden birini bir yıl için müdür seçer, hükümet temsilcileri onaylardı. Darülfünunun gelirleri harç, hediye ve vakıf gelirleri, devlet tarafından verilen yıllık yardımlar olmak üzere üç kısımdan oluşuyordu.<sup>108</sup> Darülfünun o günün koşullarına göre oldukça bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahipti. Öğretim dilinin Türkçe olması birincil amaçtı. Her fakültenin öğretim süresi üç yıl, öğretmen olacaklar için ise dört yıldır. Harç uygulaması bu

<sup>104</sup> Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:8, İstanbul, 1993,s.521.

<sup>105</sup> Ali Arslan, *Türkiye'de Üniversite ve Siyaset*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 93.

<sup>106</sup> Akyüz, *a.g.e.*, s. 79.

<sup>107</sup> Dölen, *a.g.e.*, s. 105.

<sup>108</sup> Taner Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi, 1845-1997*, Selvi Yayınları, Ankara, 2001, s. 41.

düzenlemeyle üniversite tarihinde yer aldı. Ömrü kısa süren bu kurum, 1872 yılı başlarında gerici güçlerin etkisiyle kapatıldı.<sup>109</sup> Darülfünunun ikinci kez kapatılmasının ardından bir sonraki darülfünunun kurulması uzun bir zaman aldı.

Darülfünun'un üçüncü defa açılma düşüncesi Saffet Paşa'nın gayretleri ile olmuştur. Saffet Paşa, Darülfünun-u Sultani adı ile Galatasaray Sultanisi'nin içinde ve müdürlüğünü Sava Paşa'nın yaptığı, Batılı öğretmenlerin eliyle 1874 yılında yeniden açılabilmiştir. Okulda Hukuk, Mühendislik ve Edebiyat şubeleri kurulmuştur. Türkçe ders verecek öğretmen bulunamadığı için öğretim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir. Böylece yeni kurulan Darülfünun yalnız Galatasaray Sultanisi mezunlarının devam edebileceği okul haline dönüşmüştür. Okulun programında Türk tarihi ve edebiyatına, sanat ve kültürüne yer verilmemiştir. Darülfünun-u Sultani'nin tasarruf gerekçeleri ile 1877'de önce Hukuk ve Mühendislik daha sonra Edebiyat şubesinin de kapanmasıyla okul 1881'de tamamen ortadan kalkmıştır.<sup>110</sup> 1900 yılında bir tüzükle kurulan Darülfünun-u Şahane dördüncü kez açılan darülfünun olup, kısa ve öncekine göre geri bir tüzüğü vardı. Bu tüzükte darülfünunun başına müdür, şubelerin başına müdür yardımcısı unvanı verilen kişiler getirildi. Öğrencilerden alınan harç dışındaki gelirler, hibe, vasiyet, hediye, bağış ile devletçe verilen tahsisattan oluştu. Bernard Lewis'e göre, Türkiye'nin ve Müslümanların ilk üniversitesi budur.<sup>111</sup> 1912 tarihli İstanbul Darülfünunu'nun tüzüğü Sorbonne Üniversitesi model alınarak hazırlandı. Darülfünun, Maarif Nezareti'ne bağlı bir kurumdu. Rektöre genel müdür, şube (fakülte) başkanlarına müdür denmiştir. Yetkileri tam olarak açıklanmamakla birlikte bir darülfünun meclisi vardı. Her fakültede bir fakülte meclisi kuruldu. Kürsü sistemine de yine bu tüzükte geçildi ve burada araştırma enstitüleri kuruldu. Görev süresi belirsiz olan genel müdür, Milli Eğitim Bakanı ve Bakanlar Kurulu'nun önerisi ve padişahın onayı ile atanmaktaydı. Fakülte reisleri (dekan), muallimler meclisi (fakülte kurulu) tarafından seçilmekteydi. En etkili organ olan Meclis-i Umumi (senato) seçilmiş üyelerden oluşturulmaktaydı.<sup>112</sup>

---

<sup>109</sup> Hatipoğlu, **a.g.e.** , s. 42.

<sup>110</sup> Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 11.

<sup>111</sup> Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 167.

<sup>112</sup> Bermek, **a.g.e.** , s. 49.

Bu dönemde bir de darülfünun savcısı diye bir görev tanımlandı, ancak bu görev Türk üniversite tarihinde bundan sonra bir daha yer almadı.<sup>113</sup>

Öğrencilerden harç alınması tüzükte yer almışsa da mahalle yönetiminden yoksul belgesi getirenler bundan muaf tutuldu. Bu tüzük modern üniversitenin doğuşu olarak adlandırılmaktadır.<sup>114</sup>

1919 yılında kabul edilen tüzükle Darülfünun bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahip bir yapı haline geldi. Bölüm kavramı tüzüğe girdi. Fakülteye medrese, rektöre emin, dekana reis deniyordu. Emin, darülfünun kadrosu tarafından iki yıllığına seçilip Maarif Nezaretinin teklifi, padişahın onayı ile seçilerek atanmaktaydı. Emin, darülfünun divanının başkanı olup, üyeleri reislerden ve seçilmiş üyelerden oluşuyordu.<sup>115</sup> Bu tüzükte üniversite ve fakülte kurulları yer almadı. Darülfünunun başı olarak Milli Eğitim Bakanı görevlendirildi. Bu madde özerkliği zedeleyici bir madde olarak düşünüldü, ancak Bakan'ın bu dönemde üniversitelere pek karışmadığı görüldü. Fakülte sekreteri, tercihen doçentler arasından seçimle getirildi. Öğrenci harçları simgesel düzeyde kaldı. Öğretim üyesini eksen alan bir tüzük olduğu ifade edildi.<sup>116</sup> 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi dârülfünuna hükûmî şahsiyet tanıyarak katma bütçe ile idare edilmesine karar vermiştir. Böylece dârülfünun ilmî, idarî ve malî bakımdan muhtar bir hüviyet kazanmıştır. Bu kanuna dayanarak vekiller heyetinin 21 Nisan 1924 tarihinde kabul ettiği şekil ve esaslar, dârülfünunun lağvedilip İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.<sup>117</sup>

Bilimsel özerklik bu tüzükte de korundu. Akademik personel, müderrisler ve muallimler olarak tanımlandı, muallim muavini (asistan) kavramı da ilk kez yasada yer aldı. Eminin(Rektör) süresi iki yıldan, reisin (Dekan) ise bir yıldan üç yıla çıkarıldı. Harç uygulaması bu tüzükte de yer aldı.<sup>118</sup>

Cumhuriyetin ilk döneminde eğitim, bir laikleşme ve modernleşme aracı olarak görüldü. Cumhuriyetin eğitim yapısı Osmanlı'dan, o da Fransa'dan

---

<sup>113</sup>Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri ( 1908-1914 )**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 259.

<sup>114</sup> Bermek, **a.g.e.**, s. 49-50.

<sup>115</sup> Dölen, **a.g.e.**, s. 111.

<sup>116</sup> **A.g.e.**, s. 112.

<sup>117</sup> İhsanoğlu, **a.g.m.**, s.525.

<sup>118</sup> Hasan Korkut, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s.78.



etkilendi.<sup>119</sup> Cumhuriyet dönemindeki yenilikler daha önceki reformlara göre daha modern ve devrimci nitelikte oldu. Tevhid-i Tedrisat kanununun ilanından başlayıp, Latin harflerinin kabul edilmesine değin getirilen yenilikler sayesinde eğitimin yönü Batıya döndü. Türkiye’de eğitim konusunda yaşanan sıkıntılar toplumun Batı’ya yönelmesinde etkili olmuştur.<sup>120</sup> Sosyal dokunun hareketliliğinden dolayı eğitim bir taraftan toplumun kültürel, ekonomik ve siyasal yapısındaki değişmelerin motoru olmakta, diğer yandan da toplum yapısındaki değişim ve dönüşümler eğitim düşüncesini belirlemekteydi. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitim alanında gerçekleştirdiği reformların temeli, Osmanlı’nın son döneminde yaşanan Batılılaşma hareketinin daha içsel ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasıyla gerçekleşti. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitime bakış açısında önemli değişimler oldu. Eğitim üzerine toplantılar yapıldı, alanla ilgili yerli ve yabancı uzmanların görüşleri alınarak eğitim politikaları belirlenmeye çalışıldı.<sup>121</sup>

Gazi Mustafa Kemal Atatürk eğitimin önemini farkındaydı. Daha 1920’de Maarif Vekaleti kuruldu. Öğrenci ve okul mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla I. Maarif Kongresi, 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’daki Darülmuallimin Konferans salonunda toplanmıştır.<sup>122</sup> Bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, milli eğitimin gereğini anlatarak Doğu ve Batı’nın etkisinden uzak olması gerektiğini belirtti. Ayrıca, geleneksel eğitim sistemini eleştirerek, eğitimin bağımsızlıkçı ve pozitivist özelliği ile ilgili özelemlerini dile getirdi, bu yolda ilgililere talimatlar verdi.<sup>123</sup> Böylece 20. yüzyılın eğitim anlayışına uygun tam anlamıyla modern bir eğitim sistemi kurulması yönündeki ilk adımlar atılmış oldu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı uzmanların eğitime ilişkin 14 rapor hazırlatıldı. Türk öğrenciler yurtdışına eğitime, Türk öğretmenler staja gönderildi. 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Büyük Kongresinde Halkevlerinin kurulması kararı alındı. Bu bağlamda 1932’de açılışı yapılan halkevleri ulus-devletin

---

<sup>119</sup> A.g.e. , s. 84.

<sup>120</sup> Kemal Gürüz, **Türkiye’de ve Dünya’da Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, TÜSIAD Yayınları, İstanbul, 1995, s. 116.

<sup>121</sup> A.g.e. , s. 124.

<sup>122</sup> Muhammed Sarı, “Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S 54 , Bahar 2013, s.178

<sup>123</sup> **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919–1938)**, Cilt: 1, Divan Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2006, s. 481.

inşasında önemli görevler aldı.<sup>124</sup> Türk eğitim tarihinde toplum kalkınmasını başlatılmak için köylere öğretmen yetiştirme<sup>125</sup> düşüncesiyle 1 Mayıs 1925'te tartışılmaya başlanan Köy Öğretmen Okulları 1926'da açıldı. Bu kurumlar 1954'e kadar üç ayrı biçimde faaliyet gösterdi ve Türkiye'nin en özgün eğitsel deneyimlerinden biri oldu.<sup>126</sup> Bu okullardan yetişen öğretmenler gittikleri köylerde halkın birçok ihtiyacına cevap verecek nitelik ve donanıma sahipti.

## 2.2.1933 Üniversite Reformu

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devletin yapısının çağdaşlaşması süreci hız kazandı. Ülkede önemli sosyo-ekonomik reformlar yapıldı. Fakat Darülfünun kendisinden beklenen gelişmeyi yakalayamadı. Yeniliklere karşı tavrı aldı, önemi ve topluma faydalı bilimsel çalışmalar gerçekleştirilemedi.<sup>127</sup>

Cumhuriyet döneminde kurulan ilk yükseköğrenim kurumu olan Ankara Hukuk Fakültesi 1925'de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından açıldı. Yine Ankara'da 1930'da açılan Yüksek Ziraat Mektebi, 1933'te çıkarılan 2291 sayılı yasayla Veteriner ve Orman Fakültelerini de içine alacak şekilde genişletilerek Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne dönüştürüldü.<sup>128</sup> Ancak bu oluşumların modern bir üniversiteye dönüşmesi Cumhuriyetin kurucuları tarafından 1933 yılında Darülfünunun kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ile oldu.

Cumhuriyet hükümeti, yasalar ve talimatnamelerle Darülfünun için geniş bir etkinlik alanı ve gelişme yolu açtı. Ancak bu tedbirler, kurumun içine sinmiş olan

---

<sup>124</sup> Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına kadar sayı 478 Halkevi ve 4.322 Halkodasına ulaşır. Halkın boş zamanını değerlendirmek, pratik bilgi ve beceri kazandırmayı sağlamak ihtiyacını gideren bir örgüttür. Ayrıca genel eğitim amaçlı okuma-yazma, Türkçe, fen, zanaat, tarih, yurtbilgisi, yabancı dil vb. öğretilir Bkz. Korkut, s. 89.

<sup>125</sup> Köy Öğretmen Okullarına olan ihtiyaç, 1 Mayıs 1925'de Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresinde tartışılır. 22 Mart 1926'da kentteki öğretmen okullarına ek olarak "Köy Muallimleri Mekteplerinin kurulması kararlaştırılır. 1926'da Kayseri'de 1927'de Denizli'de üç yıllık okullar açılır ancak başarılı olunamaz. İkinci deneme ile Köy Enstitüleri fiilen 1930'larda kurulur. Üçüncü deneme Köy Enstitülerinin Hasan Ali Yücel tarafından 1940'da resmen kurulur. Köy Enstitüsü Yasası'nın çıktığı dönem 1938, MEB'e getirildiği dönemdir. Dönemin eğitime en önemli katkılarından birisi üniversiteyi özerk hale getirme çabasıdır. Türkiye'nin özgün eğitsel deneyimidir. Amacı köy çocuklarından öğretmenler yetiştirerek eğitim yoluyla kırsal kalkınmayı ve Türkiye'nin yapısal değişimini sağlamaktır. 1946'da Hasan Ali Yücel'in MEB görevinin verilmemesi ve İ.Hakkı Tonguç'un görevden alınmaları sonrasında da devam etmiş, 1954'de resmen kaldırılmıştır. Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 21. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 79-80.

<sup>126</sup> Gürüz, **a.g.e.**, s. 126.

<sup>127</sup> Ali Arslan, **Kısr Döngü: Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 63.

<sup>128</sup> Bekir Kocadaş, "Kültür ve Eğitim", **Bilim ve Kültür Dergisi**, Sayı: 34, Ankara, 2005, s. 41.

durgunluğu gideremedi. Kurum kendi kendine kalkınamadı. Zamanın Maarif Vekili Reşit Galip, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen dokuz yıl süresinde memleketin hiçbir meselesinin Darülfünun işi kadar ilgi uyandırmadığını, hiçbir müessesenin onun kadar tenkit edilmediğini belirtti.<sup>129</sup> Yeniden yapılanma gereksinimi nedeniyle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in direktifi ile üniversite üzerine inceleme yapması için İsviçre'den Cenevre Üniversitesi Rektörü Prof. Albert Malche 1931'de çağırıldı ve bir rapor hazırlaması istendi. Aynı zamanda Darülfünun Islahat Komitesi'nde danışmanlık da yapmış olan Malche, 29 Mayıs 1932'de raporu hazırlayıp sundu. Malche'nin gözlemleri gerçekten bir akademik yetersizliğe ve entelektüel kısırlığa işaret etti.<sup>130</sup>

Malche Raporu'nda; eğitim-öğretimde, bilimsel araştırmada, yayında, danışmanlık hizmetinde, üniversite yapı ve işleyişinde yetersizlikler olduğunu belirterek sorunun temelinde şu gerekçeler olduğunu sıraladı:

1. *Darülfünun fakülteleri arasında, bilimsel çalışma işbirliğinin olmaması,*
2. *Bazı fakültelerin yalnız öğretimle meşgul bir yüksekokul durumunda olması,*
3. *Öğretim üyelerinin çoğunun kendilerini yalnız ders vermekle görevli sayması, bilimsel çalışma yapmaması,*
4. *Öğretim üyelerinin ders dışında öğrencilere rehber olmaması,*
5. *Ezbere eğitim yürütülmesi,*
6. *Seminerlerin yapılmaması,*
7. *Türkçe bilimsel yayının yok denecek kadar az olması,*
8. *Laboratuvarlarda öğrencilerin uygulama yapma olanağının olmaması,*
9. *Öğretim üyelerinin ücretlerinin düşük olması nedeniyle yan işlere yönelmeleri ve asıl görevlerine yeterince zaman ayıramamaları,*
10. *Darülfünun'un toplumdan ve hükümetten yalıtılmış olması,*
11. *Tıp eğitiminin kliniklerle ilgisinin az olması,*
12. *Tezlerin niteliğinin zayıf olması,*
13. *Öğretim üyeleri arasında verimli bir fikir ve ideal birliğinin olmaması,*
14. *Rektörlük, Dekanlık, Senatörlük gibi makamların bazı kliklerin adamı olan öğretim üyelerinin ve kliklerinin çarpışma yeri olması.*<sup>131</sup>

<sup>129</sup> Jacques Verger - Christophe Charle **a.g.e.** , s. 22.

<sup>130</sup> Arslan, **a.g.e.** ,s. 69.

<sup>131</sup> **A.g.e.** , s.s. 69-71.

Malche'nin raporunun önemi, Cumhuriyet döneminin ilk üniversite reformu olarak adlandırılan değişikliğin bu raporda yer alan yetersizlikler gerekçe gösterilerek ve rapordan etkilenecek yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. 1933 reformunda Gazi Mustafa Kemal'in izlediği amaç, bilimsel ilerleme yolu oldu. Malche'nin raporu da bu amaca göre hazırlandı.<sup>132</sup>

1932'de Türkiye'ye gelen, raporunu sunduktan sonra aynı yıl içinde İsviçre'ye dönen, ancak 1933-1934 yılları arasında yeniden Türkiye'de bulunan Malche, Widmann'ın ifadesine göre, 1934 ilkbaharında birçok zorluktan yılmış ve reformun başarılması konusunda kuşkulara kapılarak Türkiye'den ayrılmıştır.<sup>133</sup> Ancak buna karşın, O'nun Türkiye'deki etkisini kabul etmek gerektiğinin de altını çizmektedir. Malche'nin istifası, yükseköğretimde reform denemesinin iç bunalımını açık şekilde gösteren bir işaret şeklinde algılandı. Ancak buna rağmen Türkiye'de, yabancı uzmanların eğitim çalışmalarına güven duyulmuş ve değer verilmiştir.

1933 Üniversite Reformu ile Türkiye'de batılı anlamda bir üniversite kurulması amaçlandı<sup>134</sup>. Bunun için iyi bir öğretim üyesi kadrosu gerekiyordu. Bu düşünce ile Zürih'te kurulan Yabancı Ülkelerdeki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Cemiyeti aracılığıyla dünya çapında ünlü birçok Alman bilim adamı Türkiye'ye davet edildi ve üniversite reformu çerçevesinde görev yaptılar.<sup>135</sup> Söz konusu bilim adamlarının Türkiye gelmesi yükseköğretimde ilerici reformların yapılacağına dair umutları büsbütün arttırdı.<sup>136</sup> Bu dönemde üniversite sözcüğü ilk kez yasaya girdi. Ancak üniversite özerk değildi. Rektör, Milli Eğitim Bakanı'nın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nın onayı ile tayin edilmekte, yine Milli Eğitim Bakanı tarafından görevden alınmaktaydı. Dekanlar ise rektörün önerisi üzerine Milli Eğitim Bakanı tarafından atanmaktaydı. Yalnızca Rektör, Genel Sekreter ve Dekanlardan meydana gelen bir üniversite kurulu, belirli yönetim yetkilerine sahipti. Diğer kurullar danışmanlık yapmaktaydı. Fakültenin en yetkili organı fakülte

---

<sup>132</sup> Gürüz, a.g.e. , s. 319.

<sup>133</sup> Hatipoğlu, a.g.e. , s. 47.

<sup>134</sup> Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Yayınevi, Konya, 2003, s. 214.

<sup>135</sup> Emin Güzel, **Cumhuriyet'ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitabevi, Ankara, 2005, s. 78.

<sup>136</sup> Güzel ,a.g.e. , s. 82.

meclisleriydi.<sup>137</sup> 1933 Üniversite Reformu ile öncelikle Arapça kökenli terimlerin yerini Avrupa kökenli terimler aldı. 2252 sayılı yasada Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) en geç 1 Nisan 1934 yılına kadar Büyük Millet Meclisi'ne yeni İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşu hakkında bir yasa tasarısı hazırlamasını öngördü.<sup>138</sup>

Üniversiteyi bir bütün halinde düzenleyen İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi 1934 yılında kabul edildi. Yasanın birinci maddesi üniversitenin amacını; *“Bilgi sahalarında araştırmalar yapmak, milli kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmeğe ve yaymağa çalışmak, devlet ve memleket hizmet ve işleri için ergin ve olgun unsurlar yetişmesine yardım etmek”*<sup>139</sup> biçiminde düzenlendi. Talimatnamede öğretim üyeleri ordinaryüs, profesör ve doçentten oluşturuldu. Asistanlık ise başasistan ve asistan olmak üzere iki grupta sınıflandırıldı. Öğrencilere Yabancı Diller Okulu'na devam etme zorunluluğu getirildi.<sup>140</sup> Bu zorunlulukla öğrencilerin en az bir yabancı dili akademik bir şekilde kullanabilmesi amaçlandı.

1933 Üniversite Reformu ile rektörün, Milli Eğitim Bakanı'nın teklifi üzerine ortak kararname ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atandığını söylemiştik. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı'nın temsilcisi olarak üniversiteyi temsil etmek, üniversite teşkilatını düzenlemek, akademik çalışmaları yürütmek ve denetlemek, mali konularda ita amiri olmak gibi yetkiler de yine rektörün uhdesindeydi.<sup>141</sup> Üniversite Heyeti (Üniversite Yönetim Kurulu) ilk kez 1933 Üniversite Reformu ile kuruldu. Kâtib-i Umumi (Fakülte Sekreteri) ilk kez bu dönemde akademik personel dışında dekanın önerisi, rektörün oluru ile bakanlıkça atandı. Fakültenin en yetkili organı olan fakülte meclisine ordinaryüs ve profesörlerin tamamı ve sırayla belirlenen iki doçent oy hakları olmaksızın katılmaktaydı. Bu dönemde öğretim üyelerine sıkı bir denetim getirildi.<sup>142</sup> Akademisyenlerin fakülte meclisine oy hakları bulunmaksızın katılmaları onları etkisiz bir hale soktu. 1933 Üniversite Reformu'nda özerklik yoktu. Hiyerarşik bir denetim söz konusuydu. Bilimsel özerklik açısından ordinaryüs ve profesörler, dekanlara, dekanlar, rektöre, rektör de Milli Eğitim Bakanı'na dönem

---

<sup>137</sup> Hatipoğlu, **a.g.e.** , s. 59.

<sup>138</sup> Tahir Hatiboğlu, “1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu ve YÖK”, **İkinci Üniversite Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 1995, s. 96.

<sup>139</sup> Gürüz, **a.g.e.** , s. 322.

<sup>140</sup> **A.g.e.** , s. 322.

<sup>141</sup> Osman Kafadar, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları, Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 351-352.

<sup>142</sup> Kafadar, **a.g.e.** , s. 353.

sonunda rapor vermekle yükümlü tutuldu. Yönetmelikte MEB'in üniversitelerin başı olduğu kabul edildi.

Mali anlamda en önemli kaynak genel bütçeden yapılan ödemeler olup, hesap işlerinin Maliye Bakanlığı'na bağlı bir müdürlük tarafından yürütüleceği hükme bağlandı. Öğrencilerden kayıt kabul giderlerini karşılamak üzere harç alındı.<sup>143</sup> 1933 yılı başında Almanya'da iktidara gelen Nazi hükümetinin siyasal amaçlarla uyguladığı baskı politikası sonunda birçok değerli bilim insanının Almanya dışında iş aramaları Türkiye açısından iyi bir rastlantı oldu ve hükümetin fırsatı iyi değerlendirmesiyle bu bilim insanlarının birçoğu (40 kadar) İstanbul Üniversitesi'nde 1933 sonbaharında göreve başladılar. Üniversitenin ilk kadrosunda 138'i Türk, 42'si yabancı olmak üzere 180 kişi bulunuyordu.<sup>144</sup> Reform yapıldığı sırada beş fakülte (tıp, doğa bilimleri, hukuk, edebiyat, ilahiyat) mevcuttu ve edebiyat, ilahiyat fakülteleri zıt ideolojik akımların bulunduğu yerlerdi.<sup>145</sup>

1934 yılında İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi kabul edildi. Talimatname de bilimsel özgürlük ve özerklik mevcut değildi, fakat katılımlı yönetim bulunuyordu. İlk maddesinde, üniversitenin amacını; *"Bilimsel araştırmalar yapmak, ulusal kültürü ve bilimi genişletmeye ve yaymaya çalışmak, devlet ve ülke hizmet ve işleri için ergin ve olgun unsurlar yetişmesine yardım etmek"* biçiminde düzenlemekteydi.<sup>146</sup> Bu dönemde öğretim üyelerine sıkı bir denetim getirildi. Koçer'e göre, bilimsel ve idari özerklik açısından 1934 yılındaki üniversiteler 1919 ve 1923 üniversitelerinden daha geri bir üniversite anlayışına sahipti. 1934 yılındaki üniversiteler adeta 1900'lü yılların başındaki üniversiteleri andırmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yapılmış olan devrimleri yerleştirmeyi ana amaç kabul etmiş bir üniversite görünümü sunmaktadır.<sup>147</sup> Almanya'dan gelenler, Darülfünun'dan seçilenler<sup>148</sup> ve daha önce yurtdışına gönderilenlerden geri dönenler

---

<sup>143</sup> A.g.e. , s.s. 353-354.

<sup>144</sup> Mülteci profesörlerin Türkiye'ye gelmeleri ve geri dönüşleri ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hasan Ali Koçer, "Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme", Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979), **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.**;

<sup>145</sup> Akyüz, a.g.e. , s. 102.

<sup>146</sup> **Resmi Gazete**, İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi, S 2837 (24 Teşrinievvel 1934)

<sup>147</sup> Koçer, a.g.e. , s. 41.

<sup>148</sup> Üniversiteden tasfiye edilenlerin sayısal rakamı kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Bir kaynakta 151 öğretim üyesinden 59'unun, diğer bir kaynakta 143 öğretim üyesinde 61'inin yeniden görev alabildiği belirtilmektedir. Timur, a.g.e., s. 234. Bir başka kaynakta sayı 157 olarak gösterilmektedir. Güzel, a.g.e., s. 88.

olmak üzere üç kaynaktan sağlanan öğretim üyelerinden oluşturulan 1933 dönemi üniversite anlayışı, evrensel üniversite anlayışını yakalamaya dönük olsa da istenen seviyeye ulaşamadı. Ancak niyet, üniversiteyi evrensel kurallara eriştirmektir. Alman profesörlerin de katkılarıyla 1939'dan başlayarak özerk üniversite hazırlıklarına başlandı.<sup>149</sup> 1933-1946 yılları arasındaki dönem bu özellikleriyle üniversite için geçici bir hazırlık evresi oldu.

Türkiye'de üniversitenin gelişimine ilişkin İstanbul Üniversitesi'nin yeniden kuruluşu ve Ankara Ziraat Yüksekokulu'nun açılmasıyla başlayan atılımlar, daha sonra, 1935'te Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1936'da Ankara Devlet Konservatuvarı, 1938'de Mülkiye, Siyasal Bilgiler Yüksekokulu, 1942'de Fen, 1945'te Tıp Fakültelerinin kurulmasıyla devam etti. 1933 Reformu çerçevesinde 1946 yılına kadar Türkiye'de iki üniversite kuruldu: Bunlar, 1933'de 2252 sayılı yasa ile kurulan İstanbul Üniversitesi ve 1944 yılında 4619 sayılı yasa ile kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi'dir.<sup>150</sup> Söz konusu üniversite ve fakültelerin yaygınlaşması ülkedeki yükseköğrenimin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağlayarak daha fazla nitelikli bireylerin yetişmesini beraberinde getirmiştir.

### **2.3.1946 Yılı 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iki kutuplu dünya düzeni, nüfus ve üretim kapasitesindeki hızlı artış bilim ve üniversite yaşamını da etkisi altına aldı. Üniversite sayısı ve öğretim üyesi sayısı hızlı bir artış gösterdi. 1945 sonrası yeni bir dönemin başladığı tartışmasız olmakla birlikte bu yeni dönemin bilanço ve değerlendirmesine ilişkin aynı görüş birliği bulunmamaktadır. 1933 Üniversite Reformu ile kurulan yeni sistem 1946 yılından sonra önemli değişikliklere uğradı. Üniversitelere ilişkin olarak 13 Haziran 1946'da 4936 sayılı yasa çıkarıldı. 1933 Yasası'nda yer almayan bilimsel ve yönetsel özerkliğin bu dönemde geri verilmesi amaçlandı. Eğitimle ilgili bütün kurumlardan, yeni çıkarılacak üniversiteler yasası hakkındaki düşüncelerini belirten raporlar istendi.<sup>151</sup> Yasada üniversitenin amaç ve ilkeleri yer almadı. Getirdiği yeniliklerden en önemlisi, Türkiye'deki üniversitelerde

<sup>149</sup> Koçer, a.g.e. , s. 37.

<sup>150</sup> Süha Sevik, "21. Yüzyılda Yükseköğretim", *Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite*, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1998, s. 339.

<sup>151</sup> Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 78.

düzenli ve özel bir öğretim mesleğinin kurulması oldu.<sup>152</sup> Üniversiteler “yüksek araştırma ve öğretim birlikleri” olarak tanımlandı. Yasada, senato kararıyla fakülte, enstitü, yüksekokul, araştırma merkezi gibi bağlı kuruluşlara tüzel kişilikler verilebildi. Üniversitenin organları; rektör, senato, üniversite yönetim kurulu, dekan, fakülte genel kurulu, kürsü kurulu, profesörler kurulu ve fakülte yönetim kurulundan oluşturuldu.<sup>153</sup> Fakültelerde ordinaryüs, profesör ve doçentlerle, bağımsız ders veren öğretim görevlilerinin katıldığı, geniş katılımlı bir “Genel Kurul” organı oluşturuldu. Profesörler Kurulu, ordinaryüs, profesör, bağımsız ders veren doçentler ile doçentlerin aralarından seçecekleri iki doçentten oluşturuldu. Fakülte, kürsü ve enstitülerin kurulması, kaldırılması gibi teklifleri yapan profesörler kurulunun oluşabilmesi için en az beş ordinaryüs profesör ya da profesör bulunması hükmü getirildi. Yeter sayının bulunmadığı durumlarda bu görevi yönetim kurullarının yürütmesi öngörüldü.<sup>154</sup> Yönetim Kurulu ise, daha çok öğrenci işlerinden sorumlu olacakları için dekan, önceki dekan, profesör ve ordinaryüslerin aralarından seçecekleri üç üyeden oluşturuldu. Rektör, fakültelerin profesörler kurullarının yapacakları toplantıda iki yıl için aylıklı ordinaryüs profesör veya profesörler arasından her seçim döneminde başka fakülteden olmak üzere salt çoğunlukla seçilmeye başlandı. Dekan, profesörler kurulu tarafından yine iki yıllığına seçilecekti. Bu yasanın en önemli getirilerinden biri, tepeden inme profesör atamasına son vermesiydi.<sup>155</sup>

4936 sayılı yasayla üniversitelere tanınan geniş yetkiler akademik özgürlüklerin önünü açıcı bir gelişme olarak değerlendirildi.<sup>156</sup> Bu yasayla üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik veren, bu özelliği ile de demokrasiye geçiş devrinin üniversiteleri olacağı nitelenen bir uygulama başlatıldı. Ancak yasadan bir yıl önce, 1945 yılında, MEB, bir genelge ile öğretim üyelerine ve öğretmenlere siyasetle uğraşma yasağı getirdi. 4936 sayılı yasada, özerkliğin kabul edilmesine, başta dekan olmak üzere seçimle gelen organlara yer verilmesine karşın,

---

<sup>152</sup> Oktay Türel, “Türkiye’de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler”, **Mülkiye Dergisi**, 2004, Cilt: XXVIII, Sayı: 242, s. 151.

<sup>153</sup> Türel, **a.g.e.**, s. 152.

<sup>154</sup> Timur, **a.g.e.**, s. 80.

<sup>155</sup> Vakur Versan, “Tarihsel Gelişim İçerisinde Üniversite ve Yükseköğretim Kavramı”, **Yükseköğretimde Değişmeler, Türk Eğitim Derneği 12. Eğitim Toplantısı**, Ankara, 2000, s. 15.

<sup>156</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 109.



üniversiteler MEB'e bağlandı.<sup>157</sup> Bakana, üniversite ve fakülte kurulları tarafından verilen ve bakan tarafından beğenilmeyen kararların yeniden görüşülmek üzere iadesi hakkı verilmesi, üniversitelerin akademik niteliklerini özgürce ortaya koyabilmeleri önünde bir engel teşkil etti. Ancak bu duruma karşın 4936 sayılı yasa o güne kadar hazırlanan en kapsamlı yasa olarak kabul edildi. 1946'da üniversite klasik yapısına kavuştu. Bundan öncekilerin tüzük olması nedeniyle bu yasa "Üniversiteler Kanunu" adını taşıyan ilk yasadır.<sup>158</sup> Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), Milli Eğitim Bakanı başkanlığında her üniversitenin rektör ve dekanlarıyla, her üniversite senatosunun kendi üyeleri arasından iki yıl için seçeceği birer temsilciden oluştu. Öğretim elemanlığı bu yasada "Öğretim Mesleği Üyeleri" biçiminde kavramsallaştırıldı ve bu grupta ordinaryüsler, profesörler ve doçentler yer aldı. Yasada asistan; "*üniversite öğretim mesleğinin tabii kaynağı*"<sup>159</sup> olarak tanımlandı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de siyasi atmosferin yavaş yavaş değişmeye başladığı bir dönem oldu. Siyasette demokratik atılımların kendini gösterdiği yıllardı. Fakat Muzaffer Şerif, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in de dâhil olduğu bir grup öğretim üyesi "solcu" oldukları gerekçesiyle üniversiteden atıldı.<sup>160</sup> *Yurt ve Dünya* dergisi ve yazarları, devrin ırkçı-Turancı çevrelerince tepkiyle karşılandılar, komünist suçlamasıyla itham edildiler. Anti-Sovyet anlayışın hakim olduğu bu dönem oldukça gergin ve hassas bir dönemdi. Türk fikir hayatı büyük bunalımlar içerisindeydi. Dergi yazarlarının ırkçı-faşist anlayışı eleştirmeleri, komünist damgası yemelerine sebep oldu. Bu dergide bu yıllarda yazmış oldukları yazılar, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav'a 1946-1948 yılları arasında "*derslerinde ve araştırmalarında görevlerini kötüye kullanmaktan*" açılan davalarda delil olarak gösterildi ve suçlanmalarına neden oldu. Sovyet Rusya'daki gelişmelerle ilgili yazılar yazanlar, özellikle Niyazi Berkes komünizmle suçlandı.<sup>161</sup>

---

<sup>157</sup> Niyazi Altunkaya, **Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları**, Kaynak Yayınları İstanbul, 2006, s. 16.

<sup>158</sup> **A.g.e.** , s. 17.

<sup>159</sup> Akyüz, **a.g.e.** , s. 109-110.

<sup>160</sup> Batılı bir bilim ve eğitim anlayışı ile Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde oluşturulmaya çalışılan araştırma ortamında Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif, Behice Boran gibi sonradan dünya çapında üne kavuşacak bilim insanları tasfiye edilmiştir. Bkz. Kongar, 108.

<sup>161</sup> Gökhan Ak, Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCTF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: XV/30, 2015-Bahar, s. 268-269.

1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, öncesinde Kıta Avrupası modelini benimseyen Türk üniversitelerinin yapısı önemli bir değişim geçirdi. Serbest pazar ekonomisine önem veren yeni hükümet, insan gücü gereksinimini Amerikan üniversite modelinin daha iyi karşılayacağı inancıyla hareket ederek üniversite sistemini ülke sathına yaymaya karar verdi.<sup>162</sup> Diğer yandan 1950'li yıllardan itibaren ortaöğretime önem verilmeye başlandı ve bu durum üniversiteye gitmek isteyenlerin sayısını arttırdı. Bu gerekçelerle 1950'lerde dört yeni üniversite daha açıldı. Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ), Erzurum'da Atatürk Üniversitesi, İzmir'de Ege Üniversitesi, Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) açıldı. Trabzon ve Erzurum'da açılan üniversiteler, üniversite eğitimini büyükşehirlerin ötesine götürme amacı ile kuruldu.<sup>163</sup> Atatürk ve Ege Üniversiteleri hem akademik hem de maddi anlamda Amerika'dan alınan yardımlarla; ODTÜ ise Amerikan modeline göre kuruldu. ODTÜ'de öğrenim dili İngilizceydi ve diğer üç üniversiteden daha fazla idari ve mali özerkliğe sahipti. Ayrıca rektörü, atanma yoluyla göreve getirildi. Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversiteleri ise MEB'e bağlıydı.<sup>164</sup>

Demokrat Parti'nin bazı antidemokratik uygulamalarından üniversiteler de nasibini aldı. 1954 yılı başlarında 6435 sayılı kanun<sup>165</sup> ile Üniversiteler Kanunu'nda değişiklik yapılarak bakana, siyasi açıklamalar yapan öğretim üyelerini, üniversite senatosunun görüşünü alarak, bakanlık emrine alma yetkisi verdi. Bu durumla ilgili olarak ilk uygulama da, o sırada İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'na yapıldı. Dekan, "*asla nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayın*"<sup>166</sup> dediği için, senatonun aksi yönündeki oyuna rağmen fakülteden uzaklaştırıldı. Bu dönemde üniversitelerde görev yapan Alman bilim adamlarının doçent olmasını engelleyecek devlet memuru olma koşuluna, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak koşulu getirildi.<sup>167</sup> Bu nedenle uzun bir müddet boyunca yabancı uyruklular doçent olma hakkından yoksun kaldılar.

---

<sup>162</sup> Arslan, **a.g.e.**, s. 76.

<sup>163</sup> Türel, **a.g.e.**, s. 157.

<sup>164</sup> Altunkaya, **a.g.e.**, s. 19.

<sup>165</sup> Kanun No: 6435, "Bağlı buldukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun", **Resmî Gazete**, S 8749 (8 Temmuz 1954)

<sup>166</sup> Ziya Bursalıoğlu, **Üniversite Yönetiminin Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 1-2.

<sup>167</sup> Osman Kafadar, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları, Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 367.

#### 2.4.27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Üniversite Sisteminde Yapılan Değişiklikler

1946 yılında 4936 sayılı yasanın yürürlüğe girişinden 14 yıl sonra Üniversiteler Kanunu'nda bazı değişikliklere gidilmesi gerekli görüldü ve önce 28 Ekim 1960 tarih ve 114 sayılı yasa ile üniversitelerde 147 öğretim üyesi ve yardımcısı<sup>168</sup> yeniden öğretim üyeliğine alınmamak üzere görevden uzaklaştırıldı, dört öğretim üyesi başka üniversitelere sürgün edildi.<sup>169</sup> Ancak bu süreç uzun sürmedi. 147'ler olarak anılan bu grup, 18 ay sonra TBMM'den çıkan 1962 tarihli ve 43 sayılı yasa ile eski görevlerine geri döndüler.<sup>170</sup> Böylece akademik unvan ve hakları ellerinden alınan akademisyenlerin tekrar eski pozisyonlarına geri dönebilmelerinin yolu açılmış oldu.

1960'da çıkarılan bir diğer yasa da 115 sayılı yasadır. Milli Birlik Komitesi (MBK)<sup>171</sup> tarafından 1946 yılına ait yasanın 40 maddesinde değişiklik yapıldı ve buna üç geçici madde ekledi.<sup>172</sup> Böylece özerklik geniş bir tanımlamayla Anayasa'ya girdi. Bilimsel ve yönetsel özerkliğe, düzenlenen iç denetim sayesinde yeni bir yön ve biçim kazandırıldı. MEB'in üniversitelerin başı olması hükmü kaldırıldı, yetkileri

<sup>168</sup> Üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin isimleri Ek'te verilmiştir.

<sup>169</sup> “Üniversiteler öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair Kanun”, **Resmi Gazete**, S 10641 (28 Ekim 1960), s. 6.

<sup>170</sup> 147'ler olayı “çok partili düzene geçildikten sonra Soğuk Savaş stratejisi çerçevesinde ‘araştırma ve bilim karşıtı’ olarak gelişen bir siyasal tavrın pekiştirilmesinde önemli rol oynayan bir olay” olarak tanımlanmıştır. Kongar, **a.g.e.**, s. 79.

<sup>171</sup> Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri adına ve geçici olarak iktidara el koyan heyetin adı. 27 Mayıs hareketini gerçekleştirenler, amaçlarını sonradan yeni bir anayasa ile Atatürk devrimlerini teminat altına alma ve hukuk devletinin şartlarını yerine getirme olarak belirlediler (1924 Anayasasının Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 1 Sayılı Kanun). 27 Mayıs günü radyolar aracılığıyla, müdahalenin, mevcut siyasi partilerden hiç biri lehine yapılmadığı, kardeş kavgasını önleme amacını güttüğü bildirilmişti. Gürsel'in teklifiyle komitede, kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetlerinin temsil edilmesine de önem verildi. Gürsel başkanlığında 37 üyeden meydana gelen heyet, 12 Haziran 1960 günü, 1 Sayılı Kanunla birlikte ilan edildi (Başkan Cemal Gürsel. Üyeler: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoglu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Koksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Kür çük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Şükran özkaya, Selahattin özgür, İrfan Solmazır, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşır, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler). MBK'nın görevi, 1961 Anayasasının geçici 5. maddesi uyarınca TBMM'nin toplandığı 25 Ekim 1961 günü sona erdi. Bu süre içinde komitenin kuruluşunda ve yetkilerinde bazı değişiklikler oldu. Kurucu meclis toplanıncaya kadar (6 Ocak 1961), yasama ve yürütme yetkileri komitedeydi. MBK, yasama yetkisini kendi, yürütme yetkisini de kurduğu Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullandı. Hanife Kuru, 27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar Muhalefet İlişkileri, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: V/42 Bahar 2010, Adana, s. 78-79.

<sup>172</sup> **Resmi Gazete**, 13/6/1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna madde eklenmesi hakkında Kanun S 2427 (28 Ekim 1960 Cuma)

üniversitelere ya da Üniversitelerarası Kurul'a (ÜAK) devredildi. Yönetmelikler için senatonun onaması yeterli oldu.<sup>173</sup> Böylece üniversiteler üzerindeki vesayette demokratikleşmeye dönük olarak ileri bir adım daha atılmış oldu.

115 sayılı yasa, yönetsel unvan durumunda olan ordinaryüs profesörlüğü kaldırdı, doçentlik daha faal duruma getirildi. Profesörler Kurulu'na eskiden iki doçent katılırken, 1960 değişikliği ile profesör sayısının yarısı kadar doçent katıldı. Fakülte yönetim kurulları doçentlerin katılımıyla beşten yediye çıktı. Ayrıca yönetim kuruluna da iki doçentin katılması sağlandı. Doçentlerin atanmasında onay yeri öncesinde MEB'te iken 1960 sonrasında artık rektörlük oldu. 115 sayılı yasa ile yönetim kuruluna ilk kez asistan ve öğrenci temsilcileri çağırılarak görüş alınması kararı konuldu. Bu yasada dekanlar, üst üste iki kez seçilebilecek, ancak dört yıl geçmeden üçüncü kez seçilemeyecekti. Rektörlerin ise, bir yandan denetim yetkileri artırılırken, her dönem başka bir fakülteden seçilmesi, bu sıralamanın fakültelerin kuruluş yılına göre yapılması, 1967'de yapılan bir değişiklikle bu sıralamada altı asli profesörü olmayan fakültelerin yer almaması kararlaştırıldı. Ayrıca öğretim üyelerinin serbest iş yapabilecekleri süre de on saate çıkarıldı. Yönetmelikler için senatonun onaması yeterli bulundu. "Kürsü Kurulu" adıyla tabanda yeni bir kurul oluşturuldu, kurulun, yılda en az dört kez toplanması, bütün öğretim üyelerinin katılması ve kürsünün öğretim ve araştırma işlerini görüşmesi, toplantılara en az iki asistanın da katılması kararlaştırıldı.<sup>174</sup>

Bu dönemdeki bir diğer önemli yenilik, 1961 Anayasası'nın üniversiteye ilişkin düzenleme yapılan ilk anayasa olmasıdır. Anayasa'nın 120. maddesi üniversitelere ilişkin düzenlemenin yapıldığı madde olup, şöyledir: "*Üniversiteler, ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulan organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır. Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler. Üniversitelerin*

---

<sup>173</sup> Hasan Korkut, *Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s. 98.

<sup>174</sup> *A.g.e.*, s. 99-101.

*kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarınc denetlenmesi bu esaslara göre kanunla düzenlenir. Siyasi partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar”*<sup>175</sup> Bu maddede yer alan; üniversitelerin özerkliğe sahip kamu tüzel kişiler olduğunu, kendi öğretim üyelerinin aralarından seçtikleri organlar tarafından yönetilip denetlendiklerini ve üniversite organlarının, öğretim üye ve yardımcılarının üniversite dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılmayacağı ifadeleri, bu maddenin üniversiteler açısından anayasalarda yer alan en özerk ve akademik özgürlük yanlısı madde olması iddiasında olmasını sağladı. Böylece üniversite yönetimleri ve akademisyenlerin özerklikleri anayasal güvence altına alınmış oldu.

Planlı döneme geçildiği 1962 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve MEB, yükseköğretim çağına gelen nüfusun artışı nedeniyle üniversitelerden kontenjanlarını arttırmasını istedi. Ancak üniversiteler kalitenin düşeceği endişesi ile bu talebe karşı çıktı.

Bu yıllarda üniversitelerin görevlerine ilişkin evrensel düzeyde hemfikir olunan konular; bilimsel araştırma ve öğretim yapmak, yapılan araştırma sonuçlarını yayımlayarak insanlığın hizmetine sunmak, içinde bulunduğu toplumun bilimsel, teknolojik, kültürel ve sosyal refahının artırılmasını desteklemek olarak sıralandı. Ayrıca bu araştırmaların yürütülmesi için ihtiyaç duyulan araştırmacı ve akademik kadroların da tanımlanan bu süreçle eş zamanlı olarak yetiştirilmesine öncelik verildi.<sup>176</sup> Tüm bunlar üniversite çağına gelen gençlerin yüksek öğrenimden daha fazla yararlanmasına dönük çabalar olarak değerlendirilebilir. Öğretim hizmeti ile toplumun ihtiyaç duyacağı mesleklerde eğitimli işgücünü yetiştirmek de üniversitelerin temel görevlerden biri olarak tanımlandı. Bu tanımlamada ifade edilen bu işlevler Türkiye’de yüksek öğretimin eksiklikleri olarak belirlenmiş olup, gerek üniversite yasalarıyla, gerekse 1960’lardan itibaren DPT beş yıllık kalkınma planlarında ve yıllık programlarda çözüm yaratılmaya çalışılan konular oldu. Oluşumu itibarıyla üniversitenin, 1960’larda benimsenen planlı kalkınma çabasının bir sonucu olarak kalkınma planları ve yıllık programlarında üniversitelere ilişkin

<sup>175</sup> **1961 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 89.

<sup>176</sup> Hatipoğlu, **a.g.e.** , s. 83.

düzenlemeler yapılmaya çalışıldı.

Burada planlı dönemle birlikte kalkınma plan ve programlarında üniversite ve bilim politikaları altı tane ölçüt çerçevesinde ele alındı. Bu ölçütler şunlardır:

1. *Yeni üniversite kurulma planları,*
2. *Eğitim-öğretimde bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi,*
3. *Sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkeleri,*
4. *Üniversitenin iki temel işlevi: araştırma-geliştirme ve eğitim işlevleri,*
5. *Yeni üniversitelere öğretim elemanı yetiştirme,*
6. *Üniversitenin işlevlerinin değişimi açısından sınıflandırılması.*<sup>177</sup>

Türkiye’de bu dönemde işlevsel hale getirilmeye çalışılan kalkınma planları ve yıllık programlarında yer alan bir diğer konu ise yeni üniversitelerin kurulmasına ilişkin oluşturulan hedefler ve bu hedeflerin uygulamaları oldu. Ancak bu noktada iki kavramın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birisi mevcut üniversitelerin kapasite artırımı, diğeri ise yeni üniversitelerin kurulmasına ilişkin yapılan planlar oldu.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (BYKP) açıkça vurgulandığı gibi, Türkiye’de plan öncesi dönemde eğitim önemsenmiş ve çeşitli sistemler denenmiş olsa da konuya bütünlüklü olarak bakılmayışı eğitimin uzun süreli bir çerçeve içinde ve planlı olarak ele alınmayışı ve eğitim teşkilatındaki dağınıklık, bütün bu çabaların ve harcamaların yeterince verimli olmasını önledi ve eğitim düzeninde çeşitli dengesizlikler ortaya çıktı. Bu dengesizlikler; eğitimle, ekonomik ve toplumsal yapı ve faaliyetlerdeki ihtiyaçlar arasında bir ilgi kurulmadığından bazı alanlarda önemli boşluklar, bazı alanlarda ise fazlalıklar ortaya çıkması olarak ifade edildi.<sup>178</sup> Bu çerçevede yıllık programlarda da verimi artırıcı önlemler alınması için hedefler konuldu, ama beş yılın sonunda öğrenci sayılarındaki artışın kapasitenin üstünde olması, yatırımların planlanan düzeyde gerçekleşmemesi sonucu verimin düşmekte olduğu ve eğitim sisteminin niteliğinin bozulduğu her programda vurgulanan bir sorun oldu.

1963 Yılı Programı’nda eğitime ilişkin yatırım ihtiyacı belirtildi, program sonunda ise, bu dönemde yapılması planlanan eğitim yatırımlarına programa göre

---

<sup>177</sup> Akyüz, a.g.e. , s. 89.

<sup>178</sup> **Birinci BYKP, (Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı)**, DPT Yayınları, Ankara, 1963, s. 117.

başlandığı ve gecikmeli de olsa devam edilerek %83 oranında gerçekleştirilebildiği tespitleriyle bu yıllık program başarılı bulundu. Ancak yatırımlarda %100'ün yakalanamamasının yükseköğretim seviyesinde planlanan kapasite artırımlarının (ODTÜ, Ankara, İstanbul, Ege ve Atatürk Üniversitelerinde yapılması planlanan yüz adet fakülte binası) gerçekleşmesinin önünde ciddi bir engel olacağı da 1964 Yılı Programı'nın hazırlık aşamasında görüldü.<sup>179</sup>

1964 Yılı Programı'nda, öğretmen yetiştirilmesinin sağlanması hedefi ile Ege ve Atatürk Üniversitelerinden yararlanabilmek için İzmir ve Erzurum'da birer Yüksek Öğretmen Okulu kurulması çalışmalarına başlanması planlandı.<sup>180</sup> Bu programda yüksek öğrenim yatırımlarına ilişkin üzerinde durulan önemli bir nokta da, üniversitelerin kuruluşlarının tamamlanması ve yeni üniversite kurulması için gerekli olan ön koşulların sağlanması yönünde ciddi adımların atılması gerektiği yönünde oldu. Mesele yalnızca üniversite kurmak olarak değil, aynı zamanda kurulacak olan üniversitelerin yapı ve donanım bakımından da sağlıklı ve işlevsel olması gerektiği üzerinde duruldu.

1967 yılına gelindiğinde ise, üniversitelerde 1967-1968 ders yılında açılacak yeni bölümlerin, 1966'da kurulmuş olan Üniversite ve Yüksekokullar Komisyonu'nun bu kurumlardaki kapasite olanaklarını ayrıntılı bir şekilde tespitinden sonra kararlaştırılmasına karar verildi.<sup>181</sup> Çünkü mevcut durumda ihtiyaçlar kesin olarak belirlenmeden atılacak adımların önemli riskler doğuracağı düşünülmekteydi. DPT tarafından yapılmış olan yükseköğretim araştırması sonucunda sayı ve yerleri tespit olunan yeni üniversitelerle ilgili önce yasa tasarısı hazırlanarak çıkarılması planlandı. Yasanın, ana hatları ile bu üniversitelerden her birinin öğretime başlama yıllarını ve gerekli akademik kadrolarını kapsamaması hedeflendi. Bu programa göre, yeni üniversiteler için proje geliştirme çalışmaları mevcut üniversitelerin temsilcilerinin de katıldığı ekiplerce yıl içinde tamamlanacaktı. Bu projeler özellikle yeni üniversitelerin kapsayacağı fakülteleri, fakülte ve üniversite büyüklüklerini, yeni üniversitelerin gelişmesinden sorumlu olacak üniversite ve fakülteleri, gerekli yatırım tahminlerini, mevcut üniversitelerin

---

<sup>179</sup> 1963 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1963, s. 27.

<sup>180</sup> Yapılan araştırmalar sonucu yükseköğretimde öğretmen açığı 600 olarak tespit edilmiş ve önlem alınmadığı takdirde bu açığın 1967'de 4100'e, 1972'de ise 8700'e çıkma ihtimali öngörülmüştür. **A.g.e.** , s. 78.

<sup>181</sup> **A.g.e.** , s. 42.

katkıları konusunda çalışmaları ve yeni üniversitelerin ayrı kanunlarının tasarı çalışmalarını içine alacaktı.<sup>182</sup> Bu programda yapılan bir diğer planlama ise, temel bilimlerin, her üniversitede tek fakülte olarak düzenlenmesiydi. Bu hedefler programın yeni üniversite kurma ve mevcutları geliştirme konusunda planlı dönemin ilk kapsamlı çalışması olduğunu göstermektedir.

1968 Yılı Programı'nda ise, yükseköğretimde kamu kesiminde büyük yatırımlara rağmen kayıtlar bakımından duraklamanın devam ettiği belirtildi. Bunun nedeni olarak mevcut üniversitelerde kapasite artırıcı yatırımlara gidilmesinin sınırlanması ve yeni üniversitelerin açılmasının ve geliştirilmesinin geciktirilmesi olarak ifade edildi. Bu yıl alınan kararlarda Adana, Diyarbakır ve DPT tarafından tespit edilmiş bulunan diğer yerlerde kurulacak yeni üniversitelerde öngörülecek fakülteleri kurmak konusunda sorumluluk alacak üniversite ve fakültelerin Temmuz ayına kadar DPT'ye başvurmaları gerekmekteydi. Bu üniversitelerin kurulması konusunda gerekli çalışmaları yapmak üzere kurulacak heyetlerin, çalışmalarında DPT ile işbirliği yapması istendi. Bu heyetler, üniversitelerin büyüklükleri ve bünyesindeki fakültelerle ilgili bir proje çalışması yapacaklar, üniversitelerin kuruluş kanunlarının çıkarılması, öğretime başlama yıllarının tespiti, yürütme kurullarının, yapı bürolarının kurulması, yer seçimi ve yerleşme konularındaki çalışmalardan sorumlu olacaklardı.<sup>183</sup>

Üniversitelere ilişkin düzenlemeler yalnızca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile sınırlı kalmadı, bu durum İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da devam etti. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini, yeni üniversitelerin açılmasına ilişkin en hareketli dönem olarak tanımlamak mümkündür. Yeni üniversiteler açılmadan önce konuya ilişkin yapılan hazırlıkların kalkınma planları ve yıllık programlara bu kadar detaylı ve açıklıkta ilerleyen dönemlerde de yansdığı görülmektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde öncelikle kapasite artırımına ilişkin düzenleme yapılmaya çalışıldı. 1968-1972 yılları arasındaki dönemde üniversite eğitiminde kapasite artışının gerektiği ve bunun üniversitelerde, özellikle yüksekokullarda yaratılacak ek kapasite ile sağlanabileceği ifade edildi. Bu çerçevede üniversitelere bağlı yüksekokullar kurulmasının tercih edileceği ve

---

<sup>182</sup>A.g.e. , s. 44.

<sup>183</sup>A.g.e. , s. 103.



yükseköğretimin yurt düzeyinde dağıtılmasının öğretim üyesi ihtiyacı giderildikten sonra yüksekokullardan yararlanarak üniversite açma yöntemiyle mümkün olabileceği belirtildi. Bu kapsamda her üniversite açma konusunun ayrı bir proje olarak ele alınması ve uzun süreli hazırlık yapılması öngörüldü. Ayrıca, özel yüksekokullara açılış izni verilmesi için MEB'ce DPT'nin görüşünün alınması, okullar üzerinde denetimin artırılması ve MEB'in izleyerek belirli aralıklarla DPT'ye rapor vermesi önerildi.<sup>184</sup> Bütün bu karar, öngörü, öneri ve değerlendirmeler üniversitelerin yapısal, yönetsel ve akademik dokusunun geliştirilmesine dönük çabalar idi. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yeni üniversitelerin kuruluşuna ilişkin ölçütlerin yıllık programlarda belirtilmeye çalışıldığı görülmektedir. İlk yıllık program olan 1967 Yılı Programı döneminde DPT'nin 1968 yılında yaptığı yükseköğretim araştırmasında, yeni yükseköğretim kurumları açılmasının gerekliliği üzerinde duruldu. Bu kurumların nerelerde, hangi ölçütlere göre açılacağına ilişkin detaylı bir rapor hazırlandı.<sup>185</sup> Bu dönemde yeni üniversitelerin açılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmaya çalışıldı ve bu konuda alınan tedbirlerde her yeni üniversite kuruluşunun bağımsız bir proje olarak ele alınması, bu projeye bağlı olarak gerekli koşullar sağlanmadan yeni üniversitelerin kurulmaması, kuruluş yerlerinin bölge gelişme merkezleri dışında seçilmemesi, öğretim üyesi ihtiyaçlarının kurum açılmadan önce sağlanması temel ölçütler olarak belirlendi. Mevcut üniversite mensuplarından yeni üniversitelerde yararlanabilmek için yapılacak çalışmaların yıl içinde tamamlanması öngörüldü. Mevcut üniversitelerden, finansmanının sağlanması için lisansüstü öğretim kurlmaları, öğretim üyesi yetiştirmeleri ve dil öğretimi yapmaları için programlar istenmesi de bu dönemde kararlaştırıldı.<sup>186</sup>

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ile ilgili olarak daha önce bu dönemde öncelikle kapasite artırımına ilişkin düzenleme yapılmaya çalışıldığı, 1968-1972 döneminde üniversite eğitiminde kapasite artışının gerektiği ve bunun üniversitelerde, özellikle yüksekokullarda yaratılacak ek kapasite ile sağlanabileceği

---

<sup>184</sup> İkinci BYKP, (İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı), DPT Yayınları, Ankara, 1968, s. 84-89.

<sup>185</sup> Üniversitelerin, kendilerine de bazı külfetler getireceği düşüncesiyle bu araştırmaya destek vermediklerini ifade eden araştırmacılar da vardır. Bkz. Hasan Korkut, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s. 92.

<sup>186</sup> İkinci BYKP, a.g.e., s.s. 92-93.

ifade edilmişti.<sup>187</sup> 1971 Programı'nda açılacak olan yeni üniversitelerin her biri ayrı bir proje olarak hayata geçirilecekti. DPT tarafından, kurulacağı yerler belirlenen bu üniversitelerle ilgili uzun hazırlıklar yapıldığı, fakat başına geçirilecek kişilerin belirlendiği fakülteler dışında kalan fakültelerin, yalnızca fiziksel planlamalarının hazırlandığı belirtildi.<sup>188</sup> 1971 Yılı Programı'nda yeni üniversite, fakülte ve yüksekokul kurulmasına ilişkin hedefler şu şekilde belirlendi:

- 1. Adana, Diyarbakır, Bursa ve Elazığ illerinde kurulmakta olan üniversitelerle ilgili olarak başlamış çalışmalarda fiziksel, hukuki ve akademik gelişmelerin bir arada yürütülmesini sağlayacak şekilde 1970 Yılı Programı'nda öngörülen örgütlenme gerçekleştirilecektir.*
- 2. Konya Selçuk ve Samsun Üniversiteleri vb. kurulma hazırlıkları başlatılacak üniversitelerin arsalarının sağlanmasında mahalli katkı aranacaktır.*
- 3. Mevcut üniversite ve kamu kuruluşlarınca yeni fakülte ve yüksekokul kurma teklifleri DPT tarafından belirlenmiş olan bir veya birkaç fakültesi kurulmuş bulunan ve yeni üniversite yerlerine yöneltilen kuruluşların üniversite karakterini bir an önce kazanmaları için gerekli fakülte sayısına ulaşmaları hızlandırılacaktır.*
- 4. Üniversite planlama bürolarının çalışmaları hızlandırılacaktır. Yükseköğretim kurumlarının arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla ÜAK Sekreterliği Ankara'da devamlı bir büro haline getirilecek ve üniversite planlama büroları ile ilişkileri kurulacaktır. Üniversitelerin yapı işleri ile ilgili dairelere bir bütünlük kazandırılacak, görev ve sorumlulukları açıkça tanımlanacak ve geliştirilecek olan Üniversite Planlama Bürolarıyla ilişkileri kurulacaktır.<sup>189</sup>*

Üniversitelerin sayısının artırılması, niteliklerinin iyileştirilmesi, yapısal sorunlarının ortadan kaldırılması, yönetim koordinasyonun sağlanması ve işlevlerinin değişimine dönük çabaları içeren program maddelerinin uygulamaya sokulması, diğer programlarda olduğu gibi tam anlamıyla hayata geçirilemedi. 1971 Yılı Programı'nda yer verilen hedeflerin birçoğu mevcut haliyle ertesi yılki programa devredildi. 1972 Yılı Programı'nda yapılan durum tespitinde yeni

---

<sup>187</sup> Bu çalışmanın İkinci Bölümü'nde yer alan "DPT'nin 1968 Yükseköğretim Araştırması Raporu" başlığında bu konuya değinildi.

<sup>188</sup> Emin Güzel, **Cumhuriyet'ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitabevi, Ankara, 2005, s. 80.

<sup>189</sup> **1971 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1970, s. 116.

üniversitelerin gelişmelerinin eski üniversitelerin vesayet yöntemini kullanmalarındaki örgütsel yetersizlik nedeniyle çok yavaş ilerlemekte olduğu ifade edilirken, özellikle öğretim üyesi sorununa hızlı bir çözüm bulunamadığı, mali ve benzeri özendirici tedbirleri içeren personel politikası uygulanamadığı, eski üniversitelerin yeniler için öğretim üyesi yetiştirmede ciddi girişimleri olmadığı belirtildi. Böylece anılan sorunları çözerek yükseköğretim kuruluşları arası örgütün kurulmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılamadı.<sup>190</sup> Bütün bu tespitler doğrultusunda yıllık hedefler belirlenirken bu sorunları çözme hedefiyle 1971 Yılı Programı'nın hedefleri benzer bir biçimde yeniden ele alınarak, kısa vadede uygulanabilecek hususlar üzerinde yeniden duruldu.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) geçmişe ilişkin değerlendirme yapılırken, *“Tüm yükseköğretim kuruluşlarında meslekler için uygulayıcı insan gücü yetiştirme yerine akademik eğitim yapma yönünde gereksiz bir eğilim belirmiştir”*<sup>191</sup> ifadesi kullanılarak üniversitenin temel işlevlerinden biri olan akademik eğitimin önemsizliğinden dem vuruldu. Böylece geçmişten bugüne araştırma açısından yapılan hatanın, burada akademik eğitim açısından da yapıldığı görüldü. Bu iki özellikten biri diğerinden daha kıymetli olmasa da, üniversitenin değişen koşullara uyumu çerçevesinde girişimci üniversite anlayışına geçişin etkileri kalkınma planlarında da görülmeye başlandı. Bu iki işlevin üniversite yasalarına yansımaları ise, amaç, ilke ve görev tanımları içerisinde görülmektedir. 2252, 4936 ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunlarında amaç ve ilke yer almamışken, görevler ise üç kanunda da tanımlanmış olup, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun amacı yükseköğretim kurumlarındaki eğitim öğretim ve araştırma çalışmalarının çağdaş Batı ülkelerindeki düzeye çıkarılması ve bu ülkelerde uygulanan üniversite yönetim düzeninin Türkiye'ye getirilmesi olarak belirtildi. Bu doğrultuda, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda yer alan *“bilimsel araştırma yapmak, ulusal kültürü ve bilgiyi genişletmek ve yaymak, devlet ve ülkenin gereksinim duyduğu niteliklere sahip insan yetiştirmek”* görevleri diğer kanunlarda da yer aldı.<sup>192</sup> Bu kanunlardaki tanımlar arasındaki temel farklılık, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda planlı

<sup>190</sup> 1972 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1971, 51-52.

<sup>191</sup> Üçüncü BYKP, (Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı), DPT Yayınları, Ankara, 1973, s. 22.

<sup>192</sup> www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR\_KARARLAR/kanuntbmmc05601750 (ErişimTarihi: 02.04.2017).

döneme geçiş ile birlikte kalkınma planları hedeflerinin de dikkate alınması ve bunlara uyulmaya çalışılması gereken unsurlar olarak ele alınmasıydı. Kısacası, üniversitenin AR-GE işlevi uzun yıllardır hem yasalarla hem de kalkınma planları hedeflerinde ön plana çıkarılmaya çalışılmakta, ancak uygulamaların sonucunda yapılan değerlendirmelerde, bu işlevin sanayinin gelişimine ve talebine yeterince hızlı uyum sağlayamadığı ve eğitim işlevinin öne çıktığı eleştirisi yapılmaktadır.

Yine aynı dönemde yeni üniversitelere öğretim elemanı yetiştirme konusu kalkınma planlarında öğretim elemanı gereksinimi olarak ele alındı ve birkaç boyutta değerlendirildi. Bu sorunlar; plan ve programlarda yurtdışına doktora öğrencisi gönderilmesi, öğretim üyesi yetiştirme programlarının işletilmesi, öğretim üyelerinin özlük hakları ve üniversitede kalmasının sağlanması başlıkları altında toplandı.<sup>193</sup> Yurtdışına doktora için öğrenci gönderilmesi konusunun öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacağı yaklaşımla Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren her dönemde öğrenci sayısı belirlendi, ancak hiçbir yıl bu sayıya ulaşamadı.<sup>194</sup> Bu durum çeşitli nedenlerle gerekçelendirilmiş olsa da, bu gerekçelerin tam olarak bertaraf edilememesi nedeniyle sorun uzun yıllar devam etti. Diğer bir sorun olan üniversitelere asistan alınmasında da yeter sayıya ulaşamadı. Bu sorunu çözmek üzere ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliği, geliştirme ödeneği gibi ufak değişiklikler dışında uzun süre yapılamadı. Öğretim üyesi yetersizliği ile ilgili düzenlemeler konusunda sayı yetersizliğinden söz edilirken, yeni üniversitelerin bu konudaki eksiklikler giderilemeden açılması yetersizliğin dozunu artırdı. Öğretim üyesi sayısını artırmak amacıyla bazı mevzuat değişiklikleri yapıldı. Öğretim üyesi adayları önünde engel oluşturan bazı yasa maddeleri değiştirildi ve niceliksel olarak bir artış sağlandı.<sup>195</sup> Ancak bu artış yeterli olmadığı gibi, öğretim üyelerinin büyük bir kısmının İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde görev yaptığı düşünüldüğünde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının ve dolayısıyla öğretim ve araştırma kalitesinin Anadolu'daki üniversitelerde daha çok sorun barındırdığı görüldü.

---

<sup>193</sup> Üçüncü BYKP, a.g.e. , s. 29.

<sup>194</sup> Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. **Birinci BYKP (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967)**, DPT Yayınları, Ankara, 1963.

<sup>195</sup> Övsev Dörtlemmez, **Üniversite Reformları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000.s. 146.

Üniversitelerin rekabetçi yönünün güçlendirilmesi asıl olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında işlevsellik kazandı. Bu amaçla üniversite-sanayi işbirliği Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren mevzuatta yer almışsa da, konunun bütünlüklü olarak bir sistem değişimi çerçevesinde ele alınması daha sonraki süreç ile birlikte ağırlık kazandı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yapılan durum tespiti, hedeflere ulaşma konusunda 10 yıllık bir sürecin sonunda gelinen noktayı ortaya koydu. Buna göre, yükseköğretimde kapasite artırılmasının yeni kamu yükseköğretim kurumlarının ve üniversitelerin açılmasıyla sağlanması konusundaki çalışmalar, tüm yükseköğretimin planlaması ile görevli bir yürütme birimi bulunmadığından mevcut üniversitelerin fakülte kurmaları ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bazı yüksekokullar kurması biçiminde süregeldi. Öğretim üyesi sağlanmasındaki güçlükler konusunda, mevzuat ve kadro yetersizlikleri nedeniyle gerekli gelişmeler sağlanamadı. Yükseköğretim kademesinde üniversite, akademi ve yüksekokullar ve fonksiyonları ile ilgili tanımlamalar yapılmadı. Yükseköğretim kurumları sistemsiz biçimde oluşarak, irrasyonel bir gelişmenin tüm ekonomik israf ve sosyal sakıncalarını belgeler duruma geldiler.<sup>196</sup> Ayrıca, yükseköğretimde nicelik ve nitelik gelişmesinin sağlanabilmesi için DPT ile birlikte çalışacak bir merkezi araştırma planlama-koordinasyon örgütünün kurulması, mali mevzuat, yatırım ve inşaat planları vb. her türlü kararın bu çerçevede verilmesi konusunda bazı çalışmalar yapılmakla birlikte bu konuda da yeterli sonuçlar alınamadı.<sup>197</sup> Üniversiteler Kanunu İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde çıkarılmadığı gibi, hazırlanan taslaklara plan ve programlarda yükseköğretim için öngörülen düzenlemeler tam olarak yansıtılmadı.<sup>198</sup> Etkin bir merkezi karar organı kurulmasına yönelik düşünce yıllık programların hedeflerinde yer almasına karşın Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi bittiğinde de gerçekleştirilemedi.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki önemli uygulamalardan bir tanesi günümüzde üniversiteye kayıtlı öğrencilerin önemli bir kısmını içeren Meslek Yüksek Okulları'nın (MYO) kurulmasının hedeflenerek, bunun 1974 yılında gerçekleştirilmesiydi. Bu hedef kapsamlı bir şekilde 1974 Yılı Programı'nda da yer

---

<sup>196</sup> Üçüncü BYKP, (Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı), DPT Yayınları, Ankara, 1973, s. 71.

<sup>197</sup> 1973 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1972, s.71.

<sup>198</sup> Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. İkinci BYKP, (İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı), DPT Yayınları, Ankara, 1968.

aldı.<sup>199</sup> Bu dönemde kısa sürede çok sayıda teknik ve mesleki eleman yetiştirilmesi için bu okullara ayrılan ödenek yüksek tutuldu. Yükseköğretimde teknoloji üreten ve uygulayan birimlerin insan gücü gereklerinin verdiği dağılımı izleyerek 1975'te nüfusun %15'inin kapsanması hedef alındı. Yükseköğretim Sektör Ana Planı<sup>200</sup> bütün yıllık programların temel hedeflerinden biri olarak yer aldıysa da, bu da diğer yıllık programların akıbetine uğrayarak istenen anlamda amacına ulaşamadı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, özellikle 1975'te yeni üniversiteler kurularak kitle eğitime geçildi, ancak bu önlem yükseköğretim kurumları önündeki yığılmayı uzun vadede önleyemediği gibi, bütün ağırlığı ile süren öğretim üyesi eksikliği, yatırımların ve dolayısıyla fiziki kapasitenin yetersizliği, yeterli olduğu üniversitelerde ise tam kapasite ile kullanılamaması gibi sorunların çözümüne ilişkin gelişme olmadığı için nitelikte iyileşme olmadı. Diğer yandan uygulamalı araştırmalara ağırlık verilmesi hedefine ulaşmak bir yana teknik yükseköğretimde bile teorik eğitime yönelme tespit edildi. Bu durum teknik yükseköğretimin olmazsa olmazı olan uygulamalı yöntemden uzaklaşıldığı anlamına gelmekteydi. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde üniversitelere ayrılan kısıtlı bütçenin dağılımında öncelik Tıp Fakültelerine verildi.<sup>201</sup> Bu doğrultuda Samsun'da bir Tıp Fakültesi kurulması için hazırlıkların 1973 yılında tamamlanması, 1973 Yılı Programı döneminde hedeflendi.<sup>202</sup> Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 50. Yıldönümü Kutlaması Hakkındaki Kanun'a göre, Sivas'ta açılması öngörülen üniversitenin kuruluş çalışmalarına da aynı dönemde başlandı ve Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi 1974'te kuruldu.<sup>203</sup> 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu 1973 Yılı Programı döneminde çıkarılabildi.

1974 Yılı Programı'nda yeni üniversitelere ilişkin hedefler, Denizli, Balıkesir ve Hatay'da açılacak mühendislik ve mimarlık yüksekokullarının kuruluşlarının üniversite ve akademilerce desteklenmesi konusunda MEB, DPT ve YÖK işbirliğinin bulunulması, üniversite dışında kalan yükseköğretim kurumlarının

---

<sup>199</sup> **1974 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1973, s. 89.

<sup>200</sup>Yükseköğretim Sektör Ana Planı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. [www.dhgm.meb.gov.tr/yayinlar/dergiler/Milli\\_EgitimDergisi/.../tuna.htm](http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayinlar/dergiler/Milli_EgitimDergisi/.../tuna.htm). Erişim Tarihi: 19.04.2017.

<sup>201</sup> **Üçüncü BYKP, (Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı)**, DPT Yayınları, Ankara, 1973, s. 13.

<sup>202</sup> **1973 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1972, s. 56.

<sup>203</sup> Hatipoğlu, a.g.e. , s. 73.

yükseköğretim bütünlüğü<sup>204</sup> içine alınarak gelişmelerinin sağlanması için, kuruluş kanunlarının bir bütün halinde çıkarılması olarak belirlendi.<sup>205</sup>

Ayrıca, yeni yükseköğretim kuruluşları açılması sorunu çözüme bağlanamadığı gerekçesiyle, 1975 yılı tedbirleri çerçevesinde Yükseköğretim Sektör Ana Planı tamamlanıncaya kadar kurulmakta olan veya kurulması kararlaştırılan Çukurova, Elazığ, Diyarbakır, Samsun, Bursa, Konya ve Sivas Üniversitelerinden başka yeni üniversitenin açılmaması, kapasite artırımının mevcut ve kurulmakta olan üniversitelerde gerçekleştirilmesinin sağlanması kararlaştırıldı.<sup>206</sup> Bunun dışında, yeni fakülte ve yüksekokullar açılması konusunda karar oluşturulabilmesi için yapılabirlik etüdünün de DPT'ye iletilmesi hedeflendi. Bu tarihe kadar plan ve programların hepsinde yükseköğretimin eğitimin önceki eğitim kademelerinden bağımsız düşünülmemeyeceği her defasında vurgulandı ve düzenlemelerin eşgüdüm içerisinde yapılmasının gerekliliği üzerinde duruldu.<sup>207</sup> Ancak uygulamada bu hedef ve tedbirlere ne kadar uyulduğu tartışılması gereken bir konudur. Kısacası, üniversiteler planlı kalkınma çabasının kurucu unsurlarından biri olarak ve plan ve program hazırlama kadrolarında yer alarak üniversitelerin sorunlarına ilişkin doğru tespitler yapmış ve çözüm önerileri sunmuş olsa da, plan ve program değerlendirmelerinde bazı sorunların çözülmesi hedeflenen süreden daha fazla bir zamanda gerçekleşirken, bazı sorunların çözüme ulaştırılmasının ise mümkün olmadığı görüldü. Üniversitelere ilişkin hedeflerde uzun yıllar değişiklik olmaması ya da değişikliklerin çok ağır bir şekilde yürütülmesi, yükseköğrenim açısından beklendiği düzeyde ilerleme sağlanamadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Devlet Planlama Teşkilatı öncülüğündeki planlı döneme geçildiği 1962 yılından sonra 10 yılı aşkın bir süre boyunca Hacettepe Üniversitesi 1967, Boğaziçi Üniversitesi 1971 yılında olmak üzere sadece iki üniversite kuruldu. Üniversitelerdeki asıl değişim 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile değil, 1968 sonrasında oldu. 1968 yılının Mayıs ayında Fransa'da doruğa ulaşan devrimci atılım

---

<sup>204</sup> 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu, tüm yükseköğretimi kapsamadığı için, akademi ve yüksekokulların yükseköğretim içindeki yerleri ve statüleri belirlenemedi. Yasada yer alan Yükseköğretim Kurumu'nda bu kurumlar yeterince temsil edilemediğinden yükseköğretimin tümü için karar alınması olanağı belirsiz bulunmaktaydı Bkz. **1974 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1974, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1974.html> Erişim Tarihi: 11.10.2016.

<sup>205</sup> **1974 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1973, s. 96.

<sup>206</sup> [www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli\\_Egitim\\_Dergisi/.../tuna.htm](http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/.../tuna.htm). (Erişim: 10.11.2016.)

<sup>207</sup> **1975 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1974, s. 19-20.

tüm dünyada kendini hissettirdi. Üniversite öğrencilerinin ilk planda rol aldıkları bu hareketler üniversite yapısında, anlayışında ve toplumsal bilimlere bakışında radikal değişimlere yol açtı. 1968'den itibaren Türkiye'de öğrenci olayları asli unsur olan eğitim-öğretimden başka bir alana kaydı. Bu alan, sağda komünizmle mücadele, solda ise Türkiye'de sosyalist bir devrim gerçekleştirme yönünde oldu.

### **2.5.DPT'nin 1968 Yükseköğretim Araştırması Raporu**

DPT tarafından 1968 yılında hazırlanan Yükseköğretim Araştırması Raporu'nda,<sup>208</sup> yapılan anket ve incelemeler, üniversite yetkilileri ve öğretim üeleri ile yapılan toplantı ve görüşmelerde tespit edilen eğilimler göz önüne alınarak yeni açılacak yükseköğretim kurumları ile ilgili ilkelerin saptandığı belirtildi. Genellikle üniversitelerde aynı kurum bünyesinde bile birbirinden farklı görüşlerin ortaya çıktığı belirtilen bu raporda, o dönemde hâkim olan eğilim belirlenerek ortaya çıkarılan ilkelerin yeni üniversitelerle ilgili olarak geliştirilecek projelere ve mevcut üniversitelerle ilgili değişikliklere esas olabilecek şekilde düzenlendiği belirtildi. Bu doğrultuda sunulan ilkeler, genel ve öğretim üyeliği ile ilgili olmak üzere iki başlık altında ele alındı. Bu ilkelerden birinci başlığı oluşturan genel ilkelerde; her üniversitenin ayrı bir yasayla kurulacağı ve ayrı birer proje olarak üniversitede yer alacak fakülte ve yüksekokulların her birinin nihai büyüklüğü ve öğrenci sayısı, öğretim üyelerinin kurumlara göre ihtiyaç şeması ve zaman içinde gelişmesi, üniversitenin toplam yatırım ve zamanlaması ve bu konulara ilişkin tedbirler, programlama, zamanlama, gerekli hukuki yapı ve değişikliklere ilişkin ilkeler gözetilerek ele alınacağı birinci hüküm olarak yer aldı. İkinci başlığı oluşturan öğretim üeleri ile ilgili ilkelerde; sistemin yerleşik olmayan öğretim üeleri ile yürütülmeye çalışıldığı üniversitelerde yaşanan sorunlar dikkate alındı. Bu yolun uygulanmaması gerektiği, kurumların ancak kendine yeterli öğretim üyesi sağladıktan sonra öğretime başlaması gerektiği belirtildi. Ancak bu koşullar sağlandıktan sonra kurumlar arası öğretim üyesi alışverişinden faydalanılmasının hem kıt kaynakların kullanılması hem de bilimsel haberleşme bakımından yararlı olacağı belirtildi.<sup>209</sup> Üniversitesinin olmazsa olmazlarından biri olan öğretim

<sup>208</sup> Bu araştırma raporunda tespit edilen önceliklerle 1968 Yılı Programı'nda belirtilen hususların benzer olduğu görülmektedir. Ayrıca bkz. **1968 Yılı Programı**, DPT Yayınları, Ankara, 1967, s. 107.

<sup>209</sup> **Yüksek Öğretim Araştırması**, a.g.e. , s.s. 76-82.



üyelerinin mevcut ihtiyaçlar göz önüne alınarak önceden tespit ve tayin edilmesi gerektiğine yönelik değerlendirme, günümüzdeki yeni açılan ve açılmakta olan üniversiteler açısından da belirleyici bir kapsama sahiptir. Ele alınan üçüncü konu, üniversite büyüklükleri ve kapsayacakları fakülte sayısı ile ilgili olup, öğretim üyelerinden azami yararlanma ve maliyet unsurları nedeniyle, gerek aynı öğretim üyelerinden gerekse aynı merkezi tesislerden yararlanma durumunda olan fakülte veya yüksekokulların aynı bünye içinde kurulmasında yarar görüldüğü ifade edildi. Buna göre mühendislik okulları, temel bilimler okulları ile tıp fakülteleri ve bunlara kendi konularında servis yapacak iktisat veya işletmecilik kolları her üniversite içinde bulunmalıydı. Veteriner, tarım, dişçilik, eczacılık gibi yüksekokullar ise insan gücü talebi oranında ve bu üniversitelerin bir kısmında olacaktı. Ayrıca, her fakültede ayrı ayrı temel bilimler bölümlerinin kurulmasının önlenmesi ve bölümün üniversitede bir çatı altında toplanması da önerildi.<sup>210</sup>

Bu yolla ülkenin ihtiyaç duyduğu oranda söz konusu bilim sahalarında kalifiye eleman yetiştirilmesi amaçlandı.

Dördüncü olarak, yükseköğretimin tüm sorunları üzerinde fikir geliştirecek ve yükseköğretimin planlanması, yeni üniversite projelerinin geliştirilmesi ve benzeri fonksiyonları görmek üzere her üniversite ve her fakültede daimi “Planlama Büroları” kurulması önerildi. Bu büroların, “MEB Planlama Bürolarının” ve DPT Eğitim Grubu içinde oluşturulacak “Yüksek Öğretim Ünitesi” temsilcilerinin her yıl periyodik olarak toplanmasının sağlanması, bu toplantılarda üniversiteler ve yükseköğretimdeki gelişmeler hakkında DPT’ye bilgi verilmesi ve Teşkilatın yükseköğretim konusundaki görüşlerinin üniversiteye ve MEB temsilcilerine aktarılması hedeflendi.<sup>211</sup> Söz konusu planlama sayesinde üniversite ile bakanlık ve planlama teşkilatları arasında eşgüdüm sağlanarak daha nitelikli bir eğitim anlayışının geliştirilmesi amaçlandı. Beşinci olarak, yeni üniversiteler içinde kurulacak her fakülte veya yüksekokulun sorumluluğunun, gelişmiş üniversitelerin aynı konudaki bir fakültesine verilmesi, sorumlu fakültenin ise yeni üniversitenin gelişimine gerekli katkı sağlamakla görevlendirilmesi önerildi.<sup>212</sup> Yeni kurulan fakülte veya yüksekokulların daha deneyimli olan benzerlerinin himayesine

---

<sup>210</sup> A.g.e. , s.s. 84-87.

<sup>211</sup> A.g.e. , s.s. 89-91.

<sup>212</sup> A.g.e. , s.s. 94-95.

verilmesi gerektiğini öngören bu yaklaşımın hedefinde söz konusu yeni kurulan fakülte veya yüksekokulların eğitim kalitesinin artırılması olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak, o dönemde Ege Üniversitesi'nin yatırımları konusunda çıkan pürüzlerin diğer yeni üniversitelerde de yaşanmaması için özellikle yeni kurulacak üniversitelerde olmak üzere gelişen üniversitelerin, inşaat ve makine, teçhizat alımı ile ilgili gelişmelerini engelleyici mali hükümlere tabi olmamalarının sağlanması hükmü yer aldı<sup>213</sup>.

DPT raporunun öğretim üyeliği ile ilgili yeni üniversite kuruluşuna ilişkin maddelerine gelince: Yeni kurulacak yükseköğretim kurumlarında yararlanmak üzere mevcut üniversitelerden doçent ve özellikle profesör seviyesinde öğretim üyesi sağlanmasının mümkün olmayacağı sonucuna varıldı. Bu nedenle yeni üniversitelerin, o üniversiteler için yetiştirilen kadrolarla öğretime başlatılması en uygun yol olarak görüldü. Bunun için yeni üniversitelerin asıl kadrosunu doktora yapmış ve bu üniversitelere yönelik doktora eğitimi yaptırılacak asistanların teşkil etmesi gerekli görüldü. Ayrıca, her yeni üniversite açılırken, fakültelerin kuruluş yılı ve öğretime başlama yılı olarak iki ayrı tarihi kapsar şekilde yasalaşmasının sorunları çözüme yardımcı olacağı belirtildi. Ancak, bu durumda da iki tarih arasındaki sürenin, kurulan fakültenin ilk asistanlarının doçent olma süresinden az olmaması gerektiği belirtildi.<sup>214</sup> Öğretim üyelerinin yeni açılan veya açılacak olan üniversitelerde çalışmaları konusunda özendirici tedbirler alınması gerektiği yönündeki değerlendirmelerin söz konusu yeni üniversitelerdeki öğretim üyeliği ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli bir girişim olduğu görülmektedir. Bu temel kuralların uygulanması gerektiğinin belirtildiği rapor, Korkut'un ifadesine göre, üniversiteler tarafından da, kendilerine de bazı külfetler getireceği düşüncesiyle desteklenmedi.<sup>215</sup> Çünkü meselenin maddi boyutu tek başına bir devlet kurumunun altından kalkamayacağı ölçüde büyük bir yük getirmekteydi.

Yeni üniversite kurulmasına ilişkin bu temel ilkeler belirlendikten sonra aynı raporda 1970'li yıllarda açılması gereken üniversiteler ve bunların bölgeleri konusunda bazı çalışmalar yapıldı ve gerekçeleriyle birlikte raporlaştırıldı. Bu raporda, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BYKP), bölgelerarası dengeli

---

<sup>213</sup> A.g.e. , s.s 97-100.

<sup>214</sup> A.g.e. , s. 106.

<sup>215</sup> Korkut, a.g.e. , s. 104.

gelişme hedefini gerçekleştirmek için hizmetlerden yeteri ölçüde yararlanamayanlara yöneltilecek hizmet yatırımlarından biri olarak görülen yeni üniversitelerin yapılması ve yerleri üzerinde duruldu.<sup>216</sup> Ancak bu konuda öncelikle üniversitelerin ölü yatırımlara dönüşmemesi ve hatta yatırımların yapılacağı merkezin gelişmesinde itici rol üstlenmesi için tedbir olarak Yükseköğretim Araştırması Raporu'nda; *“Yeni yükseköğretim kurumlarının kuruluş yerleri bölge gelişme merkezleri dışında seçilmeyecek, öğretim üyesi ihtiyaçlarının yeterli ölçüde sağlanabilmesi için uzun süreli eğitim programı, eğitim kurumu açılmadan önce uygulanacaktır”*<sup>217</sup> ifadelerine yer verildi. Bu yaklaşıma göre, yeni kurulacak olan üniversite yerlerinin saptanmasında hem üniversite yatırımlarının bu merkezlerin gelişmesinde sağlayacağı katkı, hem de atıl yatırımların önlenmesi bakımından bölge gelişme merkezleri esas alındı. Ancak ilk aşamada açılacak üniversiteler bakımından bu merkezler arasında tercihler yapılmasına gidildi.

1968 Yılı Programı'nın; *“Bölge gelişme merkezleri tespit olunacak ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi bölgelerine yayacak noktalar olarak desteklenmelerine başlanacaktır”*<sup>218</sup> tespiti esas alınarak DPT'nin Yüksek Öğretim Araştırması'nda bazı kararlar alındı. Bu kararlarda temel olarak kamu yatırımlarının bu merkezlerde yoğunlaştırılması önerildi. Dengeli bir fiziki dağılım için merkezler iki gruba ayrıldı: Bunların ilki, gelişmiş büyük merkezler; ikincisi ise, gelişmekte olan ve geliştirilecek merkezlerdi.<sup>219</sup> Gelişmiş merkezler, kamunun özellikle altyapı kuruluşlarıyla desteklenmesi uygun olan ve kendi gelişmesini sağlayan merkezler olarak tanımlandı. Buralarda üniversite yatırımları bu anlamda düşünülmekte ve bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktaydı. Gelişmekte olan ve geliştirilecek merkezlerde ise kamunun, özel sektörün buralara gelmesini sağlayacak canlandırıcı destek yatırımları yapması öngörülmekteydi. Buralarda üniversite ve merkezin karşılıklı etkileri birbirini geliştirir biçimde düşünüldü. Gelişmiş merkezlerde kurulacak ve geliştirilecek üniversiteler, bir bütün olarak gelişen İstanbul, İzmit, Adapazarı aksı, bu aksın güneyinde gelişen Bursa, Ankara, İzmir-Manisa ve Adana olarak sayılmıştı. Bunlardan İstanbul, Ankara ve İzmir'de gelişmiş ve gelişmekte olan üniversiteler

<sup>216</sup> İkinci BYKP, a.g.e. , s. 98.

<sup>217</sup> a.g.e. , s. 121.

<sup>218</sup> 1968 Yılı Programı, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1967, s. 112.

<sup>219</sup> A.g.e. , s. 127.

olduğu, bunlar dışında İzmit ve Adapazarı'nın İstanbul'un sanayi bölgesi olması, Manisa'nın tümüyle İzmir'e dönük bir gelişme göstermesi bakımından birer üniversite yeri olarak saptanmaları mümkün görülmediği ifade edildi. Bursa ise sanayinin hızlı gelişmesi ve kültürel ortam bakımından elverişli bir merkez olarak saptandı. Bursa Üniversitesi'nin mevcut üniversitelerdeki fazla kapasiteden yararlanma şansı fazla olacağından, burada kurulacak üniversitenin çabuk ve kolay gelişme olanaklarına sahip olacağı ifade edildi. Adana ise ilerleyen on beş yıl içerisinde nüfusu bir milyonu aşması tahmin edildiği, ülkenin dördüncü büyük metropolü olarak kabul edildiği ve Gaziantep, Adıyaman, Kahramanmaraş, Mersin ve İskenderun'a da hizmet verebileceği tahmini ile üzerinde en az tartışma yapılabilecek merkez olarak görüldü. Özellikle üniversite öncesinde de Adana'da fazla sayıda öğrenci barındıran bir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi bulunduğundan, bütün üniversitelere önemli sayıda öğrenci verecek bir kapasiteye sahip bir merkez olarak kabul edildi. Hizmetler, kültürel ortam ve öğretim üyeleri bakımından çekicilik yönlerinden Adana, üniversite kuruluş yeri olarak elverişli görüldü.<sup>220</sup> Bundan da anlaşılacağı üzere gelişmiş merkezlerde açılması planlanan üniversite yerleri olarak öncelikle Bursa ve Adana tespit edildi.

Gelişmekte olan ve geliştirilecek merkezlerde kurulacak üniversiteler içerisinde ise iki tanesine öncelik tanındı. Metropollerin gelişmeyi geniş etki alanlarına yayan, dışsal ekonomiler olduğu varsayımına dayanılarak bu dönemde ülkenin kuzeybatı, batı ve güneyinde bulunan metropoller yanında, bu yerleşmelerin ülkede dengeli dağılımını sağlamak üzere Samsun ve Elazığ'dan oluşan iki metropol kararı verildi. Bu karar, bu iki ilin on beş yıl içerisinde 600 bin ila 800 bin nüfuslu, imalat sanayinin yoğunlaştığı, geniş bölgelere hitap eden eğitim, sağlık ve kültür tesislerine büyük ölçüde sahip olan metropoller haline gelmesi ihtimali gerekçe gösterilerek sunuldu. Elazığ, bir teknik okulun ve veteriner fakültesinin bulunduğu, sosyal indeks çalışmalarında bu bölgede Türkiye ortalamasının üstünde çıkan tek il olarak belirlendi. Samsun ise Karadeniz bölgesindeki tek gelişme merkezi olarak tespit edilmiş olup, burada kurulacak bir üniversitenin Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ile karşılıklı gelişme ilişkisi içinde olacağı tahmin edildi.<sup>221</sup> Bu şekilde ülkenin kuzeybatı, batı ve güney ekseninde üniversiteler açısından gelişme

---

<sup>220</sup> A.g.e. , s.s. 131-133.

<sup>221</sup> A.g.e. , s.s. 134-135.

göstermesi öngörülen merkezleri arasına kuzey ve doğu bölgelerinin de dahil edilmesi hedeflendi. Bu kademedeki diğer merkezlerde üniversite yeri seçiminde, hizmet veya etki alanının genişliği, çevredeki ulaşım durumu, ildeki hizmetlerin nitelik ve niceliği, çevredeki diğer fiziksel planlama kararları, genel anlamda dengeli fiziksel dağılım ölçülerinin esas alındığı belirtildi. Bu bakımdan doğu ve güneydoğu bölgesinde Erzurum dışında Diyarbakır ve Konya'da üniversite kurulması planlandı. Doğu ve Güneydoğu, ana bölge merkezi Elazığ dışarıda kalmak üzere tarandığında geliştirilmesi gereken kentler Malatya, Gaziantep, Diyarbakır ve Van olarak belirlendi. Bu merkezlerden Gaziantep, Adana metropolünün etki alanı içinde olduğu için ve burada kurulacak bir üniversitenin çok küçük bir alana hizmet edebileceği gerekçesiyle uygun görülmedi. Malatya, Elazığ ile aynı alt bölge içinde bulunduğu ve gelişmesinin Elazığ'a dönük olacağı ve burada bir üniversite kurulduğu takdirde il üniversitesi niteliğini aşamayacak durumda olacağı gerekçeleriyle uygun görülmedi. Van ise bölge merkezi olarak Hakkâri ve kısmen Ağrı'ya hizmet edebilme durumunda kabul edilmekle birlikte, nüfus ve hizmetler bakımından yeterli bir merkez niteliğine ulaşamadığı için ve Van-Diyarbakır ulaşım imkânları bu bölgenin daha batıdaki bir merkezden şimdilik yararlanma olanaklarını verdiği gerekçesiyle uygun görülmedi. Bu bölgede en geniş alana hizmet eden bölge gelişme merkezi olarak Diyarbakır, üniversite yeri olarak saptandı. Diyarbakır; Urfa, Mardin, Siirt, Bitlis illerinin doğal merkezi konumunda olduğu, ulaşım olanakları Van'ın merkez olduğu alt bölgenin buradaki hizmetlerden yararlanmasını kolaylaştırdığı, nüfus ve hizmetler bir üniversite bakımından yeterli görüldüğü, bir tıp fakültesi bulunduğu ve bir üniversite yerleşme alanının planlanması bakımından çalışmaların oldukça ileri bir safhaya geldiği gerekçeleriyle uygun görüldü.<sup>222</sup> Böylece Diyarbakır, hem Güneydoğu Anadolu Bölgesi hinterlandına hizmet edebileceği hem de Doğu Anadolu Bölgesi'yle rahat bir şekilde iletişime geçebileceği düşüncesiyle geliştirmekte olan ve geliştirilecek merkezlerde kurulacak üniversite merkezlerinden biri olarak tespit edildi.

İç Anadolu Bölgesi'nde, geliştirmekte olan ve geliştirilmesi gereken bölgeler olarak ise Eskişehir, Kayseri, Sivas, Konya belirlendi. Bunun yanı sıra Antalya ve Zonguldak da bu grup içinde tartışıldı. Bu merkezler incelendiğinde Eskişehir'de bir

---

<sup>222</sup>A.g.e. , s.s. 139-141.

üniversite kurulduğunda İstanbul ve Bursa yanında hizmetin bu bölgede aşırı yoğunlaşmasına yol açacağı nedeniyle uygun görülmedi. Ayrıca Eskişehir'in etki alanındaki Kütahya, Uşak, Afyon illerinin diğer bölge merkezlerinden yararlanma olanaklarına sahip olduğu, Eskişehir'in gelişmesinde metropollerle ilgisi göz önüne alınırsa ve genel bir dengeli fiziksel dağılım düşünülürse, Eskişehir'de bir üniversite yatırımının ileriki yıllara bırakılabileceği sonucuna varıldı. Kayseri ise, Nevşehir ve Niğde gibi Ankara ile kolay ulaşım ve haberleşme içinde olan illere hizmet sağlayacağı, Kayseri'nin Adana ve Ankara'nın hizmetlerinden yararlanma olanağına sahip olduğu gerekçeleriyle uygun görülmedi. Antalya'nın, Burdur ve Isparta'nın merkezi olmakla birlikte, bu illere Konya'dan daha kolay hizmet sağlanacağı, ayrıca Antalya'nın gelişme hızı bakımından yeterli bir seviyeye ulaşmamış olduğu gerekçesiyle uygun görülmedi. Bu geniş bölgede en fazla ve en kolay hizmeti sağlama bakımından Konya en elverişli il olarak belirlendi. Hızlı bir gelişim gösterdiği ve nüfus ve hizmetler bakımından yeterli olduğu, iyi bir ulaşım şebekesi içinde olduğu, dengeli bir fiziksel dağılım bakımından uygun bir yerde olduğu, Ankara ile yakınlığının üniversite gelişmesi bakımından olanak sağlayacağı görüşü ile Antalya bölgesi ve Orta Anadolu'da en fazla ile hizmet sağlama olanağı olduğu belirtildi. Ayrıca Konya'da bir Yüksek İslam Enstitüsü'nün bu dönemde öğrenim yaptığı da belirtildi. Bu etkenler neticesinde Konya'da da üniversite kurulmasına karar verildi.<sup>223</sup> Söz konusu gerekçeler sonucunda gelişmekte olan ve geliştirilecek merkezlerde kurulacak üniversite merkezleri olarak bu dönemde Bursa, Adana, Samsun, Elazığ, Diyarbakır ve Konya'da illeri seçildi ve üniversitelerin buralarda kurulmaları ve geliştirilmeleri uygun görüldü.

DPT'nin Yükseköğretim Araştırması Raporu'nda, üniversite kurulmasına ilişkin bu şehirler seçilirken ya da alternatiflerden öbür şehirler elenirken gösterilen sebeplerin zaman zaman bir biri ile çeliştiği görülmektedir. Örneğin, Gaziantep Adana'ya yakın diye elenirken, Konya'nın Ankara'ya yakınlığı hızlı gelişmesini sağlayacak bir faktör olarak değerlendiriliyordu. Yine Karadeniz Bölgesi'nde KTÜ varken, yakınlarında Samsun'da üniversite kurulması aynı gerekçe ile olumlu görülmektedir. Daha sonraki süreçte bu üniversitelerin kurulması sırasında bu raporun ne kadar uygulandığı üniversitelerin kuruluş yıllarına bakıldığında

---

<sup>223</sup> A.g.e. , s.s. 138-139.

görülmektedir. Bu illerden Adana ve Diyarbakır'da 1973 yılında üniversite kurulurken, Bursa, Elazığ, Samsun ve Konya'da 1975 yılında üniversiteler kuruldu. Bunların yanı sıra üniversite açılması ileri bir tarihe ertelenen Eskişehir'de 1973 yılında, Sivas'ta ise 1974 yılında, Malatya'da 1975'te birer üniversite kuruldu.<sup>224</sup> Bütün bunlar göstermektedir ki Yükseköğretim Araştırması Raporu'nda belirtilen üniversiteler zamanında kurulmakla birlikte, yeni kurulan üniversite sayısının planlananın üzerine çıktığı da görülmektedir. Ayrıca 12 Mart Muhtırası sürecinden sonra üniversitelerin sayısında hızla bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır.



---

<sup>224</sup> Oktay Türel, "Türkiye'de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler", **Mülkiye Dergisi**, 2004, Cilt: XXVIII, Sayı: 242, s. 157.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ SÜRECİNDE ÜNİVERSİTELER VE ÖĞRENCİ OLAYLARI

#### 3.1. Türkiye’de 1968 Öğrenci Hareketleri

1968 öğrenci hareketleri, sadece 1968 yılında meydana gelen olaylar dizisinden ibaret değildi. Bu aynı zamanda 1970’li yıllara kadar uzanan süreci anlatan ve hareketin başlangıcı olarak, 1965 yılında siyahîlerin sivil haklar mücadelesine kadar geri giden simgesel bir dönemi kapsıyordu. 1968 hareketleri bir kuşağa işaret etmekteydi. Bu kuşak, 1968 yılında yirmili yaşlarda olan, 1947-1948 doğumlu ve özellikle de dönemin üniversite öğrencilerini kapsamaktaydı. 1968 hareketinin düzen karşıtı olması, bir kültürel karşı çıkışı da içinde barındırıyordu. Bu açıdan kimine göre, 1968 hareketleri bir uygarlık bunalımıdır. Hannah Arendt’e göre bu, *“Eski olanın ölmesi, fakat yeninin doğamamasından doğan bir bunalımdı.”*<sup>225</sup> Guy Debord’un ifadesiyle, *“Mayıs 68, bir hastalığın hem belirtisi hem de reçetesi idi.”*<sup>226</sup> Immanuel Wallerstein’a göre, *“68’in gerçek anlamı muazzam bir özgürleşme, özgürlük duygusu, insanların konuşması, sokakta, üniversitelerde, tiyatrolarda konuşmasıydı. Taş atmaktan çok daha öte bir şeydi bu. Bütün bir düzen, otorite ve gelenek sistemi bir kenara atılıyordu. Bugünkü özgürlük büyük ölçüde 68’de başladı.”*<sup>227</sup> Mark Kurlansky ise bir araya gelen dört faktörün 1968 hareketini yarattığını şu sözlerle belirtir: *“O dönemde çok yeni ve orijinal olan yurttaşlık hakları hareketi örneği; kendisini çok farklı ve yabancılaşmış hissettiğinden dolayı her türden otoriteyi reddeden bir kuşak; bütün dünyada büyük bir nefretle karşılandığından dolayı kendine bir ülkü arayan bütün asilere bir ülkü sunan bir savaş ve bütün bunların, televizyonun rüştünü kazandığı, fakat yine de bugünkü gibi kontrol edilip damıtıldığı ve ambalajlandığı haline henüz ulaşmadığı bir zamanda meydana gelmesi.”*<sup>228</sup>

---

<sup>225</sup> Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**, Çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 18.

<sup>226</sup> Guy Debord, **Gösteri Toplumu**, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 98.

<sup>227</sup> Immanuel Wallerstein, **Sistem Karşıtı Hareketler**, Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 34.

<sup>228</sup> Mark Kurlansky, **1968: Dünyayı Sarsan Yıl**, Çev. Zehra Savan, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s. 2.



3 Mayıs 1968’de Paris’teki Sorbonne Üniversitesi’nde başlayan olaylarla tüm dünyaya yayılan hareket, her ülkede kendine has özellikleriyle, farklı olguların ön plana çıkmasını sağladı.



**Fotoğraf 1 Sorbone Öğrenci Olayları**

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/siyasi-ve-kulturel-bir-karnaval-paris-mayis-1968-1136873/>(Erişim:19.08.2019)

Türkiye özellikle işgal eylemlerinden etkilendiği Fransa’daki öğrenci olaylarından basın aracılığıyla haberdar oldu.<sup>229</sup> Fransa’da Mayıs ayı boyunca yaşanan bu hareketlilik Milliyet Gazetesinde, “Sorbon Üniversitesi tatil edildi” başlığı ile verildi.<sup>230</sup>Olaylardan bahseden bir diğer gazete olan Cumhuriyet ise, “Sorbon Kuşatıldı” ve “Fransız Üniversiteleri bir buhran devresine girdi”<sup>231</sup>başlıkları altında, Fransa da gerçekleşen öğrenci olaylarından bahsetti. Bu dönemde gazetelerde sadece dönemin olayları değil, aynı zamanda aydınlar tarafından hareketin nereye doğru ilerlediği sıkça tartışıldı. Türkiye’deki öğrenci hareketi, bu tartışmalar sayesinde Fransa’daki olayları ve hareketi daha iyi anlama imkânı buldu. Hareket, sahip olduğu dinamiklerle; sosyalist ideoloji, örgütler ve emperyalizm karşıtlığı gibi ve Fransa’daki hareketten öğrendikleriyle beraber benzer eylem biçimlerini uygulamaya başladı.

<sup>229</sup> Ahmet Taner Kışlalı, **Öğrenci Ayaklanmaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 27.

<sup>230</sup> **Milliyet**, 05.05.1968, s.1.

<sup>231</sup> **Cumhuriyet**, 07.05.1968, s.1.

1968 hareketlerinin Türkiye'ye yayılmasında hangi faktörlerin etkin olduğunu anlamak bakımından çok önemlidir. 1968 hareketleri dünyanın her yerinde bazı ortak dinamiklere sahipti. Ancak Türkiye'nin kendine özgü unsurları da vardı. Öncelikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sisteminde oluşan dengeler Türkiye'yi yakından etkiledi. Truman Doktrini bağlantısı içinde Marshall Yardım Planı'na dâhil edilen Türkiye, ABD ile olan ilişkilerinde yeni bir sürece girdi.<sup>232</sup> Bu süreç, özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve toplumsal yapısında önemli değişimler yarattı. ABD'nin Türkiye ile yakınlaşmasının askeri temelli nedenleri de vardı. Bu amaçla Türkiye NATO'ya kabul edildi ve Türkiye'de pek çok Amerikan üssü kuruldu.

Siyasal alanda 1946'dan sonra çok partili yaşama geçilmesi, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktidarı kaybetmesi ve Demokrat Parti'nin (DP) 1960'lara değin sürecek iktidarı, Türk siyasal tarihinde dönüm noktası oldu.<sup>233</sup> 1954 seçimlerinden sonra DP iktidarının zayıflamasının sebebi ise ekonomik bunalım ve özellikle aydınların, öğrencilerin ve ordunun hükümete karşı duruşu oldu. 1960'lara doğru DP kırsal kesimin desteğini kısmen kaybetse de, büyük çoğunluğunun desteğini korumaktaydı. Otoriter politikalar özellikle aydınların, bürokrasinin ve ordu mensuplarının hükümete karşı desteğini azalttı. Hükümet, 25 yıldan fazla hizmeti olan memurların erken emekli edileceğine dair yasa getirdi. Bu süreç, yargıç ve profesörleri de ilgilendiriyordu ve yürütme ve yargı sürecinde denetimi güçlendirmişti.<sup>234</sup> DP'nin özellikle basın, üniversite ve yargıya karşı otoriter siyaseti ile toplumdan ilk tepkiler özellikle gençlik kesiminden geldi.

1960 yılında öğrencilerin özgürlük ve demokrasi talebiyle verdikleri mücadele 28 Nisan'da doruk noktasına ulaştı. İstanbul ve Ankara'daki gösterilerde ortaya çıkan çatışmalar sonucunda yüzlerce öğrenci gözaltına alındı, üniversiteler kapatıldı ve sıkıyönetim ilan edildi.<sup>235</sup> Sıkıyönetim olmasına rağmen, 2 Mayıs 1960'ta NATO ülkelerinin dışişleri bakanlarının konferansının olduğu binanın önünde öğrenciler protesto gösterisi yaptı. Ayrıca sıkıyönetim vardı ama yine de

---

<sup>232</sup> Celalettin Can, **Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Gençlik**, Haziran Yayınevi, İstanbul, 1998, s.s. 47-48.

<sup>233</sup> Zafer Toprak, "1968'i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye", **Cogito Dergisi**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 14, 1998, s. 157.

<sup>234</sup> Gün Zileli, **Yarılmaya (1954-1972)**, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21.

<sup>235</sup> **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1960.

öğrenciler Kızılay'da gösteri düzenlediler. 555K (Beşinci ayın, beşinci günü, saat beşte Kızılay'da) olayı olarak tarihe geçen bu gün, gittikçe otoriterleşen yönetim sürecinin öğrencilerin eylemlerini engelleyemediğinin göstergesiydi.<sup>236</sup> Bu sürecin akabinde toplumun geniş kesimlerinde ciddi bir tedirginlik havası hâkim oldu ve olaylar 27 Mayıs 1960 günü yapılan askeri müdahale ve DP iktidarının son bulması ile sonuçlandı.

1960 sonrası dönemde, özellikle sol kesimdeki öğrenci gençliğini örgütlemek için siyaset arenasında yoğun bir çaba olduğu görüldü. Bu açıdan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrim grubunu oluşturacak olan Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) en çok çaba gösterenler arasında sayılabilir.<sup>237</sup> Türkiye'de yaşanan tüm bu gelişmeler paralelinde, 1965 yılına kadar olan dönemin, öğrenci gençliğinin örgütlenme ve bilinçlenme sürecine işaret ettiğini söylemek mümkündür. 1965 yılında yapılan seçimler Adalet Partisi'nin (AP) iktidarıyla sonuçlandı ki AP, DP'nin devamı niteliğindedir. 1950'lerden sonra ABD ile ekonomik ilişkilerin güçlenmesi ve Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısındaki şekillenme DP'den sonra AP dönemiyle de devam etti. AP'nin iktidara geldiği 1965 seçimleriyle TİP'in on beş milletvekilinin parlamentoya girmesi, özellikle sol kesimdeki örgütlenmenin bir göstergesiydi. Öğrenci gençliğinin, işçi sınıfının mücadelesine destek olan ilk eylemi de 1965 yılında gerçekleşti. 17 Mart 1965'te Ankara'da yapılan sessiz yürüyüş, grevde olan Zonguldak Kozlu Maden işçilerinin polisle girdiği çatışmada iki işçinin ölümünü protesto etmek amacıyla yapıldı.<sup>238</sup> Güvenlik güçlerinin müdahalesi neticesinde olay daha fazla büyümeden önlendi.

Siyasi arenadaki bu gelişmelerin yanında, dönemin gençlik örgütlenmeleri açısından başlıca iki eğilim göze çarpmaktaydı. Bunlardan birincisi, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) gibi yarı resmi gençlik örgütlenmelerinde yoğunlaşan sağcı gençlik örgütleriydi. İkincisi ise Sosyalist Fikir Kulüplerinin (SFK) birleşmesiyle oluşturulan Fikir Kulüpleri Federasyonu'ydü(FKF).<sup>20</sup> MTTB'de örgütlenen gençlik kesimi, örtülü yoldan hükümetin de desteğini alarak, özellikle

<sup>236</sup> **68'in 30. Yılı Dünya Gençlik ve Türkiye Sempozyumu Kitabı**, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.s. 44-45.

<sup>237</sup> Zileli, **a.g.e.** , s. 29.

<sup>238</sup> **Cumhuriyet** , 18 Mart 1965.

1966 yılında öğrenci hareketleri karşıtı bir çerçevede kampanyalar yürüttü. Ancak 1968 gençlik hareketine damgasını vuran, 1965 yılından sonra güçlü bir şekilde örgütlenmeye başlayan sosyalist ideolojiye dayalı hareket örgütleriydi.<sup>239</sup> Sosyalist ideolojiye dayalı olan bu gençlik örgütleri öğrenci hareketlerinin de temel dinamiğini oluşturdu.

1960'lı yıllarda öğrenci hareketindeki ilk örgütlenme faaliyetleri, üniversitelerde kurulan Sosyalist Fikir Kulüpleri (SFK) adı altında başladı. Bu SFK'ler 17 Aralık 1965 yılında bir federasyon çatısı altında birleştiler ve hepsi TİP üyesi ya da sempatzanı olan Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu kurdular. FKF mücadelesi üç temel motif taşımaktadır. Giderek yaygınlaşan sosyalizm tartışmaları, yükselen kitle eylemleri içindeki anti-emperyalist gösteriler ve buna karşılık gericiilerin gençlik hareketine yönelik şiddet uygulamalarına karşı direniş.<sup>240</sup>

FKF'nin TİP'e bağımlılığı nedeniyle özellikle gençlik hareketinin yükselişe geçmediği dönemlerde eylemsizlik içinde olduğu dikkat çekicidir. Bu açıdan özellikle 1968 öncesinde FKF'nin TİP'in talimatları dışında ya da onayını almadan harekete geçememesi kitlelerle arasındaki en büyük sorunsaldı. FKF üzerindeki TİP etkinliği 1968 baharında yapılan ikinci kurultaya kadar devam etti.<sup>241</sup> FKF'nin Mart 1968'deki İkinci Kurultayı'nda FKF yönetimine, Milli Demokratik Devrim (MDD)<sup>242</sup> hareketine yakın olanlar da katıldı. TİP'in müdahale ettiği son yönetim değişikliğinden sonra MDD'ye yakın olan gençler, bir süre sonra FKF'den ayrılarak Devrimci Öğrenciler Birliği (DÖB) adında yeni bir dernek kurdular.<sup>243</sup> FKF'nin Üçüncü Kurultayı 1969 yılının Ocak ayında gerçekleşti. Bu kurultayda, MDD'ciler

<sup>239</sup> Turhan Feyizoğlu, **Mahir**, Gökkuşuğu Basın Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 14.

<sup>240</sup> Volkan Yaraşır, **İşçi Sınıfı Üzerine İşgal, Direniş, Grev**, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 59.

<sup>241</sup> Ergun Aydınoglu, **Türkiye Solu (1960-1980)**, Versus Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 248.

<sup>242</sup> Kökenlerini Marks, Lenin, Stalin ve Mao'da bulabileceğimiz Milli Demokratik Devrim düşüncesi, Türk siyasi gündemini özellikle 1960 ve 1971 yılları arasında yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Türkiye'nin henüz tam anlamıyla bağımsız ve demokratik bir ülke olmadığını, feodal kalınlardan ve emperyalist güçlerin tekelinden kurtulamadığını savunan Milli Demokratik Devrimciler sosyalizme ulaşmada aşılması gereken öncelikli ilk aşamanın Sosyalist Devrim değil Milli Demokratik Devrim aşaması olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlk olarak dönemin sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) içerisinde örgütlenmeye çalışan Milli Demokratik Devrimciler daha sonra TİP'e karşı dışarıdan yoğun bir muhalefet hareketine girişerek solun parçalanma sürecinin ilk önemli sinyallerini vermişlerdir. Özellikle 1969 sonrası dönemde kendi aralarında da fikir ayrılıkları ve parçalanmalar yaşayan Milli Demokratik Devrimcilerin Türk Sol düşüncesine en önemli katkılarından biri, Türkiye'nin maddi ve manevi gerçeklerinin çok yönlü tartışılmasını sağlamış olmalarıdır. Elçin Ateşoğlu, **Türk Siyasal Yaşamında Milli Demokratik Devrim Düşüncesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 3.

<sup>243</sup> Celalettin Can, **Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Gençlik**, Haziran Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 56.

TİP'lilere göre daha ağırlıklı olarak yönetime geldiler ve MDD tezine uygun görüşler hızla kendini göstermeye başladı. Üçüncü Kurultay, öğrenci hareketinin gelişimi bakımından önemliydi. Bu süreçten sonra, öğrenci hareketinin daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Toprak işgalleri, grevler, üretici mitingleri ve gündün güne artan emperyalizm karşıtı gösteriler bunlara örnek olarak verilebilir. Tüm bu eylemlerde, öğrenci hareketi işçi ve köylü sınıfı ile yakınlaştı, bağlarını güçlendirdi. 1969 yılının Ekim ayında gerçekleşen Dördüncü Kurultay'da ise, federasyon Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını aldı.<sup>244</sup> Bu değişiklik, FKF'deki TİP döneminin sona erışı ve gençlik hareketinin evrimi açısından oldukça önemli bir gelişmeydi.

1960'ların sonlarında hem gençlik hareketinin hem de toplumsal hareketlerin öncüsü haline gelecek olan Dev-Genç eylemlerini gittikçe arttırdı. 1968 yılının Haziran ayıyla birlikte birbiri ardına pek çok işgal, boykot ve gösteri düzenlendi. Bunda genç nüfusun dinamizmi temel etkendi. 1968 yılında Türkiye'de üniversitede okuyan 150 bin dolayında genç vardı.<sup>245</sup> FKF ile başlayan süreçte birkaç yüz kişiden oluşan örgütlenme, Dev-Genç'le birlikte bir iki yıl içinde iki üç bin dolaylarına yükseldi. 1969 yılı ise, Dev-Genç'in üniversite eylemleri ve anti-emperyalist protestolar dışında özellikle küçük üreticilerin ve işçilerin eylemlerine daha fazla destek vermeye başladığı bir dönemdi. Bu süreç, öğrenci hareketinin toplumun diğer kesimlerinin mücadelesiyle birleşmesi açısından önemli bir dönüşüm süreciydi. Özellikle kırsal kesimlerde yaşanan toplumsal hareketliliğe Dev-Genç'in ayrı bir önem vermesi, Türkiye solunda bu dönem kabul gören, köylülüğün devrim için öncü olduğu fikri ile birebir ilişkiliydi.<sup>246</sup> Türkiye 1970'lere doğru evrilirken Dev-Genç hareketi de kentten daha çok kırsala yoğunlaştı ve kırsal kesimin sorunlarına çözüm bulma arayışına girdi. Dev-Genç'in teori ve pratikte yaşadığı dönüşümü 1960'lardan beri sol hareketin durumu içinde anlamak gerekir. Aynı zamanda ülke genelinde derinleşen siyasal kriz ortamı ve toplumsal hareketlerin yükselişe de, Dev-Genç'i kendileri açısından sorumluluk almaya itti.<sup>247</sup> Yaşanan tüm bu gelişmeler

---

<sup>244</sup> A.g.e. , s.s. 58-59.

<sup>245</sup> Kışlalı, a.g.e., s. 53.

<sup>246</sup> Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s. 2136.

<sup>247</sup> Alev Er, *Bir Uzun Yürüyüşü 68*, İkarus Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s. 102.

çerçevesinde 1970-1971 yıllarında karşımıza silahlı mücadele yöntemiyle Türkiye’de devrimin gerçekleşeceğine inanan önemli bir gençlik örgütünün varlığı ortaya çıktı.

1970-1971 yıllarında sol örgütlenmelerden çıkan ve silahlı mücadelede yer alan kişiler Dev-Genç üyesi öğrencilerdi. Özellikle bu dönemde MDD hareketinin kendi içerisindeki muhalefet, Dev-Genç kadroları için büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Bu sebeple gençlik hareketi, solun içinde bulunduğu krizden dolayı öğrenci dernekleri veya TİP içinde mücadele yürütemez hale getirildi.

Bu anlamda sol hareketteki silahlı mücadelenin yükselişini, siyasal kriz, 12 Mart 1971 Muhtırası’nın yarattığı baskı ortamı ve paramiliter gruplara karşı savunma nedenleri kadar, bu yönüyle de anlamak oldukça önemlidir.<sup>248</sup> 1971-1972 yılının silahlı eylemleri ilk kez sol hareketten gelmekteydi ve örgütler bunu stratejik bir yöneliş olarak ifade ettiler.<sup>249</sup> Türkiye solu açısından bu stratejinin doğruluğu tartışmaya açıktır. Ancak 1960’larda ilk kez toplumun geniş kesimlerinin sol hareket öncülüğünde önemli bir aktör haline gelebildiği düşünülürse, silahlı eylemlerin sol kadrolarda daralma yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlerde yaşanan gelişmelerin bu yaklaşımı doğruladığı görülmektedir. Üniversite gençliğinin özellikle 1960’lı yıllardaki iktidar uygulamalarına ve emperyalizme karşı başlattıkları hareketin, 1960’ların sonlarına kadar yükselen bir ivmeyle geliştiğini ve dönemin sol hareketleriyle ilişkili olarak yürüdüğü görüldü. Bu açıdan sol harekette yaşanan gelişmelerin, gençlik hareketinin evriminde önemli rolü oldu. 1970 yılıyla birlikte hareketin radikalleşmesinde bile, bunun etkilerini görmek mümkündür. Elbette pratik bakımdan hareketin radikalleşmesini, 1968 yılıyla başlayan protesto döngülerinin bir sonucu olarak algılamak gerekir.<sup>250</sup> İşgal eylemlerinde bilhassa daha net olarak görülen bu evrim süreci, öğrenci gençlik örgütlerinin siyasal şiddeti nasıl da askeri yöntemle benimsediklerini anlamayı kolaylaştıracaktır.

---

<sup>248</sup> Y. Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 95.

<sup>249</sup> Ronald Fraser, **1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı**, Çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 76.

<sup>250</sup> **A.g.e.** , s. 81.

### 3.2.1968 Öğrenci Hareketlerinin Eylem Biçimleri

1960'lı yılları kapsayan dönem Türkiye'de öğrenci hareketlerinin zirveye ulaştığı yıllar oldu. 1960'lı yıllarda Amerikan karşıtı gösterilerin merkezinde iki kampanya vardı. Bunlardan biri, Türkiye'nin Batı bloğunda yer almasına karşı olarak gelişen NATO'ya hayır kampanyası, bir diğeri de Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan donanması 6. Filo'ya karşı yapılan gösterilerdi. Haziran 1967'de Dolmabahçe limanına demirleyen 6. Filo'ya karşı öğrenci örgütlerinin Beyazıt'tan Taksim'e kadar bir yürüyüşü gerçekleşti. Yine Ekim ayında, 6. Filo'ya karşı, personelin karaya çıkmasını engellemek için öğrenciler tarafından oturma eylemi gerçekleştirildi ve eylemler, açlık grevi, Amerikalı denizcilerin hırpalanması, şapkalarının çalınması ve kendilerine yumurta atılması gibi protesto şekilleriyle devam etti. Amerikan karşıtı protestolar 1968 yılında doruğa ulaştı.<sup>251</sup> Mayıs ayında İstanbul'da düzenlenen "NATO'ya Hayır" haftasında özellikle işçi semtlerinde öğrenciler ve halk ozanlarının katılımıyla halka NATO ve emperyalizm anlatıldı. İşgal, boykot, grev şeklinde gelişen eylemlerin neredeyse tamamı Türkiye'de gazete sayfalarında geniş yer aldı.

Temmuz 1968'de 6. Filo'nun İstanbul'a gelişi ile Amerikalı askerlere taciz eylemleri devam etti. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) çıkan olaylarda Vedat Demircioğlu'nun ağır yaralanması, protesto gösterilerini artırdı.



Fotoğraf 2 İstanbul'da çoğu üniversite öğrencisinin 6.Filoyu Protesto Etmesi

<https://www.dha.com.tr/istanbul/6nci-filo-eylemini-o-ani-yasayanlar-anlatti/haber-1590228>(Erişim:19.08.2019)

<sup>251</sup> Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, s.s. 62-64.

Özellikle Dolmabahçe’de Deniz Gezmiş, Mustafa Gürkan gibi öğrenci liderlerinin önderliğinde pek çok Amerikalının denize atıldığı ve malzemelerinin yakıldığı eylem, anti-emperyalist hareketin simgesi haline getirildi.<sup>252</sup> İTÜ’deki olayların yayılmasıyla anti-emperyalist gösteriler Ankara’ya da sıçradı ve çeşitli Amerikan kuruluşlarına yönelik eylemler düzenlendi. TUSLOG (ABD Askeri Malzeme Deposu) binasının duvarlarının boyanması bu eylemlerden biriydi. Yine 30 Ekim 1968’de öğrenci örgütleri, emperyalizmi, işbirlikçilerini ve Atatürk’ün fikirlerini anlatmak için Samsun’dan Ankara’ya “Tam Bağımsız Türkiye İçin Öğrenci Yürüyüşü” düzenlediler.

Bu tip eylemler, 1969 yılında da yoğun olarak devam etti. 1969 yılının başında Amerikan elçisi Robert Kommer’in arabasının ODTÜ’de öğrenciler tarafından yakılması, anti-emperyalist eylemler bakımından bir dönüm noktasıydı.<sup>253</sup> Özellikle de bu olaydan sonra sol eğilimli öğrenci hareketlerinin silahlı eylemlere dönüştüğü görülmektedir.

Bunun yanı sıra 1968 yılı, öğrenci hareketlerinin ve dolayısıyla protestoların en yoğun yaşandığı yıldır. Bu dönem öğrenciler tarafından gerçekleştirilen eylemler, akademik talepler için yapılan eylemler, anti-emperyalist eylemler ve işçiler, köylüler ve toplumun diğer kesimleri ile yapılan dayanışma eylemleri olarak kategorize etmek mümkündür.<sup>254</sup> Üniversitelerde yönetime katılma, harçların düşürülmesi, barınma, beslenme, kitap, burs gibi sorunların giderilmesine yönelik istekler 1964’ten beri reform adına talep ediliyordu. Bu talepler etrafında üniversitelerde yoğun olarak işgal ve boykot eylemleri gerçekleştirildi. İşgal ve boykot eylemleri, diğer protestolara göre harekete dinamizm vermesi açısından çok önemli eylemlerdi.

Bu eylemler sırasında karşıt görüşlü öğrenciler arasında çıkan çatışmalar, zamanla protesto taktiklerinin de dönüşümünü sağladı. Protesto taktiklerinin dönüşümüne sebep olan bir diğer durum ise, üniversite sınırları içinde gerçekleşen

---

<sup>252</sup> Cumhuriyet. 18 Temmuz 1968.

<sup>253</sup> Selin Bengi Gümrükçü, **Bir Toplumsal Hareketin Doğuşu: Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Türkiye’de Ortaya Çıkışı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 19.

<sup>254</sup> Mustafa Kemal Coşkun, **Yapı, Pratik, Özne: Kapitalizmin Dönüşüm Süreçlerinin Ekonomi Politik Eleştirisi**, Dipnot Yayınları, 2009, Ankara, s. 115.



eylemlerin kamuoyuna doğru bir şekilde yansıtılmaması veya hiç ulaşmamasıydı.<sup>255</sup> Bu önemli handikapın ortaya çıkardığı sorun, öğrenci hareketlerini ister istemez üniversite sınırları dışına çıkmaya, fabrikalara, köylere ve gecekondulara giderek halkın taleplerine destek olmaya itti.

1969 yılı, Türkiye’de sınıflar arasındaki mücadelenin bütün coğrafyaya yayıldığı bir yıl oldu. Ancak öğrenci hareketlerinin merkezinde yine Amerikan karşıtı protestolar vardı. Bu yılın ilk önemli olayı, ABD Büyükelçisi Robert Commer’in makam aracının ODTÜ’de yakılmasıyla başladı.<sup>256</sup>



**Fotoğraf 3 6 Ocak 1969’da ODTÜ’de ABD Büyükelçisi Robert Komer’in Otomobilinin Yakılması**

<https://www.nolm.us/47-yil-once-odtude-bir-cadillac-yakilarak-yok-edildi/>(Erişim:19.08.2019)

Bu olay açık olarak 1969 yılıyla birlikte protesto taktiklerinde şiddet eğiliminin artacağını işaret etti. 16 Şubat 1969’da İstanbul’da yapılan “Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü” ile devam eden olaylar, ki tarihe Kanlı Pazar adıyla geçti, harekette şiddet olgusunun nasıl geliştiğini gösterdi.<sup>257</sup> Ancak bu sürece kadar, harekete katılanların şiddet unsurları güçlü değildi.

Bu şiddetin en kötü örneği, 16 Şubat 1969’da gerçekleşti. “Bağımsız Türkiye” sloganına karşı “Müslüman Türkiye” sloganını atan bir çete Altıncı Filoya karşı bir protesto mitingine Taksim Meydanı’nda saldırdı. Saldırıda iki genç öldü, 200’den

<sup>255</sup> Talat Çavdar, **Türkiye’de Düzen Karşıtlığı**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 93.

<sup>256</sup> **A.g.e.** , s. 101.

<sup>257</sup> Coşkun, **a.g.e.** , s. 118.

fazla genç yaralandı.16 Şubat 1969 günü, Türkiye'nin “Kanlı Pazar”ı olmuştu.<sup>258</sup> Polisin ise saldırganlara müdahale etmemesi, engellemek adına hiçbir şey yapmaması dikkat çekti. *Hürriyet* gazetesinde ertesi gün Ali Turgut Aytaç'ın bıçaklandığı anı gösteren fotoğrafta bir polisin olayı sadece seyrettiği görüldü<sup>259</sup>.



**Fotoğraf 4 7 Kanlı Pazar Olayında, Bir Göstericinin bıçaklanma anı**

(*Hürriyet*, 17 Şubat 1969)

Bu toplumda büyük bir tepkiye sebep oldu. İktidar partisi AP hariç, tüm siyasi partiler İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın istifasını istediler. Buna karşılık, Sükan tepkileri umursamadı. Polisin normal görevini yaptığını, asıl suçun solcu öğrencilerde olduğunu belirtti. Bazı AP milletvekilleri de suçlamalara katıldılar. Hatta AP senatörü Mahmut Vural konuyla ilgili bir genel görüşme yapılmasını istedi ancak sadece olayla ilgili sınırlı bir soruşturma yapıldı.<sup>260</sup>

<sup>258</sup> Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)*, Hil Yayın, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s.486.

<sup>259</sup> *Hürriyet*, 17 Şubat 1969.

<sup>260</sup> Mustafa Eren, *Kanlı Pazar 1960'lar Türkiye'sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012, s. 74-6. Kanlı Pazar Olayı ile ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Thierry Paouot, “Mayıs 1968 ve Kanlı Pazar”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 1988, s.s. 1515-1565.

Kanlı Pazar Olayı'nın ardından üniversite işgalleri tekrar hızla gerçekleşti ki, 1969, işgal eylemleri bakımından Türkiye'de en hareketli yıl oldu. Gençlik hareketinin kullandığı özellikle protesto taktikleri konusunda önemli bir değişim noktası, FKF'nin Dev-Genç'e dönüşmesiyle gerçekleşti. Bu dönüşüm teori ve eylemlerde geçmişle kıyaslandığında belli bir radikalleşmeyi de beraberinde getirdi. Bu dönemde gençlik hareketi yoğun olarak, işçi ve köylü eylemlerini destekledi. Köylü hareketinde, toprak işgalleri ve toprak reformu için mitingler düzenlendi. Akhisar, Ödemiş, Uzunburun, Torbalı, Söke, Malatya, Gaziantep, Lice, Siverek, Suruç, Batman, Van, Muş gibi Türkiye'nin pek çok farklı yerinde gerçekleşen eylemler bunlara örnek gösterilebilir.<sup>261</sup>

1969 yılı üniversiteler açısından da oldukça hareketliydi ve özellikle Nisan ayında işgal ve boykotlar tüm ülkeye yayıldı. Ancak bu işgal ve boykotlar sindirmeye yönelik baskı unsurlarının giderek artması, öğrenci hareketinin protesto yöntemlerini değiştirmesine sebep oldu. Sokak çatışmalarının yoğunlaştığı bu dönemde, ilk kez işgal sırasında üniversiteye müdahale eden polise karşı yaygın biçimde ses bombası ve molotof kokteyli kullanıldı.<sup>262</sup>

Öğrenci hareketlerinde 1960'lı yıllarla birlikte geleneksel olarak kullanılan gösteri, miting ve yürüyüş eylemlerine pek çok yeni protesto şeklinin katıldığı görüldü. Özellikle barışçıl protesto taktikleri içinde işgal ve boykotlar önemli rol oynadı. Üniversitelerde başlayan işgal eylemlerinin, toplumun diğer kesimlerinde de kullanılmaya başlaması, bu protesto taktığının dinamikleriyle ilişkiliydi. Çünkü işgal eylemleri, taleplerin gerçekleşmesi bakımından olmasa da, kitleleri mobilize etmek anlamında oldukça başarılı oldu. Genelde işgallerle eş zamanlı ya da işgalleri önceleyen boykot eylemleri ise, özellikle ders boykotları, yani derslere katılmama eylemleri şeklinde gerçekleşti. Ancak daha sonraki süreçte bu protesto şeklinin, emperyalizm karşıtı eylemler için ürün boykotları olarak kullanıldığı birkaç örneğe de rastlandı.<sup>263</sup> 1960'lı yıllarda başlayan ve 1968'de en yoğun şekilde gerçekleşen protestoların taktiklerinde çeşitlilik ve dönüşümün yaşanması dikkat çekici bir tarzdaydı. Bu dönüşüm Türkiye'nin sosyoekonomik yapısında meydana gelen

---

<sup>261</sup> Aydınoglu, s. 302.

<sup>262</sup> Murat Belge, **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 63.

<sup>263</sup> Mustafa Kemal Coşkun, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Dipnot Yayınevi, Ankara, 2007, s. 206.

dönüşümle de paralellik gösterdi. 1970’li yıllarla birlikte ülkede üniversitelerin yanında işçi ve köylü hareketinin yükselişe geçişi, aslında iki farklı protesto tarzının eşzamanlı olarak yaşandığı bir döneme denk düşer. Bir tarafta gençlik hareketi, üniversite kampüslerinden çıkıp sokak çatışmalarına yoğunlaşırken, diğer tarafta barışçıl protesto taktiklerini terk etmemiş bir işçi ve köylü hareketi söz konusuydu. Bu durum aslında özellikle gençlik hareketinin içine düştüğü çıkmazla ilişkiliydi.<sup>264</sup> Gençlik hareketinde ilerleyen süreçte barışçıl protesto taktikleri tamamen terk edildi ve silahlı eylemler merkezi bir öneme sahip oldu.

1970’li yılların başından itibaren öğrenci hareketlerinin radikalleşmesiyle birlikte, protesto taktiklerinin daha çok şiddet eğilimli, daha az barışçıl olduğu görülmektedir. 1970 yılının son aylarından 1972 yılının Nisan ayına kadar gerçekleştirilen silahlı eylemleri, gerçek anlamda bir gerilla hareketi olarak tanımlamak zordur. Bu hareketin özellikle şehirlerde gerçekleştirdikleri protesto taktikleri; birkaç banka soygunu, bir işadamı ve bir çocuğun fidye alınmak amacıyla kaçırılması, Ankara’da önce bir, sonra dört Amerikalı askerin kaçırılması, birkaç bombalama, İsrail’in başkonsolosunun kaçırılması ve öldürülmesi, Ünye’de dört İngiliz teknisyeninin kaçırılması ve nihayet Ankara’da jandarma genel komutanını kaçırmaya teşebbüsü olarak sıralanabilir<sup>265</sup>. 1971 yılının Mart ve Nisan aylarında Nurhak bölgesinde küçük bir militan grupla başlayan kırsal alandaki silahlı eylemler ise Haziran ayının ilk silahlı çatışmasıyla sona erdi.<sup>266</sup> Artık öğrenci hareketlerinde siyasal mücadele yerini silahlı mücadeleye bıraktı ve her iki tarafta da, gerek güvenlik güçleri gerekse de silahlı gruplar arasındaki şiddetin dozu giderek arttı.

12 Mart 1971 Muhtırası’yla birlikte anti-emperyalist mücadele kesintiye uğrasa da, tüm bu eylemlerin ülkede bazı değişikliklerin yapılmasını mecbur kıldığı ortaya çıktı. 1969 yılında ABD ile yapılan bir anlaşmayla Türkiye’deki Amerikan askeri personel sayısının 27 binden 6.400’e indirilmesi, bazı radar ve üslerin yönetiminin Türk Silahlı Kuvvetleri’ne devredilmesi bu değişikliklere örnek gösterilebilir.<sup>267</sup> Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde bu duruma gelmesinde öğrenci gençlik hareketlerinin şiddet dozunun giderek artmasının etkili olduğunu

<sup>264</sup> Engin Höke, **1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 81.

<sup>265</sup> Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 304.

<sup>266</sup> Belge, **a.g.e.**, s. 67.

<sup>267</sup> Muzaffer Kaya, “Türkiye’de Anti-Emperyalist Mücadele 1965-71”, **Journal of Historical Studies**, 2006, s. 23.

söylemek mümkündür. Adalet Partisi'nin iktidarda olduğu 1965-1971 yılları arasında anti-emperyalist ve Amerikan karşıtı mücadele, başta öğrenci hareketi olmak üzere toplumun hemen her kesiminde, gündelik yaşamın bir parçası haline geldi. Öğrenci hareketinin yükseldiği 1968 yılında akademik taleplerle başlayan sürecin, çok kısa bir süre sonra anti-emperyalizmle bütünleştiğini söylemek ve mücadele sırasında kullanılan araçlarda; bildiri, slogan, afiş vs. görmek mümkündür. Yine emperyalizm karşıtı eylemlerin, onu gerçekleştiren kesimlerin çıkarlarına ters düşmediği ölçüde başarılı olduğunu söylemek de mümkündür. Örneğin, öğrenci gençlik hareketi içinde genellikle Amerikan üslerinin kapatılması yönündeki çabanın, işçiler tarafından benzer şekilde değerlendirilmediği görülmektedir. Söz konusu işçilerin önceliği emperyalizm ile ideolojik açıdan mücadele etmek değil, çalışma koşullarının iyileştirilmesiydi.

### **3.3.1968 Yılı Üniversite İşgalleri ve Öğrenci Hareketleri**

1960'lı yıllardan Haziran 1968'e kadar üniversitelerde kitlesel öğrenci hareketinden bahsetmek çok mümkün değildi. Ancak bir öğrenci hareketinin olmadığını söylemek yanlış olur. Özellikle mevcut iktidar uygulamalarına ve emperyalizme karşı 1960'lı yıllarda pek çok protesto gerçekleşti. Türkiye'de üniversite gençliğinin işgallerde ilk hedefi, üniversite ve fakülte yönetimine katılmaktı. Bu anlamda hareketlerin hemen hepsinde öğrencilerin üniversitede söz sahibi olmak istemelerinin ortak talepleri olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin kimi öğretim üyeleri işgallerin sebebini; öğretim sisteminde öğrencilerden, öğretim kadrosundan ve öğretimin maddi olanaklarından oluşan üçlü ahengin bozulması olarak yorumladı. Kimileri ise, işgale sebep olan unsurları iki grupta sınıflandırdı. Bu anlamda ilk grupta, öğretim sisteminin yetersizliği, hocaların durum ve tutumları, kitapların çokluğu, kabarıklığı, pahalılığı, sınıfların kalabalık oluşu; diğer grupta da, imtihan usulleri ve şekli gibi sebepler gösterildi.<sup>268</sup> Buradan hareketle, en azından ilk işgallerin akademik taleplere yönelik olduğu açıktı, fakat daha sonra gelişen öğrenci hareketlerinin dozunun artmasında, öğrencilerin eğitime yönelik söz konusu taleplerinin karşılanmaması önemli bir etken oldu. Akademik taleplerle 10 Haziran 1968'de Ankara DTCF'de başlayan işgal eylemlerinin öncesinde, boykotların

---

<sup>268</sup> Aydınoglu, a.g.e. , 1999, s. 115.

örgütlendiği görüldü. Aynı üniversitenin hukuk ve fen fakültelerine, ardından da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yayılan boykotlar, daha sonra üniversite işgallerine dönüştü. İstanbul Üniversitesi'nin işgali sırasında yayınlanan bildiride şöyle denilmekteydi: *“Öğrenciyi ezen yönetmelik hükümlerine karşı birleşmenin zamanı geldi. Bu yönetmelik, elemesi ile barajı ile tek dersten bekletmesi ile ve her gün arka arkaya imtihana girilmesi ile tamamen keyfi, tefessüh etmiş bir emirler bütünüdür. Meşruiyetini yitirmiş, öğrenciyi kendine köle eden bu yönetmeliğin derhal tasfiyesi gerekmektedir.”*<sup>269</sup>

Bu olayların ardından İzmir ve Erzurum'daki üniversitelerde de işgaller ve boykotlar başladı ve birkaç gün içinde ülkedeki pek çok üniversite, öğrenciler tarafından boşaltıldı. Boykotlar, niteliği bakımından daha çok derslere ve sınavlara girmeme şeklinde uygulandı. Boykotların, bu açıdan işgallerin hemen öncesinde veya hemen sonrasında, en sık kullanılan eylem biçimi olması ayrıca dikkat çekiciydi. Hazirandaki işgal eylemlerinden sonra işgaller, hem üniversite gençliği bakımından hem de diğer toplum kesimleri bakımından sıkça kullanılan bir eylem biçimi olacaktı. Öğrencilerin daha sonra yayınladıkları bildirimlerde işgal eyleminin daha farklı yerlerde de gerçekleşebileceğinin mesajları verildi: *“Ağır suç olarak nitelendirilen üniversite işgalleri, öğrenciyi işgalden başka sesini duyurma olanağı tanımayan zorba yönetimlere karşı girişilmiş bir harekettir. Halkın çıkarlarına uygun işlemeyen kuruluşlara el koymak, üniversite öğrencisinin kutsal görevidir.”*<sup>270</sup> Böylece üniversite öğrenci hareketlerinin başını çeken gruplar, üniversite işgallerini, başlangıcındaki eğitimle ilgili taleplerden daha öteye götürerek bu durumun ancak yönetimin devrilmesiyle değişeceğine dair inançlarını belirginleştirdiler.

1968 Haziran'ında, protestoların yoğunluğuna paralel olarak güvenlik güçleriyle ve hareket karşıtlarıyla çatışmalar da arttı. Özellikle ilk işgallerde işgal komitesi içinde de yer alan sağ görüşlü öğrencilerin, politika olarak işgalleri kırmak yönünde hareket ettikleri görüldü. Haziran ayında boykot kırıcılarla çıkan çatışmada, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde pek çok kişi yaralandı.<sup>271</sup> Aynı şekilde Ankara Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde boykota gitmek isteyen

---

<sup>269</sup> Cumhuriyet, 27 Haziran 1968.

<sup>270</sup> Cumhuriyet, 29 Haziran 1968.

<sup>271</sup> Cumhuriyet, 15 Haziran 1968.

öğrencilerle, sağ görüşlü öğrenciler arasında silahlı çatışmalar oldu.<sup>272</sup> Felsefe bölümü işgalinde, sağ görüşlü öğrenciler tarafından saldırılar gerçekleşti ve bu olay fakülteadaki bütün öğrencilerin tepkisini artırdı.<sup>273</sup> Fakat buna rağmen karşıt görüşlü öğrenciler arasındaki çatışmaların dozundaki yükselen artış devam etti.

**Tablo 1. Türkiye’de 1968 Yılında İşgal Edilen Üniversite, Fakülte ve Teknik Okullar**

10 Haziran 1968	Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
12 Haziran 1968	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Rektörlük Binası
12 Haziran 1968	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Hukuk Fakültesi
13 Haziran 1968	Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi
14 Haziran 1968	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
14 Haziran 1968	İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
15 Haziran 1968	İstanbul Üniversitesi Dişçilik Fakültesi, Eczacılık Fakültesi ve Kimya Fakültesi
18 Haziran 1968	İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Teknik Okul
18 Haziran 1968	İstanbul Eğitim Enstitüsü
19 Haziran 1968	Yüksek Denizcilik Okulu
28 Haziran 1968	Yüksek Teknik Okul
1 Temmuz 1968	İstanbul Teknik Üniversitesi Fakülteleri
1 Temmuz 1968	İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi
2 Temmuz 1968	İzmir Teknik Yüksek Okulu
26 Aralık 1968	İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası

Kaynak: 1968 yılı *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri.

1968 yılı Eylül ayı, öğrenciler için işgallerden dolayı tutuklamalar ve 131 öğrenci hakkında açılan davalarla başladı.<sup>274</sup>

Üniversite reformu konusunda öğrencilerle görüşeceğini belirten üniversite

<sup>272</sup> *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1968.

<sup>273</sup> *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1968.

<sup>274</sup> *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1968.

yönetimlerine, yeni eğitim-öğretim yılı başlarken talepler tekrar deklare edildi ve kabul edilmediği takdirde direnişin her şekilde devam edeceği bildirildi. Bu sebeple İstanbul Üniversitesi ve İTÜ’de uyarı boykotları düzenlendi.<sup>275</sup> Bu boykotlar kısa süreli ve dar kapsamlı boykotlar şeklinde gerçekleşti. Ekim 1968’de ise, Ankara Üniversitesi ve ODTÜ’de başlayan boykotlar diğer fakülte ve üniversitelere yayılmaya başladı. Ancak, bu boykotlarda gerçekleşmesi istenen taleplerin hepsi reddedildi. Kasım ayında, bazı üniversitelerin resmi açılış törenleri olaylı geçti, rakip öğrenci hareketleri arasında çatışmalar yaşandı. Boykotlar devam ederken, Ankara Üniversitesi Gazi Eğitim Enstitüsü, boykot yapan öğrencilerin okulu ve yurtları terk etmesi direktifiyle kapatıldı.<sup>276</sup> Aralık ayında, İstanbul Üniversitesi’nde demokratik üniversite ve tam gün çalışma talepleriyle toplanan forumlarda tekrar boykota gitme kararı alındı. Üniversite senatosu da tam gün çalışma talebini kabul ederek onayladı. Aralık ayının sonunda bir işgal daha gerçekleşti, ancak bunun sebebi diğerlerinden farklıydı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi asistanlarından Oya Sencer’in “Türkiye İşçi Hareketi Tarihi” konulu doktora tezi reddedildi. Bunu protesto etmek amacıyla, öğrenciler rektörlükte oturma grevi düzenlediler. Öğrencilerin bu eylemine karşılık, rektör üniversiteyi kapatarak polis çağırdı ve öğrenci önderlerinden Deniz Gezmiş, Kemal Bingöllü, Masis Kürkçügil ve Mehdi Beşpınar tutuklandı.<sup>277</sup> Güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen bu tutuklamalar sol görüşlü öğrenci gruplarının daha geniş kapsamlı faaliyete geçmeleriyle sonuçlandı. Bu süreçte öğrenci hareketinin ve eylemlerin sadece üniversitelerde değil, bakanlığa bağlı yüksekokullar, askeri okullar ve harp okullarında da yayılmaya başladığı görüldü. 1968 boyunca gerçekleşen işgal ve boykot eylemlerinde sessizliğini koruyan Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde ise, Ekim ayından itibaren toplanan forumlarda alınan kararlarla, Amerikan modelinde eğitime karşı boykotlara başlandı. O dönem ODTÜ’de öğrenci olan Yılmaz Aysan’a göre, “*Temel iki talep vardı; biri öğrencilerin yönetime katılması; bir diğeri de ABD eğitim sistemine son verilmesi.*”<sup>278</sup>

Bunlardan öğrencilerin yönetime katılması kabul edilerek boykotlar sonlansa

---

<sup>275</sup> Cumhuriyet, 18 Eylül 1968.

<sup>276</sup> Cumhuriyet, 5 Kasım 1968.

<sup>277</sup> Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s. 2101.

<sup>278</sup> Yılmaz Aysan, ‘68 Afişleri: ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64.



da, öğrencilerin diğer talepleri ancak daha köklü bir değişimle gerçekleşebilirdi ki, bunun da gerçekleştirilmesi mevcut durumda çok zor görünüyordu.

1968'in ilk işgalleri kendiliğinden gelişirken, kendini birden hareketin ve kalabalığın içinde bulan kimi bireyler, zaman içinde bilinç kazanmaya başladılar.<sup>279</sup> Üniversite reform talepleriyle başlayan işgal eylemleri, gençlik hareketine dinamizmini kazandırdıktan sonra yerini, 1969 ve 1970'li yıllarda düzene karşı sert bir harekete bıraktı. Sezgisel görüşlerle harekete katılan kimi bireyler de bu süreçte, sezgilerini ideolojilere dönüştürdüler. Başlangıcı itibariyle öğrenci eylemleri, gerçek anlamda içselleştirilmediği için, aslında üniversitedeki otoriteye karşı başlayan öfkenin daha politik bir muhalefete dönüştüğü bir süreci ortaya çıkardı.<sup>280</sup> Bu süreç zamanla öfkenin siyasal alanda şiddete dönüşmesiyle sonuçlandı. Ayrıca, bu süreçte özellikle ilk işgallerin kendiliğinden ortaya çıkması hareketin önderlerini de yarattı. Gençlik hareketinde daha sonra adlarını hep hatırladığımız önderler, işgaller sırasında ön plana çıkan bireylerdi. Deniz Gezmiş,<sup>281</sup> Hüseyin İnan,<sup>282</sup> Yusuf Aslan,<sup>283</sup> Mahir Çayan,<sup>284</sup> İbrahim Kaypakkaya<sup>285</sup> gibi pek çok gençlik önderi,

---

<sup>279</sup> ER, a.g.e. , s. 33.

<sup>280</sup> Y. Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 136.

<sup>281</sup> 1965'ten sonra, Türkiye'de gelişen gençlik hareketinin en önemli önderlerinden ve Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) kurucu ve yöneticilerinden Deniz Gezmiş, 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Üsküdar ilçe başkanlığına üye oldu. 30 Ocak 1968'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde birlikte okuduğu arkadaşlarıyla birlikte 30 Ocak 1968'de "Devrimci Hukukçular Örgütü"nü kurdu. Öğrenci eylemleri içinde etkinliği giderek artan Deniz Gezmiş, 12 Haziran 1968'de İstanbul Üniversitesi'nin işgal edilmesinde önderlik etti. İşgal Konseyi adına İstanbul Üniversitesi Senatosu ile Baltalimanı'nda yapılan görüşmelere katılan öğrenci heyetinin içinde yer aldı; öğrenci haklarının elde edilip işgalin sona erdirilmesinde etkili oldu. İşgalden kısa bir süre sonra İstanbul'a gelen 6. Filo'yu protesto eylemlerinde yer alan Gezmiş, 30 Temmuz'da bu eylemlerden dolayı tutuklandı ve 20 Eylül'de serbest bırakıldı. Bütün bu olaylardan sonra öğrenci hareketinin lideri haline geldi. Fikret Babuş, **68 Hareketi'nin Köy Eylemleri Devrim Havarileri**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 101.

<sup>282</sup> 1966'da ODTÜ İdari Bilimler Bölümü'nü kazandı. Sosyalist Fikir Kulübü (SFK) ve bu derneğin bağlı olduğu Dev-Genç'e üye oldu. Aynı dönem içinde, TİP'e de üye oldu. İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer illerdeki anti-empyalist eylemlerde aktif rol aldı; ABD 6. Filo'suna yönelik eylemin düzenleyicilerinden oldu. Kırsal yörelerdeki toprak işgalleri gibi etkinliklerde yer aldı. 1966-1967 öğretim yılında gerçekleşen ODTÜ Hazırlık boykotuna önderlik etti. 1968 yılında Türkiye İşçi Partisi ve daha sonra Milli Demokratik Devrim(MDD) içindeki ayrılıklarda, zaman ilerledikçe belirginleşen gizli ve dar örgüt fikri doğrultusunda çekirdek bir grup oluşturup, kır gerillası yoluyla anti-empyalist mücadele verme düşüncesini geliştirmeye çalıştı. MDD fikrinden hiçbir zaman taviz vermedi, fakat fikri mücadele yolunun yerini zamanla silahlı mücadele yoluna bıraktı. Babuş, a.g.e., s. 111.

<sup>283</sup> 1966'da ODTÜ'ye girdi. ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü'nün üyesi oldu, Dev-Genç içinde çalışmaya başladı. Bu dönemden itibaren önce hazırlık okulunda, sonra da mühendislik fakültesinde patlak veren boykotların ve hemen ardından ODTÜ işgalinin önde gelen örgütçülerinden oldu. 1969 yılında arkadaşlarıyla birlikte Filistin'e gitti. Burada helikopter ve uçak pilotluğunu öğrendi. Yusuf Aslan, Deniz Gezmiş'le birlikte Nurhak'a dağdaki "gerilla" grubuna katılmaya giderken, Sivas Şarkışla'da

kitlelerin harekete bağılılığında ilham kaynağı oldular. Sonuç olarak da, ortak duyguyla yapılan her türlü faaliyet, hareketteki her bir bireyi daha fazla harekete bağıladı.<sup>286</sup> Ancak ilk başta bahsedilen beklentilerin ve hedeflerin varlığı, süreç içerisinde ortaya çıkan farklılıklar, çatışmalar yoluyla, bağılılığın körelmesine de sebep oldu. Bu itibarla gerekli gereksiz pek çok tartışma ve çatışmacı fikrin, dönemin öğrenci gençlik hareketini yıpratdığı söylemek yanlış olmaz.

### 3.4.1969-1970 Yılları Üniversite İşgalleri ve Öğrenci Hareketleri

1970'e doğru Türkiye'de öğrenci hareketlerinde yaşanan siyasal şiddetin boyutları giderek arttı. Öğrenci gençlik hareketinde şiddetin dozu arttıkça devletin ve güvenlik güçlerinin kitle hareketlerine verdiği tepkinin dozu da aynı oranda sertleşti. 1969 ve 1970 yılları pek çok karşıt görüşlü öğrenci gruplarının çatışmalarına sahne oldu.

Bu yıllarda üniversitelerde boykotlar revaçtaydı. Üniversitelerde devam eden boykotlarla birlikte yılın ilk işgalleri Mart ve Nisan aylarında başladı. İşgaller daha çok vaat edilen üniversite reformlarının gerçekleşmemiş olması, tasarı yasalasmadan meclisin tatile girmesi ve bazı öğretim üyelerinin protesto amaçlı istifaları gibi sebeplerden dolayı yapıldı.<sup>287</sup> Polise işgaldeki üniversiteleri arama hakkı verilmesiyle birlikte, işgaller sürecinde bazı üniversitelerde, karşıt görüşlü öğrenciler ve polisle

---

yaralı olarak yakalandı. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde yargılandı. 6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan'la birlikte asılarak idam edildi. Babuş, **a.g.e.**, s.s. 137-138.

<sup>284</sup> 1963'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Ertesi yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenimine devam etti. Bu dönemde TİP ve Fikir Kulüpleri Federasyonu'na (FKF) bağılı olan SBF(Siyasal Bilgiler Fakültesi) fikir kulübüne girdi. 1965'te bu kulübün başkanlığını da üstlendi. 1967'de kısa süreliğine Fransa'ya gitti. Bu geziden sonra ideolojik olarak Milli Demokratik Devrim saflarında yer aldı. 1968'deki 6. Filo eylemlerine İzmir'de katıldı ve göz altına alındı daha sonra serbest bırakıldı. Bu yıllarda Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) içinde başlayan tartışmalarda Milli Demokratik Devrim (MDD) görüşünü benimsedi. 22 Mayıs 1971' de İsrail Başkonsolosu Ephraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesi olayına karıştı. Ardından sağ yakalanan Mahir Çayan tutuklanarak İstanbul Maltepe Cezaevi'ne konuldu. Babuş, **a.g.e.**, s. 206.

<sup>285</sup> 1967 yılında 9 arkadaşıyla birlikte Çapa Fikir Kulübü'nü kurdu. O dönemde Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) ve Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) bir üyesi olarak, onların düzenlediği toplantı, forum, miting ve gösterilere katıldı. FKF ve TİP içinde ortaya çıkan ayrışmada Milli Demokratik Devrim(MDD) tezini savunan kesimde yer aldı. 1969 yılında Dev-Genç ve Aydınlık Sosyalist Dergi'deki bölünmeden sonra Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) safını tuttu ve PDA'nın illegal örgütü Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'ne girdi. Daha sonra buradan ayrılıp 24 Nisan 1972'de Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist'i kurdu. Babuş, **a.g.e.**, s. 92.

<sup>286</sup> Ragıp Zarakolu, "68'in Mirası", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2141.

<sup>287</sup> Karadeniz, **a.g.e.**, s.s. 116-118.

yaşanan çatışmalar arttı.<sup>288</sup> Örneğin ODTÜ işgaline son vermek için jandarma, baskınla üniversiteyi geri aldı.<sup>289</sup> Bu sırada gözaltına alınan 109 öğrenciden 29'u tutuklandı. Üniversitedeki kitlesel eylemlerin kararlarının alındığı forumlar da yasaklandı.<sup>290</sup> Mayıs ayının sonunda Üniversite Reform Tasarısı'nın halen yasalaşmaması üzerine, Ankara Üniversitesi Rektörü ile birlikte on dekan ve pek çok öğretim görevlisinin istifası üzerine, bunlara destek vermek için İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi işgal edildi.<sup>291</sup> Ardından İstanbul Üniversitesi'ne bağlı altı fakültenin daha işgale katıldığı açıklandı.<sup>292</sup> Birkaç gün sonrasında işgalin sona ermesi ve okulun açılmasıyla birlikte İstanbul Üniversitesi tekrar işgal edildi, bu sefer işgal sadece 15 saat sürdü.<sup>293</sup> İlerleyen günlerde ise, sınavların polis nezaretinde yapılmak istenmesi ve pek çok öğrencinin üniversiteye alınmaması, şiddetli olaylara sebep oldu. Polisle çıkan çatışmalarda pek çok kişi yaralandı ve gözaltına alındı.<sup>294</sup> İstanbul'daki öğrencileri desteklemek amacıyla, Ankara Üniversitesi fakülteleri de işgal edildi. Bu fakültelerin başından Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi gelmekteydi. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde önce boykot başladı. Hızla Hukuk ve Fen Fakültelerine sıçrayan eyleme iki gün sonra diğer fakültelerden de destek geldi. Önce boykot şeklinde başlayan eylem "Üniversitede Reform" istemiyle işgale dönüştü. İşgalin sloganı "sağ sol yok, boykot var!" gibi kitleyi kucaklayıcıyı mahiyete sahip bir içerikteydi. Bir hafta süren işgal boyunca hiç kimseye zarar gelmedi, fakülteleri işgal eden öğrenciler seslerini ilgililere duyurduktan sonra işgalleri sona erdirdiler.<sup>295</sup> Daha sonra düzenlenen bir başka gösteriden sonra TUSLOG (The United States Logistics Group)<sup>296</sup> merkezinde yangın çıktı. Aynı gün İstanbul Üniversitesi'ndeki altı fakülte de, öğrencilerin kararıyla ve öğretim görevlilerinin de desteğiyle, reformların gerçekleşmemesini ve İstanbul'daki olayları protesto etmek için işgal edildi. Bu işgaller, birkaç gün içinde ülkedeki diğer üniversitelere de yayıldı. Özel okullarda yapılan boykotlar da bu dönemde

<sup>288</sup> **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1969.

<sup>289</sup> **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1969.

<sup>290</sup> **Hürriyet**, 14 Nisan 1969.

<sup>291</sup> **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1969.

<sup>292</sup> **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1969.

<sup>293</sup> **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1969.

<sup>294</sup> **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1969.

<sup>295</sup> Alev Gözcü, **Tarih Yaşanmış Hayattır**, Şen ocak Yayınları, İstanbul, 2009, s.s. 76-77.

<sup>296</sup> TUSLOG, Amerika'nın NATO'ya üye ülkelerde kurduğu, içerisinde askeri malzeme bulunan depolarına verilen isimdir. İstanbul, Ankara ve İzmir başta Türkiye'nin birçok şehrinde birçok TUSLOG deposu bulunmaktadır.

yoğunlaştı, özel okulların devletleştirilmesi adına yürüyüşler yapıldı.<sup>297</sup> Bu sebeple Üniversite yönetimleri gençlik hareketlerini daha ciddiye almaya başladılar ve üniversitede daha demokratik bir hava oluştu. Özellikle FKF'nin üniversitelerde güçlenmesiyle beraber, sağ görüşlü öğrencilerle çatışmalar da arttı. Öğrenciler bu dönemde sadece kendi haklarını değil, toplumunda haklarını savunduklarını dile getirdiler. Ayrıca bu dönemde işçi hareketinde de yükselme vardı. Öğrenci hareketlerinin başarı kazanması, işçilerin de cesaretlenmesine yol açtığı izlendi.

Sonbaharda şiddet hareketleri arttı. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrencisi Mehmet Cantekin sağ görüşlü öğrenciler tarafından vuruldu. İstanbul Üniversitesi'nden Battal Mehetoğlu sağ görüşlü bir grup tarafından öldürüldü ve daha sonra ODTÜ'lü Taylan Özgür, Beyazıt meydanında polislerin açtığı ateş sonucunda hayatını kaybetti.<sup>298</sup> Birbiri ardına yaşanan bu ölüm olayları, gençlik hareketinde gerilime sebep oldu. Bu olaylar, bazı öğrenci derneklerinin kapatılmasını ve tutuklamaları da beraberinde getirdi.<sup>299</sup> Bu arada 1969 yılının sonunda yapılan FKF kongresinde örgüt yapısal ve ideolojik değişimler yaşadı. Örgütün içinde bulunana iki farkı grup, kısaltılmış ifadesi Dev-Genç olan Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu ismini aldı.

Kasım ve Aralık'ta ise, bazı üniversitelerde boykotlar gerçekleştirildi. Bu sıralarda ayrıca kontenjanların yetersiz olması sebebiyle üniversiteye giremeyenler tarafından bazı eylemler yapıldı. Bu durum o sırada gerçekten dikkat çekici bir gelişme oldu.<sup>300</sup>

**Tablo 2. Türkiye'de 1969 Yılında İşgal Edilen Üniversite, Fakülte ve Teknik Okullar**

6 Mart 1969	Ege Üniversitesi Laborant Okulu
18 Mart 1969	Ege Üniversitesi Fakülteleri
8 Nisan 1969	Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
9 Nisan 1969	Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörlük Binası
11 Nisan 1969	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
31 Mayıs 1969	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

<sup>297</sup> Karadeniz, a.g.e. , s. 126.

<sup>298</sup> Cumhuriyet, 24 Eylül 1969.

<sup>299</sup> Can, a.g.e. , s. 59.

<sup>300</sup> Kışlalı, a.g.e. , s. 59.

1 Haziran 1969	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Kimya Fakültesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Çapa Tıp Fakültesi
6 Haziran 1969	İstanbul Üniversitesi Fakülteleri
7 Haziran 1969	İzmir Yüksek Tekstil Teknik Okulu
10 Haziran 1969	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Ziraat Fakültesi ve Veterinerlik Fakültesi
11 Haziran 1969	Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ve Eczacılık Fakültesi
14 Haziran 1969	Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi ve Ziraat Fakültesi
15 Haziran 1969	Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
19 Haziran 1969	Eskişehir Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
16 Ağustos 1969	Ankara Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
4 Kasım 1969	Atatürk Üniversitesi Fakülteleri

Kaynak: 1969 yılı *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri.

1968 ve 1969 yıllarının kitlesel öğrenci eylemlerinin yerini 1970 yılında küçük grupların öncü eylemleri almaya başladı. Eylemlerin coşkunluğu ve kitleselliği, yerini sert şiddet gösterilerine bıraktı. Bu şiddet olayları, gençlik hareketinin radikallik sinyallerini de veriyordu. Bu dönemde, üniversite baskınları da çok yaygın hale geldi. 1969 yılı sonundan itibaren, üniversite içindeki hareket, kampüsleri kurtarılmış bölge mantığıyla elde tutma girişimlerine yöneldi. Rakip öğrenci grupları içindeki bu şekilleniş, eylem biçimlerini de köreltti, karşıt görüşlülerin okula alınmaması adına nöbetleşmelerle geçen bir süreci getirdi.<sup>301</sup> Boykotlar, işgaller ve kanlı çatışmalar hızla devam ediyordu. Özellikle ODTÜ öğrenciler için en önemli isyan merkezlerinden biri oldu. Öğrencilerin buluşma yeri haline gelen ODTÜ hakkında öğretim üyesi Prof. Dr. Bahri Savcı *Cumhuriyet* gazetesinde şu ifadeleri kaleme aldı: “ODTÜ, kendi iç huzuru için değil, Türk ulusunun kendinden olan dileğini yerine getirmek için şimdiki statüsünden kurtulmak ve savaşına devam etmek zorundadır.”<sup>302</sup> Mecliste tansiyon günden güne arttı. Ankara Üniversitesinde olaylar meydana geldi. 15 Mayıs 1970 günü polis Ankara

<sup>301</sup> Ayşen Uysal, “Evrensel ve Köklü. Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Aktörleri”, **Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Antalya, 27-30 Mart 2008, s. 375.

<sup>302</sup> *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1970.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile ODTÜ kampüsündeki yurtlara silah kontrolü yapmak için girince çatışmalar çıktı ve çok sayıda kişi yaralandı.<sup>303</sup> Öğrencilerin istekleri ise dağıtılan bildirilerde şu şekilde ifade edildi: “*Öğrenimde herkese eşitlik tanınmalı. Aramızda hemen hemen hiç görülmeyen işçi ve köylü çocukları da üniversiteye girme şansına sahip olmalı. Halka dönük, yaşadığımız hayatla ilişkisi olan bilimsel bir eğitim sistemi uygulanmalı ve kültür emperyalizminin bir aracı haline gelen bozuk eğitim düzeni değiştirilmelidir.*”<sup>304</sup> Anarşi olaylarının artması üzerine, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay parti liderlerini Çankaya Köşkü’ne davet etti. Devletin bütünlüğüne yönelik bir sürecin yaşandığını, ordunun bu durumdan rahatsız olduğunu siyasetçilerin bir an evvel hangi önlemleri almaları gerekiyorsa, bunu belirlemeleri gerektiğini söyledi.<sup>305</sup> Sunay’ın ortaya koyduğu düşüncelerin sol öğrenci örgütleri üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Fakat bu düşüncelerin meclisteki siyasi partilerin tamamı tarafından da aynı ölçüde benimsendiğini kabul etmek güçtür.

Türkiye’deki kargaşa ortamının ortaya çıkardığı gerginlik siyasi partilerde iç tartışmalara da yol açtı. TBMM’nin 24 Haziran 1970’deki toplantısında AP’li milletvekili Sabri Keskin’in AP içerisindeki muhaliflerden hain olarak bahsetmesi AP sıralarını karıştırdı ve iki grup milletvekilleri kavga ettiler.

Olaylardan sonra AP yüksek haysiyet divanının oybirliği ile muhalif olan 26 milletvekili AP’den ihraç edildi.<sup>306</sup> 16 Aralık 1970’de, Başbakan Süleyman Demirel hakkında soruşturma önergesi verildi ama 276’ya karşı 309 oyla reddedildi. Soruşturma hazırlık komisyonu başkanı Naci Çerezci’nin kendisi hakkındaki açıklamalarından rahatsız olan Başbakan kendisi hakkında soruşturma açılmasını talep etti.<sup>307</sup> Siyasetçiler ülkedeki ekonomik ve toplumsal problemleri göz ardı ettiler. Siyasi kavga her geçen gün daha da büyüdü. TBMM’de Başbakan Süleyman Demirel’e karşı verilen mücadelenin başarılı olmaması dolayısıyla, AP içinden bir muhalif grup 18 Aralık 1970’de “Demokratik Parti” adıyla yeni bir parti kurdu, partinin başına Ferruh Bozbeyle seçildi.<sup>308</sup> 28 Aralık 1970’de Milli Güvenlik Kurulu

---

<sup>303</sup> **Hürriyet**, 16 Mayıs 1970.

<sup>304</sup> Arcayürek, **a.g.e.**, s. 246.

<sup>305</sup> **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1970.

<sup>306</sup> **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1970.

<sup>307</sup> **Tercüman**, 17 Aralık 1970.

<sup>308</sup> **Tercüman**, 19 Aralık 1970.

toplandı. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, şunları söyleyerek askerinin yaşanan gelişmelerle ilgili düşüncelerini ortaya koydu: “*Biz buhranların ekonomik-sosyal nedenlerden ileri geldiğini ve hızla çözüm, önlem alınmasını söylüyoruz. Marksist değiliz. Türkiye’de bu düzen ayakta kalabilir mi? Memur ödün vermiyor, siyasal partiler ödün vermiyor. Toplumda ilerleme son derece zayıf. Durumdan herkes yakınıcıdır. Bunlara çare bulunacağı söylenmektedir. Bundan memnun oluruz. Çare bulunmazsa, buna bir milli çare bulunmasını ifade ediyoruz.*”<sup>309</sup> Sonuç olarak bu dönemde kampüsten uzaklaşan öğrenci hareketinin bir kısmı köylü hareketine destek vermek üzere dağılırken, bir bölümü de gerilla eğitimi almak üzere Filistin Kurtuluş Örgütü’nün eğitim aldığı Lübnan’ın Beka Vadisi’ne gitmeye başladı. İşgal eylemlerinin merkezi talebi olan, üniversite reformu süreci, artık tartışmaların odağı olmaktan çıkmıştı. Bu, aslında öğrenci hareketinin, taleplerinin daha fazla toplumsal olanla ilgilenen bir nitelik kazanmaya başlamasıyla da birebir ilişkiliydi.<sup>310</sup> Öğrenci hareketinde toplumun tüm kesimleri için değişimin gerekliliğine olan inanç, üniversite içinde özellikle polisin gerekli gereksiz ayırt etmeksizin şiddet kullanması ve karşıt görüşlü öğrenci çatışmalarının yarattığı baskı, radikal hareketin önünü açtı.<sup>311</sup>

1968 yılından sonra öğrenci hareketleri Türkiye’de, solda sosyalist bir devrim yapabilmek, sağda ise komünizmle mücadele etmek düşüncesindeydi. Özetlemeye çalıştığımız bu süreçte, öğrenci hareketine katılanlar, 1968-1970 yılları arasında yoğun bir şekilde üniversiteleri işgal etme yöntemlerini kullandı. 1970 yılının siyasi buhranları 1971 yılı başlarında da artarak devam etti.

### **3.5.1971 Yılı Öğrenci Hareketleri**

1971 yılına gelindiğinde artık ülkede bir askeri müdahalenin eli kulağındaydı. İşgal ve boykotlar artık yeni bir özellik kazanmaya başladı. İş Bankası’nın Ankara’daki Emek Şubesi silahlı dört kişi tarafından soyuldu. Ankara Emniyet Müdürü Şükrü Ünsal’a göre bankayı Deniz Gezmiş ve arkadaşları soydu. Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından kaçırılan 4 Amerikalı havacı için eylemciler 400 bin dolar fidye ve cezaevlerinde tutuklu bulunan tüm devrimcilerin

<sup>309</sup> Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 209.

<sup>310</sup> Volkan Yaraşır, **İşçi Sınıfı Üzerine İşgal, Direniş, Grev**, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 67.

<sup>311</sup> Zileli, **a.g.e.**, s. 39.

salıverilmesini istediler. Bu bildiri yayınlanınca güvenlik güçleri derhal örgütün karargâhı sayılan ODTÜ'yu kuşattı. Aradıkları 4 Amerikalı ve Deniz Gezmiş'ti. Çatışma dokuz saat sürdü. 3 kişi öldü, 26 kişi yaralandı. Bu olaydan sonra ODTÜ süresiz kapatıldı.<sup>312</sup> Ocak 1971'den sonra üniversitelerde devam eden şiddet hareketleri değişik bir niteliğe büründü. ODTÜ'de olaylar çıktı ve bu üniversite süresiz olarak kapatıldı. Birkaç gün sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrenci yurdunda polis arama yapmak isteyince, öğrencilerle polis arasında çıkan çatışma sonucunda 24 kişi ağır şekilde yaralandı.<sup>313</sup>

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun 25 Ocak 1971'de yaptığı toplantının en önemli gündem maddelerini yapılan banka soygunları, Ankara Üniversitesi ile ODTÜ'de gerçekleşen olaylar teşkil etti. Açıklanan bildiride; *“Demokratik rejimi hedef alan, yurt bütünlüğünü bozmaya yönelik, kamu düzenine zararlı ve anarşik hareketlerin önlenmesi için kanuni tedbirlerin hükümet tarafından derhal ele alınması gerektiğine”* dikkat çekildi.<sup>314</sup>

Fakat Milli Güvenlik Kurulu'nun tüm uyarılarına rağmen, siyasi partilerin ve siyasetçilerin kendi aralarındaki çatışmalar ve koltuk kavgaları sürdü. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, 22 Şubat 1971'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda, Ordumuzun ülke güvenliği ile ilgili endişelerini şöyle açıkladı: *“Orduyu otorite içinde tutmamız gerek. Bunun için de evvela anarşinin ortadan kalkması gerekir. Çok kesin önlemlerle anarşi kesilsin. Bunların rayına oturması için önlem lazım. Bu bizim işimiz değil. Biz sadece gördüğümüzü söylüyoruz. Biz durumu vahim görüyoruz.”*<sup>315</sup> Tağmaç'ın bu sözleri hem ordu içindeki farklı yaklaşımlara karşı hem de hükümete yönelik bir uyarı niteliğindedeydi. İktidar bu dönemde yaşanan olayların üzerine güç kullanarak gitmeye çekindi. Bunun bazı sebepleri vardı. Bunlardan ilki 27 Mayıs 1960 darbesinden önce yaşanan öğrenci olaylarında polis sert müdahalelerde bulunmuştu. Bu durum ihtilalin sebepleri arasında gösterilmişti. Bu sebeple hükümet şimdi yaşanan olaylara müdahale etme noktasında çekince hissediyordu. Bunun dışında üniversitelerin özerk bir yapıya

<sup>312</sup> Çetin Yetkin, **Türkiye'de Soldaki Bölünmeler 1960-1970: Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri**, Toplum Yayınevi, Ankara, 2000, s.s. 38-39.

<sup>313</sup> **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1971.

<sup>314</sup> **Hürriyet**, 26 Ocak 1971.

<sup>315</sup> Arcayürek, **a.g.e.**, s. 288.



sahip olması da müdahaleye çok fazla olanak sağlamıyordu.

Muhtıra olmadan önce meclis içinden bazı uyarılar geldi. Ankara Milletvekili Suna Tural ve Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar, Anayasa'nın 88. maddesi bağlamında anarşi olaylarının mecliste görüşülmesi adına, genel görüşme yapılması için önerge verdiler.<sup>316</sup> Fakat bu önergeler beklenen neticeyi doğurmadı. Meclis bünyesinde anarşiye yönelik genel bir görüşme sağlanamadı gibi, artan şiddet ortamı anarşinin körüklenmesine neden oldu. Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında 1961 Anayasası ile yeniden organize edilen devlet teşkilatı, değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıyı kontrol etme noktasında başarısız oldu. Siyasiler, meselelerde realite ve çözümden ziyade, siyasi rantı ön planda tuttu.

---

<sup>316</sup> Mustafa Kemal Coşkun, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Dipnot Yayınevi, Ankara, 2007, s. 71.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 12 MART ASKERİ MÜFDAHALESİ VE SONRASIDA YAŞANAN GELİŞMELER

#### 4.1.12 Mart Askeri Müdahalesi Süreci

12 Mart Muhtırası'nın hemen öncesindeki günlerde basının gündemini Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu tarafından kaçırılan Amerikalı askerler ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğrencilerle askerler arasındaki çatışmalar meşgul etti. 12 Mart'tan önce askeri müdahale olasılığından sadece *Milliyet* gazetesi bahsetti. 4 Mart 1971 tarihli Milliyet Gazetesinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın "*Ordunun baskısı ile devlet yaşamaz*" sözlerini manşetten verildi. Haberin devamında Tağmaç'ın silahlı kuvvetlerin devlet idaresine el koymamak için çırpındığı, silahlı kuvvetlerin idare ettiği yerde devletin olmadığı, ordunun görevinin devleti ve Cumhuriyeti korumak olduğu, gerisini Meclis'in koruyacağı, "*Biz gidip onlara şunu yap, bunu yap dersek demokrasi kalmaz*" şeklindeki sözlerine yer verildi. Tağmaç ayrıca, "*Aşırı uçların orduyu demokratik rejime karşı harekete itmek amacını güttüklerini*" ve *niyetlerinin kendi düşüncelerine uygun bir idare tarzı, "sağın padişahlık, solun komünizm"*<sup>317</sup> getirmek olduğunu söyledi. Haber gazetede yorumsuz olarak verilirken, Abdi İpekçi başyazıda ordu içerisinde, "*yönetime el koyma zorunluluğundan*" bahsedildiğini, ancak kendilerinin Genelkurmay Başkanının görüşlerine katıldığını ifade etti. İpekçi, vakit geçirilmeden birtakım tedbirler alınması çağrısında bulunup aksi takdirde Genelkurmay Başkanının sözünü ettiği son çareye başvurmadan başka alternatif kalmayabileceğini belirtti.<sup>318</sup>

Bu arada orduda cuntacı bir grubun darbe için hazırlık yaptığı ortaya çıktı. Sonradan kendilerine 9 Martçılar adı verilen bu grubun planladığı darbe sol eğilimli bir darbe girişimiydi. Doğan Avcıoğlu'nun yayınladığı *Devrim* gazetesi etrafında toplanan ve içlerinde 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin önde gelenlerinden emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun da bulunduğu Milli Demokratik Devrimciler ulusçu-devrimci yöntem dedikleri bir anlayışı getirmek istediler. Parlamento dışı muhalefeti savundular. O dönemin siyasi partilerinin demokratik anlayışlarının bir oyalamadan ibaret olduğunu belirttiler. Bunlardan

---

<sup>317</sup> *Milliyet*, 04.03.1971, s.1

<sup>318</sup> *Milliyet*, 04.03.1971, s.1

etkilenenler Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve kara kuvvetleri karargâhındaki çeşitli unsurlardı. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in de bu ekibin içinde olduğu belirtiliyordu. Fakat ordunun tamamı sol kesimden gelecek bir darbe sıcak bakmıyordu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve İstanbul'daki 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün, sol darbeden yana değildi. Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler'e de sol cepheden ayrılması için baskı yaptılar. Orgeneral Faik Türün eğer Milli Demokratik Devrimciler Ankara'da darbe yaparsa, TBMM'yi İstanbul'da toplayacağını ve Meclis'in kararıyla Ankara'daki darbecilere karşı 1. Ordu birlikleri ile harekete geçeceğini söyledi. Faruk Gürler sol darbecilerden ayrıldı. Muhsin Batur'un tek başına bu işe kalkışamayacağı olasılığı ortaya çıkınca darbe yanlısı subaylar 9 Mart 1971 günü darbe yapmak istediler. Kendilerine lider olarak Tümgeneral Celil Gürkan'ı seçtiler. Ama Gürkan, teşebbüste bulunmadı, ama olaylar geri döndürülemez bir hale gelmişti. 10 Martta Ankara'da, daha önce adı bile duyulmamış olan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı yapıldı, toplantıya ordudaki bütün orgeneraller ve korgeneraller çağırıldı. 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün, Ankara'ya gitmeden önce Ankara Garnizon Komutanı olan kardeşi Tümgeneral Tevfik Türün'ü arayıp tedbir almasını istedi. Bu gelişme sonucu Ankara garnizonundan askerler gün boyu süren toplantı sırasında, Genelkurmay karargâhını koruma altına aldılar. 12 Mart günü hükümete muhtıra verilmesi kararı bu toplantıda alındı.<sup>319</sup>

3 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç iki bin civarında üst rütbeli subayı, Genelkurmay'da toplayarak "Sosyal uyanış, ekonomik gelişmenin önüne geçti. Türkiye hiçbir zaman sokağa bırakılmaz. Durum vahim değildir. Her şeyi biliyoruz, hazırız ve ne yapılacaksa biz yapacağız" diyordu. Evet "her şeyi" askerler yapacaktı. Ancak gerek ordu içinde gerekse ordu dışında büyük bir iyimserlikle "ilerici darbe" bekleniyordu. Aslında "ilerici darbe" için tarih bile belirlenmişti: 9 mart... 9 Martçılar hazırıldılar. Anayasalarını yapmışlardı. Ama evdeki hesap "orduya" uymadı. 9 Martçılar kendi deyimleriyle Faruk Gürler ve Muhsin Batur tarafından "satıldılar"<sup>320</sup>

<sup>319</sup> Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s.s. 417-419.

<sup>320</sup> **Cumhuriyet**, 16.03.1996, s.4.

9 Mart toplantısında darbeciler düğmeye basamayınca beklenen muhtıra, üç gün sonra, 12 Mart 1971 günü saat 13.00'da TRT radyolarından okundu. Milliyet Gazetesi 13 Martta “Silahlı Kuvvetler Sunay’a ve Meclislere Muhtıra verdiler”<sup>321</sup> manşetini atarak muhtırayı duyurdu. Cumhuriyet Gazetesi ise “Ordu şartları uygulanmazsa yönetime el koymaya kararlı olduğunu bildirdi. Komutanların ultimatomu üzerine Demirel istifa etti”<sup>322</sup> başlıklarını manşetine taşıdı. “Sunay: Ordu görevini yerine getirdi”<sup>323</sup> diyerek askeri müdahalenin gerekli olduğunu belirtti. Komutanların imzalarını taşıyan üç maddelik muhtıra Türkiye’de yeni bir dönemi başlattı. Muhtıraya imza atan komutanlar şunlardı: Memduh Tağmaç, Orgeneral, Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi; Faruk Gürler, Orgeneral, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi; Celal Eyiceoğlu, Oramiral, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi; Muhsin Batur, Orgeneral, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi.

12 Mart Muhtırası’nın metni şöyleydi:

1. *“Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyu yitirmiş ve Anayasa’nın öngördüğü reformlar tahakkuk etmemiş olup, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*
2. *Türk milletinin sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri’nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa’nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşekkülü demokratik kurullar içinde zaruri görülmektedir.*
3. *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde TSK, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.”*<sup>324</sup>

Bu muhtıranın hemen ardından Türkiye’nin o dönem etkili sivil toplum

<sup>321</sup> Milliyet, 13.03.1971, s.1.

<sup>322</sup> Cumhuriyet, 13.03.1971, s.1.

<sup>323</sup> Cumhuriyet, 16.03.1971, s.1.

<sup>324</sup> Kurtul Altuğ ve Özden Toker, Metin Toker'den “Akis”ler, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s.s. 78-79.

kuruluşları olan Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Birliği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası, Türkiye Orman Mühendisleri Sendikası gibi çeşitli, sendika, oda ve dernekler bir bildiri yayınlarak muhtıraya destek verdiler.<sup>325</sup> Radikal öğrenci örgütleri ise 12 Mart Muhtırası'nı belli bir ihtiyatla olumlu karşıladılar. Dört Amerikalı askerin kaçırılmasında adlarını duyuran ve silahlı mücadeleyi başlatan Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ile İsrail'in İstanbul Başkonsolosunu kaçıran Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) radikal öğrenci örgütleri arasındaki en etkin olanları temsil ediyorlardı.<sup>326</sup>

Muhtıranın ardından 13 Mart 1971 günü *Akşam* gazetesi olayı, "*Silahlı Kuvvetler Sunay'a ve Meclis Başkanlarına muhtıra verdi, Demirel istifa etti*"<sup>327</sup> başlığıyla manşetten verdi. *Milliyet* gazetesi daha çok ortada bir politika izledi. Bir yandan gelişmeleri soğukkanlılıkla takip ederken, diğer yandan da demokratik rejimin yara almamasına çalışıyordu. Abdi İpekçi, "Muhtıra ve Gerçekler"<sup>328</sup> başlıklı yazısında, muhtırayı parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmanın mümkün olduğunu, ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabileceğini ve verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil, tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünün düşünülebileceğini ifade etti. İpekçi'ye göre, komutanlar darbe yanlısı olsalardı bunu gerçekleştirir ve darbe yaparlardı. 13 Mart tarihinde *Cumhuriyet* gazetesi iki ayrı baskı yaptı. Aynı günkü gazetede bir başka başlık: "Muhtıra mecliste okundu." Bu haberin metni şöyleydi: "*Saat 15.09'da Başkan Vekili Fikret Turhangil yönetiminde toplanan Millet Meclisi'nde, komutanların muhtırası okunmuştur. 1 Kasım 1970'ten bu yana en kalabalık oturumlarından birini yapmış olan Millet Meclisi'nde yalnızca Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin, kabine toplantısı yapıldığı için, bulunmadıkları görüldü. Millet Meclisi'nin 1970-1971 yasama yılının, bu 70. birleşiminde Senato Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri de*

<sup>325</sup> Ragıp Zarakolu, "68'in Mirası", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2149.

<sup>326</sup> Zarakolu, s. 2154.

<sup>327</sup> *Akşam*, 13.03.1971, s.1.

<sup>328</sup> *Milliyet*, 13.03.1971, s.1.

*Cumhurbaşkanlığı locasından izlemişlerdir.*”<sup>329</sup> Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesinde. Demirel’in istifa ettiğini açıkladığı mektubu yayınlandı. Süleyman Demirel’in hükümetinin istifasını açıklayan mektup şu şekildeydi:

*“Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına,*

*Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zati devletinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip bugün saat 13.00’te Türkiye Radyolarından Türk kamuoyuna duyurulan muhtırayla anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygıyla arz ederim.*

*Süleyman Demirel*

*Başbakan.*”<sup>330</sup>

12 Mart Muhtırası’nın oluşmasında üç temel unsur etkili oldu. Birincisi, üst düzey komutanların Demirel iktidarının siyasi şiddet ve kamu düzenindeki bozulmanın üstesinden gelemeyeceğine inanmasıydı. İkincisi, birçok subayın ülkedeki huzursuzluğun ancak toplumsal ve ekonomik reformlarla aşılabileceğine inanmasıydı. Bu düşüncedeki subaylar hükümetin bu reformları yapabileceğine de güvenmediler. Üçüncüsü ise, çözümü parlamenter sistemin dışında arayan ve parlamenter sistemi göz boyama aracı olarak algılayan başta üniversite çevreleri olmak üzere diğer toplum gruplarının etkisiydi.<sup>331</sup> Bu subaylardan daha radikal olanları, daha otoriter bir rejim kurulmasını istediler. Begüm Burak konuyla ilgili olarak şunları söyledi: *“12 Mart Muhtırası’nın en önemli sebebi 1969 seçimleri olarak görülebilir. Bu seçimler sol kesimin demokrasiye ve parlamentarizme karşı daha da soğuk olmasına neden olurken, askerleri mevcut çerçeveyi korumaya yöneltti, böylece 1961 sonrasında birlikte hareket edenler, birbirlerine ters düştüler. 1969 sonrası, AP ve diğer sağ partilerin demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırılmasının hayli güç olduğu anlaşılınca, sol kesimdeki darbeci eğilimler yoğunluk kazandı ve demokratik gelişmeyi savunanlar, solda oldukça azaldılar.*”<sup>332</sup> AP iktidarının demokratik yollarla düşeceğine olan inanç toplumun belli kesimlerinde oldukça azdı. Bu nedenle bu kesimlerin askeri müdahaleyi en önemli

<sup>329</sup> *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.7.

<sup>330</sup> *Cumhuriyet*, 13.03.1971, s.7.

<sup>331</sup> Murat Belge, *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, Birikim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 114.

<sup>332</sup> Begüm Burak, “Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, *History Studies*, Sayı: 3, 2011, s. 56.

çare olarak düşünmelerinden daha doğal bir şey olamazdı. Muhtıra, üst rütbeli subayların denetiminde, radikalleri belli oranda tatmin edecek boyutta gerçekleştirildi. 27 Mayıs'ta seçilmiş iktidarı, amacının dışına çıkıp, diktaya yöneldiği iddiası ile darbe yapan askerler, 12 Mart'ta ise anarşik olayları bitirmek adına muhtıra verdi.<sup>333</sup> Bu noktada sorgulanması gereken belki de en önemli nokta, muhtırada anarşi ve terörü gerekçe gösteren ordunun, o dönemde artan şiddet ve terörü anayasal çerçevede durdurma noktasında üzerine düşen sorumluluğu gerçekten yerine getirip getirmediğiydi.

Ara rejim zamanlarında yaşananlar ve özellikle 12 Mart Muhtırası neticesinde yaşananlar önemli gelişmeleri ortaya çıkardı.<sup>334</sup> Politikacıların, üniversitelerin, gazetelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve aydınların 12 Mart Müdahalesi karşısındaki tavırları, Türk demokrasisinin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir. 1960 müdahalesinden sonra gerçekleşen tepkilere benzer tepkiler 12 Mart müdahalesinden sonrada yaşandı. En dikkat çekici tepkiyi verenler ise siyasetçilerdi diyebiliriz. Çünkü muhtıradan sonra meclisten güvenoyu almayı düşünen hükümet üyeleri, TBMM'deki umursamazlık neticesinde istifa etti. Demirel *"Bu yolla hiç olmazsa meclisi açık tutarız"*<sup>335</sup> diyerek istifasını verdi. 12 Mart, AP'nin ordu politikası ve genel siyaset algılayışı açısından bir dönüm noktası oldu.<sup>336</sup> Ordu ile dengeli götürüldüğüne inanılan ilişkiler muhtıra ile iflas etti. Ancak AP'nin bu süreçteki en büyük hayal kırıklığı Cumhurbaşkanı Sunay'ın tavrı oldu. Ordu içerisindeki gelişmelerden haberdar olmasına rağmen, hükümeti bu konuda uyarmanın olması dolayısıyla Demirel, Sunay'ı şu sözlerle ağır bir şekilde eleştirdi: *"Daha dört gün önce, bana hukuk devletinden söz ediyordu, sonra güçlünün yanına kaçtı. Artık askeri cuntanın 'şefi' Sunay'dır. Bu ortaya çıktı. Böylece kansız darbe gerçekleşti."*<sup>337</sup>

AP'de yaşanan fikir ayrılıklarının sona ermediği, muhtıra sonrasında daha da belirgin olarak ortaya çıktı. Mayıs 1971'de, 37 AP'li parlamenterin önergesiyle 12 Mart Muhtırası'ndan önce ve sonra parti yöneticilerinin tutumu AP ortak grubunda

---

<sup>333</sup> A.g.d. , s. 59.

<sup>334</sup> Tanel Demirel, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler**, Cilt: 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.s. 437-438.

<sup>335</sup> Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 256.

<sup>336</sup> Ümit Kıraç, **Ordunun Ayak Sesleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 93.

<sup>337</sup> Cüneyt Arcayürek, **Çankaya'ya Giden Yol**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1955, s.s. 56-57.

tartışıldı ve başını Aydın Yalçın, Sadık Perinçek, İsmail Hakkı Tekinel, İsmet Sezgin, Ahmet Dalı gibi isimlerin çektiği muhalifler, Demirel yönetimine, ordu ve ülke gerçeklerini anlamadığı, güven vermediği yönünde sert eleştiriler yöneltti.<sup>338</sup> Parti içi demokrasisi adına olumlu karşılanabilecek bu demokratik tepkinin, mecliste muhtıranın okunması sırasında neredeyse hiç olmadığı da ayrı bir çelişkiydi.

Muhalefet yaşananları demokrasiye karşı bir başkaldırıdan ziyade Demirel hükümetine karşı bir hareket olarak algıladı. Yapılan değerlendirmelerde, “*hükümet bunu hak etti*” şeklinde yorumlara girilmişti. Cumhuriyet Halk Partisi grubunda 12 Mart Muhtırası ile ilgili iki düşünce ortaya çıktı. İlki, önce İsmet İnönü’nün de kabul ettiği Bülent Ecevit ve ortanın solu gurubunun savunduğu muhtırayı demokrasiye karşı bir hareket olarak kabul etmek ve kurulacak uzun süreli bir hükümete katılmamak; diğeri ise Kemal Satır, Nihat Erim, Sadi Koçaş ve çevresindekilerin oluşturduğu ve sonradan İnönü’nün de dahil olduğu hükümete katılarak reformları gerçekleştirme görüşüydü.<sup>339</sup> Ana Muhalefet lideri İnönü başlangıçta muhtıra hakkında konuşmadı, sadece hükümetin istifasıyla ilgili olarak, “*Demokratik bir istifa var, demokratik mekanizma normal olarak işliyor*”<sup>340</sup> yorumunu yaptı. Ancak ilerleyen günlerde muhtıraya açıkça cephe alarak gazetecilere: “*Ordu kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler yapmaları lazım geldiğini düşünür. Bunu takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz*” açıklamasını yaptı. İnönü’nün bu demokratik tavrı sağ basından önemli ölçüde övgü aldı.<sup>341</sup>

Öte yandan İsmet İnönü, askerlerin baskı ve yönlendirmesiyle kısa bir süre sonra, oluşturulmaya çalışılan bu yeni rejime destek vermekten de geri kalmadı. İnönü’nün bu politika değişikliğinde Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın İnönü’nün karşı koyuşunu önlemek için Sadi Koçaş vasıtasıyla, muhtıranın kimler tarafından, nasıl verildiği, emekliye sevk edilecek askerlerin yanı sıra İnönü’nün her şeyden daha çok üzerinde durduğu meclisin kapatılmayacağına dair bilgileri kapsayan bir mesaj iletmesinin önemli etkisi oldu.<sup>342</sup> Ayrıca bu değişimi bir görev beklentisine

<sup>338</sup> Yankı, s. 7-8.

<sup>339</sup> Bulut, a.g.e. , s.146.

<sup>340</sup> Tercüman, 13 Mart 1971.

<sup>341</sup> Bkz. Dünya, Son Havadis, 15 Mart 1971.

<sup>342</sup> Altuğ ve Toker, a.g.e. , s. 92.



bağlayanlar da vardı. Özellikle bu buhranın kısa sürede atlatılmasının yegâne koşulunun İnönü başbakanlığında bir hükümetten geçtiği tezini savunan damadı Metin Toker'in çalışmalarının ve bu çalışmalara İnönü'nün ses çıkarmamasının önemli payı olduğu da ayrı bir iddiaydı.<sup>343</sup> Muhtıranın ardından kısa bir süre geçtikten sonra yaşanan siyasi gelişmeler bu iddianın doğruluk payının yüksek olduğunu kanıtlamaktaydı. İsmet İnönü'nün bu politika değişikliği parti içerisinde önemli bir bunalımı da beraberinde getirdi.

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, 12 Mart Muhtırası'nı ve sonrasında oluşturulan Erim hükümetini kendisine, özellikle de CHP'nin yeni sloganı olan ortanın soluna karşı yapıldığını ileri sürdü<sup>344</sup>.

Muhtıranın Yunanistan'daki cuntanın daha ince bir şekli olduğunu söyleyerek İnönü ile karşı saflarda yer aldı. Ecevit, seçimle işbaşına gelen bir hükümetin askeri bir zorlama ile uzaklaştırılmasından ve askerın güdümü altındaki bir hükümete destek verilmesinden rahatsız oldu. İnönü ise ülkenin içinde bulunduğu şartların bu desteği zorunlu kıldığını savundu. Ecevit'e göre, eğer CHP muhtıraya karşı ilkesel bir karşı duruş sergileyebilirse, halk nezdinde konumunu güçlendirecek ve halk arasındaki, 1960 müdahalesinden kalma, CHP'nin ordu ile iktidar ilişkisi konusundaki önyargıları da kırabilecekti.<sup>345</sup> Fakat Ecevit'in bu tezi parti içerisinde destek bulmadı.

21 Mart'taki CHP grubunda hükümete katılıp katılmama meselesi hakkında görüşme yapıldı. İnönü, Erim hükümetine katılmak ve desteklemek gerektiğini söylerken, Ecevit ise bu yönde bir karar alınırca istifa edeceğini açıkladı. Ecevit, yönetiminde bir gün önce yapılan Merkez Yürütme Kurulu (MYK) toplantısında hükümete katılmama, güven oylamasında CHP'li milletvekillerini serbest bırakma kararı alınırken, İnönü hükümete destek için gruptan bağlayıcı karar istedi. Bu gelişmeler sonunda Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Bülent Ecevit arasında ipler tamamen koptu ve Ecevit genel sekreterlik görevinden istifa etti. Metin Toker bu sonucu şu şekilde yorumlamaktaydı: *"Bu durum CHP'nin tarihinde*

<sup>343</sup> Arcayürek, a.g.e. , s.s. 61, 72-73.

<sup>344</sup> Ecevitçi ortanın solu hareketi sivil-asker bürokrasinin artık tükendiğini kabul eden ve yükselen burjuvazi karşısında halkçı tezler ileri sürerek durmak isteyen bir kimlikle tanımlarken, diğer kanadı CHP'nin tarihi eğilimini temsil etmediğini ifade etmiştir. Murat Belge, **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s.s. 198-199.

<sup>345</sup> Çavdar, a.g.e. , s. 62.

*Silahlı Kuvvetler ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Ecevit ve arkadaşları devletçi-seçkinci yaklaşımı yadsıdıkları için, ordunun tepeden inmece davranışı ile işbirliği içine giremezlerdi.”*<sup>346</sup> CHP dışında yer alan diğer partilerde ise muhtıradan ziyade AP’yi muhatap alarak tepkiler geliştirmişti. Muhtırayla aynı gün basına demeç veren TİP Başkanı Behice Boran, hükümeti topa tutup askerle ilgili tek yorum yapmazken, Cumhurbaşkanı Sunay’ın muhtırayı destekler mahiyetteki beyanatını sert şekilde eleştirdi.<sup>347</sup> TİP, o dönemde askeri müdahaleye karşı duran bir hareket olduğunu savunmasına rağmen, bunu beklenen düzeyde ortaya koyamadı. Bundan dolayı bu süreçte TİP yaptığından çok, yapmadığından dolayı eleştiriye uğradı.

12 Mart Muhtırası’nda Demokratik Parti, AP’den kopan milliyetçi-muhafazakâr kesimin kurduğu ve Demokrat Parti’nin asıl mirasçısı olmak iddiasına sahip çıkan bir parti olarak parlamentoda üçüncü büyük güç durumundaydı. İdeolojik anlamda olmasa bile politik olarak AP ile uzlaşmaz bir tutum sergiledi. Demirel’in uğradığı başarısızlık neticesinde, Demokrat Parti mirasçısı olma konumunu güçlenerek sağlamlaştıracağı, bu bakımdan AP ve Demirel’in iktidardan uzaklaşmasından memnun kalanların başında geldiği iddia edildi.<sup>348</sup> Birlik Partisi’nden muhtıraya ilişkin ilk açıklama 16 Mart 1971’de geldi. Açıklamada; Anayasanın ruhuna ve Türk ordusunun niteliğine uygun haklı bir hareket sayılan muhtırayla, yeni bir döneme girildiği belirtilerek; Atatürkçü atılımların ve anayasadaki temel reformların gerçekleştirilmesi için 12 Mart tarihi bir fırsat olarak görüldü.<sup>349</sup> 1968 Öğrenci Olaylarından sonra yükselen sola ve komünizme karşı önemli bir güç olma noktasında bulunan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ilk günlerde gelişmelerin mahiyetini tam anlamıyla anlamaya çalıştı. Genel Başkan Alpaslan Türkeş, ordu içerisindeki sol cuntanın faaliyetlerini takip etmekle birlikte, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve 1. Ordu Komutanı Faik Türün gibi sağ görüşlü bazı komutanların böyle bir harekete izin vermeyeceklerine güvenmişti. Ancak muhtıra imzalayıcıları arasında Gürler ile Batur’un bulunması endişe yarattı.<sup>350</sup>

<sup>346</sup> Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İnönü’nün Son Başbakanlığı**, 3. Baskı, Ankara 2002, s. 233.

<sup>347</sup> Çavdar, **a.g.e.**, s.s 194-195.

<sup>348</sup> Arcayürek, **a.g.e.**, s. 68.

<sup>349</sup> **Milliyet**, 17.03.1971, s.7

<sup>350</sup> Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket CKMP’den MHP’ye**, Cilt:1, Alternatif Yayın. Ankara 1999, s. 245.

Muhtıranın mahiyetinin ilerleyen günlerde daha net belli olmasıyla birlikte MHP de muhtıranın doğru bir karar olduğu görüşü üzerinde durdu.

Muhtıra karşısında en dikkat çekici tepkiler; aydınlar, gazeteciler, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinden gelenlerdi. Çeşitli kurumların yanı sıra birçok radikal aydın, muhtırayı Türk ordusunun devrimci ve ilerici geleneğinin yeni bir örneği olarak gördü. Başlangıçta sol aydınlar, gazeteler ve sendikalar muhtırayı sol bir akım olarak zannedip destekledi, ancak balyoz harekâtıyla ne kadar yanlış olduklarını anladılar. Sağ aydın ve gazeteler ise başlangıçta muhtıranın mahiyetini anlamaya çalışarak net yorumlardan kaçındılar, fakat daha sonraki uygulamalarla muhtırayı destekler bir tutum sergilediler.

13 Mart tarihinde yine Cumhuriyet Gazetesinde, şu başlık atıldı: “Parti genel başkanları ne diyor?” Bu başlığın altında parti genel başkanlarının mevcut durum ile ilgili sözleri paylaşıldı. Parti genel başkanlarının açıklamaları siyasi durumu ve bölünmeyi göstermesi açısından önemlidir. *Cumhuriyet* gazetesinde parti genel başkanlarının sözleri şöyle verildi: “*CHP Genel Başkanı İsmet İnönü: “Salahiyet vermek bana düşmez. Bir şey söylemeye yetkili değilim. Demokratik bir istifa var. Demokratik bir mekanizma normal olarak işliyor. Bakalım, göreceğiz.”* *Demokratik Parti (DP) Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli: “Asıl olan Atatürk’ün açtığı bir meclisin, millet adına yüklendiği kutsal görevine devam etmesidir. Hükümetler daima değişir.”* *Güven Partisi (GP) Genel Başkanı Feyzioğlu: “Hükümetin istifasını şimdi öğrendik. Olayları izliyoruz. Atatürk’ün kurduğu cumhuriyetin müesseselerinin, karşılaşılan meselelere gerekli çözüm yollarını bulacağını ümit ediyoruz. Şu anda tek düşüncemiz Türkiye’nin ve aziz milletlerimizin huzur ve selametidir.”* *Birlik Partisi (BP) Genel Başkanı Mustafa Timisi: “AP iktidarı işbaşına geldiğinden bu yana, özellikle iktidarını devam ettirebilmek için, 1961 devrim anayasasına ve bilhassa Atatürk devrimlerine karşı açıktan bir davranış içinde bulunuyordu. Ve yönetimiyle de bugün Türkiye’de hepimizi üzen anarşik ortamı hazırlamış oldu. Öyle bir noktaya geldik ki, Türk silahlı kuvvetlerimiz, bugün olduğu gibi meseleye haklı olarak müdahale zorunda kaldı. Gönül, Demirel’in bu istifasını çok daha evvel beklerdi.”* *MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş: “Yetkili kurullarımız toplanarak muhtırayı incelemektedir.”* *TİP Genel Başkanı Behice Boran: “Bizce Türkiye’nin bu çıkmazdan kurtuluş yolu, anayasal demokratik*

*düzenin gerçekleştirilip, halktan yana geliştirilmesidir. TİP ve diğer ilerici güçler karşısında, baskı ve şiddet hareketlerinin derhal kaldırılarak önlenmesini ve seçim kanununun değiştirilerek derhal genel seçimlere gidilmesini ilk tedbir olarak istiyoruz.”<sup>351</sup>*

*Hürriyet gazetesi “Bunun böyle olacağı belli idi” başlığını atarak muhtıra ile ilgili ilk yorumu yaptı. Yazıda şunlar söyleniyordu: “Bir parlamento ki, bir hükümet ki, etrafta olup bitenlere gözlerini kapatıp, Türkiye’deki çalkalanmalar hızla artarken incir çekirdeğini doldurmayacak işlerle uğraşır durur, ‘Türkiye uçuruma gidiyor’ ihtarlarını kulak tıkayıp aldırılmazsa, ona karşılık elbette ki, bir gün Türk Silahlı Kuvvetleri ‘Yeter Artık!’ diyecektir. Kendi düşen ağlamaz.”<sup>352</sup> Hürriyet gazetesi de aynı Cumhuriyet gazetesi gibi ordunun yanında yer aldı ve AP iktidarını eleştirdi. Bu eleştirileri yapan gazetecilerin yazılarına bir bakmak faydalı olacaktır. Nadir Nadi’nin 13 Mart tarihinde Cumhuriyet gazetesindeki yazısı “Devrimci Ordunun Sesi” başlığıyla yayınlandı. Makale şöyleydi: “Aylardan beri beklenen olay nihayet gerçekleşme yoluna girdi. Silahlı kuvvetlerimizin ultimatomu yalnız hükümetin çekilmesini emretmekle kalmamakta, aynı zamanda mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde iş başına getirilmesini de zaruri görmektedir.”<sup>353</sup>*

*Akşam’ın yazarlarından Çetin Altan, mevcut rejimi ve onun içindeki durumu kepazelik olarak nitelendirerek şunları kaydetmekteydi: “Senato Başkanı şimdi ortalığı bulandırmak umuduyla referandum ayaklarına yatmaktadır. Kaldı ki, Türkiye’de halk yığınları ortaçağ kalıntısı bir feodal yapının içinde tutsaktır. Bu yapıyı yıkmadan vatandaşların iradelerini özgürce kullanmaları olanağı yoktur.”<sup>354</sup>*

*Milliyet gazetesi yazarı İsmail Cem, “12 Mart ve Dış Etkiler” başlıklı makalesinde, Muhtıranın, Demirel yönetimi ile Türkiye’nin imtiyazlı zümreleri arasındaki çekişmelerden dolayı ortaya çıktığını vurguladı. Demirel’in dışarıya daha az bağımlı bir politika izlemek istediğini, dış güçlerin buna karşı çıktığını ve bu dış güçlerin Türkiye içindeki unsurlarını harekete geçirerek muhtırayı gerçekleştirdiklerini*

<sup>351</sup> Cumhuriyet, 13.03.1971, s.7.

<sup>352</sup> Hürriyet, 13.03.1971, s.1

<sup>353</sup> Cumhuriyet, 13.03.1971.

<sup>354</sup> Akşam, 13.03.1971.

belirtti. Ayrıca imtiyazlı zümrelerin desteğini kaybetmesi, Demirel hükümetinin çöküşündeki en önemli sebeplerden bir diğeri olduğunu<sup>355</sup> belirterek, muhtıraya farklı bir bakış açısı getirdi. 13 Mart 1971 tarihli *Tercüman* gazetesinin manşeti, “*Derhal kuvvetli bir hükümet kurulmazsa ordu idareye el koyacak*”<sup>356</sup> oldu. 14 Mart günü ise Senato Başkanı Tekin Arıburun’un muhtıraya karşı çıkması<sup>357</sup> manşete taşındı.

Muhtıranın verilmesinin ardından yaşanan bu belirsiz süreçte muhtıraya açıkça cephe alan yazarlar da vardı. *Dünya* gazetesi başyazarı Bedii Faik, darbe karşıtı tavrını açıkça ortaya koyarak, askerinin yönetime el koymasını “pire için yorgan yakmak” şeklinde değerlendirdi: “*Son komutanlar bildirisi işte bu öfkeli yorgan yakıcılığın en dehşetli örneğidir! Ve hiç fütursuz söyleyelim, binlerce, on binlerce sol azgının, İtalya’da İtalyan ordusuna, Hindistan’da Hindistan ordusuna yaptıramadıklarını, bir avuç solcu p... Türkiye’de dört komutana yaptıрмаğa muvaffak oldular.*

*Hazin olan budur. Yirmi beş yıllık demokrasi tecrübesi taşıyan bir millete ağır gelecek olan elbette bu!*”<sup>358</sup> Bedii Faik, bir sonraki yazısında düşüncelerini şöyle anlatmıştı. “*12 Mart Cuma günü saat 13.00’den itibaren Türkiye’deki rejimin adı her halde demokrasi değildir. İnönü dilediği kadar “Demokratik bir istifa var” desin dursun, malum anayasa profesörlerimiz ve yazarlarımız istedikleri kadar kelime cambazlıkları yapsınlar, Türkiye’de demokrasi bir askeri kaputla sarıp sarmalanarak köşeye tıkmıştır.*”<sup>359</sup> *Dünya* gazetesi başyazarı Bedii Faik gibi *Son Havadis* gazetesi yazarlarından Orhan Seyfi Orhon ile Tekin Erer de askeri müdahalede bulunan komutanlara ve onları destekleyenlere açıktan cephe almışlardı.<sup>360</sup> *Tercüman* yazarlarından Ahmet Kabaklı, 14 Mart tarihli yazısında muhtıra ile Türk demokrasisinin ağır bir yara aldığını yazdı. Kabaklı, buna rağmen muhtıranın iyi niyetli olduğunu, demokrasiye bir veda belgesi değil, ülkemizi anarşiden kurtarıp demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için devlet ve politika adamlarına açılmış bir kapı olduğunu ifade etti. Kabaklı, yazısının sonunda

---

<sup>355</sup> **Milliyet**, 13.03.1971.

<sup>356</sup> **Tercüman**, 13.03.1971.

<sup>357</sup> **Tercüman**, 14.03.1971.

<sup>358</sup> **Dünya**, 13.03.1971.

<sup>359</sup> **Dünya**, 14.03.1971.

<sup>360</sup> **Son Havadis**, 15.03.1971.

herkesin ve her kurumun kendilerini hür, bağımsız ve özerk yapan şeyin sadece demokrasiden ibaret bulunduğunu idrak etmesi gerektiğini vurguladı.<sup>361</sup> Tarık Buğra, 14 Mart tarihli “Beklenen Ses” başlıklı yazısında artan anarşi ve şiddet hareketlerinden sonra muhtıranın meşru ve hayırlı olduğunu<sup>362</sup> ifade etti. *Tercüman* gazetesinden Ergun Göze de aynı günkü yazısında muhtıranın komünizme dur mahiyetinde olduğunu belirtti.<sup>363</sup>

Dönemin en etkili yayın organlarından biri olan *Devrim* dergisinin askeri muhtırayı desteklediği görülmektedir. *Devrim* dergisi “*Ordu anti-Kemalist gidişe artık dur dedi*” manşetiyle çıktı. Doğan Avcıoğlu, “Teşhis ve Tedavi” adlı yazısında şöyle söyledi: “*Cici demokrasinin artık sonu geldi. Fakat can çekişmesi hayli zaman alabilir. Parlamento ve hükümet, yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa’nın öngördüğü reformları gerçekleştirilememiştir.*”

*Türkiye’imiz cici demokrasi uğruna 25 yıl israf etti, yeter artık.*”<sup>364</sup> *Devrim* dergisinin aynı sayısında Uğur Mumcu da “Erkekseniz Karşı Çıkın” başlığıyla bir yazı kaleme aldı ve yazısında şunları söyledi: “*Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa bugünden sonra da aynı ilkeleri savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde yaşayamayız. Desinler ki tepeden inme devrimcilere karşıyız. Erkeklere Ordu’nun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, Halk Partililerin, hepsinin bir daha geri dönmek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını bekliyoruz. Atatürkçü meclis, bugünkü partilerin bulunmadığı meclistir. Açıkça söylüyoruz: Ordu’yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarınız son bulmak üzeredir.*”<sup>365</sup>

*Cumhuriyet* gazetesi 15 Mart tarihli sayısında bilirkişi olarak iki akademisyenin, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen ile Prof. Dr. Bahri Savcı’nın muhtıranın

---

<sup>361</sup> *Tercüman*, 14.03.1971.

<sup>362</sup> *Tercüman.*, 14.03.1971.

<sup>363</sup> *Tercüman* , 14.03.1971.

<sup>364</sup> *Devrim*, 14.03.1971, s. 4

<sup>365</sup> *A.g.d.* , 14.03.1971, s. 7.

ve hükümetin istifasının hukuka uygun olduğu görüşüne yer verdi<sup>366</sup>. Abdi İpekçi, 15 Mart tarihli yazısında vatandaşlarla yaptıkları görüşmeler sonucu konuştukları vatandaşların tümünün muhtırayı “*zamanında yapılmış bir uyarma*” olarak değerlendirip “*olumlu*” karşıladıklarını dile getirdi. İpekçi’ye göre, komutanların niyeti demokratik düzenin devamını sağlamak olup herhangi bir müdahalede bulunmayı asla düşünmemişlerdi.<sup>367</sup>

Mete Akyol’un 15 Mart tarihli *Milliyet* gazetesindeki haberine göre, komutanlar Cumhurbaşkanına Türk Silahlı Kuvvetleri adına bir başbakan adayı bildirmediler, AP’li bir başbakan veya koalisyonla taraftar oldukları belirttiler. Demirel’in başbakanlığına karşı idiler.<sup>368</sup>

Sağ basın, başından beri 12 Mart Muhtırası’nın yanında yer alarak, muhtıraya desteklerini esirgemiyorlardı. Aslında muhtıra sağ kesimin temsilcisi Demirel hükümetine karşı verildi ve onun istifasına yol açtı. Bundan dolayı ilk günlerde bir tedirginlik yaşanmış, muhtıranın içeriğinin anlaşılması beklenmişti. Birkaç gün sonra yavaş yavaş değerlendirmeler ve destekler yayımlandı. *Son Havadis* gazetesi, ilk değerlendirmeyi tam beş gün sonra 17 Mart’ta yaptı: “*Evet olmamalıydı. Bir müdahale ihbarı ve ikaz niteliğindeki şu malum muhtırayı kumandalar Cumhurbaşkanına vermemeliydiler. Cumhurbaşkanı da en az Cumhuriyet Senatosu Başkanı Sayın Tekin Arıburun gibi bir jestle bu muhtırayı karşılamalıydı. Aşırı uçlardan başka bir de dalkavukluğu meslek haline getiren, her geleni öven, her gidene söven bir iki şamatacı gazeteden başka sevinç gösterisi yapan yoktur. Muhtıra, bir turnusol kâğıdı gibi, gerçekten bir ayraç gibi, herkesin rengini ortaya koydu.*”<sup>369</sup> İktidar yanlısı olan *Yeni Asya* gazetesi genelde Demirel’den yana bir tavır koymakla birlikte ordunun muhtırasına karşı çıkmadı. Gazetenin başyazarı Bekir Berk, kaostan çıkış yolu olarak Senato Başkanı Tekin Arıburun başkanlığında “*Belli başlı partilerden ve bağımsızlardan Meclis’in teşekkül tarzı nazarı dikkate alınarak kurulacak kabine ile seçimlere gitmek gerekir*” diye yazıyordu. *Yeni Asya* gazetesi, Senato Başkanının muhtıra ile ilgili değerlendirmesini takdir etti. Nihat Erim’in ise bağımsızlaştırılıp, hükümeti kurmakla görevlendirilmesine karşı çıkararak şu soruyu

<sup>366</sup> *Cumhuriyet*, 15.03.1971.

<sup>367</sup> *Milliyet*, 15.03.1971.

<sup>368</sup> *Milliyet*, 15.03.1971.

<sup>369</sup> *Son Havadis*, 17.03.1971.

sordu: 20 Mart 1971’de, “Partiler üstü (!) Başbakan bulundu: CHP Milletvekili Nihat Erim. İktidarın Halk Partisine devir teslim muamelesi mi cereyan ediyor?”<sup>370</sup>

Muhtıraya yönelik siyasi parti ve basın yayın organlarının dışında işçi sendikalarının tavrı da önemliydi. 14 Mart 1971 tarihinde yayınlanan Türk-İş Başkanlar Kurulu açıklamasında, “Muhtıranın birinci maddesinde yer alan hususların gerçeğin tam ifadesi olduğunda görüş birliği halinde bulunulduğu” belirtilmişti. Devrici İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) da, 12 Mart’ta Türk-İş’ten daha erken davranarak muhtıranın radyoda yayınlanmasının hemen ardından açık bir destek verdi. DİSK’in 12 Mart 1971 tarihli Yürütme Kurulu bildirisinde: “DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar”<sup>371</sup> denildi. Böylece işçi sendikalarının en etkili örgütleri muhtıranın kesinlikle yanında olduklarını ve bunu desteklediklerini deklare etmiş oldular.

#### **4.2.12 Mart Askeri Müdahalesi Sonrası Siyasal Gelişmeler**

12 Mart Muhtırası metninde generaller, kendi deyimleri ile anarşi ile ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamentoyu ve hükümeti birlikte sorumlu tuttu, bununla birlikte çözümü yine aynı parlamentonun içinde aradılar. Ancak bu çözüm üretiminde kendileri mutlak belirleyici olma vasfını da kimseye kaptırmak istemediler. Demokratik kurumların devamından yana bir tavır takınırken, bu kurumlar üzerinde elde ettikleri gücü de korumaya çalıştılar. Geline durumdan hükümet ve parlamento ortak sorumlu tutulduğu için, muhtıra sonrasında sadece AP değil, diğer partiler de sorumlu tutularak, yeni hükümetin kuruluşunda bağımsız bir başbakan ve teknokratlardan oluşan bir bakanlar kurulunun oluşturulmasında direttiler. Bu, sonraki dönemde parlamento ve asker arasındaki sıkıntılı sürecin kaynaklarından biri oldu. Muhsin Batur da bu noktaya değinerek, daha sonra yeniden bir askeri müdahalede bulunan 12 Eylülcülerin bundan ders alarak parlamento ve siyasi partileri kapattıklarını ifade etti.<sup>372</sup> Bu süreçte, tek yol olarak görülen formüle göre, tarafsız başbakanın başkanlığında iki büyük partinin (AP ve CHP) temsil edildiği teknokratlar kabinesi ülke sorunlarına çözüm getirebilecekti. Eğer böyle bir

<sup>370</sup> Yeni Asya, 20.03.1971.

<sup>371</sup> Milliyet, 13.03.1971.

<sup>372</sup> Batur, a.g.e. ,s. 74.



tarafsız başbakan meclis içinden çıkıp güvenoyu alırsa, sorun kalmayacaktı. Bunun için Cumhurbaşkanı Sunay, 14 Mart'ta Çankaya Köşkü'nde, AP'nin Senato ve Meclis Grup Başkanları, Yeni Türkiye Partisi'nin (YTP) Genel Başkan Vekili ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokratik Parti (DP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (MGP), Millet Partisi (MP), Birlik Partisi (BP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Milli Nizam Partisi'nin (MNP) ise genel başkanları ile bir toplantı düzenledi.<sup>373</sup> Sunay'ın liderlere, başbakanlık için görevlendirilecek kişinin tarafsız ve aynı zamanda parlamento içinde seçilebilecek olması üzerinde durması, siyasi çevrelerde, hiçbir partiye mensup olmayan 15 kişiden oluşan Kontenjan senatörleri arasından görevlendirme yapılacağı beklentisini yarattı.<sup>374</sup> Bu arayışların neticesinde CHP Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim'e Köşkte, partisinden istifa ederek bağımsız kalmak şartıyla hükümeti kurma teklifi yapıldı.<sup>375</sup> Erim, İnönü'ye gelişmeleri bildirdiğinde olumsuz yanıt aldı, fakat buna rağmen teklifi kabul etti. 26 Mart günü CHP'den istifa eden Erim bağımsız başbakan olarak partiler üstü reform hükümetini kurdu.<sup>376</sup>

Önceleri kamuoyunda, Nihat Erim'in eski bir CHP'li olduğu için kabinede CHP li üyelerin daha çok olacağı zannedildi ancak, yeni kurulan hükümet mensuplarının çoğu parti dışından seçildi. Bu sebeple "Teknokratlar Hükümeti" adı verildi. Bu hükümetten beklenen Anayasal Reformları gerçekleştirilmesi ve kargaşaya son vermesiydi. 26 Mart 1971-11 Aralık 1971 tarihleri arasında ancak 8 ay görevde kalabilen koalisyondan temel beklenti, özellikle teknokrat bakanların reform paketini parlamentodan geçirerek yürürlüğe koymaları oldu. Erim'in gazetelere yaptığı, "*Yanımda çok beğeneceğiniz gençlerden kurulu bir beyin takımı göreceksiniz*" açıklamasındaki beyin takımı nitelemesi, Erim'in Bakanlar Kurulu kabinesinin etiketi haline getirildi.<sup>377</sup> Erim kabinesine bakıldığı zaman çok da uzun ömürlü olamayacağı çok açık olan bir yapı ortaya çıkmaktaydı. Kabinede solcular, Atatürkçü solcular, kapitalistler ve muhafazakârlar aynı anda yer aldı. Bu kozmopolit yapı kabinenin ömrünün kısa olmasının en önemli gerekçesi oldu. Bu

---

<sup>373</sup> **Hürriyet**, 15.03.1971.

<sup>374</sup> **Hürriyet**, 19.03.1971.

<sup>375</sup> **Nihat Erim hakkında birinci elden daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Nihat Erim, 12 Mart Anıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007**

<sup>376</sup> Arcayürek, **a.g.e.**, s.79.

<sup>377</sup> Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedi Gün Yayıncılık, Ankara, 1993, s.s. 34-35.

yapı özellikle reformların yapılması ve anayasa değişiklikleri esnasında çatışmaları kaçınılmaz kılmıştır. Hükümetin bu yapısını İsmail Cem şu şekilde yorumladı: “12 Mart’ın ilk hükümeti, ilginç bir ‘muhtelittir.’ Tarihsel bürokratik tezlerin ve bürokratik ‘establishement’in Nihat Erim, Sadi Koçaş gibi çoğulculuk ve demokrasiyi pek de içine sindirememiş klasik Atatürkçüler, mutemet temsilciler olarak bu hükümette vardır.”<sup>378</sup>

I. Nihat Erim hükümetinin programı 2 Nisan 1971’de mecliste okundu, 7 Nisan 1971’de de 321 oyla güvenoyu aldı.<sup>379</sup> Hükümet Programı’nda öne çıkan söylemler şunlardı: “*Reform Hükümeti çalışmalarını Anayasa’nın sağladığı siyasal, toplumsal ve ekonomik haklar çerçevesinde ve belirli ana ilkelerin gerçekleştirilmesi yönünden yoğunlaştırılacaktır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ve 1971 bütçesinde yapılacak zorunlu değişiklikler dışında ele alınan işler yürütülecektir. Yukarıda belirtilen ilkelerimiz;*

1. Atatürk ilkelerinin ve devrimlerinin tüm olarak uygulanması,
2. İdari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi,
3. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi konusunda kararlı adımlar atılması,
4. Bugünkü huzursuzluk ve asayişsizliğin hızla giderilmesidir.

*Buna ana ilkelerin ışığı altında:*

1. Ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde kalkınma olanaklarının hızla arttırılması,
2. Laiklik ilkesinin tam olarak uygulanması,
3. Öğretim birliğinin sağlanması,
4. Devlet kesiminin etkin bir şekilde çalışır hale getirilmesi,
5. Özel kesimin toplum yararına uygun bir çalışma düzeni, güvenlik ve kararlılık içinde kalkınmaya katkıda bulunması,
6. Gelir dağılımını düzeltecek vergi, bütçe, kredi ve başkaca tedbirlerin alınması,
7. Kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınması,
8. Eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi,
9. Milli eğitim reformu yapılması,
10. Mali, sağlık, sosyal yardım ve başkaca kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bunlardan yararlanmada eşitlik sağlanması,
11. Gençliğin temel sorunlarının ele alınması yapacağımız reformların hedefleri

<sup>378</sup> İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 449.

<sup>379</sup> Çavdar, **a.g.e.**, s. 196.

olacaktır.

*Ön planda yapabileceğimize inandığımız ve yapmaya kararlı olduğumuz reformlar:*

1. *Toprak ve tarım reformu,*
2. *Hukuk ve adalet reformu,*
3. *Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi,*
4. *Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlardır.*<sup>380</sup>

12 Mart Muhtırası'nın ürünü olan ve partiler üstü hükümet olarak adlandırılan Nihat Erim hükümetinin ortaya koyduğu hükümet programında, muhtıradaki önemle vurgulanan reform konusuna geniş yer ayrıldı. Nihat Erim de kendi hükümetini reform hükümeti olarak tanımladı. Amacı, sosyal ve ekonomik reformları Atatürkçü çizgide gerçekleştirmek ve anarşiyi kökünden kazımak olan hükümet, çalışmalarını bu iki temel üzerinde yürütmeye çalıştı. 12 Mart sürecinin en önemli aktörlerinden olan Muhsin Batur, hükümet programı için; "*12 Mart Muhtırası'nın, Silahlı Kuvvetlerin ve bizim şimdiye kadar dile getirdiğimiz düşüncelerin tümünü kapsıyordu*" ifadesiyle memnuniyetini belirtti.<sup>381</sup> Hükümet Programı, sol söylemlerin toplumsal ve siyasal alanda oldukça prim yaptığı bir dönemin belirgin izlerini taşıdığından sola önemli ölçüde vurgu yaptı. Sol politik çevrelerin o dönemde çokça vurguladıkları; kalkınmada esas tutulacak modelin karma ekonomik düzen olarak tanımlanması, güvenlik görevlileri ve idarenin tarafsızlaştırılacağı vaadi en önemli söylemler arasındaydı.<sup>382</sup> Yine programda; Devrim Kanunlarının uygulanacağı, eğitimde birliğin sağlanacağı, İmam Hatip Okullarında yeni düzenleme yapılacağı, zorunlu eğitim süresinin arttırılmasına dönük adımlar atılacağı gibi hususlar sol vurguyu güçlendiren diğer vaatlerdi.<sup>383</sup>

Reform söylemiyle yola çıkan Erim hükümetinin programı güçlü bir muhalefetle karşılaştı, hem parlamentonun içinde hem de basında reform programı tartışıldı.<sup>384</sup> Sol unsurlar bekledikleri reform paketini yetersiz bulduklarından, sağ unsurlar ise reform paketini fazla sosyalist içerikli bulduklarından hükümete karşı

<sup>380</sup> TBMM Tutanak Dergisi, 2.4.1971, s.s. 389-404.

<sup>381</sup> Batur, a.g.e. , s. 311.

<sup>382</sup> Gürhan Savgı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı (1946-1997)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 76.

<sup>383</sup> Yankı, s. 8.

<sup>384</sup> Nuran Dağlı ve Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programlar*, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s. 209.

muhalefet cephesine katıldılar.

12 Mart Muhtırası'nın etkilerinin geçmesinden sonra yeni siyasi partilerin kuruluşu da başladı. Sağda ve solda daha önce kurulmuş olan siyasi partiler zaten faaliyetlerine devam etmekteydi. Özellikle de soldaki hareketlilik dikkat çekiciydi. Bu dönemde solda kurulan partilerin başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Emekçi Partisi (TEP), TİP'in ilk genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın kurduğu Sosyalist Parti ve 1957'de kapatılmış olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi'ni canlandırmak amacıyla kurulan Vatan Partisi. Soldaki siyasi partiler arasındaki bölünmüşlük, gençlik örgütleri arasında da yankı buldu. Özellikle Sovyet Komünist Partisi tezlerini savunanlarla, Çin Komünist Partisi (özellikle Mao'nun) tezlerini savunanlar arasındaki karşılıklı suçlamalar doruğa çıktı. Mao yanlıları, diğer grubu sosyal emperyalist nitelemesiyle suçlarken, onlar da Maocu ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) yanlılarını sosyal faşist biçiminde suçladılar. Gençler arasında bu iki akımın yanı sıra Che Guavera ya da Arnavutluk lideri Enver Hoca'nın düşünceleri doğrultusunda sorunları tahlil edenler de ortaya çıktı. Bu bölünmüşlük, sağ öğrenci gruplarının, özellikle de ülkücülerin sol gruplara karşı saldırılarını da daha bir etkinleştirdi. 1971 sonrasında sol örgütlenmede gerçekleşen önemli bir gelişme de Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nin (TİİKP) kurulmasıydı. Doğu Perinçek başkanlığında kurulan bu parti adında "İhtilalci" olmasına rağmen hiçbir zaman silahlı mücadele yoluna girmedi. Düşünsel olarak Mao Zedong çizgisinde yer alan, devrimin yolunun halk savaşından geçtiğine inanan bu hareket, kırsal alanda birkaç cılız girişimde bulunmak dışında ciddi bir adım atamadı. 1972'de ilan edilen sıkıyönetimle birlikte örgütün yurtdışına gitmemiş olan tüm üyeleri yakalandı. Daha sonraları ise bu grup tarafından Doğu Perinçek başkanlığında siyasi partiler kurulmuşsa da bu partiler de kapatılmış ve bunların devamını oluşturarak günümüze kadar gelmiştir. 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki süreçte Türkiye'de sol hareketin çok örgütlülüğü, bölünme ve birlik sorununun bir sonucuydu. Bölünmüşlük örgütlerin çokluğundan değil, daha çok 1960'ların TİP'i, MDD'si ölçülerinde sosyalist potansiyeli toplayamamasından kaynaklanmaktaydı.<sup>385</sup> Diğer yandan Türkiye solunun en uç noktalarında yer alan birbirlerine ters ve hatta düşman olan hareketlerin aynı ya da benzer konumları

<sup>385</sup> Mete Tunçay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul, 1983, s.s. 1990-1991.

paylaştıkları, aslında sanıldığından çok daha fazla ortak yanlar taşıdıkları da bir gerçektir.

#### 4.3.12 Mart Askeri Müdahalesi Dönemi Sıkıyönetim Uygulamaları

12 Mart 1971'den 12 Ekim 1973 Genel Seçimlerine kadar devam eden olağanüstü muhtıra döneminde, partiler üstü nitelikli dört hükümet kuruldu. Bunlar; I. ve II. Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleridir. Bu dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan Türkiye'nin problemlerini siyaset üstü bir anlayışla çözme vaadinde bulunan 12 Mart rejimi çözüm yolu olarak totaliter bir yaklaşımı ön plana çıkardı.<sup>386</sup> 12 Mart 1971'den sonraki dönemde tutuklamalar ve sorgulamalar, ortaya atılan işkence iddiaları demokrasi ve insan hakları açısından çok tartışıldı. Bu gelişmelere sağ ve sol eğilimli çevrelerden oldukça farklı tepkiler geldi. Sol eğilimli çevreler, Erim hükümeti uygulamalarını, cici demokrasinin partileri ve parlamentosuyla kol kola, devrimci güçlere karşı bir kaba kuvvet gösterisine girişme hazırlığı<sup>387</sup> olarak yorumlarken, sağ cephe ise gelişmeleri memnuniyetle karşıladı. MHP çizgisinde yayın yapan *Devlet* dergisi, Erim'in; konuşmalarıyla yıllardır Türk milliyetçilerinin söylediklerine adeta resmiyet kazandırdığı değerlendirmesini yaptı<sup>388</sup>. Bu süreçte yaşananların etkisiyle sıkıyönetim uygulaması, Genelkurmay Başkanı Menduh Tağmaç ve Başbakan Erim tarafından, Anayasa ve kanunlarda yapılması tasarlanan değişiklik için bir ön şart olarak görüldü. Erim'e göre devam eden olaylar, herkesin reformdan önce huzur isteğini ön plana çıkardı.<sup>389</sup> Bunun sonucunda 26 Nisan 1971'de 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi.<sup>390</sup>

Hükümet, "*Cumhuriyete ve vatana karşı kuvvetli ve eylemli kalkışmalar*" nedeniyle Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü de alınarak bu kara varıldığını açıkladı. Bu konuda Adalet Partisi, Milli Güven Partisi ve Demokratik Parti, ülkenin içinde kaldığı tehlikenin komünizm tehlikesi olduğunu vurgulayarak sıkıyönetimi desteklediler<sup>391</sup>.

---

<sup>386</sup> Savgı, **a.g.e.**, s. 29.

<sup>387</sup> **Devrim**, s. 1.

<sup>388</sup> **Devlet**, Sayı: 73, 15 Nisan 1971, s. 8.

<sup>389</sup> Erim, **a.g.e.**, s. 968.

<sup>390</sup> **Son Havadis**, 27 Nisan 1971.

<sup>391</sup> Ali Öztürk, **1960-1980 Döneminde Milliyetçi İdeolojiyi Savunan Dergi Muhtevalarının Tahlili (Toprak, Bozkurt, Devlet)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 48.

İlhan Selçuk “*Hoş Geldin Tanzimat Kafası*” başlığıyla bir yazı yazdı.<sup>392</sup> Bu yazı 27 Nisan 1971 tarihinde, sıkıyönetim ilanının ertesi günü yayımlandı. Aynı gün İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nca *Cumhuriyet* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Oktay Kurtböke ile İlhan Selçuk hemen tutuklanıp ilk olarak Selimiye’deki, oradan da Maltepe’deki askeri hapishaneye gönderildiler. Nadir Nadir, daha sonraları yazdığı kitapta, “*Eğer İlhan o gün yazı yazmasaydı, ilgililer bir başka bahane bulup Cumhuriyet’i yine kapatacaklardı*”<sup>393</sup> değerlendirmesinde bulundu.

Sonradan Oktay Kurtböke, Sağmacılar Cezaevi’ne gönderildi. Bu dava onun beraatıyla sonlandı. İlhan Selçuk Sıkıyönetim Mahkemesi’nde açılan Madanoğlu Davası’nda yargılandı; uzun süre de Ziverbey Köşkü’nde sorgulandı.<sup>394</sup>

Selçuk daha sonra bu davadan aklandı.<sup>395</sup> Milli Güvenlik Kurulu, laik cumhuriyete karşı eylemleri kontrol altına almak, ideolojik ve kanlı olaylara son vermek, Doğu illerindeki bölücü faaliyetleri durdurmak ve Kıbrıs’a olası bir harekât için uygun bir ortamı sağlamak gerekçesiyle hükümete sıkıyönetimin ilanını önerdi. Sıkıyönetimin ilk günlerinde öğrenci gençlik ve işçi örgütleri kapatılıp, meslek gruplarının ve sendikaların siyasi toplantıları ve seminerleri grev ve lokavtlarla birlikte yasaklandı.<sup>396</sup> Dev-Genç, Fikir Kulübü, Üniversite Cemiyet ve Dernekleri, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Sosyal Demokrasi Dernekleri, Türkiye Öğretmenler Sendikası, İşsizlikle ve Pahalılıkla Mücadele Derneği, Kültür Birliği Derneği, Milliyetçi Kültür Birliği Derneği, Hür Düşünce Derneği, Genç Ülkücüler Dernekleri, Yüksek Öğrenim Ülkü Ocakları Dernekleri, Ülkü Ocakları’nın da aralarında bulunduğu sol ve sağ görüşlü belli başlı örgütler kapatıldı.<sup>397</sup> Bu süreçte birçok gazete ve dergi kapatıldı. Yasaklı yayın satan yayın evlerine ceza verileceği bildirildi.<sup>398</sup> *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri, 28 Nisan gününden itibaren 10’ar gün süreyle kapatıldı.<sup>399</sup> Bu şekilde yasal ve yasadışı muhalefeti kısıtlayan bu kararlar,

---

<sup>392</sup> *Cumhuriyet*, 27.04.1971.

<sup>393</sup> Nadir Nadi, *Olur Şey Değil*, Olcay Yayınları, İstanbul, 1996, s.s. 198-201.

<sup>394</sup> İlhan Selçuk’un burada yaşadıklarıyla ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bkz. İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1997.

<sup>395</sup> Sıkıyönetim döneminde tutuklanan gazetecilerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Raporu: 1971-1973*, Çev. İnce Pehlivan, TBB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 56.

<sup>396</sup> *Milliyet*, 27.04.1971.

<sup>397</sup> *Milliyet*, 28.04.1971.

<sup>398</sup> Esra Sanoğlu; “12 Mart: Cezaevlerinde Politik Tutuklu Kadınlar”, *Journal of Historical Studies*, Sayı:2, İstanbul 2004, s.s. 19-31.

<sup>399</sup> *Milliyet*, 29.03.1971.

siyasetin ancak meclis içerisinde gerçekleşecek bir faaliyet olarak yürütülmesine yönelikti.

THKP-C'nin 17 Mayıs 1971'de, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom'u kaçırmayı, ülke geneline yayılan bir tutuklama sürecini başlattı. Örgüt lideri Mahir Çayan tarafından 1 Mayıs Harekâtı olarak adlandırılan eylem, örgütü kamuoyuna tanıtmak ve tutuklu arkadaşlarını serbest bıraktırmaya yönelik olarak gerçekleştirildi.<sup>400</sup> Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, senatoda, hükümetin devlet onurunu koruyacağını ve varlığını göstereceğini söyledi. Aynı gün radyoda konsolosun öldürülmesi durumunda, hükümetin adam kaçırmaya suçuna ölüm cezasını öngören bir yasayı geriye dönük işletilmek üzere meclisten geçireceğine dair bir uyarıda bulunarak, "Balyoz Harekâtı" adını alacak süreci başlattı.<sup>401</sup> Bu bildiriye en dikkat çekici nokta "*kanunun çıkmadan önce işlenmiş suçlara da uygulanacağı*" ibaresiydi. Hükümetin kararlılığını göstermek adına metne eklenen bu ibare hem sol hem de sağ unsurlar tarafından, hukuk prensiplerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştiriye uğradı.<sup>402</sup> Dolayısıyla devlet otoritesinin yeniden sağlanması adına, hukuk devletinin en temel niteliği olan anayasal hükümlerinin bir kısmının bu süreçte ihlâl edildiği görüldü. İstanbul'da 22 Mayıs 1971'de sokağa çıkma yasağı ilan edilerek yapılan kapsamlı aramalar sonucunda Başkonsolos ölü olarak bulundu. Anayasa Mahkemesi aynı gün, Necmettin Erbakan'ın genel başkanı bulunduğu Milli Nizam Partisinin, "*Laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı faaliyetten ötürü*" kapatılmasına karar verdi.<sup>403</sup> Tutuklamalar sol hareketin militanı, destekleyicileri ya da bu kişilerle yakınlığı bilinen tüm kişilere yönelik oldu. Bu dönemde hükümet ve sıkıyönetim güçleri, siyasi suçluların yakalanmasına ve denetim altına alınmasına yönelik yeni uygulamalar, yasa değişiklikleri ve düzenlemeler yaptı. Toplumsal hayat sıkı bir denetim altına alındı.<sup>404</sup>

12 Mart süreci devam ederken üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisi, sıkıyönetim uygulamaları sırasında asker ve sivil siyasetçiler arasında yaşanan tutum farklılığı ve sivil siyasetin zafiyetiydi. 22 Mayıs 1971'de İsrail Başkonsolosu Ephraim Elrom kaçırılıp öldürüldü Elrom. Bu olaya Mahir

---

<sup>400</sup> *Milliyet*, 18.05.1971.

<sup>401</sup> Çavdar, *a.g.e.*, s. 206.

<sup>402</sup> Sadun Tanju, *Merhum Nihat Erim'in Anıları: 12 Mart Anıları*, Hürriyet Yayınları, 1986, s. 9.

<sup>403</sup> Koçaş, *a.g.e.*, s.210.

<sup>404</sup> Tanju, *a.g.e.*, s. 36.

Çayanın adıda karıştı. Olayın ardından polis kuşatması sonucunda kaldıkları evden kaçmaya çalışırken Mahir Çayan yakalandı, arkadaşı Hüseyin Cevahir ise öldü.<sup>405</sup> Bu gelişmelerden sonra başlayan tutuklama furiasının önlenmesinde karşılaşılan güçlükler, hükümet iradesinin etkisizliği yönündeydi. Sıkıyönetim komutanlıkları ile hükümet arasındaki ilişkilerdeki kopukluğun çarpıcı bir örneği, aralarında Mahir Çayan'ın da bulunduğu THKP-C ve THKO'luların Maltepe Askeri Cezaevi'nden firar etmeleri olayıydı. Kazdıkları tünelden 29 Kasım 1971 günü akşam, beş tutuklu firar etti, ancak hükümet haberi, sıkıyönetim yetkililerinden değil, bir gün sonra bir haber ajansı vasıtasıyla öğrenebildi.<sup>406</sup> Daha sonra Mahir Çayan ve arkadaşları 26 Mart 1972'de Ünye'de NATO'ya ait radar istasyonunda çalışan iki Kanadalı ve bir Britanyalı teknisyeni kaçırdılar. Karşılığında Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu önderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın serbest bırakılmasını istediler. 28 Mart'ta rehinelerle birlikte Niksar'ın Kızıldere köyü muhtarının evinde kalmakta olan arkadaşlarının yanına gittiler. 30 Mart günü muhtarın evinde askerler tarafından ablukaya alındılar. Komutanların megafonla yaptığı teslim olun çağrılarına Mahir Çayan tarafından "Erleri geri çekin, rütbeliler gelsin" ve "Biz buraya dönmeye değil, ölmeye geldik" sözleri ile karşılık verildi. Evi sarmış olan askerler eve girdiler. İlk Mahir Çayan düştü. Alnından aldığı yarayla evin çatısında can verdi . Çatışma sonunda Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Saffet Alp, Sinan Kazım Özüdoğru, Hüdayi Arıkan, Ahmet Atasoy, Ertan Saruhan, Sabahattin Kurt ve Nihat Yılmaz öldürüldü. Evde bulunan Ertuğrul Kürkçü samanlıkta yaralı ele geçirildi. Rehineler ise çatışma sırasında öldüler. Cenazeler savcının nezaretinde Niksar'a götürüldü. Olaydan sonra Mahir Çayan'ın cenaze aracı askerler tarafından durduruldu ve cenazesi kimsesizler mezarlığına gömüldü. Ancak 1974 Çayan'ın arkadaşları cenazeyi aldı ve Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.<sup>407</sup> Bu olay Kızıldere olayı diye bilinir. Sıkıyönetim uygulamaları konusundaki bu kopukluk I. Erim hükümetinin istifasında en önemli gerekçelerden biri oldu. Ancak bu problem II.

<sup>405</sup> <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/olum-yil-donumunde-anilan-devrimci-mahir-cayan-kimdir-iste-mahir-cayanin-unlu-sozleri-2320732/> (Erişim: 08.04.2019)

<sup>406</sup> Ümit Özdağ, **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)**, Anka Yayınları, Ankara, 2001, s. 220.

<sup>407</sup> <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/olum-yil-donumunde-anilan-devrimci-mahir-cayan-kimdir-iste-mahir-cayanin-unlu-sozleri-2320732/> (Erişim: 08.04.2019)



Erim hükümeti döneminde de devam etti.<sup>408</sup>

THKO örgüyle ilgili dava 16 Temmuz 1971'de başladı, 9 Ekim'de karara bağlandı. Sanıklardan 18'i hakkında verilen idam cezası kararı Askeri Yargıtay'da bozulduysa da, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararları 10 Ocak 1972'de onaylandı Bu kişiler hakkındaki ölüm cezası, TBMM'nin 24 Nisan 1972 tarihli toplantısında 323 kabul, 48 ret, 2 çekimser oyla kabul edildi.<sup>409</sup> Sıkıyönetim süresince, ülkenin iç huzurunun tesis edilmesi gerekçesiyle hükümet ve ordu tarafından kanunlarda pek çok değişiklik yapıldı. Siyasi suçlulara yönelik yeni söylemler geliştirildi. Dönem boyunca çıkarılan yasalar ve var olanlarda yapılan değişiklikler, güvenlik güçlerince gerçekleştirilen uygulamalar, hükümet söylemleri, toplumsal hayatın denetlenmesinde yeni mekanizmaları ortaya çıkardı.<sup>410</sup> Türkiye'de olup biten tüm süreç boyunca sıkıyönetim uygulamalarından nasibini almayan toplum kesimi neredeyse kalmadı. Özellikle öğrenci gençlik hareketlerinin aldığı darbe nedeniyle bir süre toparlanamaması hükümetin aldığı sert karar ve uygulamalarda kendisine yönelik muhalefetin de yumuşak bir tonda gelişimine zemin hazırladı.

Öğrenci gençlik hareketi boyutunda önemli bir süreç olan 1968 dönemeci ve sonrasındaki yükseliş 12 Mart Muhtırası'yla noktalandı ve yeni bir süreç başladı. 12 Mart, Türkiye kapitalizminin içine düştüğü derin ve yapısal ekonomik bunalımını yönetme krizini çözmek için yapılmıştı. Darbeden sonra bir "beyin hükümeti" oluşturuldu. Balyoz ve Fırtına gibi adlarla anılan sıkıyönetim uygulamalarıyla kitle hareketleri bastırıldı. Birçok ilerici aydın tutuklandı. TİP, Dev-Genç ve öğretmen örgütleri, sol yayınlar kapatıldı. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi (THKP) ve Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Kömünist Partisi-Marksist/Leninist (TKP/ML) örgütlerinin lider kadrosu ya ölüme gönderildi yada cezaevine kondu. 1961 Anayasasının getirdiği hak ve özgürlükler esaslı biçimde budandı. 12 Mart'ın oluş nedeni olan siyasal programı süratle uyguladı. 12 Mart, Türkiye'de solun yaşadığı en yoğun ve büyük tecrübe oldu.

---

<sup>408</sup> Koçaş ,a.g.e., s.s.181, 495.

<sup>409</sup> TBMM Tutanak Dergisi, 24.4.1972, Cilt: 24, s. 197-198.

<sup>410</sup> Bu uygulamaların en ilginçlerinden birinde İçişleri Bakanlığı kahvehanelerde okey oynanmasının yasaklandığını valiliklere bildirmiştir. Kararın gerekçesi olarak, okeyin kahvelerde en çok oynanan oyun olduğu ve gençlerin okey düşkünü olmaya başlaması gösterilmiştir. **Milliyet**, 31.12.1971

12 Mart'tan çıkışla birlikte Türkiye'de özellikle üniversiteli gençlik hareketinin çok daha örgütlü bir sürece girdiği görülmektedir. 12 Mart sol harekete önemli bir darbe vurmuş olmasına rağmen, solun kitleler üzerinde kazandığı saygınlığı ve etkiyi silemedi, aksine daha popüler olmasına neden oldu. Bu miras 12 Mart'tan sonra yeniden örgütlenen fraksiyonlara büyük bir destek ve kolaylık sağladı. Fakat buna rağmen 12 Mart'tan sonra, 1960-1970 döneminden farklı olarak sosyalist harekete aydınların katılımının azaldığı görülmektedir. 12 Mart'ın baskıcı uygulamaları, üniversite hocalarını, aydınları hareketin dışına itmeyi başardı. Bu durum ideolojik ayrılık ve bölünmelerin daha yoğun bir şekilde yaşanmasına neden oldu. Diğer yandan, 12 Mart'tan sonraki dönem işçi sınıfının siyasallaşması ve eylemliliği açısından önemli süreci başlattı.

Bu süreçte; Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM), Tarih, Yeni Çeltik vb. direnişler ile büyük katılımlı 1 Mayıs kutlamaları gerçekleşti.<sup>411</sup> Bu süreçte dikkat çeken bir diğer nokta da; Marksist solun büyük bir çoğunluğunun, Kemalist düşünce ile arasına mesafe koymuş olmasıydı. Önceleri geniş bir etki yaratan Kemalist çizgideki sol gençlik örgütü liderleri, gençlik üzerindeki etkisini büyük ölçüde kaybetti.

Sağ'da ise; 12 Mart'a kadar gerçekleşen kısmen kitlesel, kısmen de silahlı, sopalı, molotof kokteylli eylemler ve çatışmalar, 12 Mart'tan sonra daha organize ve küçük grupların silahlı propaganda eylemlerine dönüştü. Alparslan Türkeş önderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi'nin gençlik yapılanması olan Ülkücü gençliğin organize olmaları ve solun üniversitedeki boykot ve işgal eylemlerine katılmamaları, hatta bunu önlemek yönünde girişimleri bu süreçte daha da arttı. 12 Mart döneminde kapatılan Ülkü Ocakları 1974'te Ülkü Ocakları Derneği ismiyle tekrar kurularak, sola karşı gerçekleşen eylemlerin merkezi oldu. Ülkücüler Milliyetçi Cephe hükümetlerinin iktidarda olduğu süreçte de güvenlik güçlerince korundu. Soldaki örgütler de zaman zaman Ülkücüleri hedef alan saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında Milliyetçi Cephe Hükümetinin koalisyon ortaklarından Milli Selamet Partisi'ne bağlı kadrolar ile Ülkücüler arasında da çatışmalar yaşandı. 1975'in Kasımında Ankara Ülkü Ocakları'ndan Alparslan

---

<sup>411</sup> Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.s. 255-256.

Gümüş öldürülmüştür. Ve bu olay, 12 Mart'tan beri ilk sağ görüşlü öğrencinin öldürülmesi olayıdır.

Oysa o tarihe kadar öldürülen öğrencilerin hepsi de sol görüşlüdür ve sayısı 22'dir.<sup>412</sup> Bu, adeta artık Türkiye'de yaşanacakların ipuçlarını vermekteydi. 12 Mart rejiminden sonra başlayan siyasal cinayetler 1976'dan sonra hızla artacak ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden önce iyice tırmanacaktır. Yaşanan bu olaylar, hiç kuşkusuz gençlik öğrenci olayı olmaktan çok anarşi eylemleriydi. Ölen ve öldürüp cezaevine girenlerin çoğu öğrenciler olmasına rağmen, olayların perde arkasında başka aktörlerin olduğu ise hiçbir zaman açıklıkla ortaya konulamadı.

12 Mart'tan sonraki süreçte gençliğin daha organize bir şekilde örgütlendiği göze çarpmaktadır. Öğrenci gençlik federasyonlarının yanı sıra kimi üniversitelerde Öğrenci Temsilcileri Konseyi (ÖTK) kurulmaya başlandı. Bu öğrenci konseylerinin birçoğuna kuruldukları üniversitelerin öğretim görevlileri de destek verdi. İlk olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) kurulan Öğrenci Temsilcileri Konseyi, başlıca iki eylemde etkin oldu: Bunlardan ilki, sağcı öğretim üyelerinden Prof. Hasan Tan'ın rektörlüğe getirilmesi üzerine giriştiği protesto eylemi, ikincisi altı ay süren öğrenci boykotuydu. Ülkücülerin kampus önünde öğrencilere saldırmasını protesto etmek üzere başlatılan boykot, geniş bir katılımı ve derslere girmeme veya okula gelmeme gibi pasif bir tarzda değil; eylem boyunca üniversite etkinliklerinin gerçekleştirildiği ve dar bir kadronun etkinliği yerine kitlenin aktif katılım ve etkinliğinin sağlandığı bir eylem olarak sürdürüldü. Boykot sırasında öğrenciler karikatür yarışması ve futbol karşılaşmaları düzenlediler. Boykotla ilgili bilgilere yer veren bir gazete çıkardılar, sokaklarda bildiri dağıttılar. ÖTK'nın ODTÜ'deki öğrenci temsilcisi seçimleri Rektör Prof. Hasan Tan'ın engelleme girişimlerine rağmen yapıldı. Fakat üniversite yönetimi, temsilciliği kabul etmeyince ÖTK yarı legal bir konuma geçti.<sup>413</sup> Etkinliklerini 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar sürdüren ÖTK'nın benzer modelleri Boğaziçi Üniversitesi'nde ve Gazi Üniversitesi Eğitim Enstitüsü'nde ve Ankara'daki bazı liselerde uygulandıysa da ODTÜ'deki gibi etkin olamadı.

---

<sup>412</sup> Hüseyin Demirel, **12 Mart'ın İç Yüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1997, s. 114.

<sup>413</sup> Engin Höke, **1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1989, s.s.97-98.

#### 4.4.12 Mart Askeri Müdahalesi Sonrası Anayasa Değişiklikleri

68 öğrenci olaylarıyla hız kazanan, TİP'in legal siyaset anlayışıyla beklenen devrime ulaşmanın imkânsız olduğuna inanan illegal grupların şiddet faaliyetleri, anayasa üzerindeki tartışmaları daha da arttırdı. Toplumsal muhalefet, giderek anayasanın sınırlarını zorlayan talepler ortaya atınca, egemen unsurlar, 1961 Anayasası'nın Türkiye'ye "bol geldiği" iddiasıyla, onu değiştirme taleplerini daha yüksek sesle dillendirmeye başladılar.<sup>414</sup> Devam eden olaylar, çözümün, anayasanın değiştirilmesi, özgürlüklerin kısıtlanarak sert tedbirler alınmasıyla mümkün olacağını savunan bazı siyasi liderlere güç kazandırdı.

Yeni dönemin belirleyici temel unsurlarından Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, muhtıra öncesinden itibaren anayasada değişikliğe gidilmesi fikrini ısrarla savundu ve bu anayasa ile bu memleket yönetilmez anlayışını benimsedi.<sup>415</sup>

Aynı şekilde AP de anayasa değişiklikleri konusunda benzer bir tavır sergiledi.<sup>416</sup>

12 Mart Muhtırasından sonra hükümetini öncelikle reform hükümeti olarak tanıtan Başbakan Nihat Erim, şiddet eylemleri artınca, askerlerin ve sağ kesimin yıllardır söylediği anayasanın fazla özgürlükçü olduğu söylemini gündemine alarak, 1961 Anayasasını lüks olarak tanımladı. Anayasanın parlamento ve hükümeti değil eylemcileri ve sokaklara çıkanları koruduğunu belirtti. Devletin elini güçlendirmek ve hızlı adım atabilmek için Kanun Hükmünde Kararname yetkisinin hükümete verilmesi, üniversite ve TRT özerkliğinin tekrardan düzenlenmesi, Danıştay'a gidecek idari kararların sınırlandırılması, derneklerin çoğalmasının engellenmesi, silahlı kuvvetlerle ilgili bazı düzenlemelerin getirilmesinin şart olduğunu vurguladı.<sup>417</sup> Bülent Ecevit hükümetin kısıtlama ve yasaklamalarına karşı çıktı. Başbakanın, Türkiye'deki özgürlükleri Avrupa'nın bile ötesinde gördüğünü söylemesi üzerine Ecevit: Türk halkının özgürlükleri ve sahip olduğu haklarını henüz içselleştirmediğini, dolayısıyla hükümetin bu hakları ve özgürlükleri anayasal güvence altına alması gerektiğini belirtti.<sup>418</sup> Temel hak ve özgürlükler konusunda her ikisi de CHP'de siyaset yapan siyasetçilerin bu ölçüde farklı görüşler ortaya

<sup>414</sup> Eric Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 357.

<sup>415</sup> Batur, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>416</sup> Bülent Tanör, **12 Mart Rejimi Anayasa Değişiklikleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 422.

<sup>417</sup> Örsan Öymen, **Bir İhtilâl Daha Var 1908-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.s. 102-103.

<sup>418</sup> **Hürriyet**, 09.06.1971.

koymaları, ülkedeki siyasi atmosferin ulaştığı kamplaşma hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

1961 Anayasası'nın hazırlanmasında görev alan sol görüşe mensup aydınlar ve belli bir kesim anayasa değişikliğinin gereksiz olduğu üzerinde durdular. Sorunların anayasanın uygulanmamasından ileri geldiğini belirttiler. Bazı çevreler hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını engelleyecek kanunların olmadığı gerekçesini dile getirenlere karşı, bunun hürriyet düzenlemesinin ana kuralı olduğunu ve özellikle belirtmenin gerekli olmadığını söylemişlerdi. Üniversite olaylarıyla ilgili olarak ise, yasaların açıkça suç olarak kabul ettiği konularda bile bunları engelleyici yaptırımların uygulanmadığı savunularak, suçun anayasada olmadığı belirtildi. 1961 Anayasası'nın getirdiği gerçek parlamenter düzene ayak uyduramayan siyasi iktidarlar, gelinen bu durumdan sorumlu tutuldu.<sup>419</sup>

Başbakan Nihat Erim, parti liderlerine bir mektup yazdı. Anayasa'dan kaynaklanan sorunları dile getirdi. Ayrıca yapılacak yeni anayasal düzenlemeyi içeren bir de taslak gönderdi. Partilerin hükümete destek vermesini istedi Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ana hatlarıyla taslağı uygun gördüler. Ayrıca bazı kısıtlamaları ise az buldular. CHP ise özellikle üniversite özerkliği ve kanun kuvvetinde kararname çıkarma konularında, tasarının özgürlükleri fazlaca kısıtladığını savundu.<sup>420</sup> 37 maddeden oluşan anayasa değişikliği tasarısı, temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanımını engellemeyi hedefleyen düzenlemelerin dışında, TRT özerkliğinin tamamen kaldırılması, üniversite özerkliğinin ise ilmi özerklikle sınırlandırılması, gazete, dergi gibi yayınların hâkim kararına gerek kalmaksızın yetkili makamlarca toplatılmasına imkân verilmesi, yüksek mahkeme üyelerinin meclis tarafından seçilmesinin kaldırılması, idarenin takdir hakkının Danıştay denetimi dışında bırakılması, kamulaştırmada bedelin ödenme süresinin 10 yıldan 20 yıla çıkarılması ve hükümete Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yetkisi verilmesi gibi hususları içerdi.<sup>421</sup> Bu dönemde yapılan değişiklikleri, yürütmenin güçlenmesi yönünde yapılan değişiklikler, temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar, yargı denetimine getirilen sınırlamalar ve ordu ile ilgili değişiklikler şeklinde gruplandırmak

<sup>419</sup> Emre Kongar, *a.g.e.*, s. 166.

<sup>420</sup> Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedi Gün Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 39.

<sup>421</sup> Yankı, *a.g.m.*, s. 23.

mümkündür.

Anayasa değişiklik sürecinde, öğrenci ve işçi eylemleri önemli rol oynadı. 1961 Anayasası, ilki 1969 ve sonuncusu da 1974 yılında olmak üzere yedi defa değiştirildi. En önemli ve köklü değişiklikler ise 1971-1973 yılları arasında yapıldı.<sup>422</sup>

Anayasa değişikliği tasarısı üniversite çevrelerinde de farklı tepkilere sebep oldu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Genel Kurulu ve Ankara Üniversitesi Senatosu yayınladıkları bildirimlerde özellikle üniversitelerin idari özerkliğinin kalkmasının yanlışlığını dile getirirken; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı ve 1961 Anayasası'nın hazırlayıcılarından Prof. Dr. İsmet Giritli ise değişiklikleri yerinde buldu.<sup>423</sup>

Burhan Felek köşesinde, “*Şimdi.. Yeni kanun ne getirir bilmiyorum. Ama çalışmayan ve bu yüzden sınıfını geçemeyen talebe çalışmadığının cezasını bir senesini kaybederek çekerken, çalışmayan bir hocanın ve başarısız bir fakülte veya kürsünün ne olacağını sormak kimsenin aklına gelmeyecek mi?*”<sup>424</sup> diyerek değişikliğe olumlu bakıyordu.

1961 Anayasası'nın Türk hukuk sistemine kattığı en önemli yenilik, temel hak ve özgürlük kavramlarının sınırlarının yeniden belirlenmesi ve buna yönelik getirdiği güvence sistemi olarak gösterilebilir. Temel hak ve özgürlükleri Batı normlarına uygun bir şekilde düzenleyen anayasanın bu alana ilişkin bölümleri, bireylerin devlet karşısındaki konumunu güçlendiren ayrıntılı hükümlere sahipti. Kişi dokunulmazlığı, özel yaşamın korunması, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi kavramların sınırları oldukça geniş tutuldu. Ancak özellikle 68 Öğrenci Olayları sonrasında hız kazanan sokak çatışmaları, protestolar, mitingler ve işgallerin önüne geçilememesinin temel sebebi olarak anayasanın hak ve özgürlükler konusunda bu topluma bol geldiği söylemine sıkça başvuruldu.<sup>425</sup> Bu dönem iktidarlarının sıkça kullandığı, ancak muhalefetin sorunun anayasadan değil, uygulamadan kaynaklandığına dayalı karşı savunması arasında kısır döngüde devam eden süreç 12 Mart Muhtırası ile duruldu. Erim hükümeti başlangıçta reforma dayalı bir söylem geliştirmişken, sokağın

---

<sup>422</sup> Doğu Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi (Türkiye’de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, s. 87.

<sup>423</sup> **Yankı**, s.s. 23-25.

<sup>424</sup> **Milliyet**, 29.09.1971, s. 1

<sup>425</sup> **Hürriyet**, 21.09.1971.

yeniden ısınmasıyla bu söylem anayasada temel hak ve özgürlüklerin yeniden düzenlenmesine döndü. Bu süreçte AP baştan beri dile getirdiği anayasa değişikliğini destekledi. Bu konuda askerin de desteğini alan Erim, 20 Eylül 1971’de süreci tamamladı.<sup>426</sup> Böylece 1961 Anayasası’nın temel hak ve özgürlükler konusunda getirdiği geniş düzenlemelerde kısıtlamaya gidilmesi amaçlandı.

Dernekleşme konusunda oldukça liberal bir anlayışla hazırlanan 1961 Anayasası’yla birlikte gelişen süreçte Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin sayısı hızla arttı. Bunlardan özellikle de öğrenci gençlik dernekleri dikkat çekici ölçüde hızla yayıldı. Ancak ortaya çıkan sağ-sol kutuplaşması siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarına el atmasına sebep oldu. Siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarıyla bu denli yakından ilgilenmeleri aslında ideolojiyle ilgisiz dernekleri bile sağ-sol kampaşması içinde yer almaya zorladı.<sup>427</sup> Ordu yönetimi, ideolojik kampaşmadan dernekleri de sorumlu tutarak, muhtıra sonrasında hükümetten Anayasa’da yeni düzenlemeler yapılmasını talep etti. Böylece Anayasa’nın 29. maddesinde dernek kurma hakkı sınırlanırken özellikle solcu olduğu düşünülen dernekler üzerinde baskı kuruldu. 12 Mart Muhtırası sonrasında yapılan anayasa değişikliğiyle sendikal haklarda önemli bir gerileme yaşandı. Anayasa’nın 46. maddesinde yapılan değişiklikle, sendika kurma ve sendikalaşma hakkı daha önce olduğu gibi çalışanlara değil, sadece işçilere tanındı. Bu yeni yapı ile memurların sendikalara üye olması açıkça yasaklandı. Bunun yanında sıkıyönetim komutanlarının iznine bağlı olarak, greve gidilmesi ve ulusal güvenlik gerekçesine bağlı olarak grevlerin ertelenmesi sendikaların gücünü zayıflattı.<sup>428</sup> Memur sendikalarına getirilen kısıtlamaların yanında siyasal partiler de kendilerine yakın işçi sendikalarını oluşturma yoluna gitti. Bu yola, özellikle MHP ve MSP gibi o dönem daha dar tabana sahip olan küçük partiler başvurdu.<sup>429</sup> Ancak Batı’da sendikaların zamanla sol, sosyalist partilerle birlikte hareket ediyor olması Türkiye’de de sendikalı işçilerin sosyalist partilerin doğal tabanı olarak görülmesine yol açtı. Bununla birlikte Türkiye’de bugüne kadar yapılmış bütün seçimler göz önüne alındığında, sınıfsal mücadelenin temsilcisi iddiasında olan partilerin, toplumun diğer kesimleri bir yana sendikalı işçilerden de

---

<sup>426</sup> Soysal, **a.g.e.** , s. 129.

<sup>427</sup> Derdiman, **a.g.e.** , s. 271.

<sup>428</sup> Tanör, **a.g.e.** , s. 61.

<sup>429</sup> Doğan, **a.g.e.** , s.s. 88-89.

oy alamadığı ortaya çıkmıştır.<sup>430</sup> Bu durumun temelinde hiç kuşkusuz toplumun sosyoekonomik ve kültürel koşulları belirleyici etken olmuştur. Temel hak ve özgürlükler alandaki değişikliklerde, bu hakların kısıtlanmasına genel bir sınırlama getirildi ve yasal sınırlama sebepleri çoğaltıldı.<sup>431</sup> Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin ve genel sağlığın korunması amacı ve her bir temel hakkın ilgili maddesinde düzenlenirken, sınırlamanın alanı, getirilen özel sebepler ile genişletildi.<sup>432</sup> Ayrıca yeni düzenleme ile basın hürriyeti de önemli bir darbe aldı. Hâkim kararı olmadan belli hallerde gazetelerin toplatılabileceği hükmü getirildi. Bunun dışında tutuklanan veya yakalan kişinin en yakın mahkemeye gönderilme süresi yirmi dört saatten kırk sekiz saate, toplu suçlarda ise on beş güne çıkarıldı. Dernek ve sendika kurma hakkı kısıtlandı. Belli hallerde derneklerin hâkim kararına kadar faaliyetten alıkonulması kararlaştırıldı. Memurların sendikalara üye olamamaları ve kamu hizmetlileri sendikalarının faaliyetlerinin sona ermesi gibi değişiklikler de Anayasa'da ilk dikkat çeken değişimler oldu.<sup>433</sup> 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısında yapılan bu geri dönüşler, aynı zamanda devlet-birey ilişkilerinde de bir geriye dönüşün göstergesi oldu.

---

<sup>430</sup> Yılmaz, **a.g.e.** , s.205.

<sup>431</sup> Erdoğan, **a.g.e.** s. 167

<sup>432</sup> Derdiman, **a.g.e.** , s. 273

<sup>433</sup> Tanör, **a.g.e.** , s. 64.



**BEŞİNCİ BÖLÜM**  
**12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASI ÜNİVERSİTELER VE**  
**1750 SAYILI ÜNİVERSİTELER KANUNU**

**5.1. Üniversitelere Yönelik Yasa Hazırlık Süreci ve Tartışmalar**

12 Mart Muhtırası'na imza atan komutanlar, ülkenin bulunduğu ortamın baş suçlusunu olarak üniversiteleri gördü. 12 Mart'ın sonrasında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Muammer Şinasi Orel “Üniversiteler toplum yararına yönelecek” ifadesinde bulunmuştu. Ayrıca 25 yıllık uygulamanın başarısız olduğunu da vurgulayan Orel “Akademik özgürlük toplumun kuruluşuna katkıda bulunmak fonksiyonlarıyla bağdaşmalıdır” diyordu.<sup>434</sup> Türkiye’de üniversitelerin gelişimini ve sürekli değişen bir yapı izlemesini, sistemin örgütlenmesinde etkin olan unsurları Emre Dölen şu ifadelerle açıklamıştır: “Teokratik veya laik olsun otoriter bir rejim, bilimin yalnız kendi ideolojisine elverişli olan yönüne kendi varlığını korumaya yarayan teorilerine, bilimsel yaşamın kendi varlığının devamını sağlayacak kısmına itibar eder. Üniversitelerini de kendi çıkarlarını destekleyecek ve bu çıkarlara uygun gelecek şekilde düzenlemeye çalışır. Ayrıca kendi çıkarlarına uygun gelecek şekilde bir kontrol süzgecine tabi tutar. Çok partili demokratik bir rejim ise bizzat kendi varlığı için tehlikeli olmadıkça bütün bilimsel gerçeklere ve düşünce akımlarına uygun gelecek şekilde bir kontrol süzgecine tabi tutar. Ekonomik bakımdan yaşayabilmesi, bilgi ve hüner kazanmış nüfusa bağlıdır. Böyle bir toplumda ise üniversitelerin yapısı mutlakiyet yönetiminden farklı olacaktır. İşte, bütün bu yönetim tarzlarını geçirmiş ülkemizde üniversite örgütlerinin zaman zaman değiştirilmesinden doğal bir şey olamaz. Bilindiği gibi üniversitelerin bilimi koruma, bulma, yayma gibi doğal görevleri vardır. Böylece üniversiteler bir taraftan kendi doğal görevlerinin diğer taraftan içinde buldukları devletin gerçeklerinin etkisi altında örgütlenmişlerdir. Bilimsel yaşam onu özgür araştırma kutbuna iterken bazı rejimler onu kontrol etme kutbuna itmişlerdir.”<sup>435</sup>

Tarihsel gelişimi dikkate alındığında, üniversitelere ilişkin yasal değişikliklerin en önemli ortak özelliğinin, köklü siyasal değişikliklerin arkasından ortaya çıkarılmaları olduğu görülmektedir. Yani bu değişikliklerin tabandan gelen

<sup>434</sup> Milliyet, 13.11.1971, s.1.

<sup>435</sup> Dölen, a.g.e. , s.s. 106-107.

talep üzerine değil, tepeden inme yöntemlerle yapıldığı söylenebilir. Dolayısıyla yasalar doğal olarak o dönemin psikolojisine uygun düzenlemeler içermekte ve dönemin siyasal ve toplumsal yapısına uyum göstermekteydi. Uygulamalara bakıldığında kalkınma planları, program ve yasaların yeterince eşgüdümlü gittiği söylemek mümkün değildir. 12 Mart Muhtırası'nın üniversitelerle ilgili hukuki düzenlemeleri önemli olmakla birlikte üniversiteleri asıl sıkıntıya sokan, üniversiteyi bir öğretim ve araştırma merkezi olmaktan çıkartan sıkıyönetimin ve mahkemelerin, üniversite üyelerine yönelik olumsuz tutumları oldu. Tarihsel açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı daima en saygın toplumsal kategori olup, cezai uygulamalardan en az etkilenen gruptu.

Bu durum aynı ölçüde olmasa da Cumhuriyet'in ilk döneminde de devam etti. Çok partili yaşam da üniversite üyelerinin itibarını azaltmadı.<sup>436</sup> 12 Mart Muhtırası sonrasında ise yoğun bir şekilde üniversite karşıtlığı oluştu. Bunun ilk hedefi eylemci öğrenciler oldu, ancak öğretim üyeleri de söz konusu eylemci öğrencileri kışkırttıkları ya da onlara destek oldukları gerekçeleriyle 12 Mart Muhtırası'nı gerçekleştiren kadronun hedefleri arasında yer aldılar. Bu dönemde Türkiye için en gerekli ve ilgiye ihtiyaç olan kurum en çok nefret edilen kuruma dönüştürüldü. Erim'e göre, üniversite gerçekte özgürlük yokluğunun kurbanı iken ve iyi niyetli, reformist bir yaklaşıma özlem duyarken, çağdışı bir siyasal kadro onu aşırı özgürlüklerin merkezi ve anarşi yuvası olarak gördü ve gösterdi.<sup>437</sup> Ona göre, üniversiteleri bu anarşi ortamından kurtarmak gerekiyordu. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu 1973'te üniversitelerde yaşanan karmaşayı ve öğrenci olaylarını bastırmaya yönelik bir anlayışla oluşturuldu. Anadolu'da artan talep üzerine söz konusu yasanın kabulünden sonra birbiri ardına üniversiteler açıldı ve 1960'lardan başlayarak ülke çapında rekabetçi bir sınav sistemi kuruldu. 1980'lere gelindiğinde, gittikçe artan talebe cevap veremeyen, plansız olarak büyüdüğü için eleştirilen bir yükseköğretim sistemi oluştu.

1960 yılından 1973 yılına kadar, bir başka deyişle 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun çıkışına kadar geçen süre içinde Türkiye'de yükseköğretim alanında değişiklikler aralıklarla sürdü.

---

<sup>436</sup> Y. Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 39-40

<sup>437</sup> Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 148.

Bu kapsamda, 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Yasası'na<sup>438</sup> dayanılarak özel yüksekokulların açılması ve Anayasa Mahkemesi kararıyla adı geçen yasanın iptali sonucunda bu kurumların kapatılması, dönemin kamuoyunu yakından ilgilendiren eğitim konularının başında geldi. 1961 Anayasası'nın, "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plana göre gerçekleştirileceği"<sup>439</sup> ilkesine dayalı olarak 1960'lı yıllardan itibaren planlı döneme geçildi. Ancak, aradan geçen 11 yıl içinde yükseköğretim alanında, özellikle üniversitelerimiz açısından planlı dönemlerin gerektiği gibi değerlendirilememiş olduğu gerçeğinden hareketle 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu 1973'de yürürlüğe konuldu.

22 Eylül 1971 tarihinde kabul edilen 1488 sayılı yasa ile 1961 Anayasa'sının 120. maddesinde yapılan değişiklikle, madde şu biçimi aldı: "Üniversite, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversite özerkliği, bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz. Üniversiteler, Devletin gözetimi ve denetimi altında, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir. Özel kanuna göre kurulan Devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır. Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar. Son fıkra hükümleri saklıdır. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler. Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri ve üniversite organlarının sorumluluğu, öğrenim ve öğretim hürriyetlerini engelleyici eylemleri önleme tedbirleri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma plânı ilkelerine göre yürütülmesi esasları kanunla düzenlenir. Üniversitelerin bütçeleri, genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konulur ve denetlenir. Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarınınca giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye

<sup>438</sup> Resmi Gazete, S 12026(18 Haziran 1965),s.s.1-3.

<sup>439</sup> 1961 Anayasası, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 37.

*bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar ve bu kararını hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının onamasına sunar. Hangi hallerin el koymayı gerektireceği, el koyma kararının ilân ve uygulanma usulleri ile süresi ve devamınca Bakanlar Kurulunun yetkilerinin nitelik ve kapsamı kanunla düzenlenir.*"<sup>440</sup>

Eylül 1971'de anayasanın bazı maddelerin de değişiklik yapılmış olsa da üniversite özerkliği konusunda kamuoyunda tartışmalar devam etti. Bir "Üniversiteler Kanunu" hazırlamak üzere hükümet nezdinde girişimler başladı ve komisyonlar kuruldu. Başbakan Nihat Erim, "Üniversite ve eğitim alanında yapılacak reform, benim gözümde en önemli reformdur. Gerekenler yapılmadığı için 1971 ortamına geldik" diyerek yapılması düşünülen yasal düzenleme için oluşturulan Üniversitelerarası Reform Çalışma Grubuna tüm üniversite temsilcilerinin katılmasını istemişti<sup>441</sup>. Fakat İstanbul Üniversitesi Rektörü Nazım Terzioğlu Başbakan ve Milli Eğitim Bakanına gönderdiği mektuplarda çalışma grubuna akademi temsilcilerinin de çağırılmış olmasına itiraz etti. Bu sebeple çalışmalara katılmayacaklarını bildirdi. Terzioğlu çalışma grubunun teşkili yalnız üniversitelerden oluştuğu taktirde İstanbul Üniversitesi'nin gruba katılacağını belirtti.<sup>442</sup> Bu açıklamaya hem siyasi hem de akademiden eleştiriler gelmişti. Başbakan Erim, İstanbul Üniversitesi yetkililerini kınayarak, "Türkiye'de imtiyazlar, sınıflar, asaletler, lağvedilmiştir. Bilimde asalet unvanını tanımıyoruz. Gelen gelir gelmeyen gelmez. Bu kanun mutlaka hazırlanacak ve en kısa zamanda yürürlüğe konacaktır. Bugün Türkiyemiz bu tür protokol mülahazalarını (düşüncelerini) bir tarafa bırakıp süratle el ele verme zorunluluğunu getiren sorunlar içindedir"<sup>443</sup> ifadeleriyle tepkisini ortaya koymuştu. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkan Yardımcısı Prof. Adnan Suner, üniversite reform çalışmalarına akademi temsilcilerinin davet edilmeleri üzerine İstanbul Üniversitesi'nin çalışmalara katılmaktan vazgeçmesini üzüntüyle karşıladıklarını ifade ederek, şu ifadelerde bulundu: "Türkiye'de aynı seviyede yıllarca öğretim yapmakta olan ve hatta geniş ölçüde aynı öğretim üyelerini yıllarca istihdam eden akademilerin üniversite ve Türk

<sup>440</sup> Resmi Gazete, S 13964(22 Eylül 1971),s.3.

<sup>441</sup> Cumhuriyet, 02.10.1971, s.1.

<sup>442</sup> Milliyet,17.09.1971, s.9.

<sup>443</sup> Milliyet, 16.09.1971, s.1.

*yükseköğretimi konusunda bilgisi, tecrübesi ve yetkisi olmadığını söylemek insafsızlıktır. Bu tür davranışlar temsil edilen müesseseleri yüceltmez, aksine küçültür.”*<sup>444</sup> Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanı Prof. Hamza Eroğlu ise bir basın toplantısı yaparak İstanbul Üniversitesinin Reform Çalışma Grubu toplantılarına, akademileri protesto için değil, reform ilkelerini benimsemediği için katılmadığını öne sürdü.<sup>445</sup>

Ankara Üniversitesi, Üniversite Reformunu tespit etmek için Milli Eğitim Bakanlığının kurduğu çalışma grubundan çekildi. Ankara Üniversitesi adına bu çalışmaya katılan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Şerafettin Turan'ın temsilcilikten çekilme nedeni ise şöyle açıklanmıştı: “*Komisyon toplantısında hükümetin üniversite problemini kapsayan bir çerçeve kanunu hazırlanması yerine Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ve reform niteliği taşımadığı öne sürülen bir üniversite kanun tasarısı üzerinde görüşme açılmasını istemesidir.*”<sup>446</sup>

İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversiteleri de yayınladıkları bildiriyle hazırlanan Üniversite Kanun Tasarısının anayasaya aykırı olduğunu belirterek, özetle şunları vurguladılar: “*Üniversiteler Kanun Tasarısında, Yüksek Öğretim Kuruluna verilen görevler, Anayasaya aykırıdır. Tasarı ayrıca, akademik imkânların çok kolay verilmesini mümkün kılacak hükümleri kapsamaktadır. Bu hükümler akademik seviyeyi düşürecek nitelikte bulunmaktadır. Bugün Türk Üniversiteleri dünya standardına ulaşmıştır. Söz konusu hükümler uygulandığı takdirde, üniversitelerimizde değer düşmesi görülecek ve üniversitelerimizin uluslararası niteliği kalmayacaktır. Ayrıca, akademilerin kapsamı içine alınması ile sayısız sakıncalar doğacaktır. Bu arada İstanbul Teknik Üniversitesinde asistanlık müessesesinin kaldırılması da imkansızdır.*”<sup>447</sup>

---

<sup>444</sup> **Milliyet**,17.09.1971, s.9.

<sup>445</sup> **Milliyet**,23.09.1971, s.1.

<sup>446</sup> **Milliyet**,21.09.1971, s.9.

<sup>447</sup> **Cumhuriyet**,28.11.1971, s.7.

## 5.2. Üniversite Özerkliğinin Sınırlandırılması ve Kamuoyundaki Tartışmalar

12 Mart 1971 Muhtırasından 20 Haziran 1973'te kabul edilen “*Üniversiteler Kanunu*”a kadar geçen süre içinde üniversite özerkliği konusunda siyasiler, gazeteciler ve akademisyenler başta olmak üzere pek çok fikir kamuoyunda tartışıldı.

### 5.2.1. Siyasetçilerin Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri

1960'lı yıllar boyunca üniversitelerde farklı siyasi görüşlerden öğrenciler arasındaki çatışmaların artması ve idarenin özerk üniversiteye müdahalede sıkıntılar yaşaması özerk üniversite yapısının tartışmaya açılmasına sebep olmuştu. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan hükümetin Başbakanı olan Nihat Erim'in “*1961 Anayasası Türkiye için lükstür*” ifadesi,<sup>448</sup> Anayasa'yı bekleyen değişikliklerin habercisi oldu, yapılan bu değişikliklerden üniversiteler de nasibini aldı. Anayasanın kırk maddesinde değişiklik yapılacaktı. Değişiklik taslağında üniversitelerin idari özerkliği kaldırılmakta, kuruluş ve işleyişlerinin, yönetim ve denetimlerinin, organları ve bunların seçimleriyle görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği bildirilmekteydi.<sup>449</sup> Böylece özerkliğin kaldırılması için yasal adım atıldı.

Başbakan Nihat Erim, Cumhuriyet Gazetesinden Kemal Aydar'a yaptığı açıklamalarda, “*Anayasa Mahkemesinin, Danıştayın, Yargıtayın bağımsızlığına, TRT ve Üniversite özerkliğine çok inanmış bir insanım. Ancak üniversite özerkliği bilim konusundadır*” dedi.<sup>450</sup> Böylece Nihat Erim'de idari özerkliğe gerek olmadığını, bilimsel özerkliğin yeterli olduğunu belirtmiş oldu. Ayrıca Başbakan “*Öğretim üyelerinin Anadolu üniversitelerine gitmesinin Anayasa değişikliği ile sağlanacağını*” söyledi. “*Hiç kimsenin aklından ne de benim aklımdan üniversitelerin bilimsel sahada özerklik davranışlarını kısıtlamak gibi bir fikir geçmemektedir*” dedi.<sup>451</sup> Başbakan bu açıklamalarıyla öğretim üyelerinin üniversiteler arasında rotasyona tabi tutulacaklarını ve bunun anayasa değişikliği ile olacağını vurguladı. Yine bilimsel özerlikle ilgili bir sorunları olmadığını söyledi

Başbakan Nihat Erim Anayasanın 120.maddesinin “*Dondurulmuş katı*

<sup>448</sup> *Milliyet*, 02.05.1971, s.9.

<sup>449</sup> *Cumhuriyet*, 06.06.1971,s.7.

<sup>450</sup> *Cumhuriyet*, 10.04.1971, s.1.

<sup>451</sup> *Milliyet*, 13.06.1971, s.2.

*hükümünün kaldırılarak yerine bilimsel özerkliği zedelemeyecek şekilde kanunla üniversitelerin nasıl yönetileceğinin tespit edileceğini*<sup>452</sup> söyledi. İdari özerklik kaldırılacak, bilimsel özerklik devam edecek denildi. Bir başka söyleminde Başbakan Nihat Erim “*Üniversiteler Anayasanın öngördüğü şekilde özerktir. Batı üniversitelerindeki yeni kurallar ne ise biz de o paralelde ilerleyeceğiz*”<sup>453</sup> Başka bir konuşmasında Başbakan Nihat Erim üniversite özerkliği hakkında “*Burası İsviçre değil, 12 Mart öncesine kadar tatbik edilen üniversite özerkliğine bizim coğrafyamız müsaade etmez*”<sup>454</sup> ifadeleriyle, toplumsal ve jeopolitik durumumuzu kastederek, Türkiye’de özerk üniversite kavramının olamayacağını, ülke şartlarımızın bunu kaldıramayacağını belirtiyordu.

Birinci Nihat Erim Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olan Muammer Şinasi Orel Üniversite Reformunun ilkelerini şöyle sıralamıştı:

*“1-Üniversite öğrenimi paralı olacaktır.*

*2-Üniversite öğretim üyeleri rotasyon usulüne tabi tutulacaktır.*

*3-Yüksek öğretimin bütünlüğü sağlanacaktır.*

*4-Tam gün çalışma zorunluluğu getirilecektir.*

*5-Asistanlık kaldırılacaktır.*

*6-Kredi sistemi uygulanacaktır.*

*7-Öğrencilerin yönetime katılması sağlanacaktır.*

Bakan, bu ilkeleri kapsayan üniversite reformu tasarısına karşı çıkanlar ise şöyle eleştiriyordu: “*Yıllardır çok geniş kapsamlı bir özerklik anlayışını tabii bir gerek olarak görmeye alışmış kimseler, tasarıya karşı oldukça sert tepkiler göstermiştir. Kanaatimizce bu ilkeler gerçek özerkliği zedelemeyecektir.*”<sup>455</sup>

Üniversite eğitimin paralı olacağına yönelik görüşler Milli Eğitim Bakanı tarafından sık sık tekrar edilmişti. Örneğin bir başka konuşmasında Bakan Şinasi Orel yüksek öğretimin kademeli olarak paralı olacağına vurgu yaptığı konuşmasında, fırsat ve imkan eşitliği, burs sistemi, üniversitelerin paralı eğitim sayesinde mali özerkliğe kavuşması, asistan ve öğrencilerin yönetime katılması, rotasyon, fazla çalışma ve ek ders ücretleri, başarısız üniversite öğrencilerinin yönlendirilmeleri ve

<sup>452</sup> **Cumhuriyet**, 16.06.1971,s.1.

<sup>453</sup> **Milliyet**, 02.10.1971,s.1.

<sup>454</sup> **Cumhuriyet** , 21.06.1971, s.1.

<sup>455</sup> **Milliyet**, 24.11.1971, s.9.

üniversitelere ve üniversitelerarası organlara bağlı oluşturulması düşünülen kuruluşlara ilişkin bilgi vermişti.<sup>456</sup>

Nihat Erim Hükümeti döneminde Adalet Bakanı olan İsmail Arar'da üniversite özerkliğine dair şu açıklamayı yaptı “*Bizim anlayışımıza göre üniversite özerkliği, bilim ve kürsü özerkliğidir. Bir öğretim üyesi kürsüsünde öğrencisine, Marksizm’de kapitalizm’de öğretebilir. Hatta belki bunları övebilir de. Bu konuda hiçbir müdahalede bulunmak aklımızın ucundan geçmez. Ama, özerklik zırhı arkasına bürünerek, suç işlemesini himaye, bizim hafsalamızın aldığı bir husus değildir. Suç işlendiği her yere devlet güvenlik kuvvetleri girebilmelidir*”<sup>457</sup> dedi. İkinci Erim Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan İsmail Arar, üniversitelerin paralı olmasına değinerek, mali gücü sınırlı olan öğrenciler ile başarılı öğrencilerin devlet tarafından okutulacaklarını ifade etmişti.<sup>458</sup>

İlerleyen zamanlarda Ferit Melen hükümetinden Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan Sabahattin Özbek görüşlerini şu şekilde ifade etti: “*Hükümetin Anayasaya aykırı bir kanun getirmesine ve bunu savunmasına imkan yoktur ama açık açık Anayasaya aykırı maddeler varsa önce Komisyonlar, sonra Meclisler bunu düzeltereklerdir. Bizim görüşümüze göre bu kanunun Anayasaya aykırı bir tarafı yoktur. Bu kanun özerkliği hiçbir yönden haleldar etmez. Benim kendime göre bir özerklik anlayışım vardır. Ben özerkliğin kanunlarla verileceğine kani değilim. Özerk olan aslında hocadır. Bunu kendi şahsiyetine göre kullanır. Bir hoca kendini hür hissediyorsa, o özerktir. Şahsiyetiyle ve çalışmasıyla bunu sağlar.*”<sup>459</sup>

Üniversite özerklik tartışmalarında siyasilerin görüşleri farklılık arz ediyordu. Adalet Partisi’nden Hasan Dinçer ile Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve Milli Güven Partisi(MGP)Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, üniversite özerkliğiyle ilgili görüşlerini açıklamışlardı. Her üçü de söz konusu maddelerde yapılacak değişikliklerin faydalı olacağı yönünde görüşünü savundular<sup>460</sup>. Yani bu üç partinin başkanları özerkliğin kaldırılmasını faydalı buldular. DP Başkanı Ferruh Bozbeyli “*Üniversite özerkliğinde kesin karar alınmasını istedi*”<sup>461</sup>. Özerkliğin bir

---

<sup>456</sup> **Milliyet**, 19.05.1971, s.3.

<sup>457</sup> **Cumhuriyet**, 24.04.1971 ,s.7.

<sup>458</sup> **Cumhuriyet**,30.12.1971, s 1.

<sup>459</sup> **Milliyet**, 10.02.1973, s.9.

<sup>460</sup> **Cumhuriyet**, 14.06.1971, s.1.

<sup>461</sup> **Cumhuriyet**, 12.07.1971,s.7.



süreligine kaldırılması şeklinde belirtilen görüşleri eleştirerek, on yıllık bir uygulamanın göz önünde tutularak bu sorun üzerinde kesin karar alınması gerekliliği üzerinde durdu.

CHP Bursa Milletvekili Dr. İbrahim Öktem “*Üniversiteler Kanunu Tasarısı, yıllardır üniversite reformu konusunda ileri sürülen istekleri karşılamaktan uzak düşmektedir. Yeni tasarının özü ve amacı, getirilen yeni iki kuruluş(Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversite Denetleme Kurulu) ve sıkı güvenlik tedbirlerinde kendini göstermektedir. Anayasanın değiştirilen 120.maddesinde siyasal iktidarlara ve yöneticilerine üniversitenin idari ve bilimsel özerkliklerini gölgeleyen, hatta geniş ölçüde kısıtlayan büyük yetkiler tanınmış olmasının ‘Reform’ anlamına alındığını bu tasarı açıkça ortaya koymaktadır*”<sup>462</sup> diyerek partisinin görüşlerini belirtti.

Abdi İpekçi, Üniversite Reformu başlıklı yazısında çok çarpıcı tespitlerde bulundu. İpekçi'nin ifadeleri özetle şöyleydi: “*Komisyon dan geçen maddeler üniversite özerkliği ile bağdaşması mümkün gözükmeyen bir düzen getirmektedir ve bu düzen, üniversitelerin yönetim bakımından özerkliğiyle birlikte öğretim üyelerinin bilimsel özerkliklerini de ortadan kaldıracak niteliktedir. Daha kötüsü öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılması için açılan yolların getireceği tehlikelerdir. Bu yolların beğenilmeyen, çekilmeyen öğretim üyelerinin tavsiyesi amacıyla kötüye kullanılması, bu yüzden üniversitelerde büyük huzursuzluklar yaratacak jurnalcilik mekanizmalarının çalışmaya başlaması ve sonunda da –Öktem'in(CHP Milletvekili İbrahim Öktem) dediği gibi yüksek eğitim kuruluşlarının birer cadı kazanlarına dönüşmesi ihtimali vardır. Bütün bunların yanı sıra üniversitelerin gerçekten muhtaç buldukları reformu getirecek yapısal ve eğitimsel yenilikler, değişiklikler ihmal edilmiş gibidir. Bu alanda batılı ülkelerde yürürlüğe konmuş modellerden yararlanılmadığı da görülmektedir. Dikkat çeken noktalardan biride asistan ve öğrenci temsilcilerinin yönetime katılmaları, yönetimde şu ya da bu biçimde söz sahibi olabilmeleri ilkesinin de reddedilmiş bulunmasıdır. Oysa bu ilke daha önce yapılan tartışmalarda çoğunlukla benimsenmiş hususlardan biriydi.*”<sup>463</sup> Abdi İpekçi, üniversite reformunun bu şekilde yapılmasının 12 Mart öncesi çıkan olaylarla ilgili olduğunu, tasarının bir tepki yasası olduğunu, bu yasaların günü kurtarabileceğini ancak uzun vadede toplumun diğer kesiminin tepkisiyle karşılaşabileceğini, bunun

<sup>462</sup> **Milliyet**, 17.06.1972,s.2.

<sup>463</sup> **Milliyet**, 23.12.1972,s.1.

da yeni sorunlara sebep olabileceğini belirtti<sup>464</sup>.

“*Parti Meclisi Özgürlükleri Savunuyor*” başlıklı yazıda, CHP milletvekili Bülent Ecevit, Türkiye’nin bugünkü duruma düşmesinden 1961 Anayasasının sorumlu olmadığını belirterek, kamuoyunun, İnönü başkanlığındaki CHP’den ağır bir görev beklediğini ifade ediyordu.<sup>465</sup> Parti meclisinde genel görüş Anayasada yapılmak istenen temel hak ve özgürlükler, basın özgürlüğü, TRT ve üniversite özerkliği konusunda taviz verilmeden mücadele edilmesi üzerinde toplanmaktadır. Ayrıca Bülent Ecevit gençlik olaylarının sadece özerk kuruluşlarda değil, özerk olmayan kuruluşlarda da olduğunu belirtti. Hatta özerk olmayan kuruluşlarda daha fazla olduğunu söyledi. Ancak hükümetin bunlara yeterli tedbiri almadığını ifade etti. Ecevit’in CHP Genel Başkanı olmasıyla birlikte CHP, sesini ve eleştirilerini daha da yükseltecekti. CHP üniversite tasarısına karşı çıkarak, “*Üniversite tasarısı ile özerkliklere kıyılmıştır. Öğretimin paralı olması, büyük bir insafsızlıktır. İktidarlara olağanüstü zabıta tedbirleri verilmiştir. Büyük bir tarihi hata yapılmaktadır*”<sup>466</sup> eleştirilerini getirir.

Türkiye Birlik Partisi (TBP) Genel Başkanı Mustafa Timisi, Üniversiteler Reformu Kanun Tasarısını eleştiriler getirerek, “*Bilimsel gerçeklerden ve bu gerçekleri ortaya koyan müesseselerden, siyasal iktidarlar hiçbir devirde bugünkü kadar korkmamış, böylesine tedbirlere girişmemişlerdir. Ülkemiz nereye götürülmek istenmektedir? Bu tasarrufları anlamak, gerçekten zorlaşmaktadır. Tüm halk olarak bu tasarıya karşı olmalıyız*”<sup>467</sup> diyordu.

Öte yandan Demokratik Parti Grup Sözcüsü Kadri Eroğan, anarşik olaylarla ilgili olarak üniversitelerin durumunu eleştirerek, “*30-35 profesörün ipini çekeceksin bu iş olup bitecek*” ifadelerinde bulundu. Eroğan, özerkliğin suiistimal edildiğini, örneğin Veterinerlik Fakültesinde ders veren bir profesörün bu işini bırakıp petrol için sokaklarda öne düşmesini eleştirerek, “*Bu mu üniversite özerkliği?*”<sup>468</sup> diye sordu. Eroğan’ın bu sözleri karşısında, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Bülent Nuri Esen “*Böyle bir öneride bulunan kişiyi her şeyden önce bir sinir ve ruh hastalıkları doktoruna göstermek gerekir*” derken; Siyasal Bilgiler

<sup>464</sup> *Milliyet*, 23.12.1972,s.1.

<sup>465</sup> *Cumhuriyet*, 18.06.1971,s.s.1-7.

<sup>466</sup> *Cumhuriyet*, 26.12.1972, s.1.

<sup>467</sup> *Cumhuriyet*, 25.12.1972,s.7.

<sup>468</sup> *Cumhuriyet*, 22.02.1973,s.7.

Fakültesi Öğretim Üyesi Turan Güneş'te “Türkiye’de insanların asılmasına kanun hükümlerine göre mahkemeler karar verirler. Sayın Eroğan bu yetkileri kendi eline geçirmek ve adam asmak istemektedir”<sup>469</sup> dedi.

Prof. Dr. İlhan Arsel “Parlamentoya Düşen Görev” başlıklı yazısında, parlamentoyu göreve çağırıyordu: “Üniversiteleri, Milli Eğitim Bakanlığına kul-köle haline getirecek, özerkliği kaldırarak bu yasayı, parlamentodan geçirmemelerini istedi. Hele parlamento bu davranışını, üniversite üyelerinin birçoğunun özerklik istemeyip, kendilerini devlet ve iktidar vesayetine layık gördükleri bir ortamda yapacak olursa ilerideki nesiller onu daha da taktir edecek, hayırla anacaklardır.”<sup>470</sup>

### 5.2.2. Akademisyenlerin Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri

Üniversite özerkliği konusunda üniversite yönetimleri zaman zaman görüşlerini kamuoyu ile paylaşmıştı. İstanbul Üniversitesi Senatosu özerklikle ilgili görüşünü bakanlık nezdinden ifade etmişti. Milli Eğitim Bakanlığa sunulan metnin önemli noktaları özetle şöyledir: “Yüksek Öğretimin eğitim sisteminin bir parçası olarak ve bütünlük içinde ele alınması, planlama ve örgüt ilkeleri isabetlidir. Ancak bu ilkeler hiçbir zaman üniversite özerkliğini bertaraf için bir sebep teşkil etmez.”<sup>471</sup> İlerleyen günlerde İstanbul Üniversitesi Senatosu Üniversite Reformu Tasarısını Üniversite Senatosu üyelerine izah eden Milli Eğitim Bakanı Muammer Şinasi Orel’le ters düşecekti. Toplantıda söz alan senato üyeleri, tasarının bazı maddelerinin Anayasaya aykırı olduğunu, üniversite bünyesine uymadığını örnekler göstererek ifade etmişlerdi.<sup>472</sup> Üniversiteler Kanun Tasarısını inceleyen İstanbul Üniversitesi Komisyonunca hazırlanan raporda, tasarının birçok eksik yönleri bulunduğu belirtilmiş ve bu nedenle çeşitli önerilerde bulunulmuştu. Raporun tasarıdaki eksiklikleri ve önerileri gösteren bölümünde özetle şöyle denilmişti: “Her üniversite için ayrı kanun yapılması esası reddedilmelidir. Asistanlık müessesesinin kaldırılması, öğrencilerden sözleşmeli olarak yararlanılması, üniversite çalışmalarını ve öğretim üyesi yetişmesini geniş ölçüde aksatacaktır. Diğer taraftan üniversiteye öğretim üyesi olma, çok gelirli aileler dışındaki ailelerin çocukları için

<sup>469</sup> Cumhuriyet, 23.02.1973, s.1.

<sup>470</sup> Cumhuriyet, 23.05.1972, s.2.

<sup>471</sup> Milliyet, 06.08.1971, s.1.

<sup>472</sup> Milliyet, 14.11.1971, s.1.

*güçleşmiş olacak ve fırsat eşitliği de zedeleneyecektir. Emeklilik yaşının 65 olarak kabulü birçok öğretim üyesinden verimli bir çağda yoksun kalınması sonucunu doğuracaktır.”<sup>473</sup>*

Siyasal Bilgiler Fakültesi Genel Kurulu özerklikle ilgili görüşlerini açıkladı: “*Özerklik Anayasanın zorunlu bir unsurudur. Üniversitelerden idari özerkliği kaldırmak, üniversiteleri iktidarın keyfiyetine ve hoşgörüsüne bırakmak demektir*”<sup>474</sup> Hacettepe Üniversitesi Senatosu da idari özerkliğin kaldırılmasına karşı çıktı.<sup>475</sup> Üniversitelerin kendilerinden beklenen hizmeti yapabilmeleri için bilimsel, idari ve hatta mali özerkliğe sahip olmaları gerektiğini öne sürdü. Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde, üniversitenin özerkliğinin sağlanması için başlatılan “Özerklik Haftası” dolayısıyla bir basın toplantısı düzenleyen Üniversite Asistanları Sendikası Erzurum Şubesi üyeleri, Rektör Kemal Bıyıklıoğlu’nu eleştirdi. Özerklik için düzenlenmiş olan toplantıların “*Gerici üniversite yöneticileri tarafından seferber edilmiş, faşist güçlerle basıldığını*” söylediler.<sup>476</sup>

Ankara Üniversitesi öğretim üyesi ve Milli Eğitim Eski Bakanı Prof. Bedrettin Tuncel, anayasanın 120.maddesi yani üniversitelerle ilgili yapılan değişikliklerle ilgili yaptığı açıklamalar da özerkliğin kaldırılmadığını, devletin sadece üniversitelere gerektiğinde müdahale edebilme hakkına kavuştuğunu, bunun özerkliği zedelemeyeceğini belirtiyordu. Üniversitelerin devletin denetim ve gözetimi altında olacağını, bu durumun üniversitelerde öğrenim ve öğretim hürriyetini teminat altına alacağını söyleyerek, ayrıca öğretim üyelerinin ihtiyaca göre üniversiteler arasında kullanılabileceğini belirtmişti. Son olarak “*Üniversite özerkliğiyle ilgili 120.maddeye eklenen yeni hükümleri bilimsel ve idari özerkliği zedeleyici nitelikte görmek, özerklik kavramını elbette ki pek romantik, pek hayali gerçekler dışında anlamak olur*”<sup>477</sup> diyordu. Bu açıklamalarıyla Bedrettin Tuncel hem idari özerkliğin kaldırılmasına, hem hükümetin üniversitelere müdahale etmesine, hem de öğretim üyelerine, değişik üniversitelerde çalışma şartının getirilmesine destek verdiğini belirtti.

Ankara İktisadi-Ticari İlimler Akademisi Başkanı Hamza Eroğlu, akademide

<sup>473</sup> **Cumhuriyet**, 23.11.1971. , s.7.

<sup>474</sup> **Cumhuriyet**, 27.06.1971. , s.1.

<sup>475</sup> **Cumhuriyet**, 22.07.1971. , s.1.

<sup>476</sup> **Cumhuriyet**, 25.04.1971. , s.5.

<sup>477</sup> **Cumhuriyet**, 06.10.1971. , s.2.

düzenlenen törende yaptığı konuşmada “*Üniversite Özerkliği, devletin karşısında olma demek değildir. Biz üniversite özerkliğini, anayasaya dayanan ve anayasa çerçevesi içinde yer alan özerklik olarak alıyoruz*”<sup>478</sup> dedi. Eroğlu’da üniversite özerkliğinin devlete karşı bir durum olmadığını ve anayasal çerçevede olması gerektiğini vurguladı.

Ankara Üniversitesi de, “*Tasarıya Karşı*” başlıklı çıkan bir haberde, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tahsin Özgüç, “*Üniversiteler Kanun Tasarısının anayasaya ve özerklik anlayışına aykırı olduğunu. Bu tasarı ile üniversitelerin siyasal iktidarların etki alanı içine*” itileceğini ifade etti.<sup>479</sup> Özgüç, özerkliğin kaldırılmasının üniversitelerin özgür hareket edebilme gücünü elinden alacağını, iktidarın denetimine gireceğini, bu durumun anayasaya uygun olmadığını belirtiyordu.

“*Üniversiteler hükümeti uyardı*” başlığı altında verilen haberde, Üniversitelerarası Kurul’un Ankara’da yaptığı toplantıda, “*Üniversite Reformu*” sorunu ve bu konudaki son gelişmeleri incelediği ve sonucunda “*Üniversite Reformunu, anayasal teminat altında bulunan, üniversite özerkliğini zedelemeyen gerçekleştirmek zorunluluğu olduğu*”na dikkat çekilmişti. Bu konudaki ortak bildiri de, hükümet üniversitelerle işbirliği halinde reform çalışmalarını sonuçlandırmaya çağırılmıştı.<sup>480</sup>

İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. İlhan E. Postacıoğlu, Milliyet gazetesindeki “*Düşünenlerin Düşünceleri*” adlı köşesinde tam gün çalışma yasası ve özerklik konuları ile ilgili değerlendirmede bulundu ve şöyle dedi: “*Öğretim üyelerinde tam randıman alınması için Profesörler kurulunca çalışma programları düzenlenmeli ve yeni denetim organları ihdas edilmelidir. İdari özerklik muhafaza edilerek bunun yanında devlet denetimine de yer verilmelidir*”<sup>481</sup>. Üniversitelerde yeni denetim organları kurulması konusundaki önerisi aslında en çarpıcı açıklaması idi.

Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan “*İlmin gümrüğü olmaz*”<sup>482</sup> diyerek özerkliğin kaldırılmasına karşı çıktı. Özerkliğin kaldırılmasının memleketin menfaatine

<sup>478</sup> *Cumhuriyet*, 09.11.1971, s.7.

<sup>479</sup> *Cumhuriyet*, 26.11.1971, s.1.

<sup>480</sup> *Cumhuriyet*, 27.11.1971, s.1.

<sup>481</sup> *Milliyet*, 11.07.1971, s.2.

<sup>482</sup> *Cumhuriyet*, 31.07.1971, s.1.

olmadığını söyledi. Prof. Dr. Rauf Nasuhoğlu, Cumhuriyet Gazetesindeki köşe yazısında özerklik meselesiyle ilgili olarak şunları söyledi: “*Ülke çıkarlarına ve üniversitenin bünyesine en uygun yönetim biçimi yine de yönetimde ve denetimde özerkliktir. Sorun özerklikte değil üniversitelerdeki tutucu, korumacı, statü sahibi öğretim üyeleridir. O halde yapılacak iş üniversite ve fakülte yönetiminde öğrenci asistan doçent gibi genç kuşakların taze kanlarının dolaşmasını sağlamaktır*” Bu görüşüyle Prof. Dr. Rauf Nasuhoğlu özerkliği önemli bulduğunu vurguladı. Ayrıca üniversitelerde sadece belli hocaların değil, tüm öğretim üyelerinin ve öğrencilerin yönetime katılmasının önemli olduğunu belirtti<sup>483</sup>.

Kanun çalışmaları yürütmek üzere bir komisyon kuruldu ve akademi temsilcileri çağırıldı. Fakat İstanbul Üniversitesi yetkilileri katılmadı. İstanbul Üniversitesinin bu tavrını eleştiren Başbakan Erim, “*Gelen gelir gelmeyen gelmez; ama kanun mutlaka çıkacaktır. Üniversitelerin gerçek özerkliğine ve bilimsel hürriyetine hiçbir kısıtlama getirilmeyeceğini... Üniversiteler özerktirler ama Türkiye Cumhuriyeti'nin üniversiteleridirler ve devletten bağımsız değildirler. Bir hukuk devletinde sorumsuz hiçbir organ olamayacağı için özerkliğin düzenlenmesi gerekiyordu. Anayasanın 120nci maddesinin değiştirilmesiyle bu sağlanmıştır*”<sup>484</sup> ifadesinde bulundu.

Abdi İpekçi “*Üniversite Reformu ve İlk Pürüz*”<sup>485</sup> başlıklı yazısında üniversite reformu ile ilgili bazı açıklamalar yaptı. Hükümetin, üniversite temsilcilerinden bir komisyon kurduğunu ve reform çalışmalarını bu komisyonun yapacağını belirtti. Özerklik eleştirileri olduğunu söyleyen İpekçi, bu eleştirilerin haklı olup olmadığını, komisyonun belirleyeceği esaslara göre belli olacağını söyledi. Ayrıca bu komisyona üniversite temsilcileriyle birlikte akademilerinde davet edilmesinin pürüze sebep olduğunu, İstanbul Üniversitesinin bu durum sebebiyle çalışmalara katılmama kararı aldığını belirtti.

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Galip Sağıroğlu üniversite özerkliği hakkında şunları söyledi: “*Özerk üniversitelerin sorunlarını bu üniversitelerin temsilcileri çözebilir. Çeşitli akademilerin temsilcilerinin de katıldığı kalabalık bir komisyonda özerk üniversitelerin sorunlarının olumlu bir şekilde çözüleceğine kani*

<sup>483</sup> Cumhuriyet, 14.05.1971, s.2.

<sup>484</sup> Milliyet, 16.09.1971, s.1.

<sup>485</sup> Milliyet, 16.09.1971, s.1

değiliz. Biz üç yıldır üniversite reformuyla ilgili olarak çalışmalar yaptık. Akademilerin ise ilgileri olmayan bu konuda hazırlıkları yok. Bu bakımdan biz prensip olarak komisyonun toplanmasını benimsemedik. Ancak istek üzerine bir temsilcimizi toplantıya gönderdik.”<sup>486</sup>

Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Uluöz üniversite özerkliğiyle ilgili yaptığı açıklamada “üniversite olaylarının ve anarşik hareketlerin ana nedeninin üniversite özerkliği olduğu şeklinde yayılan kanaatin doğru olmadığını” belirterek, dünyada özerk olmayan birçok üniversitede, bizdeki özerk üniversitelerden çok daha fazla olaylar, çatışmalar ve anarşik olaylar yaşandığını ifade etti. Bu sebeple üniversite olaylarını sadece özerkliğe bağlamanın yanlış olacağını vurgulayarak, özerklikten yana tavır koydu<sup>487</sup>.

Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Seha L. Meray, “12 Mart öncesinde, o zamanki siyasal iktidarın tutumunu çok çabuk unutturcasına,-olayların neredeyse tek nedeni diye Anayasayı görmek yanında kurum olarak üniversitelerimizi, kavram olarak ‘üniversite özerkliğini’, kişi olarak öğretmenlerimizi, üniversite öğretim üyelerimizi suçlamak, kolay görünen, fakat kısır bir çıkar yol izlemek olmuyor mu? Yalnız eğitim alanında kalırsak,12 Mart öncesinin siyasal iktidarı, eğitim politikasını nasıl saptamış, nasıl uygulamış, öğretmenlerimize, üniversitelerimize, üniversite öğretim üye ve yardımcılara nasıl davranmış, o zamanki olaylar patlak vermeden önce ve verdikten sonra nasıl bir tutum göstermişti? Bunlar unutulacak mı? Asıl çözüm yolları, bu soruları sormakla, gerçek sorunları görmekle başlamıyor mu?”<sup>488</sup> diyerek reform konusundaki eleştirilerini dile getirdi.

Prof. Dr. Muammer Aksoy, Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde Başbakan Nihat Erim’e Anayasa konusunda açık mektup yazdı. Üniversite özerkliği konusundaki değişikliklere yönelik eleştiriler getirerek, özetle şu ifadelerde bulundu: “Üniversitenin yönetsel özerkliğini kaldırmak, toplumumuzun koşulları içinde özellikle sosyal bilimleri ‘siyasetin emrine vermek’ ‘yani kısırlığa mahkum etmek’ onu öldürücü biçimde baltalamaktır. Profesörler bile Türkiye’nin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerini çekinmeden dile getiremezlerse veya gerçekleri

<sup>486</sup> Milliyet, 17.09.1971, s.9.

<sup>487</sup> Cumhuriyet,15.06.1971, s.1.

<sup>488</sup> Milliyet, 02.11.1972, s.2.

*yansıtıkları zaman onların siyasal iktidarın hışmına uğraması ortadan kaldırılmazsa Türk halkı ve Türk toplumu çok zararlı çıkar.”<sup>489</sup>*

Üniversite özerkliği ve kalitesi hakkında zaman içinde bir dizi görüş ifade eden Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak “*Üniversitenin Sorunları*” başlıklı yazısında üniversitelerimiz ülke içinde yayılmasını, nitelikli öğretim üyelerimiz tüm üniversitelerimizde görev yapmasını öneriyordu. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliği yaratılmalı, araştırma ürünlerimizin dünya ilim pazarlarına sunulması gerekliydi.<sup>490</sup> Başka bir yazısında özerkliğe değinen Sadi IRMAK, şu ifadelerde bulunuyordu: “*Reformları gerçekleştirebilmek için çağdaş üniversite seviyesini ve kurallarını göz önünde tutmamız lazımdır. ‘Kendi şartlarımız’ gibi mazeretlere itibar edilmez. Öğretici ve öğrencinin kendisini tam olarak göreve verebileceği bir güven ve huzur ortamı yaratılmalı, bilim kaygısı dışında kalan şeyler üniversiteye sızmamalı, üniversite sadece gerçeği araştırmanın sessiz yarışması yapılan bir kutsal yer olmalıdır.”<sup>491</sup> Başka bir yazısında geçmişte yaşananlar üzerinden üniversitelerin özerk olması gereceğine şöyle yaklaşmaktadır: “*Cezai ve cinai eylemler ve kovuşturmalar dışında bilim kurumlarının denetimi bir ‘kendi kendini denetim’ olmalıdır. Üniversite özerkliği herhalde korunmalı, politik müdahale ve tasarruf imkanları kapatılmalıdır. Mazide bu gibi politik tasarrufların ne ölçüde sübjektif kullanıldığı bilinmektedir. Fikirlere ancak fikirle karşı konabilir.”<sup>492</sup>**

Ankara Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Güngör Yavuzcan şu yönde bir beyanatta bulunuyordu: “*Üniversiteler Kanun Tasarısı, eskimiş yöntemler yerine yeni bir yöntem önermemektedir. Oysa bilim ve tekniğin gelişimindeki yıldırım hızı, programları ve niteliğiyle eğitim yöntemlerini bir bütün halinde değiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Modern yöntemlerin gerektireceği yapısal ve eğitimsel yeniliklerin tez elden uygulanmaya konulmasını ve bunların ulusa mal edilmesini sağlayacak ilkelere reform tasarısında yer verilmesi kesin zorunluluktur. Özerk olmayan bir üniversitede ise bilimsel araştırmayı, eğitim ve öğretimi gerçekleştirmek mümkün değildir.”<sup>493</sup>*

---

<sup>489</sup> **Cumhuriyet**, 24.06.1971, s.2.

<sup>490</sup> **Cumhuriyet**, 15.07.1971, s.2.

<sup>491</sup> **Milliyet**, 16.10.1971, s.2.

<sup>492</sup> **Milliyet**, 29.12.1972, s.2.

<sup>493</sup> **Milliyet**, 30.01.1973, s.2.



Ord. Prof. Dr. Hıfzı V. Velidedeoğlu “Yasama Organında Reform” başlıklı yazısında, üniversite özerkliği hakkında şu görüşlerini sundu: “CHP lideri İnönü ile Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç üniversite özerkliği üzerinde görüştü. Ancak aralarında bir üniversite rektörü yada Milli Eğitim Bakanı bulunmuyordu. Doğrusu biz bunu yadırgadık. Diğer bir mesele, son anarşi olaylarında bir kısım üniversite yöneticilerinin yanlış davranışlarını özerklik kavramına bağlamaya olanak yoktur. Hiçbir üniversite yöneticisi üniversitesinde eylem olsun istemez. Eski iktidar bütün eylemlerde üniversiteyi çoğu kez kendi haline bıraktı. Yasaların suç saydığı konularda bile önleyici müeyyideler uygulamadı. İstedi ki sol düşünce grupları karşısında sağ düşünce sahipleri harekete geçsin ve olayları onlar bastırsın, devlet güçleri de onlara destek olsun. İşte üniversiteleri içinden yıkan sebep, en kısa çizgileriyle bu zihniyettir. Bu nedenle bir üniversitenin idari özerkliğine dokunulmasının zararlı olacağı, buna karşılık, üniversitede ayrı bir yasa ile bir kontrol sistemi kurulmasının yarar sağlayacağı kanısındayız.”<sup>494</sup> Velidedeoğlu bu açıklamasıyla, dönemin siyasilerinin üniversite olayları karşısındaki düşünceleri, olaylara neden müdahale etmedikleri, neden bekledikleri, beklentilerinin ne olduğunu gibi konularda fikrini açıkça paylaşmıştı.

Mete Tuncay “Reform mu? Deform mu” başlıklı yazısında, “Üniversite Reformu adı altında Yüksek Öğretimin paralı hale getirilmesi imkan eşitliği ilkesinin yarım yamalak işleyişini de bozabilir” ifadesiyle paralı eğitime eleştiri getirip; ayrıca özerkliğin kaldırılması ve üniversitelere getirilecek olan sıkı denetim mekanizmalarının da üniversitelere zarar vereceği üzerinde duruyordu<sup>495</sup>.

Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat “Üniversite ve Kamuoyu” adlı bir yazı yazdı. Reform tasarısına karşı bazı eleştiriler olduğunu söyleyerek, bu eleştirilerin ortak noktalarını şöyle belirtiyordu: “Yeni tasarı, ciddi bir buhran geçirmekte olan Türk demokrasisi açısından ümit verici unsurlar getireceği yerde bilimsel ve idari özerkliği yitirmekte, üniversitede ‘güdümlü bilimi’ yerleştirme çabasına hizmet etmekte, eskimiş eğitim yöntemleri yerine yeni bir yöntem önermemekte, Türk kamu hayatına yeni bir fikir dinamizmi yerleştireceği yerde, çok yüksek sayıdaki cezai hükümlerle, daha çok bilimsel görüşlerin yozlaşmasına yol açmaktadır.”<sup>496</sup>

<sup>494</sup> Cumhuriyet, 13.07.1971, s.2.

<sup>495</sup> Cumhuriyet, 30.12.1972, s.2.

<sup>496</sup> Cumhuriyet, 01.03.1973, s.2.

İstanbul Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Doğan KUBAN üniversite reformunun nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak yaptığı açıklamasında, öğretim üyesi eksikliğine vurgu yaparak, bu eksiklik giderilmeden üniversite sayısının artırılmasını eleştiriyor ve şöyle devam ediyordu: “*Sorun, yüksek seviyede öğretim kapasitesi yaratmakta düğümlenmektedir. Reform, yeni öğretim üyeleri yetiştirme olanağını hızla yaratmalıdır. ‘Üniversite’ kelimesinin kendisinden bir mucize beklenmemelidir. Yeni kuruluşlara üniversite adı verilerek, adları boş sahneleri örten perdeler olarak kullanılmamalıdır. Üniversitelerin dışarıdan kontrolü ise, onları, üniversite seviyesini kontrol edenler seviyesinden daha yükseğe çıkaramaz.*”<sup>497</sup>

Ankara Tıp Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr Mehmet Akçay üniversite özerkliğinin zedelendiğini ifade edip, hükümete bunun önüne geçmek adına 4936 sayılı üniversiteler kanununa eklenmesi için bir kaç maddelik teklif önerisi götürüyordu. Böylece hükümetin güvenlik kaygıları özerkliğe dokunmadan yerine getirmeye yetebilir ve üniversitelere de büyük bir iyilik yapılmış olurdu. Bu öneriler şöyleydi:

- 1.Üniversitenin bütün organlarında kararlar açık gerekçeye dayalı olmak zorundadır.
- 2.Üniversite öğretim üyeleri üniversiteler ve bağlı kuruluşlarda usul, nizam ve kanunlara aykırı buldukları hususlar hakkında adliye mahkemelerine dava açabilirler. Bu konuda memurun muhakemet kanunu ve üniversiteler kanununun buna dair hükümleri uygulanmaz.
- 3.Üniversite organlarının hiçbir faaliyet ve kararı kamuoyundan gizli tutulamaz
- 4.Üniversitelerde her seçim ve atama ehliyet esasına dayalı olmalıdır.
- 5.Üniversiteler dolaylı dolaysız yardım kabul edemez.
- 6.Yeni üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacı, mevcut üniversitelere verilecek kadrolardan yetiştirilecektir.<sup>498</sup>

Ege Tıp Fakültesi öğretim üyesi İhsan Bilgiç ise “*Yeni Üniversite Kanunu ve Asistanlar*” adlı köşe yazısında şartların asistanlar için çok zorlaştığını ve öğretim üyesi yetişmenin zor olduğunu yazmıştır.<sup>499</sup> Bunun dışında disiplinle ilgili kurallarında sıkılaştığı görüldü.

<sup>497</sup> **Milliyet**, 22.12.1971, s.9.

<sup>498</sup> **Milliyet**, 25.12.1972, s.2.

<sup>499</sup> **Milliyet**, 26.12.1973, s.2.

Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İbrahim Aksöz, “Mahrumiyet bölgesindeki üniversitelere tanınan maddi avantajlar yeterli olmadıkça, bu üniversitelerin gelişmeleri, yeni öğretim üyelerinin buralarda görev almak istemesi ve hatta mevcut üyeleri bile tutmak mümkün olmayacaktır. Bütün üniversiteleri içine alan tek bir üniversite kanunu üniversiteler arası işbirliğini kolaylaştıracak, öğretim üyesi mübadelesine imkan verecektir. Mahrumiyet bölgelerindeki üniversitelerin asli kadrolarında çalışan öğretim üyelerine de belirli bir hizmet süresi sonunda büyük merkezlerdeki üniversitelere nakil imkanı tanınması yani iki yönlü rotasyonun sağlanması, hem bu elemanlardan en iyi bir şekilde yararlanma imkanı sağlayacak, hem de mahrumiyet bölgesindeki üniversitelere öğretim üyesi sağlanmasında yeni imkan ve kolaylıklar verecektir” dedi. Üniversite reformuna başka bir açıdan yaklaştı.<sup>500</sup>

Üniversitelerin kurulması süreçlerinde sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine ne ölçüde önem verildiği ve dikkat edildiğine gelince, üniversitelerin mali sıkıntıları üzerinde kalkınma plan ve programlarının başlangıcından beri geniş ölçekli yatırımların finansman kaynaklarının sağlanması ve üniversitenin etkin bir biçimde fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için sağlam ve sürekli mali kaynakların bulunması konusu üzerinde durulurken, bu sıkıntıları gidermek ve diğer bir hedef olan fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla maddi koşulları uygun olan öğrencilerden harç alınması, bunu ödeyemeyecek olanlara ise burs, kredi, vb. olanakların sağlanarak bu eksikliğin telafi edilmesi hedefler arasında yer aldı.

Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Tahsin Özgüç, TBMM komisyonlarında kabul edilen Üniversiteler Kanununu ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi senatosunun kararlarını kamuoyu ile paylaştı. Bu açıklamalarda özetle şunlar ifade edilmişti:

1)Millet Meclisi eğitim komisyonu tarafından kabul edilmiş bulunan üniversiteler kanunu tasarısının bir kısım maddeleri üniversite özerkliğiyle bağdaşmaz nitelikte ve Anayasaya aykırı görülmüştür. Üniversite özerkliği, yasama dokunulmazlığında olduğu gibi kamu yararına kabul edilmiş ve bu sebeple Anayasal teminata bağlanmış bir müessesedir. Üniversiteleri özerk olmayan toplumlar hür düşüncenin, çağdaş değer yargılarının ışığından yoksun kalmaya mahkumdur.

---

<sup>500</sup> Milliyet, 31.03.1972, s.2.

2)Tasarının doğrudan doğruya üniversiteler çalışma ve kuruluşlara ilişkin bazı hükümleri de yetersiz veya uygulamada üniversiteler faaliyeti aksatıcı nitelikte bulunmuştur.

3)Plan ve bütçe komisyonunda tasarı incelenirken üniversite temsilcileriyle işbirliği yapılması, üniversitelerin görüşlerinin alınması, tasarının anayasaya uygun yapılması, üniversite faaliyeti kolaylaştırıcı bir şekilde sokulması olarak addedilmiştir.<sup>501</sup>

Ankara Üniversitesinin bu açıklaması aslında üniversite kanununa olan eleştirilerin bir özeti sayılırdı.

Fakat zaman zaman özerklik tartışmalarında üniversite ve öğretim üyeleri arasında da fikir ayrılıkları çıkmıştı. Örneğin, Atatürk ve Karadeniz Üniversiteleri temsilcileri özerkliği zedeleyen tasarımı savunurken; Ankara ve İstanbul Üniversitesinin temsilcileri tasarıya karşı çıkarak, Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdi.<sup>502</sup> Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin, yeni öğretim yılına girişi nedeniyle düzenlenen törende konuşan Rektör Kemal Bıyıklıoğlu, üniversite özerkliğinin kaldırılmasına yönelik fikir beyan ederken; 1971 yılında düzenlenen 120. maddenin yeniden düzeltilmesi gerektiğini; özerkliğin keyfilik, başına buyrukluk ve sorumsuzluk getirdiğini ifade etti. Ayrıca üniversitelerin, özerkliği kullanarak kendilerini devletin üzerinde gördüklerini söylemişti.<sup>503</sup> Fakat O'nun bu sözlerine yanıt gecikmedi. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Nazım Terzioğlu, Atatürk Üniversitesi Rektörü Kemal Bıyıklıoğlu'nun sözlerine şu cevabı vermişti: *“En hafif tabiri ile mesnetsiz suçlamalar, memleketimizde hiçbir üniversite kendisini Türk Devletinin ve Milletinin üzerinde görmemiştir. Üniversiteler Devletin ve Milletin hizmetindedir.”*<sup>504</sup>

---

<sup>501</sup> **Cumhuriyet**,29.01.1973, s.s.1-7.

<sup>502</sup> **Milliyet**, 26.11.1971, s.1.

<sup>503</sup> **Cumhuriyet**, 02.11.1972, s.1.

<sup>504</sup> **Cumhuriyet**, 04.11.1972, s.1.

### 5.2.3. Basın Mensuplarının Üniversite Özerkliği Konusundaki Görüşleri

Üniversiteler bünyesinde yapılması planlanan değişiklikler gazeteler üzerinden kamuoyunda da tartışılmıştı. Konu ile ilgili ortak bir tek ses basında yoktu. Farklı yönleri üzerinden konu ele alındı.

Nadir Nadi, “*Etki Tepki*” başlıklı yazısında şöyle diyordu: “*Özellikle üniversiteleri siyasal iktidarların buyruğu altında birer okul düzeyine indirgemeyi amaç edinmiş görünen son değişiklikler 1961 Anayasasına düpedüz aykırıdır. Öğretim özgürlüğünü ortadan kaldıracak bu değişiklik karşısında sayın profolarımız nasıl olur da düşüncelerini açıklamazlar, hayrettir. En yüksek bilim kurullarımızda süregelen ‘medeni cesaret’ bu düzeyde ise, 1961 Anayasasını ‘lüks’ sayanları da bütün bütün haksız çıkaramayız o halde.*”<sup>505</sup> Üniversite eğitiminin paralı olmasına yönelik siyasilerden gelen görüşlere sert tepki koyan Nadir Nadi, “*Paralı Öğretim*” başlıklı bir yazı kaleme alarak, ironi yoluyla iktidarın paralı eğitim görüşlerine tepki koyuyordu. Yazısının bazı bölümleri özetle şöyleydi: “*Milli Eğitim Bakanı Sayın Selahattin Özbek üniversitede öğretimin paralı olması tezini savunmuş, hatta daha da ileri giderek liselerinde paralı olması gerektiğini yürekte benimsediğini söylemiştir. Sayın Bakan’a göre bu ikinci öneri onaylanıp yürürlüğe konduğu takdirde, eğitim davamızı üç yıl içinde çözüme kavuşturmak olanağı doğacaktır ve paralı eğitim ve öğretim sistemi hiçbir şekilde fırsat eşitliği ilkesini zedelemeyecektir. O halde haddimiz olmayarak Sayın Bakan’a biz de bir öneride bulunalım; Bir adım daha ileri atınız, ilk eğitimi de paralı yapınız. Böylelikle milli eğitim davamızı üç yıldan da kısa bir süre içinde çözüme olanağına kavuşmuş olursunuz.*”<sup>506</sup>

İlhan Selçuk “*Üniversite Sorunu*” başlıklı kaleme aldığı yazısında, gençlerin Demirel iktidarını emperyalizmin yurt içindeki gücü olarak saptadığını, bu nedenle Türkiye’de direnişin üniversitede olmasının tabii olacağını ifade ederek, yeni hükümete öneri olarak ta hükümetin ya gençlerle diyalog kurmaya yönelmesini ya da toplum polisi marifetiyle üniversitede disiplin sağlamaya çalışacağına vurgu yapmıştı.<sup>507</sup> Ayrıca Selçuk, üniversite de sorunların, özgürlüklerin sürmesiyle, milli çizgide ve demokratik yolda yürünmesiyle çözülebileceğini vurgulamıştı. Mehmet

<sup>505</sup> Cumhuriyet, 24.12.1972, s.1.

<sup>506</sup> Cumhuriyet, 26.12.1972, s.1.

<sup>507</sup> Cumhuriyet, 01.04.1971, s.2.

Barlas ise konu hakkında şu görüşlerini paylaşmıştı: “Rönesansla birlikte filizlenen üniversitelerin hem kiliseden hem de devletten bağımsız olarak ve bilinene yenilerini katarak istikbale yaratıcılığın yönelmesini sağlamıştır. Bir ülkenin üniversitesi, birkaç öğretim üyesi dışında, yaratıcılığın şartı olan güvenliğe sahip çıkmazsa, dünyada sözü edilen üniversiteler arasına giremeyecektir. O zaman da, üniversite olmadan özerkliğin tartışması yapılacaktır ki, bu da anlamsızdır.”<sup>508</sup>

Orhan Erinç “Üniversiteleri Siyasal İktidar Yönetecek ve Denetleyecek” başlıklı bir yazısında, “Kuruluşu da göz önüne alınırsa, YÖK’ün görevleri üniversiteleri devletin değil, hükümetin yani siyasal iktidarın gözetim ve denetimi hatta yönetimi altına sokmaktadır”<sup>509</sup> diyerek, kanun tasarısına karşı çıktı. Fikret Ekinci ise “Reform mu, Bilim Devalüasyonu mu?”<sup>510</sup> başlıklı yazısında yaşanacak olumsuzluklar hakkında şu ifadelerde bulunuyordu: “Yeni üniversite tasarısı ile akademisyenlik çok kolaylaşıyor. Doçent ve Profesör olmak için yıllarca çaba sarf etmeye ve sınavları geçmeye gerek kalmıyor. Böylece kaliteli öğretim üyelerinin sayısı azalacak ve üniversitede nitelik düşecektir. Ayrıca yeni tasarının hazırlanmasının sebeplerinden biri olarak üniversite önünde yığılma gösteriliyor. Ancak bu yığılmanın sebebi üniversite sistemi değil, orta öğretimdeki sorunlardır. Ayrıca yükseköğretimin paralı hale getirilmesi fırsat eşitliğini bozacaktır. Ayrıca YÖK’ün kurulması ve yetkilerinin çok artırılması, üniversiteleri siyasi iktidarın himayesine sokacaktır”.

Ali Gevgili, “Düşünenlerin Forumu” adlı köşesinde “Üniversite Reformu Ne Sağlamalı?” başlığı altında bir tartışma alanı yarattı. Forumu, İstanbul Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kemal Oğuzman, İstanbul Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Doğan Kuban, İstanbul Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Aytekin Ataay katıldı. İleri sürülen görüşler sonrası ortaya çıkan tablo şöyle ortaya kondu:

1-Türkiye, yükseköğretimde artık hedeflerini açıkça tespit etmelidir. Ekonomik ve kültürel zorunluluklara bağlı olarak, bir yandan çeşitli alanlarda standart uygulayıcılar yetiştirecek alt kademe öğretim kurumları, öte yandan da toplumun gelecekteki ihtiyaçlarına yönelmiş araştırmacı, teorisyen, dinamik mezunlar

<sup>508</sup> Cumhuriyet,19.06.1971, s.3.

<sup>509</sup> Cumhuriyet, 29.11.1971, s.7.

<sup>510</sup> Cumhuriyet,30.11.1971, s.2.

verecek üst kademe kuruluşları yaratılmalıdır. Yüksek öğretim mezunlarının istihdam imkanlarına göre düzenlenen alt kademeler, akademi ve yüksek okullar; üst kademeler ise üniversiteler tarafından karşılanabilir.

2-Yükseköğretime iyi öğrenci sağlayamayan orta öğretim köklü olarak yeniden düzenlenmelidir.

3-Üniversitede öğretimin kalitesini yükseltici tedbirler alınmalıdır. Bilimsel çalışmanın özgür olarak yapılabileceği özerklik, tam gün, yönetime katılma, Anadolu’da görev alma gibi koşullar, demokratik bir anlayışla gerçekleştirilmelidir. Amaç, üniversiteye; topluma daha yüksek değerler getirecek yeni bir kalite vermek olmalı; özellikle üniversiteleri yüksekokullara çevirip yozlaştırabilecek eğilimlerden kaçınılmalıdır.”<sup>511</sup>

Fikret Ekinçi, “*Üniversite reformuna göre büyük şehirlerde ve üniversitelerde görev yapan bilim adamlarımızın belli bir süre Anadolu da ve küçük şehirlerde çalışmalarının bu üniversitelerimizin gelişmesinde büyük etkileri olacaktır. Bu konu üniversitelerimizin gelişebilmesi için çok büyük önem taşımaktadır*”<sup>512</sup> diyerek, rotasyonun olması gerektiğini savundu.

Yapılan düzenlemelere bir başka destek Milliyet gazetesi yazarı Burhan Felek’ten geldi. Felek, yeni üniversite kanununa olumlu yaklaştı. “*Üniversitelerimiz ve Yeni Kanun*” başlıklı köşe yazısında, “*Hazırlanmakta olan yeni üniversiteler kanununa karşı bazı üniversitelerimizde tepkiler belirmiş. Açıkçası böyle bir kanunla bağlanmalarını pek istemiyorlarmış. 1961 yasası ile emsalsiz hürriyetlere kavuşan üniversitelerimiz geçen on sene zarfında fena bir imtihan geçirmiştir. Bilimsel gelişme pek olmamış, üniversitedeki disiplin bozulmuş, talebe hocayı dövmüş, tehdit etmiş, sınıflar tahrip edilmiş ders araçları ateşe verilmiş*”<sup>513</sup> şeklinde açıklamalarda bulundu. Üniversitelerde akademik anlamda yetersiz kaldığını ve anarşi ve kaosun arttığını vurguladı. Yeni kanunun bu durumların düzeltilmesi adına gerekli olduğunu söyledi.

---

<sup>511</sup> **Milliyet**, 19.09.1971, s.7.

<sup>512</sup> **Cumhuriyet**, 31.12.1971, s.2.

<sup>513</sup> **Milliyet**, 29.09.1971, s.2.

### 5.3.1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu

Cumhuriyet tarihinde üniversitelere ilişkin düzenlenen ve 1933 yılında kabul edilen 2252 sayılı yasada üniversitenin kuruluş ilkelerine ilişkin bir düzenleme yer almayıp; daha çok görev dağılımına ilişkin bir düzenlemenin olduğu görülüyordu. İstanbul'da yeni bir üniversitesinin kurulmasına ilişkin yetkili organ olarak Maarif Vekilliği görevli kılındı.<sup>514</sup> 13 Haziran 1946'da çıkarılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda ise yine 2. maddede üniversitelerin ve bir üniversiteye bağlı olmadan açılacak fakültelerin kanunla kurulması zorunluluğu getirilmiş olup, üniversiteye bağlı olan fakülte ve okulların açılmasının, birleştirilmesinin ve kaldırılmasının senatoların teklifi ile Milli Eğitim Bakanı'nın onayıyla ve TBMM'nin kanunlaştırması ile yapılacağı belirtildi.<sup>515</sup> Diğer bir ifade ile üniversiteye bağlı yeni bir fakültenin açılması yasa konusu olmadı. Ancak yeni fakülte, yüksekokul veya enstitünün kadro ve bütçe ihtiyacının kanunla karşılanması hükme bağlandı.

1961 Anayasası'nda yeni üniversite kuruluşuna ilişkin yine bir düzenleme görülmemekle birlikte, konunun üniversite yasalarıyla düzenlenmesinin gereği, *“Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi esasları kanunla düzenlenir”* ifadesi ile belirtildi<sup>516</sup>.

12 Mart Muhtırası sonrası aylarca süren kamuoyu tartışmalarının ardından 20 Haziran 1973'te kabul edilen 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu 7 Temmuz 1973'te yürürlüğe girdi.

Bu kanuna göre üniversiteler “özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek bilim, araştırma, öğretim ve yayım birlikleridir.” “Bir üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde” fakülteler de “tüzel kişiliğe sahiptir” Burada fakültelerin özerkliği söz konusu değildir.<sup>517</sup>

1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu TBMM'de görüşülürken bazı maddelerine eleştiriler getirildi. Bunlar Meclis Zabıt Ceridelerinde mevcuttur. Bu kanunun eleştiriler bakacak olursak şunları görürüz.

<sup>514</sup> **Resmi Gazete**, S 2420(6 Haziran1933)

<sup>515</sup> Niyazi Altunkaya, **Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları**, Kaynak Yayınları İstanbul, 2006, s.s. 160-161.

<sup>516</sup> **1961 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 74.

<sup>517</sup> Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 5, Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1.Baskı İstanbul, Nisan 2010 s.114



“Madde 1. — Yüksek öğretim bir bütündür; Yüksek Öğretim Kurumları Üniversiteler içinde bütünleşir. Üniversiteler bu kanun hükümlerine tabidir” şeklinde getirildi. Bu madde ile ilgili CHP Grubu adına Hayrettin Uysal şöyle konuştu:” *Gerçekte, kanun tasarısının gerekçesi ile kanun maddeleri üzerinde açık, belirgin bir çelişki vardır, bu en başta 3 nci maddede açık olarak görülüyor. Şimdi; «Üniveristeler bu kanun hükümlerine tabidir» deniliyor, sonra «yüksek öğretim bir bütündür» denilerek bir değıştiri yapılıyor. Sonra, «Yüksek öğretim kurumları üniversiteler içinde bütünleşir» deniliyor; fakat tasarının maddeleri üzerinde dikkatle, titizlikle bir inceleme yaptığımız zaman görüyoruz ki, tasarının 1 nci maddesi ile doğrudan doğruya yüksek öğretim kapsamı içerisine alınmıyor. Bu çelişki ile gerçekte, reform niteliği verilen kanun tasarısı daha 1 nci maddede ancak, Anayasanın 120 nci maddesine göre özerk sayılması lâzımgelen üniversiteleri bünyesi içerisine alıyor. Eğer, bu kanun tasarısı doğrudan doğruya ünversilteleri kapsamı içerisine alacaksa bütün üniversitelerimizi idarî ve bilimsel özerklik içerisinde mütalâa etmesi lâzımgelir ve idarî ve bilimsel özerklik içerisinde Türkiye’de üniversite adını almış bütün yüksek bilim yurtlarını, kuruluşlarını aynı kanunun içerisine koymak gerekir”* diyerek 1.maddeyle ilgili çelişkiyi vurguladı.<sup>518</sup>

A.P Gurubu adına Nuri Erdoğan ise: “1 nci madde, bütün üniversitelerin aynı sistem dâhilinde çalışması lâzımgeldiği ve çalışacakları hakkında bir hüküm getirmektedir.” dedi. Ancak “ *Evvelâ Orta - Doğu Teknik Üniversitesi, «'Bizim şu sistemimiz, bu uygulamamız mükemmeldir» dedi, geldi. Arkadan bir başka üniversite yine kendisine göre, kendisinin bir tatbikatının mükemmelliğinden (bahsetti. Bu tazyikler, bu telkinler karşısında tasarı; şuna bir istisna, buna bir muafiyet, şuna bir özgürlük, şuna bir imtiyaz tanınmak suretiyle âdeta yamalı bir bohça halini aldı.»*<sup>519</sup> Şeklindeki açıklamasıyla çıkarılacak kanunun istenilen biçimin dışına çıktığını vurguladı.

Milletvekili Yusuf Ziya Yağcı ise maddenin bu şekilde geçmesinin önemli sorunlara neden olacağını söyledi ve maddenin aleyhinde olduğunu belirtti.<sup>520</sup> Plan Komisyonu Sözcüsü Mustafa Kemal Yılmaz ise: “*tasarı Üniversite Personel Kanunu ile de birlikte mütalaa edilirse tam ve mükemmel bir kanun karşımıza*

<sup>518</sup> TBMM Tutanak Dergisi, 3. Dönem, Cilt 38, 120. Birleşim (4 Haziran 1973) s.s 238-239

<sup>519</sup> A.g.e. , s.239.

<sup>520</sup> A.g.e. , s.241.

çıkılmaktadır.”<sup>521</sup>diyerek tasarıyı savundu.

Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk ise: “ *«Yüksek öğretim bir bütündür.» sözünü burada bir fazlalık olarak mütalâa*” ediyorum ve *«Üniversiteler bu kanun hükümlerine tabidir.»* şeklindeki kısma iltifat buyurulmasını şahsen rica eder, saygılar sunarım.”<sup>522</sup>şeklinde bir açıklama yaptı. Ancak kanun ilk şekliyle kabul edildi.

Üniversitenin görevleri ile ilgili madde 3.Madde idi. Maddenin içeriği ise bilimsel ve çağdaş eğitimdi. Bu madde hakkında Milletvekili Mehmet Şemsettin Sönmez :“*üniversitedeki bilimsel araştırmaların kanun yolu ile muntazaman idare edilmesinin de mümkün olmadığını arz etmek istiyorum.*”<sup>523</sup> Demek suretiyle maddeye olumsuz yaklaştı.

6.Madde ile Yüksek Öğretim Kurulunun Görev ve Yetkileri belirlendi. Tasrının ve 6. Maddenin en çok tartışılan kısımlarından biri (f) fıkrası idi. “f) *Yüksek öğretim kurumlarının öğrencilerinden alınacak ücret ve harçlar konusunda gerekli esasları tespit etmek ve denkliği sağlamak ;*” Konuyla ilgili olarak D.P.Grubu Adına Nuri Eroğan söz aldı ve :” *Muhterem arkadaşlar, gene açık ve kesin olarak ifade ediyorum ki, Demokratik Parti Grubu olarak yüksek öğrenimin paralı olmasına şiddetle ve katıyetle muarızız. Bu, basında da yayınlandığı üzere, Anayasaya aykırı da düşmektedir. Bir konuşmamda da ifade ettiğim üzere. 1961 Anayasasının getirdiği en mükemmel formüllerden birisi, fırsat eşitliğidir. Bu fıkra ve yüksek öğrenimin paralı olması hususu, buna tamamen aykırı düşmektedir.*”<sup>524</sup>diyerek paralı paralı eğitime karşı olduklarını belirtti. Plan Komisyonu Sözcüsü Mustafa Kemal Yılmaz ise söz alarak : “*Sayın Eroğan, 6 ncı maddenin (f) fıkrasına, grubu adına da söz alarak, Demokratik Partinin karşı olduğunu, ifade ettiler; Bir taraftan, sosyal adalet taraftarı olduğunuzu ilân edeceksiniz. Bir taraftan da, sosyal adaleti sağlayan esaslı-bir hükmü reddedeceksiniz. Bu düşünce, bu fikirler ile nasıl bağdaşır, bilmem? Binaenaleyh, şimdi alınacak bu paralar da Devlet Bütçesine girmeyecektir, muhterem arkadaşlarım. Bu paralar, bir talimatname gereğince, varlıklı ailelerin çocuklarından alınacak; varlıksız ailelerin çocuklarının harç, kitap*

<sup>521</sup> A.g.e. , s.243.

<sup>522</sup> A.g.e. , s.244.

<sup>523</sup> A.g.e. , s.245.

<sup>524</sup> A.g.e. , s.254.

ve sair masraflarına veya burslarına verilecektir. Asıl, yani üniversite tasarısındaki reformun uzuvlarından birisi budur, paralı eğitimidir. Yani, «dar gelirli fakir aile çocuklarından alınacak» diye yaygarayı koparmamak gerekir. Tamamıyla fakir aile ve dar gelirli aile çocuklarından herhangi bir ücret alınmayacaktır.<sup>525</sup> dedi. Böylece 6.Maddenin (f) fıkrasından yana tavır koydu. CHP Grubu adına ise Hayrettin Uysal söz alarak : ” Şimdi bu tasarının 6 ncı maddesi Temel Eğitim kanunuyla birlikte bağdaştırıldığı zaman, sosyal adalet sağlayacakmış? O sosyal adaleti sağlayacak olsa, biz bu 6 ncı maddeye ve Temel Eğitim Kanunu tasarısının o maddesine karşı çıkmayız. Sosyal adaleti sağlayamayacağı için karşı çıkıyoruz.<sup>526</sup> dedi. Böylece kendisinde eğitimin paralı olmaması gerektiğini vurguladı.

Yüksek Öğretim Kurulunun görevleriyle ilgili olarak b,c ve d maddelerinde yer alan; üniversite ve yüksek öğretim kurumlarıyla ilgili kanunları Milli Eğitim Bakanlığına sunmak, Öğrenim ve öğretimin planlı yürümesi için önerilerde bulunmak, üniversitelerin yüksek okullara yapabilecekleri yardımları belirlemek gibi konulara Milletvekili Hilmi İşgüzar olumlu yaklaştığını söz alarak belirtti.Yüksek Öğretim Kurulunun bu işleri koordine etmesini yerinde görüyoruz dedi.<sup>527</sup>

Milletvekili Hüsamettin Başer söz alarak: “Üniversite Reform Kanununun en önemli maddelerinden birini görüşüyoruz. Bu madde Yüksek öğretim Kurulunu getiriyor. Bunun görev ve yetkisi nedir? Burada gayet sarih olarak saymış. Bugün üniversitelerimize, yüksek okullarımıza bakınız, hepsi büyük şehirlerde; Ankara, İstanbul, İzmir. Fakat, Yüksek öğretim Kurulu, Hükümet, Plânlama elele vererek memleketin gerçek isteklerine göre dengeli bir Öğretim dağıtımlar diye bu madde tedvin edilmiştir” şeklinde beyanatta bulundu ve maddeye olumlu yaklaştı.<sup>528</sup>

Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürkte tasarının 6.maddesinin ç fıkrası ile YÖK’e üniversitelerin bilimsel özerkliğini zedeleyecek yetkiler verildiğini söyledi. Ayrıca “Özetle karar yetki, üniversite dışı bir kuruluşa verilmiş oluyor ki, zannımca bu Anayasanın 120 nci maddesiyle çelişir”.<sup>529</sup> Şeklindeki ifadesiyle maddeyi eleştirdi.

---

<sup>525</sup>A.g.e. , s.255.

<sup>526</sup>A.g.e. , s.257.

<sup>527</sup>A.g.e. , s.259.

<sup>528</sup>A.g.e. , s.260.

<sup>529</sup> TBMM Tutanak Dergisi, 3. Dönem, Cilt 38, 121. Birleşim (5 Haziran 1973) s. 268.

Yozgat Milletvekili Celal Ahmet Sungurda maddeyi eleştirdi: *“Malûmuâliniz, Yüksek Öğretim Kurulu üniversite dışı bir kuruluştur. Üniversitelerin, üniversite, dışı bir kuruluş tarafından sevkü idaresinin, ilerde sakıncaları doğacaktır. Bilhassa bu, geri kalmış bölgelerdeki! olsun, yeni kurulmaktaki üniversitelerde olsun, bunlara yardım hususunda, bu üniversitelerin yetkisini üniversitelerin elinden alıp da, yani Üniversitelerarası Kuruldan alıp da YÖK'e verdiğimiz takdirde; bugünkü değişiklik Anayasanın 120 nci maddesine göre, Anayasaya aykırılık meydana gelmektedir.”*<sup>530</sup> Biçimindeki açıklamasıyla bu fıkraya karşı olduğunu belirtti. Ancak madde bu biçimde meclisten geçti.

1960-1971 dönemi üniversite özerkliğinin en yüksek düzeyde olduğu bir dönem olmakla birlikte eski alışkanlıklarından kurtulamayan üniversiteler bunu yeterince özümseyememişler, 1960'lı yılların ortalarında başlayan ve 1968 de doruğa ulaşan öğrenci eylemleri karşısında aciz kalmışlar ve yetkilerini kullanamamışlardır. Bunun sonucu olaylar tırmanmış, genelde sol ağırlıklı eylemler karşısında 1940'ların milliyetçi ve anti komünist ruhu yeniden uyanmış ve sonunda 12 Mart 1971 askeri müdahalesine gelinmiştir. Elbette bu noktaya gelinmesinde çok daha farklı etkenlerinde rolü olmakla birlikte üniversitelerin özerklikten kaynaklanan yetkilerini kullanamamaları, tarafsız davranamamaları ve beceriksizlikleri de önemli bir yere sahiptir.<sup>531</sup>

7.Madde “Üniversite Denetleme Kurulu, üniversiteler üzerinde Devletin gözetilin ve denetimini sağlamak üzere Başbakanlığa bağlı olarak çalışan bir kuruluştur.” şeklinde açıklandı. Yasayla Milli Eğitim Bakanına önemli yetkiler veriliyordu. C.H.P. Gurubu Adına Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ söz alarak şunları söyledi: *”Anayasa üniversitenin denetlenmesi konusunu açıkça hükme bağlamıştır. Devletin gözetim ve denetimini sağlamak, tüm kuruluşların üzerinde olan ve hiçbir dış kuvvetin etkileyemeyeceği bağımsız yargı organları tarafından yapılmalıdır. Anayasa Millî Eğitim Bakanına Devleti temsil yetkisi vermiş değildir. Bakanın üniversite öğretim üyesine disiplin cezası verilmesine karışması, bu gJbi konularda salahiyyetli kılınması Anayasamıza açıkça aykırıdır. Bu madde böyle*

---

<sup>530</sup> A.g.e. , s.269.

<sup>531</sup> Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 5, Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1.Baskı İstanbul, Nisan 2010, s.112.

geçerse Anayasa Mahkemesi bu tasarının kanunlaşmasını iptal eder.<sup>532</sup> Diyerek 7. maddeye karşı olduğunu belirtti. Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzarda: “Denetim Kurulunda Hükümet üyelerinin ekseriyeti teşkil etmesinin siyasî yönden de büyük sakıncalar doğuracağına inandığım için bu maddenin kabul edilmemesini istirham ediyorum.”<sup>533</sup> şeklindeki açıklamasıyla maddeye karşı olduğunu belirtti. Kastamonu Milletvekili Hasan Tosyalı ise: “ Üniversitelerimizi Vatan ve milletimizin yüce menfaati istikametinde yöneltmek için, mutlak surette, şimdiye kadar mevcudolmayan ve bir başıboşluk içerisinde çok üzücü hadiseler sahne olan üniversitelerimizi bu ithamdan, bu gölgeden kurtarabilmemiz için politik etkilerden uzak olanı bir denetleme kurulu tarafından üniversitelerin denetlenmesi zaruretine katî olacak ihtiyaç vardır.”<sup>534</sup> diyerek 7. Maddeyi benimsediğini belirtti. C.H.P Grubu Adına Mustafa Üstündağ söz alarak: “Üniversite bir denetime tabi olmalıdır. Üniversite de Devletin bir organıdır, aynı hükümet gibi. Niçin lütfedip de üniversitenin bünyesindeki profesörlerden, rektörlerden oluşan bir denetim organına gitmekten korkuyoruz da, hükümet temsilcilerini, siyasileri denetleme organının başına getiriyoruz? Açık; bugünkü üniversite sistemi silmek istiyoruz, onun için getiriyorum bunu. Değerli arkadaşlarım, ya üniversite öğretim üyeleri ve rektörlerden oluşan bir denetleme organına gideriz veya bu memleketin en tarafsız, hiç kimsenin tarafını tutmayacak yargı organlarına denetimi bırakırız.”<sup>535</sup> açıklamasını yaptı ve bu maddeye karşı olduklarını belirtti. AP Grubu Adına İhsan Ataöv de söz alarak: “Niçin memlekette anarşi üniversitede daha çok başkaldırmıştır? Üniversiteye özerk denmesinden ve senelerce, üniversite rektörünün müsaadesi olmadıkça üniversiteye Devlet kolluk kuvvetlerinin giremeyeceğinin bâzı çevreler tarafından savunulmasındandır. Bâzı çevreler «Üniversiteye kolluk kuvvetleri giremez,» dediği için, anarşi ve kötü hareketler üniversitenin içerisinde organize olmuştur. Ondan sonra da, Devlet, özerk üniversite içerisinde denetim ve gözetim yapamadığı için, bu sefer hâdiseler çıkmış, kalkılmış; «Hükümet âcizdir, Hükümet güçsüzdür, Hükümet tedbir alamıyor,» denmiştir.”<sup>536</sup> şeklindeki açıklamayı yaptı. Üniversitenin hükümet tarafından denetlenmesini desteklediğini söyledi.

---

<sup>532</sup>A.g.e. , s.271.

<sup>533</sup>A.g.e. , s.273.

<sup>534</sup>A.g.e. , s.273.

<sup>535</sup>A.g.e. , s. 275.

<sup>536</sup>A.g.e. , s. 276.

Madde bu tartişmalardan sonra bir değişiklik yapılmadan aynen kabul edildi.

14.Madde “Fakülte kurulu, fakültenin öğretim üyeleri ile Fakültede ders vermekle görevli diğer öğretim üyelerinden kurulur. Kurul dekanın davetiyle toplanır, akademik çalışmalar seçimler, yeni fakülte kurulması kaldırılması işlerini yapar, fakülteyle ilgili kanunlar yapar, gerekirse öğrenci ve asistanları da kurula çağırıp onları da dinler” şeklinde idi. Bu maddeyle ilgili olarak Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ, dünyada üniversite öğrencilerinin çoğunun, üniversite yönetimine katıldığını, biz de ise öğrencilerin bu haktan mahrum bırakıldığını belirtti.<sup>537</sup> Maddenin bu kısmını eleştirdi. Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk: “Üniversite öğretim kadrosu, öğrencileri ve idare personeli ile bir bütündür. Bu bütünün her kademesi, kurullarda yeterince temsil edilmelidir. Böylece, yetkileri elde tutan sınırlı bir grupta tabanın çatışması ve sürtüşmelere sürüklenmesi. önlenmiş olacaktır”<sup>538</sup> şeklinde bir açıklama yaptı ve öğrencilerin ve diğer personelinde üniversite yönetimine katılması gerektiğini vurguladı.

İstanbul Milletvekili Mehmet Yardımcı da söz alarak bazı açıklamalar yaptı. “Öğrencilerin yönetime iştiraki şekli, esasında burada temin edilmiştir. Nedir bu? Eğer bir tedris şikâyetleri varsa, bir bakım şikâyetleri varsa, bir devam şikâyetleri varsa, bir öğrenme şikâyetleri varsa, esasında bunlar kurulda bulunurlar, gelirler ve kendilerine ait meseleleri burada müzakere ve münakaşa ederler. Yalnız oylamaya katılmazlar. Bunun üst tarafını istemek, ben zannediyorum ki, bir haksızlıktır”<sup>539</sup> dedi. Bu açıklamasıyla öğrencilerin yönetime katılımının sınırlı olması gerektiğini vurguladı. Madde değişikliğe uğramadan kabul edildi.

19. Maddede, Üniversite Doğenti unvanının kazanılması konusu görüşüldü. Buna göre çalıştığı bilim alanında doktora yapmak, ya da tıpta uzmanlık kazanmak, ya da yabancı ülkede yaptığı doktoranın, doçentlik sınavına girebilmeye yeterli olduğunun üniversiteler arası kurulca kabul edilmesi gerekiyordu. Ayrıca doktor unvanını ya da tıpta uzmanlık yetkisini aldıktan sonra sınavına gireceği bilim dalı ile ilgili bir işte en az dört yıl çalışmiş olması gerekiyordu. Bu maddeyle ilgili olarak Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ doktorası olan bir kişinin doğentliğe geçebilmesi için 4 yılın çok uzun olduğunu, eğer yeterli birikime ve donanıma sahip

<sup>537</sup>A.g.e. , s. 283.

<sup>538</sup>A.g.e. , s. 284.

<sup>539</sup>A.g.e. , s. 286.

ise 4 yıl beklemesinin bir faydası olmayacağını, ülkemizde zaten öğretim üyesi sıkıntısı çekildiğini ve bu sebeple 4 yıl olan bu sürenin 2 yıla düşürülmesinin faydalı olacağını söyledi.<sup>540</sup> Ancak madde değiştirilmeden kabul edildi.

1750 Sayılı Üniversiteler Kanun Tasarısının önemli maddelerinden biri de 26. Madde olan” Üniversite öğretim üyelerinin emeklilik yaşı 70'dir” maddesi idi. Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk: *“Tasarının 26 ncı maddesini, «Üniversite öğretim üyelerinin emeklilik yaşı 65'tir» şeklinde öneririm.”*<sup>541</sup> Şeklinde bir önerge verdi. Ayrıca söz alarak: *“Üzerinde konuşulan 26 ncı madde, genellikle üniversitenin yaşlı kuşağının yetkilerini artırmaktır. Tasarıda bir yandan emeklilik 70 yaş gibi hiçbir ülkede görülmeyen bir sınıra çıkarılırken, diğer yandan emekli olarak çalışma, emeritüs müessesesi getirmektedir. Bu yüzden tasarıda, çağma uyum yeteneği azalmış kişilerin üniversite içindeki etkisini sürdürmek eğilimi hakimdir. Komisyonların emekli olarak çalışmayı kaldırmış olmasını olumlu karşılarım; fakat emeklilik yaşının 70 olmasını uygun bulmuyor, 65 olmasını 'öneriyorum. Üniversiteyi kalkındırma ümidini genç, dinamik kuşaklara bağlamak zorundayız ve şunu hatırlatmak isteriz ki, bilimsel üretkenliğin en verimli çağı 40 yaş civarındadır.”*<sup>542</sup> dedi ancak önerge kabul edilmedi. Kanun değiştirilmeden aynen geçti.

29. Maddede ise Asistanların tayininde aranacak şartlar görüşüldü. Trabzon Milletvekili Ahmet Şener söz alarak: *“Burada asistanların tayininde «Görev alacağı bilim dalında doktora veya tıpta uzmanlık diploması almış olmak» şartını koşmuştur. Bir de «öğrenciliğinde 64 ncü maddenin 1 nci paragrafında bildirilen sebeplerle disiplin cezası almamış olmak» hükmü vardır. Yüksek öğrenimi bitirmiş olan kişilerin, asistanlık müessesesine girmesini bu madde çok kısıtlamış olmaktadır.”*<sup>543</sup> şeklindeki açıklamasıyla maddeye karşı çıktı. Sonra Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ söz aldı ve: *“Asistanların tayininde aranacak şartlar arasında, devlet hizmetine girmede aranan genel şartlardan başka değişik şartlar da istenmektedir. Eğer bir genç üniversite öğretimi sırasında herhangi bir disiplin hatası yapmışsa, artık o, yarın Türkiye'nin en değerli bir öğretim üyesi olma özelliklerini gösterse*

---

<sup>540</sup> A.g.e. , s. 289.

<sup>541</sup> A.g.e. , s. 293.

<sup>542</sup> A.g.e. , s.293.

<sup>543</sup> A.g.e. , s294.

bile, üniversite elemanı olmaktan mahrumdur. Değerli arkadaşlarım; maddenin diğer önemli bir aksaklığı; asistanlık müessesesini artık bir yerde üniversitelerden kaldırmayıdır. Benim görüşüme göre, artık üniversitelerde asistanlık müessesesi, tasarının bu maddesi geçtiği anda kalkacaktır. Bu madde, bence öğretini üyesi kaynağının kurutulmasını getiriyor.”<sup>544</sup> Şeklindeki açıklamasıyla maddeyi eleştirdi ve kabulüne karşı çıktı. Buna karşı Muğla Milletvekili Ahmet Buldanlı söz alarak: “Bâzı arkadaşlarımız bu hükmü katı buluyorlar ve diyorlar ki; «Yarın üniversitelerde asistan bulamayız.» Türkiye eğer bu halle gelmişse, vah Türkiye'nin haline. Yani disiplinli, ilmi, irfanı yerinde, tefekkürü yerinde, ahlâklı, faziletli, anarşiye karışmamış insanları bulmak bu memlekette güçleşiyorsa, bu memleketin akıbeti kötü demektir. (A. P. sıralarından «Bravo»- sesleri.) Biz böyle düşünmüyoruz. O vakit asistana, ilme, irfana lüzum yok; o vakit üniversiteyi kapatırız.”<sup>545</sup> açıklamasını yaptı yasanın doğru olduğunu bu şekilde çıkması gerektiğini vurguladı.

Aynı şekilde Kastamonu Milletvekili Hasan Tosyalı da Ahmet Buldanlı gibi bir açıklama yaparak: “üniversitenin bir talebesinin şeref ve haysiyetine yakışmayan, üniversitenin içerisinde 'huzursuzluk çıkaran, astına, üstüne tecavüz eden bir talebeden hayır gelir mi? Bu türlü serkeş bir talebe asistan olur mu ? (A. P. sıralarından «Olmaz» sesleri.) Doçent olur mu, ve hele hele biraz sonra da profesör olur mu? Çok istirahat edenim, bu bir. İkincisi; üniversitede asistan olabilmek için, bir asistanın daha ne olması lâzımdır? Muhterem arkadaşlarım; Anayasamızda bütün ilkelerini bulan, vatan ve milletin ülkesiyle milletiyle bütünlüğünü kabul etmeyen adam asistan olabilir mi? (A. P. sıralarından «Olamaz» sesleri.) Olamaz elbette. Bu maddenin karşısına bu sebeple çıkılır mı? (A. P. sıralarından «Çıkılmaz» sesleri.) Bu vatanın bütünlüğünü, bu milletin bütünlüğünü isteyenler bu maddenin karşısına çıkamaz. Bunda başka şey aramak lâzımdır. O halde madde aynen kabul edilmelidir.”<sup>546</sup> açıklamasını yaparak yasaya destek verdi. Madde ilk geldiği şekliyle kabul edildi ve geçti.

32. Madde ile Doktora veya Tıpta uzmanlık öğrenciliği ve bu öğrenciliğin devam etme şartları görüşüldü. Yasa tasarısında bu öğrencilerin burs alabileceği, ancak görevlerini sürdürürken maaşlı izinli sayılacakları belirtildi. Madde ile ilgili

<sup>544</sup>A.g.e. , s.295.

<sup>545</sup>A.g.e. ,s. 296.

<sup>546</sup>A.g.e. , s. 297.



olarak Trabzon Milletvekili Ahmet Şener: “*Muhterem arkadaşlar doktora veya uzmanlık yapabilmek için bilhassa kurumlardan kadro bulacak veya burs bulacak... Düşününüz ki bu tasarının 55 nci maddesine göre, eğer Senatoca karar verilirse lisans üstü öğrenim ve doktora yapabilmek için (açılması gereken okullarda kurumlardan burs temin edilirse eğitime devam edecektir. Malûmunuz bugün burs memleketimizde 350 liradır. Bununla doktora yapılamaz, ilmî araştırma yapılamaz, lisans üstü 'öğrenim veren okullarda okumak mümkün değildir. Bu işin para ile olması zorunludur. Doktora yaptırıyorsunuz, ilim yaptırıyorsunuz, «ilim irfan yuvası» diyorsunuz; ama parasız yapılacak. 350 liraya ilim yapılır mı? 350 lira burs bulacağım, gideceğim doktora yapacağım, uzmanlık yapacağım. Dört sene, beş sene sonra alacağım diploma da belli değil; o da ayrı, birçok kısıtlamalar koymanıza rağmen... Bunun paralı yapılmasında zorunluk görüyorum. İstirham ediyorum, reylerinizi bu konuda kullanmanız gerekir gibime gelir. Takdir size aittir.*”<sup>547</sup> şeklindeki açıklamasıyla maddeye karşı çıktı. Madde bu şekilde herhangi bir değişikliğe uğramadan kabul edildi.

37. Madde ile Üniversite içinde çalışma ve denetim konusu görüşüldü. Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk maddenin üniversitedeki kürsü kavramına yenilik getirmediğini hatta hiç değinmediğini, oysa üniversitelerdeki yetki tekelinin kilit noktasının kürsü profesörlüğü olduğunu belirtti. Ayrıca aynı işi yapan ve aynı adı taşıyan kürsülerin sürekli çoğaldığını ve bunun birçok sakıncası ve zararı olduğunu, aynı daldaki kürsüleri bölüm halinde birleştirmenin, eğitimin yararına olduğu kadar âlet, malzeme ve personel bakımından da büyük verimlilik sağlayacağını söyledi.<sup>548</sup> Maddeyi eleştirdi. Bu maddede aynen geçti.

38. Madde ile Tam gün çalışma konusu görüşüldü. *Madde de Üniversite öğretim üyeleri ve asistanlar resmî çalışma saatleri içinde ve başka yüksek öğretim kurulları dışında ücretli veya ücretsiz resmî veya özel herhangi bir iş göremezler, ek görev alamazlar, serbest meslek icra edemezler. Üniversite asistanları bütün çalışmalarını üniversiteye hasrederler. Ancak, resmî çalışma saatleri dışında serbest meslek icra etmek isteyen üniversite öğretim üyeleri aşağıdaki haklardan faydalanamazlar. a) üniversite tazminatı veya herhangi bir yan ödeme alamazlar.*

b) Bilgi ve görgülerini artırmak ve bilimsel araştırma yapmak üzere

<sup>547</sup> A.g.e. , s. 304.

<sup>548</sup> A.g.e. , s. 307.

kontenjanlarla yurt dışındaki çalışmalara masrafları kendileri tarafından ödenmek üzere katılabilirler.<sup>549</sup> Gibi açıklamalar mevcut idi.

Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ madde ile ilgili olarak: “Madde bu şekli ile geçerse, bunun adına tam gün çalışma denmez, adına belki mesai saatleri içerisinde çalışma ismini koyabiliriz. Ama, üniversite öğretim üyelerinden mesai saatleri dışında çalışanlar, çalışacaklardır. Daha fazla yorulduklarından dolayı, kendilerini yetiştirme yönünde faaliyette bulunmayacaklardır. Sakıncalı bir maddedir. Dikkatle üzerinde durulması gerekir.”<sup>550</sup> şeklinde bir açıklama yaptı. Söz alan Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk ise: “Bir üniversite öğretim üyesinden beklenen görevler; bilimsel araştırma ve çalışmalar yapmak, öğrenci ve öğretim üyesi yetiştirmek, üniversite bünyesi içinde olmak kaydı ile problem ve vakalar üzerinde uygulamalar yapmak ve bunları demetlemek biçiminde özetlenebilir. Üniversite öğretim üyesi, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, zamanla üniversitedeki, yukarıda özetlemeye çalıştığımız ağır görevi yerine, ondan çok daha fazla kazanç getiren, bilimsel çalışmayı da gerektirmeyen dışarıdaki özel çalışmasını tercih etmek durumunda kalacaktır. Öğretim üyesinin serbest meslek icrasında tükenen enerjisi, süreklilik isteyen bilimsel araştırmasını aksatacak ve grup çalışmalarına katılmasını da olumsuz yönde etkileyecektir.”<sup>551</sup> diyerek tam gün yasasının öğretim üyelerinin üniversitedeki verimliliğini arttıracığını savundu.

Çorum Milletvekili Arslan Topçubaşı “Rektör, Dekan, Yüksek okul müdürü ve bölüm Başkanı seçilemezler.”<sup>552</sup> Biçiminde bir önerge verdi. Tam gün yasasında yalnızca bu önerge kabul edildi ve bu şekilde geçti.

46. Maddede Öğretim üyesi yardımı konusu görüşüldü. Üniversiteler arasında öğretim üyelerinin hangi şartlarda ve ne şekilde görevlendirileceği, haftalık çalışma saatleri, rotasyon, yeni kurulan üniversiteler öğretim üyesi tayini gibi konulara değinildi. Yasa getirildiği gibi geçti.

60. Madde de Üniversite öğretim üyelerinden ve öğretim yardımcılarında bu kanun gereğince yükümlü oldukları ödevleri uygun yolda yerine getirmeyenlere veya meslek vakar ve haysiyetine uymayan hareketlerde bulunanlara verilecek disiplin

---

<sup>549</sup> A.g.e. , s. 308.

<sup>550</sup> A.g.e. , s. 310.

<sup>551</sup> A.g.e. , s. 310.

<sup>552</sup> A.g.e. , s. 311.

cezaları disiplin cezalarından görüldü. Bu maddenin g ve h bentleri şu şekilde getirildi: “g) Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma: Üniversite öğretim mesleğinden, bir daha alınmamak üzere çıkarılmalıdır. Bu cezaya çarptırılanlar akademik unvanlarını kullanmazlar. Bu cezaların verileceği haller üniversitelerarası kurulca yapılacak Disiplin Yönetmeliğinde belirtilir. h) Her türlü öğrenim ve öğretim hakı ve hürriyetlerini kötüye kullanarak; insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak; nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak için her ne suretle olursa olsun gösteri, telkin ve propaganda yapan veya anarşik hareketlere katılan öğretim üye ve yardımcıları hakkında (g) bendi hükümleri uygulanır.<sup>553</sup>. Ancak bu h bendi Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal tarafından verilen önerge ile değişikliğe uğradı ve “ Her türlü öğrenimi ve öğretim hak ve hürriyetlerini kötüye kullanarak, insan hak ve hürriyetlerini veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdıyla gösteri, telkin ve propaganda yaptıkları veya aynı kastı taşıyan anarşik hareketlere bilerek ve isteyerek katıldıkları, ilginin bağlı buldukları üniversite senatosunca yaptırılacak soruşturma sonunda sabit olan öğretim üye ve yardımcıları hakkında, hareketlerinin takdir olunacak ağırlık derecesine göre, yukarıdaki hükümlerden biri, ilginin mensubolduğu üniversitenin senatosunca uygulanır.”<sup>554</sup> şekline dönüştürüldü ve yasa bu biçimde geçti.

69. Madde de Hükümetin idareye el koyması görüldü. Üniversitelerde ve fakültelerde eğitim öğretimin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarının önlenememesi durumunda Bakanlar Kurulu bu kuruluşların idarelerine iki ayı geçmemek üzere el koyabilirdi. Madde bu biçimde geçti.

70. Madde de El koyma halinde Bakanlar Kurulunun yetkileri görüldü. Bu yetkiler, üniversitelerin yöneticilerini seçmek ya da görevlerine son vermek, el koymaya sebep olanları tespit etmek ve kovuşturma yapmak, kovuşturma sürerken gerekli görülen kişileri görevden uzaklaştırmak, üniversiteyi geçici veya sürekli kapatmak ya da açmak, el koyma durumu sebebiyle gerekli görülen öğrencileri üniversiteden men etmek ya da men’i kaldırmak gibi yetkilerden

---

<sup>553</sup> A.g.e. , s. 317.

<sup>554</sup> A.g.e. , s. 318.

oluşmaktaydı.<sup>555</sup> Madde bu şekilde geçti.

73. Madde de ise Malî /kolaylıklar konusu görüşüldü. Maddeyle ilgili söz alan Trabzon Milletvekili Mehmet Aslantürk, görüşülmekte olan maddeye göre yükseköğretimin paralı hale geldiğini, fırsat ve imkan eşitliğinin ortadan kalktığını, yüksek öğrenimin zengin çocuklarına yönelik bir sistem olacağını, fakir çocuklarının bu sistemden faydalanamayacağını, kredi burs ve yatılılık imkanlarının çok sınırlı olduğunu söyledi. Ayrıca İstanbul Üniversitesinin de paralı eğitime karşı olduğunu belirtti.<sup>556</sup> Maddeye karşısında olduğunu belirtti. Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ söz alarak madde ile ilgili: *“Sosyal ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin çocukları genellikle başarı gösteremediklerinden, bunların üniversiteye girememe durumu bugün vardır, şimdi getirmek istediğimiz paralı eğitim sistemiyle yarın da olacaktır.”*<sup>557</sup> demek suretiyle maddeye karşı olduğunu belirtti.

Son olarak C.H.P. Grubu Grubu Adına Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ söz aldı. Yapılan kanununun ileriye doğru bir reform niteliği taşımadığını söyledi. Bu tasarıda geniş halk kitlelerinin yararı bulunmadığını ifade etti. Ayrıca tasarının 12 Mart öncesi yüksek öğretim kurumlarında çıkan olaylara bir tepki olarak hazırlandığını, üretimi arttırıcı, kalkınmayı sağlayıcı, sosyal adaleti ve fırsat eşitliğini sağlayıcı hiçbir özelliğe sahip olmadığını vurguladı. Tasarının hazırlanışına da değinerek; bu tasarının üniversite öğretim üyelerinin çoğunun değil, yönetim organlarından gelen belli kişilerin olduğu gruplar tarafından hazırlandığını, bunun da tasarının geniş bir mutabakat olmadan meydana getirildiğini söyledi. Geneli üniversite dışından gelecek kişilerden oluşacak Yüksek Öğretim Kurumunun, Anayasaya aykırı olduğunu, bu tasarı ile özerk üniversitelerin, kanunla idarî vesayet altına alındığını, anayasamızda belirlenen özerk üniversiteye, yürütme organından yönetici tâyinine gidilmesini öneren bu tasarının, anayasaya aykırılıktan iptal edileceğini söyledi. Mustafa Üstündağ ayrıca tasarının üniversitelerde jurnalciliği arttıracağını, gerçek bilim insanlarının üniversitelerde barındırılmayacağını da belirtti. Bunun dışında tasarıya göre fakir çocukların okuyamayacağını tasarının zenginleri gözettiğini, öğrencilerin üniversite yönetiminde bulunamayacağını, tam gün yasası ile de öğretim üyeleri arasında husumet meydana geleceğini söyledi ve

---

<sup>555</sup> A.g.e. , s. 322.

<sup>556</sup> A.g.e. , s. 325-326.

<sup>557</sup> A.g.e. , s. 326.

yasayı birçok bakımdan eleştirerek sözlerini bitirdi.<sup>558</sup> Bu konuşmadan sonra yapılan oylama sonucunda tasarı 238 kabul, 6 ret, 3 çekimser oy ile Millet Meclisimizde Üniversiteler Kanun Tasarısı kabul edildi.

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile üniversite tanımında ve anlayışında da değişikliğe gidildi. Buna göre, üniversitelerde esas ağırlık öğretime, öğretimin hedefi de milli değerlere yöneldi. Bu yasada öğretim üyeleri 1961 Anayasası'nın tersine, en azından resmîyette siyasi atmosferin dışına itilmeleri amacını güdüyordu. Yapılan Anayasa değişikliği ile üniversitelerin idari özerkliği ve öğretim üyelerinin siyasal partilere girmesini serbest bırakan hükmü çıkartılıp, yerine *“öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarınınca giderilmemesi halinde”* Bakanlar Kurulu'nun üniversite yönetimine el koyması hükmü getirildi. İnönü *“Üniversitenin idari özerkliği kalkarsa, gelecek hükümetler siyasi baskı ve müdahale imkanını elde ederler”*<sup>559</sup> diyerek özerkliğin önemini vurguladı. Rektör seçimlerinde uygulanan aynı fakülteden iki kez üst üste rektör seçilemeyeceğine ilişkin kurala bu yasa ile son verildi, ancak aynı kişinin iki defadan fazla rektör olması yasaklandı. Ayrıca rektörün her öğretim yılı sonunda YÖK'e rapor vermesi zorunluluk haline getirildi. Rektör ve dekan yardımcılığı görevleri ilk kez bu yasada yer aldı. Yine bu yasada seçilmiş bir dekanın iki kez görev yaptıktan sonra bir daha seçilebilmesi için en az bir dönem ara vermesi şartı kondu. Öğretim üyelerinin bilimsel denetimi ilk kez ayrı bir bölüm olarak yer aldı. Buna göre, öğretim üyelerinin denetimi yayın, eğitim ve öğretim faaliyetleri olarak yapılacaktı. Kürsü başkanı, bölüm başkanı ve öğretim üyeleri ve yardımcıları, fakülte kurullarında yetersiz bulunursa, dekan tarafından senatoya bildirilecek ve senato kararı ile ceza alabilecekti.<sup>560</sup> Bu hüküm her ne kadar öğretim üyelerinin akademik yeterliliklerini geliştirmeleri adına eklenmiş görünse de, diğer yandan bunların üst makamlarca cezalandırılabilirlerine dair hüküm kendilerini kısıtlayıcı bir etken olarak değerlendirildi.

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda yeni üniversiteler, fakültelerin kurulmasına ve bunlara yardım koşullarına ilişkin ciddi düzenlemeler yapıldı,

---

<sup>558</sup> A.g.e. , s. 336.

<sup>559</sup> Milliyet,07.07.1971, s.1.

<sup>560</sup> Vakur Versan, “Tarihsel Gelişim İçinde Üniversite ve Yüksek Öğretim Kavramı.Yüksek Öğretimde Değişmeler” **Türk Eğitim Derneği 12.Eğitim Toplantısı**,Ankara,2000,s.85.

yasanın yedinci bölümü (md.43-md.47) bu düzenlemeye ayrıldı. Bu düzenlemeler kuruluş ölçütleri ve akademik kadro belirleme ölçütleri olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Bu maddelerden 43. madde kuruluşla ilişkin olup, bununla yeni üniversite ve fakültelerin yükseköğretim planlaması çerçevesinde kurulabileceği belirtildi. Üniversiteler ve bir üniversiteye bağlı olmayarak açılacak fakültelerin kuruluş yasalarında aksi hüküm bulunmadıkça, bu yasanın esaslarına göre kurulacağı belirtildi. Üniversite içindeki fakülte, yüksekokul veya okul açılması, birleştirilmesi ya da kaldırılması durumlarında senatonun teklifi ve Milli Eğitim Bakanı'nın onayı gerekmektedir. Üniversite ve fakültelerin kendilerine bağlı olmak üzere, yeni enstitüler, bilim, araştırma merkezleri açmaya yetkili olduğu ve bunların yönetim şekillerinin bağlı olduğu üniversite veya fakültelerce belirleneceği de ayrıca belirtildi.<sup>561</sup>

Yükseköğretimde 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'na kadar hukuki ve idari durumları bakımından dağınık bir yapı gözlenmiş olup, bu dönemde üniversiteler “Üniversiteler Kanununa tabi” ve “Özel Kanunlara göre kuruldu” olarak ikiye ayrıldı.<sup>562</sup> 1970'li yıllara gelindiğinde Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi, “Üniversiteler Kanunu'na tabi” üniversite tiplerinden iken; Atatürk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve ODTÜ ise “Özel Kanunlara göre kurulan” üniversite tipinden sayıldı.<sup>563</sup> Teorik olarak üniversitelerle ilgili mevzuat böyleyken uygulamada ise özel yasalarda hükmü bulunmayan hallerde, Üniversiteler Kanunu'nun bu yasalara aykırı olmayan hükümleri uygulandı. Böylece söz konusu kanunda daha esnek bir uygulama başladı.

Eleştiri konusu olan harçlar ile ilgili son olarak, 4936 sayılı yasada harç miktarı senatoca belirlendi, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda bu yetki YÖK'e bırakıldı.<sup>564</sup> Yasanın denetim işlevini ise radikal bir yenilik olan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile ilgili hükümler oluşturdu. Yasanın 4. maddesi ile YÖK için: *“Yüksek öğretimin bütünlüğü anlayışı içinde çağdaş bilim ve teknolojinin*

---

<sup>561</sup> **Milliyet**, 19.07.1971, s.9.

<sup>562</sup> Hatipoğlu, **a.g.e.** , s. 47.

<sup>563</sup> Hasan Ali Koçer, “Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme”, **Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 39.

<sup>564</sup> Dörtlemiz, **a.g.e.** , s. 142.

*gereklerine ve Devlet Kalkınma Plânının temel ilke ve politikalarına uygun olarak yüksek öğretim alanına yön vermek amacı ile gerekli inceleme, araştırma ve değerlendirmeleri yapmak, yüksek öğretim kurumları arasında koordinasyonu sağlamak, uygulamaları izleyerek yetkili makam ve mercilere önerilerde bulunmakla görevli bir kuruldur” hükmü getirilmişti. Yani yasaya göre YÖK, üniversitelerin planlama, koordinasyon ve denetimini sağlamak üzere kuruldu.<sup>565</sup>*

Ancak bir üniversitenin başvurusu üzerine, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun YÖK'ün kuruluşu ile ilgili maddesi, Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile 1975 yılında kaldırıldı. Yüksek mahkeme iptal kararında, bu kuruldaki hükümet kanadından gelen üye sayısının, üniversitelerden gelenlerden fazla olmasını, Anayasa'da teminat altına alınan üniversite özerkliğine aykırı bulmuştu.<sup>566</sup> Böylece YÖK 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında yeniden canlandırılıncaya kadar yaklaşık altı yıl boyunca bir daha uygulanamadı.

Bunun yanı sıra 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun gerekçesinde yasanın çıkarılış amaçlarından bazıları, büyük üniversitelerdeki yığılmayı önlemek, yükseköğretimi yurdun her köşesine daha dengeli bir biçimde yayarak bir anlamda fırsat eşitliğini sağlamak olarak ele alındı.<sup>567</sup>

Bu yasa ile yükseköğretim bir bütün olarak kabul edildi ve bunun bir plan doğrultusunda yürütülmesi gereği belirtildi. Ancak yalnızca üniversiteler bu kanuna tabidir hükmü getirildi. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 41. Maddesi, her yıl mayıs ayında, fakülte kurullarında kürsü faaliyetlerinin gözden geçirilmesi ve onaylanması hükmünü getirdiyse de, bu denetim düzeneği işletilemedi.<sup>568</sup>

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'yla üniversiteler üzerinde denetimi sağlamak üzere ÜDK, üniversitelerarası koordinasyonu sağlamak üzere ÜAK kuruldu.<sup>569</sup> Bu kurulların kurulması üniversitelerin özerkliğine zarar verdi. Bu yasayla yükseköğretimde yeni bir düzen oluşturuldu.<sup>570</sup> 12 Mart Muhtırası sonrası kurulan teknokratlar hükümetlerinin üniversitelerle ilgili en önemli düzenlemelerinden birisi bu kurulların oluşturulması oldu. Yasa, ODTÜ dışındaki

---

<sup>565</sup> Koçer, **a.g.e.** , s.s. 61-64.

<sup>566</sup> Ergin Nomer ve Cemal Şanlı, **Türk Anayasal Gelişmeleri**, 6. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2008, 298.

<sup>567</sup> Hatipoğlu, **a.g.e.** , s. 49.

<sup>568</sup> **Resmi Gazete**, S14587 (07. Temmuz 1973), s.s.596,597

<sup>569</sup> Dölen, **a.g.e.** , s. 114.

<sup>570</sup> Güzel, **a.g.e.** , s. 79.

üniversiteleri tek bir çerçeve içinde toplama amacı gütmeyen yanında, bir denetleme-planlama ve koordinasyon organı olarak ileride çok tartışılacak olan ve uzun yıllar kamuoyunun gündemini meşgul edecek olan Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) kurulmasını da öngördü. YÖK, başkanı Milli Eğitim Bakanı olup, her üniversiteden iki yıllığına seçilecek ikişer üye ile üniversite temsilcileri sayısı kadar üyenin, Milli Eğitim Bakanı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca atanmasıyla oluşturuldu.

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 2. maddesine göre üniversiteyi oluşturan fakülteler tüzel kişiliğe sahipti. 43. maddeye göre ise bir üniversite içerisinde yeniden fakülte ve yüksekokul açılması senatonun teklifi, Milli Eğitim Bakanı'nın onayı ile olmaktadır. Fakülte açılması da ciddi koşullara bağlandı. Bir fakültenin açılması için en az biri profesör yedi öğretim üyesinin o fakültede görevlendirilmiş olması gerekmektedir. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun çok önemli bir yönü de, bir kurumun ne zaman üniversite olacağını tanımlamasıydı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra üniversite kurulmasına ilişkin koşullar Anayasa'ya girmişse de, daha önce üniversitelere ilişkin detaylı olarak yapılan düzenlemelere rastlanmadı. Buna göre, alt sınır, en az üç fakülte ve her fakültede en az yedi öğretim üyesi olmasıydı.<sup>571</sup> Türkiye üniversite yönetim tarihinde ilk kez güvenlikle ilgili maddeler 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda yer aldı. Buna göre, dekan, ihtiyaç halinde fakültede öğretim ve çalışmalara üç günlüğüne kısmen ya da tamamen ara verebilecekti.

1750 sayılı yasanın kabulünden bir süre sonra kanunun bazı maddeleri üzerinde değişiklik ve iptaller yapıldı. 1961 Anayasası'na göre üniversitelerin Anayasa Mahkemesi'ne dava açabilme yetkisinin bir getirisi olarak açılan dava sonucu üniversitelerin yönetsel özerkliği kısıtlayan bazı maddeleri 3 Aralık 1975'te

15431 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edildi. 1750 sayılı yasa ile kurulan YÖK'ün yetkileri, üniversiteler üstü değil, üniversiteler dışı bir niteliğe sahip olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. İptal sonrası üniversiteler yeniden özerkliğe kavuştu. ÜDK'nin görev ve yetkilerini gerekli gördüğünde Milli Eğitim Bakanı'nın kullanması bendi de iptal edildi.<sup>572</sup>

1973-1981 yılları arasında üniversite öğrencilerinden harç alınmadı. Bunun

<sup>571</sup> Resmi Gazete, S 14587 (07 Temmuz 1973), s.s.582,597.

<sup>572</sup> Hatipoğlu, a.g.e. , s.s.69-70.



nedeni de, yasada harç alınmasına ilişkin hüküm getirilmiş olsa da, harç miktarını belirleyen yasa maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olmasıydı. Ayrıca, polisin üniversitelere müdahalesi ve Bakanlar Kurulu'nun idareye el koyma kararıyla ilgili bazı hükümler de yine Anayasa'nın 120. maddesine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.<sup>573</sup>

Anayasa Mahkemesi'nin Üniversiteler Kanunu'nun birçok önemli maddesini ilerleyen zaman zarfında iptal etmesi, kanundan beklentisi olan kesimler tarafından tepkiyle karşılanırken, söz konusu kanun maddelerinin anti demokratik olduğunu düşünen kesimler tarafından ise sevindirici bir gelişme olarak kabul edildi. Üniversiteler Kanunu ile yaşanan değişimlerden bazıları şöyledir:<sup>574</sup>

Öğretim üyeleri ile ilgi alınan kararlar:

- \* Madde 15: (Yönetim Kurulu)Fakültelerin profesörler kurulu kaldırıldı. Bu kurulun yetkileri yönetim kuruluna devredildi.
- \* Madde 38: (Tam gün çalışma)Üniversite öğretim üyeleri ve asistanlar üniversite içinde en az devlet memuru mesai saatleri kadar görev alacak, dışarıda başka bir özel görev almayacak, kanun yürürlüğe girdiğinde dışarıda başka işleri olanlar bunları 1 yıl içinde tasfiye edecek , etmeyenler üniversiteden istifa etmiş sayılacaklardır.
- \* Madde 26: (Emeklilik) Profesörlerin yaş haddi 70 olarak saptandı. Üniversitede 25 yıl hizmet görenler70 yaşını doldurdıkları zaman “Emeritus Profesör” olarak görevlerinde devam edebileceklerdir. İsteyenler 65 yaşını doldurunca emekliye ayrıлып emeritus profesör olabileceklerdir.
- \* Madde 46: (Öğretim üyesi yardımı)Öğretim üyelerine rotasyon gelecektir.

Öğrencilerle ilgili alınan kararlar:

- \*Madde 58: (Öğrencilerin yönetime katılmaları) Öğrenciler fakültelerde yönetime katılabilecek.
- \*Madde 54: (Öğrenim süresi) 4Yıllık fakülte en çok altı yılda bitirilebilecek.
- \*Madde 64: (Öğrencilerin disiplin işleri) Öğrencilikle bağdaşmayan hareketlere üniversiteden çıkarmaya kadar varabilecek cezalar verilebilecek.
- \*Madde 52: (Öğretim ve öğrenciler Üniversitelere giriş ve üniversite öğrenciliği) Üniversiteler giriş, YÖK'ün önerisiyle, Üniversitelerarası kurul tarafından düzenlenecektir.

<sup>573</sup> Akyüz, a.g.e. , s. 78.

<sup>574</sup> Resmi Gazete , S 14587 (7 Temmuz 1973)

Güvenlikle ilgili alınan kararlar:

\*Madde 66: (Organların güvenliğini sağlama görevleri) Güvenlik kuvvetleri suçların ya da suçluların kovuşturulması için herhangi bir davet ya da izne bağlı olmadan üniversite binalarına ve eklerine istediği zaman girebilecek, sadece ilgili dekan veya rektöre bilgi vermekle yetinecektir.

\* Madde 67: (Fakültelerin kapatılması veya çalışmaların tatili) Dekanlar fakültelerini olağanüstü durumlarda 3 gün kapayabilecek, rektör bir ya da birkaç hafta dersleri tatil etme veya kapatma kararı alabilecektir. Bu durumda senato derhal toplantıya çağırılacak, Kapatmayı 1 yıla kadar uzatabilecektir. Kapatılan üniversite veya fakülteler, güvenlik kuvvetlerinin muhafazasına bırakılacaktır.

#### **5.4.1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu Hakkındaki Düşünceler**

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun dayandığı ilkeler şunlardır:

1. *Yükseköğretimin bütünlüğünün ve ortaöğretimle ilişkisinin kurulması,*
2. *Yükseköğretimde fırsat ve imkân eşitliği,*
3. *Kaynakların etkin bir biçimde kullanılması,*
4. *Yükseköğretim planlamasının örgütlenmesi,*
5. *Öğretim ve öğrenim özgürlüklerinin güvence altına alınması.*<sup>575</sup>

Bu temel ilkelere dayalı olarak 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun getirdiği yenilikleri genel anlamda şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. *Yükseköğretimin bütünlüğü,*
2. *Yükseköğretime yön vermek amacıyla Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) oluşturulması,*
3. *Öğretim sürelerinin sınırlandırılması,*
4. *ODTÜ ve Hacettepe Üniversitelerinin kuruluş yasalarındaki bazı hükümler saklı kalmak koşuluyla bütün üniversitelerin bu yasa kapsamına alınması,*
5. *Üniversiteleri dışarıdan denetlemeyi sağlayacak Üniversite Denetleme Kurulu'nun (ÜDK) kurulması.*<sup>576</sup>

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun öngördüğü üniversiteler üstü bir kuruluş olan YÖK'le ilgili düzenleme ve bazı yasal hükümler pek çok madde gibi Anayasa Mahkemesi'nin kararlarıyla iptal edildi. Bu durum, üniversitelerin kalkınma

<sup>575</sup> www.ankarabaru.org.tr/siteler/ankarabaru/tekmakale/1976-6/7.pdf. (Erişim: 22.03.2017).

<sup>576</sup> Dörtlemiz, a.g.e. , s.s. 148-149.

planlarında öngörülen eğitilmiş insan gücünü yetiştirmek amacıyla işbirliğinin gerçekleştirilmesini ve yükseköğretimin bir çatı altında bütünleşmesini önledi. Diğer yandan ise üniversitelerin tek merkezden yönetilerek denetim altına alınmasına yönelik şüphe ve ihtimalleri de ortadan kaldırdı. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun kabul edildiği dönemde yükseköğretim sisteminde yaşanan çıkmazlar üniversitelerle ilgili sorunların büyümesine neden olmaktaydı. Hasan Korkut'a göre söz konusu kanunla ilgili yaşanan sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. *Yükseköğretim kurumlarının işlevlerini engellemektedir.*
2. *Statü farklılıklarının özlük hakları açısından haksızlıklar ve huzursuzluklar yaratmaktadır.*
3. *Değişik düzeylerde öğretim yapılmakta ve değişik nitelikte eleman yetiştirilmektedir.*
4. *Devlet bütçesinde savurganlığa neden olmaktadır.*
5. *Öğrenci alımında gerek ulusal istihdam, gerekse kapasitelerin yaratılması ve kullanılmasında, önemli sorunlar yaşanmakta, kullanılmayan kapasiteler yaratılmaktadır.*
6. *Farklı yasaların bulunması merkezi bir organın oluşmasını engellemekte ve ayrıca yeni kurulan üniversitelerin öğretim üye gereksinimi karşılanamamakta, öğretim üyesi fazlalığı olan üniversitelerin geliştirmekte olan veya yeni kurulan üniversitelere yardımda bulunması gerçekleşmemektedir.*
7. *Üniversite-öğrenci ilişkilerinde kopukluk bulunmaktadır ve bundan öğrenciler zarar görmektedir.<sup>577</sup>*

1973'te çıkarılan ve 1946 yasasını iptal eden 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu 1946'da getirilmeye çalışıldığı düşünülen özgürlük ortamını daraltmak istemiş olsa da, Anayasa Mahkemesi'nin kanunun bazı maddelerini iptal etmesi sonucu özerklik kavramını daha da genişletti ve ileri götürdü. Bu nedenle 1973'ten sonraki dönem, Türkiye'de üniversitelerin özerkliğinin en fazla yaşandığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu yasayla birlikte üniversiteler, üniversiteler üstü kurul olarak, YÖK ve ÜDK ile tanıştı. 1971-1980 yılları arasında on yeni üniversite açıldı. Bu dönemde kurulan üniversiteler, 1973'te kurulan Çukurova ve Anadolu Üniversiteleri, 1974 yılında Cumhuriyet ve Diyarbakır Üniversiteleri (1982'de Dicle

---

<sup>577</sup> Korkut, **a.g.e.** , s.s. 221-222.

adını aldı), 1975'te kurulan İnönü, Fırat, 19 Mayıs, Uludağ ve Selçuk Üniversiteleri, 1978'de kurulan Erciyes Üniversitesi'dir.<sup>578</sup> İlerleyen süreçte Türkiye'de üniversitelerin sayısının artmasında hızlandırıcı bir rol oynayan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu tüm bu yönleri itibariyle ilgili kesimler tarafından günümüze dek tartışılan konuların başında yer almayı başardı.



---

<sup>578</sup> Hatipoğlu, **a.g.e** , s.119.

## SONUÇ

Eğitim, çağdaş yaşamın en önemli kurumlarından biridir. Öğretim kurumlarının en üst halkası olan üniversitelerin eğitimde ve toplum yaşamında ayrı bir önemi bulunmaktadır. Üniversite kavramı özü gereği, dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemi üzerine dikkat çekilen, farklı bakış açılarından uzun yıllardır tartışılan bir kavram olma özelliğini korumaktadır. Bu süreç içerisinde yapılan tartışmalar dünyadaki gelişmelere koşut olarak yön değiştirse de, konuya verilen önemde herhangi bir azalma olmadı. Konunun bu kadar önemsenmesinin temelinde kuruluşundan günümüze üniversite kurumunun etkilerinin ve bu kurumdan olan beklentilerin düzeyinin yüksek olması yatmaktadır. Bu çalışmada, tartışılan bu konulardan Türkiye'deki üniversitelerin ve üniversite gençliğinin 12 Mart Askeri Müdahalesi'ne etkileri ve bunun sonucunda üniversitelerle ilgili yapılan düzenlemeler incelenmeye çalışıldı. Türkiye'de üniversitelerin tarihsel gelişimine bakıldığında Cumhuriyet tarihi boyunca, dört ana üniversite yasasının var olduğu görülmektedir. Bu yasaların birincisi olan 1933 Yasası tam bir üniversite reformu niteliğindedir. Bundan sonraki süreçte 1946 yılında çıkarılan yasayla 1933 Reformu'nun yaratmaya çalışıldığı düzen geliştirilerek Türkiye'de bir üniversite geleneği oluşturulmaya çalışıldı. Ancak 1950'li yıllarda üniversiteler siyasal yaşamdaki çalkantılardan uzak tutulamadı, bu çalkantılar üniversitelerde önemli ölçüde etkili oldu. Bunun yanı sıra, 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun, 1946'da çıkarılan yasanın ve 1960'da bu yasada yapılan düzenlemelerin gerisinde olduğu birçok bilim insanı tarafından belirtildi. Ancak, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun olası olumsuz etkilerinin görülmemesinin temelinde, kısıtlayıcı maddelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi yatmaktaydı. Türkiye üniversite tarihinin gelişiminin incelenmesi ve üniversite yasalarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesiyle Cumhuriyet tarihinden günümüze üniversitelerin geldiği nokta belirlenmeye çalışıldı. Bu belirlemeye koşut olarak yaşanan dönemde siyasal konjonktürün yasaların biçimlenmesine etkisi de irdelendi. Siyasal konjonktürün üniversitelerin gelişmesini etkilediği saptandı. Bu anlamda Türkiye'de üniversitelerin siyasal konjonktürden, siyasi iktidarların yaklaşımlarından ve siyasal güç odaklarından etkilenen kurumlar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu etkileşimin tamamen olumsuz olduğu söylenemez. 1960

askeri müdahalesinden sonraki gelişmeler üniversitelerin özgürleştiği, Anayasa'ya üniversite ve özerklik kavramının girdiği bir dönemdi. Öte yandan, 1973'teki Üniversiteler Kanunu ile bu özgürlüklerin kısıtlanmaya çalışılması Anayasa Mahkemesi kararı ile bir ölçüde engellendi. 1971'den sonraki özgürlükçü yöndeki gelişme süreci ilerleyen dönemde yeni bir askeri darbeye son buldu ve üniversitelerin yapısını kısıtlayıcı doğrultuda yasalar çıkarıldı.

Tarihi süreç içerisindeki gelişim seyrine baktığımızda Türkiye'de ordunun büyük bir öneme sahip olduğunu görürüz. Bu yüzden yönetimde Türk tarihi boyunca askerler ön planda oldular. Cumhuriyetin kuruluşunda ve gerçekleştirilen devrimlerin yerleşmesinde ordunun önemli bir rolü vardı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk devrimlerinin bekçisi, koruyucusu görevini üstlendi. Ordu ülkeyi yöneten siyasetçilere hiçbir zaman tam bir güven duyamadı. Siyasetçilerin yaptıklarını yakından izledi. Ordu Türkiye'de batı demokrasilerindeki gibi siyasetin emrinde olmayı pek kabullenemedi. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi sosyal ekonomik tüm gelişmelerde ordu tarafsız bir duruş sergileyemedi. Ülkeyi aslında iç ve dış düşmanlardan korumakla görevli olan ordu, bu görevini seçilmiş siyasetçilere karşı da kullanmayı da görev edindi. Devlet hiyerarşisinde askerler her zaman ön planda yer aldılar, onların düşünce ve tepkileri daima önemli bulundu. Askerler ülkenin içine düştüğü anarşi ortamını siyasetçilerin düzeltemeyeceği ve rejimin tehlikeye düşeceği endişesini dile getirerek demokrasiye müdahale ettiler. Onların bu müdahalelerini bazı önemli Türk aydınları da desteklediler.

Türkiye'deki askeri darbeler açısından farklı bir yapıda gelişen 12 Mart Askeri Müdahalesi bu çalışmanın temelini oluşturdu. Doğrudan bir askeri darbe şeklinde değil de, siyasete müdahale şeklinde gelişen 12 Mart Askeri Müdahalesi ile beraber üniversitelerle ilgili çok önemli değişiklikler yapıldı. 12 Mart Askeri Müdahalesinden önce ve sonra kır gerillası yükseldi. Bunlar sol güçlerden ve üniversite öğrencilerinden kendilerine geniş bir taban buldular ve örgütlendiler. Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan Dev-Genç (Devrimci Gençlik Federasyonu), THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu), THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi) ve TİKKO (Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu) silahlı örgütler türedi. Anti-Amerikanizm bu dönemde yükselişe geçti. 68 Kuşağı ise tüm dünyada sisteme karşı direniş hareketine başladı., Sovyetler Birliği'nin sosyalist rejimi ise çevre ülkelere

etki etmeye başladı. Ayrıca Ortadoğu'da Baas denilen Arap sosyalist akımları doğdu. Türk solunun ideolojik dayanak noktası ise Milli Mücadelenin anti-emperyalist düşüncesi oldu. Bu tarihsel süreç içinde, 1968 yılıyla yükselen hareketler, sadece gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkmadı. Avrupa ülkelerinden ve Amerika'dan yayılan hareket, farklı yönleriyle az gelişmiş ülkelerin toplumlarını da mobilize etti. Türkiye bu açıdan 1960'lı yıllarda, özellikle dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin uygulamalarına ve Amerika ile ilişkilerin gelişmesine karşı hareketlere sahne oldu. Özellikle, öğrenci hareketinin öncülüğünde gerçekleşen eylemler, 1968 yılının Haziran ayıyla birlikte doruğa ulaştı. Bu dönemde, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de hareketin en önemli nesnelere biri protestolardır. Bunlar dinamizmini özellikle öğrenci hareketlerinin kullandığı protestolardan aldı. Özellikle grev, boykot ve işgal eylemleri, bu açıdan hem dünyada hem Türkiye'de hareketin önemli dinamizm araçları oldu. Bu açıdan, Türkiye'de bu dönemde ortaya çıkan üniversite işgal eylemleri, özellikle 1968-1970 yılları arasında, Türkiye'de işgal eylemlerinin protesto taktiği olarak seçilmesinin ve yayılmasının uluslararası hareketin dinamikleri bakımından sistematik bir durum sunmaktır. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Türk siyasi tarihinde yer alan en önemli olaylardan biriydi. Seçilmiş bir hükümet askerinin baskısıyla istifa etmek zorunda kaldı. Daha sonra kurulan ara hükümetler de Türkiye'yi istenilen yere getirmeyi başaramadı. Sonuçta Türkiye'de ne anarşi son buldu, ne de refah düzeyi yükseldi.

Sonuç olarak, toplumda hem asker hem de demokrasi önemli bir darbe aldı. Anarşi ortamı aratarak devam etti ve sağ sol çatışmasına ortam hazırlandı. Durumun bu hale gelmesinde iç etkenler kadar dış etkenlerde etkili oldu. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'ni, özellikle de üniversiteler üzerindeki etkileri baz alındığında sonuçlarına bakarak başarılı olarak nitelendirmek pek mümkün değildir. Çünkü yönetimi kendi eline almadı. Bunun yerine kendilerinin etkisi altında olacak bir hükümet kurmak istediler. Bunu da tam olarak kendi istedikleri biçimde gerçekleştiremediler. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi döneminde birçok geçiş hükümeti kuruldu ama bunlar başarılı olmadılar. 1973'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri sivil yönetim ile ordu arasındaki 12 Mart çatışmasının rövanşı halini aldı. Bu seçimlerde ordunun seçtirmek için uğraştığı Eski Genelkurmay Başkanı Org. Faruk Gürler bütün baskılara rağmen Cumhurbaşkanı seçilemedi.

Böylece 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi ile başlayan ara rejim 1973 genel seçimleri ile sona erdi.





## **EKLER**

### **EK: 1**

#### **28 Ekim 1960 Tarih ve 114 Sayılı Yasa ile Görevden Uzaklaştırılan 147 Üniversite Öğretim Üyesinin İsimleri**

1. Ord. Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil
2. Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan
3. Ord. Prof. Fahri Arel
4. Ord. Prof. Naci Bengisu
5. Ord. Prof. Muzaffer Esat
6. Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli
7. Ord. Prof. Naşit Erez
8. Ord. Prof. İhsan Şükrü Aksel
9. Ord. Prof. Cevat Kerim İncedayı
10. Ord. Prof. Osman Cevdet Çubukçu
11. Ord. Prof. Ekrem Behçet Tezel
12. Ord. Prof. Zeki Zeren
13. Ord. Prof. Uvels Maskar
14. Ord. Prof. A. Kemal Yörük
15. Ord. Prof. Ali Fuat Başgil
16. Ord. Prof. F. Hakkı Saymen
17. Ord. Prof. Kemalettin Birsen
18. Ord. Prof. Halil Arslanlı
19. Ord. Prof. Mazhar Nedim Göknil
20. Ord. Prof. Recal Galip Okandan
21. Ord. Prof. Ali Tanoğlu
22. Ord. Prof. Mazhar Şevket Şimşiroğlu
23. Ord. Prof. Nurettin Çuhadar
24. Ord. Prof. Emin Onat
25. Ord. Prof. Feridun Ansan
26. Ord. Prof. Ratıp Berker
27. Ord. Prof. Hilmi İleri
28. Ord. Prof. Ahmet Tevfik Berkman

29. Prof. Kâmil Akol
30. Prof. Şevket Soysal
31. Prof. Kenan Tüker
32. Prof. Müfide Küley
33. Prof. Muhterem Gökmen
34. Prof. Şinâsi Hakkı Erel
35. Prof. Ömer Özek
36. Prof. Ziya Öktem
37. Prof. Necmettin Polvan
38. Prof. Hıfzı Timur
39. Prof. Tarık Zafer Tunaya
40. Prof. Takiyittin Mengüşoğlu
41. Prof. Afif Erzen
42. Prof. Mina Irgat
43. Prof. Fuat Sezgin
44. Prof. M. Sabahattin Eyüpoğlu
45. Prof. Süheylâ Bayrav
46. Prof. Kudret Mavitan
47. Prof. Bekir Dizioğlu
48. Prof. Orhan Safa
49. Prof. Muhittin Binan
50. Prof. Sabri Oran
51. Prof. Kemal Ahmet Aru
52. Prof. Necati Engez
53. Prof. Necati Acun
54. Prof. Yusuf Berdan
55. Prof. Orhan Ünsaç
56. Prof. Turgan Sabis
57. Prof. Reşat Nalbantoğlu
58. Prof. Yavuz Abadan
59. Prof. Bülent Nuri Esen
60. Prof. Rahmi Ören

61. Prof. Hamit Sadi Selen
62. Prof. Muhittin Erel
63. Prof. İzzet Birant
64. Prof. Aziz Köklü
65. Prof. Fadıl Hakkı Sur
66. Prof. İbrahim Hakkı Karafaki
67. Prof. Zehra Halet Çambel
68. Prof. Hikmet Belbez
69. Prof. Hasan Eren
70. Prof. Emin Bilgiç
71. Prof. Feridun Nafiz Uzluk
72. Prof. Zafer Paykoç
73. Prof. Hami Koçaş
74. Prof. Behçet Kamay
75. Prof. Kâzım Aras
76. Prof. Vefik Vassaf Akan
77. Prof. İzzet Kantemir
78. Prof. Celâl Ertuğ
79. Prof. Abdülbaki Nusret Hızır
80. Prof. İsmail Nafiz Alkan
81. Prof. Selim Palavan
82. Prof. Mustafa Santur
83. Prof. Münir Ülgür
84. Prof. Enver Berkmen
85. Prof. Celâl Saraç
86. Doç. Dr. İbrahim Berkan
87. Doç. Dr. Ziya Üstün
88. Doç. Dr. Tahsin Artunkal
89. Doç. Dr. Cihat Gürsan
90. Doç. Dr. Baha Sezer
91. Doç. Dr. Rauf Saygın
92. Doç. Dr. Ercüment Bora

93. Doç. Dr. Merih Odman
94. Doç. Dr. Şinasi Güçhan
95. Doç. Dr. Ferhan Berker
96. Doç. Dr. Türkân Erbenđi
97. Doç. Dr. Halit Kayalı
98. Doç. Dr. Rana Kartal
99. Doç. Dr. Rahmi Çobanoğlu
100. Doç. Dr. Bülent Köprülü
101. Doç. Dr. Zahit İmre
102. Doç. Dr. Halit Kemal Elbir
103. Doç. Dr. Ferih Tongşir
104. Doç. Dr. Necmettin Berkin
105. Doç. Dr. İsmet Giritli
106. Doç. Dr. Münir Aktepe
107. Doç. Dr. Abdülkadir Karahan
108. Doç. Dr. Cevdet Perin
109. Doç. Dr. Adnan Benk
110. Doç. Dr. İsmail Yalçınlar
111. Doç. Dr. Haldun Taner
112. Doç. Dr. Aran Ersümer
113. Doç. Dr. Eyüp Kömürcüoğlu
114. Doç. Dr. Orhan Bola
115. Doç. Dr. Necibe Saraçoğlu
116. Doç. Dr. İsmail Utkular
117. Doç. Dr. Mehpere Heilbronn
118. Doç. Dr. S. Bayramoğlu
119. Doç. Dr. S. Nigâr
120. Doç. Dr. Memduh Yasa
121. Doç. Dr. Mukbil Özyörük
122. Doç. Dr. Şerif Baştav
123. Doç. Dr. Enver Bostancı
124. Doç. Dr. Belma Çakmur

125. Doç. Dr. Necip Berksan
126. Doç. Dr. Alâattin Orhon Eylemsiz
127. Doç. Dr. Servet Güvener Eylemsiz
128. Doç. Dr. Yusuf Keçeci Eylemsiz
129. Doç. Dr. Arsan Zarfçı Başasist
130. Dr. İhsan Ünlüer Başasist
131. Dr. Fikret Avunduk Başasist
132. Dr. Kemal Aydınoglu Başasist
133. Dr. Orhan Ternar Başasist
134. Dr. Selim Baruh Başasist
135. Dr. Mehmet Dinçöz
136. Asist. Dr. Yani Stomadiyadla
137. Asist. Aristldi Karyofili
138. Asist. Ayhan Önder
139. Asist. Aydın Aydına
140. Asist. Slavço
141. Asist. Özer Özkaya
142. Asist. Olcay Kansu
143. Asist. Dr. Ahmet Akdoğan
144. Asist. Dr. Şevkiye inalcık
145. Asist. Orhan Duru
146. Öğretim Görevlisi Dr. Fikret Ozansoy
147. Asist. Atillâ Tolun

## KAYNAKÇA

### **A- Resmi Yayınlar**

**Birinci BYKP, (Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı),** DPT Yayınları, Ankara, 1963.

Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972),** DPT Yayınları, Ankara, 1967.

BAĞCE H. Emre, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM XV. Dönem (1973-1977), Yasama,** Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. 2012.

**İkinci BYKP, (İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı),** DPT Yayınları, Ankara, 1968.

**İstatistik Göstergeler 1923-2007,** Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2008.

DAĞLI Nuran ve AKTÜRK Belma, **Hükümetler ve Programlar,** TBMM Basımevi, Ankara, 1988.

### **TBMM Tutanak Dergisi**

**Üçüncü BYKP, (Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı),** DPT Yayınları, Ankara, 1973.

**Yüksek Öğretim Araştırması,** DPT Yayınları, Ankara, 1970.

**1961 Anayasası,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.

**1963 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 2000.

**1964 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 2000.

**1967 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 2000.

**1968 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1968.

**1971 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1971.

**1972 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1972.

**1973 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1973.

**1974 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1974.

**1975 Yılı Programı,** DPT Yayınları, Ankara, 1975.

## **B-Sürelî Yayınlar**

### **1-Gazete ve Dergiler**

Akşam.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi.

Atatürk Yolu Dergisi.

Bilim ve Kültür.

Birikim .

Birlik.

Cogito Dergisi.

Cumhuriyet.

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Devlet.

Devrim .

Dünya.

Düşünen Siyaset.

History Studies.

Hürriyet.

Millî Eğitim Dergisi.

Milliyet.

Mülkiye Dergisi.

Orhun.

Özgür Üniversite Defterleri.

Son Havadis.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Tarih İncelemeleri Dergisi.

Tercüman.

Turkish Studies.

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.

Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi.

Yankı.

Yeni Asya.

## **2- Ansiklopediler**

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi.

TDV İslam Ansiklopedisi.

## **C-Araştırma ve İnceleme Eserler**

### **1-Kitaplar**

ADAKLI Gülseren, **Türkiye’de Medya Endüstrisi**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2006.

AKER Ahmet, **12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme**, İstanbul, Sander Yayınları.

AKSOY Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1980.

AKŞİN Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1996.

AKYÜZ Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 21. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2009.

ALDIKAÇTI Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası-II**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1976.

ALTAN Çetin, **Suçlanan Yazılar (1960’dan Bu Yana Sahte Demokrasi Talanının Çarkları PDM, Marksist Açından Parlamentoda Ne Dedik?)**, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1985.

ALTUĞ Kurtul ve Toker Özden , **Metin Toker’den “Akis”ler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.

ALTUĞ Kurtul , **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedi Gün Yayıncılık, Ankara, 1983.

ALTUĞ Kurtul , **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yayınları, İstanbul, 2001.

ALTUNKAYA Niyazi, **Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları**, Kaynak Yayınları İstanbul, 2006.

ARCAYÜREK Cüneyt, **Atatürk’ten Sonra Bugünlere Nasıl Geldik?**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2012.

ARCAYÜREK Cüneyt, **Çankaya’ya Giden Yol**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1995.

ARCAYÜREK Cüneyt, **Darbeler ve Gizli Servisler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

ARCAYÜREK Cüneyt, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002.



- ARCA YÜREK Cüneyt, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004.
- AREN Sadun, **TİP Olayı 1961-1971**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1999.
- ARSLAN Ali, **Kısır Döngü: Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- ARSLAN Ali, **Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011.
- ATALAY M. Ahmet, **Tarihi Süreçte Darbeler**, Sona Yayınları, İstanbul 1998.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919–1938)**, Cilt: 1, Divan Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2006.
- ATEŞ Toktamış, **68’li Olmak**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2002.
- AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- AYBAR Mehmet Ali, **12 Mart’tan Sonra** (Meclis Konuşmaları), İstanbul, Sinan Yayınları, 2001.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1938-1950)**, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- AYSAN Yılmaz, **68 Afişleri: ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- BABUŞ Fikret , **68 Hareketi’nin Köy Eylemleri Devrim Havarileri**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- BATUR Muhsin, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BERMEK Engin, **Türkiye’nin Bilim (Akademisi) Sınavı**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- BİCAN Mehmet, **Devrim İçin Gençlik Hareketleri**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1999.
- BİRAND Mehmet Ali, Dündar Can, Çaplı Bülent, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.
- BURSALIOĞLU Ziya, **Üniversite Yönetiminin Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.
- CAN Celalettin, **Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Gençlik**, Haziran Yayınevi, İstanbul, 1998.
- CELEP Ödül, **Sağ ve Demokrasi**, Tasam Yayınevi, İstanbul, 2009.
- CEM İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.
- CEMAL Hasan, **Cumhuriyeti Çok Sevmiştim (Cumhuriyet Gazetesi’ndeki İç Savaş’ın Perde Arkası)**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2005.
- CEMAL Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007.

- CEVİZOĞLU Hulki, **Kod Adı: 68**, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2008.
- CİZRE Ümit, **AP-Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi**, 2. Baskı, İstanbul 2002.
- COŞKUN Mustafa Kemal, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Dipnot Yayınevi, Ankara, 2007.
- COŞKUN Mustafa Kemal, **Yapı, Pratik, Özne: Kapitalizmin Dönüşüm Süreçlerinin Ekonomi Politik Eleştirisi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2009.
- ÇAVDAR Talat, **Türkiye’de Düzen Karşıtlığı**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- ÇAVDAR Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇETİNKAYA Y. Doğan, **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- DEMİRALİ Akyüz Yaşar, **Türk Eğitim Tarihi**, 21. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2009.
- DEMİREL Hüseyin, **12 Mart’ın İç Yüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1997.
- DEMİREL Tanel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- DEMİRHAN Pertev, **Türk Milletinin İstikbali**, Ankara Kitabevi, Ankara, 1985.
- DOĞAN Sinan, **THKP-C (Doğuşu ve İlk Eylemleri)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1997.
- DÖLEN Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi 5, Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı İstanbul, Nisan 2010
- DÖLEN Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1.Baskı İstanbul, 2009
- DÖLEN Emre, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007.
- DÖRTLEMEZ Övsev, **Üniversite Reformları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000.
- DURŞUN Davut, **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERDOĞAN Mustafa, **Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, Anayasa ve Özgürlük**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- EREN Mustafa , **Kanlı Pazar 1960’lar Türkiyesin’de Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012.
- ERGÜN Mustafa, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- ERİM Nihat, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ERTUĞ Celal, **Çözümsüz Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- FRASER Ronald, **1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı**, Çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.
- GİRAYLAR Sevim, **Zor Yıllar**, Tüze Yayıncılık, Ankara, 2001.

- GÖZCÜ Alev , **Tarih Yaşanmış Hayattır**, Şenocak Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÜL Tülay, **Doğumundan Hariciye Vekilliğine M. Şükrü Saracoğlu (1887–1939), Hakkındaki İddialar ve Yanıtlar ile Özlü Bir Biyografi Denemesi**, Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, Aydın, 2014.
- GÜRKAN Celil, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- GÜRÜZ Kemal, **Türkiye'de Çağdaş Eğitim ve Çağdaş Üniversite**, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1992.
- GÜRÜZ Kemal, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1995.
- GÜZEL Emin, **Cumhuriyet'ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitabevi, Ankara, 2005.
- HALE William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Elips Yayınevi, İstanbul, 2006
- HATİPOĞLU Taner, **Türkiye Üniversite Tarihi, 1845-1997**, Selvi Yayınları, Ankara, 2001.
- HÖKE Engin, **1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1999.
- HUNTINGTON Samuel P, Asker ve Devlet, **Çev. K. Uğur Kızılaslan, İstanbul, 2006.**
- İHSAN Özgen Mahmut, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, İstanbul, 14 Mayıs Yayınları, 1998.
- İLHAN Attilâ, **Hangi Sol**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- İNCE Pehlivan (Çev.) **Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Raporu: 1971-73**, TBB Yayınları, İstanbul, 1979.
- KABACALI Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990.
- KAFADAR Osman, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları, Modernleşme ve Baticılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- KAPLAN İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- KARACA Emin, **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.
- KARADENİZ Harun, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, İstanbul, May Yayınları, 1995.
- KARPAT Kemal, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980**, Çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- KEMAL Mehmet, **12 Mart, Öfkeli Generaller ve İşkence**, Soyut Yayınları, İstanbul, 2000.
- KIRAÇ Ümit, **Ordunun Ayak Sesleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- KIRAY Mübeccel, **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, İstanbul Bağlam Yayınları, 2009.
- KIŞLALI Ahmet Taner, **Öğrenci Ayaklanmaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

- KOÇAK Cemil, **Türkiye Tarihi**, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- KODAMAN Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- KONGAR Emre, **21. Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- KONGAR Emre, **Türk Toplum Bilimcileri-2**, İlke Yayınevi, İstanbul, 1998.
- KORKUT Hasan, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999.
- KÖKTENLER Aysun, **Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- KUNT Metin, **Türkiye Tarihi (1908-1960)**, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005.
- KURAN Ahmet Bedevi, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- KURAY Sarp, **İsyan ve Tevekkül**, İstanbul, Birharf Yayınları, 2008.
- LEWIS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- MARDİN, Şerif **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MEŞE Ertuğrul, **Komünizmle Mücadele Dernekleri Türk Sağında Antikomünizmin İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- MUMCU Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998.
- MUMCU Uğur, **Çıkmaz Sokak**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1999.
- MUMCU Uğur, **Sakıncalı Piyade**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.
- NADİ Nadir, **Olur Şey Değil**, Olcay Yayınları, İstanbul, 1996.
- NOMER Ergin ve Şanlı Cemal, **Türk Anayasal Gelişmeleri**, 6. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2008.
- OKYAY Ergün, **İhsan Doğramacı ve Çağdaş Üniversite**, Sevda Cenap and Müzik Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- ORAL Fuat Süreyya, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Ankara Sanayi Nefise Matbaası, s. 1982.
- ÖYMEN Örsan, **Bir İhtilâl Daha Var 1908-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.
- ÖZBAY Haluk, Emine Öztürk, **Gençlik**, Cep Üniversitesi, İstanbul, 1995.
- ÖZBUDUN Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000.
- ÖZDAĞ Ümit, **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)**, Anka Yayınları, Ankara, 2001.

- ÖZDEMİR Hikmet, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, Cilt 4, Cem Tarih Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZDEMİR Hikmet, **Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005.
- ÖZDEMİR Hikmet, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- ÖZNUR Hakkı, **Ülkücü Hareket CKMP'den MHP'ye**, Cilt: 1, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 245.
- ÖZODAŞIK Mustafa, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Yayınevi, Konya, 2003.
- PERİNÇEK Doğu, **Anayasa ve Partiler Rejimi (Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004.
- SELÇUK İlhan, **Ziverbey Köşkü**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1997.
- SERTEL Yıldız, **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.
- SOYSAL İlhami, **Sıfıra Sıfır Elde Sıfır**, İstanbul, Kitap Yayınları, 1996.
- SUNAY Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası)**, Ankara, Orion Kitabevi, 2010.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Anka Yayınları, Ankara, 2006.
- TAKKECİ Süleyman, **Madanoğlu Cuntası (İddianame)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999.
- TALAS Cahit, **Toplumsal Politika**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- TANÖR Bülent, **12 Mart Rejimi Anayasa Değişiklikleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- TANÖR Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım. 2001.
- TBMM Tutanakları, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan İdam Görüşmeleri-2**, BDS Yayınları, 1988.
- TEK Hayati, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2006.
- TİMUR Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- TİMUR Taner, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- TOKER Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, İnönü'nün Son Başbakanlığı, 3. Baskı, Ankara 2002.
- TOKER Metin, **DP'nin Altın Yılları (Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2001.
- TUĞ A. Baki, **Türkiye Gerçekleri ve Soysal Davası (12 Mart 1971)**, Bursa, Ak Ofset, 1999.

- TUNCER Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, Tesav Yayınları, Ankara 2002.
- TUNÇAY Mete, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4 (1908-1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- TURGUT Hulusi, **Demirel'in Dünyası 1. Cilt (Bir Liderin Doğuşu 1924-1962; Bir Liderin Yükselişi 1962-1971)**, İstanbul, ABC Ajansı Yayınları, 1994.
- TURHAN Talat, **Kontrgerilla Cumhuriyeti**, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1999.
- TURHAN Talat, **Marmara Brifingi, Devletin Gözüyle Sol Ve Sağ Örgütler**, İstanbul, 2005.
- TÜRKMEN Zekeriya, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ULAY Sıtkı, **Giderayak**, İstanbul, Ad Yayınları, 2000.
- ULAY Sıtkı, **Harbiye Silâh Başına! (27 Mayıs 1960) (General Sıtkı Ulay'ın Anıları)**, İstanbul, Ar Matbaası, 1968.
- UYSAL Ayşen, "Evrensel ve Köklü. Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Aktörleri", **Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Antalya, 27-30 Mart 2008.
- ÜSKÜL Zafer, **Siyaset ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul, 1999.
- VERGER Jacques – CHARLE Christophe , **Üniversitelerin Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitapevi, Ankara, 2005
- VERSAN Vakur, "Tarihsel Gelişim İçerisinde Üniversite ve Yükseköğretim Kavramı", Yükseköğretimde Değişmeler, **Türk Eğitim Derneği 12. Eğitim Toplantısı**, Ankara, 2000.
- YALÇIN Soner ve Yurdakul Doğan, **Bay Pipo**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- YALÇIN Soner, **Hangi Erbakan**, Başak Yayınları, Ankara, 1994.
- YERASİMOS Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan 1971'e**, Çev. Babür Kurucu, 3. Kitap, Belge Yayınları, İstanbul, 2002.
- YETKİN Çetin, **Türkiye'de Soldaki Bölünmeler 1960-1970** (Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri), Ankara, Toplum Yayınları, 2000.
- ZENGİN Cengiz , **Alparslan Türkeş ve Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015.
- ZÜRCHER Eric, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

## **2- Makaleler**

ACAR, Ayla, “Basında ‘Tan Olayı’ 4 Aralık 1945”**İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2012/II.

AHMAD Feroz “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ed. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

AK Gökhan, “Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: XV/30, 2015-Bahar.

ALTUN Fahrettin, “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 1, 2004,

ARSLAN Ali : “1950’den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. 4, 2007.

BOZDEMİR Mevlüt “Ordu-Siyaset İlişkileri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, C.10.

BURAK Begüm, “Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, **History Studies**, Sayı: 3, 2011.

ÇAKMAK Fevzi, Cumhuriyet İdaresi’nin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması “**Turkish Studies**”, 2013 Yaz, Sayı: 8.

ÇAKMAK Fevzi, Cumhuriyet İdaresi’nin Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler,” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**”, 2009 Bahar-Güz, Sayı: VIII/18-19.

DAVER Bülent, **Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset**”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**”, C: XIX, No.3, 1964.

DEMİRALİ Yaşar Ergin, “Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Döneminde Türkiye’de Eğitimin Gelişimi” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. XV/I, 1982.

DEMİRER Yücel, Metin Duran, Özgür Orhangazi, Ateş Altındaki Üniversite, “**Özgür Üniversite Defterleri**”, Sayı: 5, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı-Özgür Üniversite Yayınları, Ankara, 2000.

HALICI Şaduman, “Vagon Li Olayı: Türkçe’ye Yapılan Hakarete Basının Ve Gençliğin Tepkisi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C:6, Sayı:11, 2007.

HATİBOĞLU Tahir, “1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu ve YÖK” **İkinci Üniversite Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 1995.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin “Dârülfünun”,**TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, İstanbul, 1993.

İPŞİRLİ Mehmet, “Medrese”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, İstanbul 1993.

KARATAŞ Murat, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gök-Börü Dergisi", **Journal of Universal History Studies**, C.2, S.1, 2019.

KAYA Muzaffer, "Türkiye'de Anti-Emperyalist Mücadele 1965-71", **Journal of Historical Studies**, 2006.

KOCADAŞ Bekir, "Kültür ve Eğitim", **Bilim ve Kültür Dergisi**, Sayı: 34, Ankara, 2005.

KOÇER Hasan Ali, "Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme", **Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.

KOÇLAR Bekir, "Türk Milliyetçiliği Düşüncesini Tanımlama ve Temellendirme Çalışmalarına Bir Örnek: Ergenekon Dergisi" **HISTORY STUDIES**, C.5, S.2, (2013),

KORKUT Hüseyin, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları **Millî Eğitim Dergisi**, Sayı: 160, Güz 2003.

KURU Hanife, 27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar Muhalefet İlişkileri, "Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", Sayı: V/42 Bahar Adana, 2010.

KÜRKÇÜ Ertuğrul, "THKP-C", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

LAÇİNER Ömer, Türk Militarizm," **Birikim**", Sayı: 160-161, Ağustos-Eylül 2002.

ÖZAYDIN Abdülkerim , "Nizamiye Medresesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:33, İstanbul 1993.

ÖZTÜRK Emine, " Millî Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ve Anti-Komünizm (1965-1971)" **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, 2016/3.

SARI Muhammed, "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)"Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S 54 , Bahar 2013.

SEVÜK Süha, "21. Yüzyılda Yükseköğretim", **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1998.

SUNAY Cengiz, Muhsin Batur'un Anılarında 27 Mayıs, 12 Mart ve Sonrası, "Düşünen Siyaset", Yıl: 2009, Sayı: 25.

ŞİMŞİRGİL Ahmet , "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri" ,**Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.7, S.1 (1992).

TEKELİ Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi", C. VII, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TİĞLİ Kemal Barış, "Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı**, Ankara,2005.



TUNÇAY Mete Siyasal Hayat-Siyasal Gelişmenin Evreleri, “**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**”, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 7, 2001.

TÜREL Oktay, Türkiye’de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler, “**Mülkiye Dergisi**”, 2004, Cilt: XXVIII, Sayı: 242.

UNAN Fahri, “Sahn-ı Seman”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:35, İstanbul 1993.

VERSAN Vakur, “Tarihsel Gelişim İçerisinde Üniversite ve Yükseköğretim Kavramı”, Hale William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Elips Yayınevi, İstanbul, 2006.

YETİŞ Kazım, “Çınaraltı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, s.302, İstanbul 1993.

### **Tezler**

ATEŞOĞLU Elçin, **Türk Siyasal Yaşamında Milli Demokratik Devrim Düşüncesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

ÇAKMAK Fevzi, **Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007.

GÜMRÜKÇÜ Selin Bengi, **Bir Toplumsal Hareketin Doğuşu: Küreselleşme Karşısı Hareketlerin Türkiye’de Ortaya Çıkışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.

ÖZTÜRK Ali, **1960-1980 Döneminde Milliyetçi İdeolojiyi Savunan Dergi Muhtevalarının Tahlili (Toprak, Bozkurt, Devlet)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

SAVGI Gürhan, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı (1946-1997)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

TIĞLI Kemal Barış, **Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi** Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara,2005.

### **İnternet Kaynakları**

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2000.html> (Erişim .11.10.2016).

<http://odatv.com> (Erişim. 30.07.2019).

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1976-6/7.pdf>.

(Erişim. 22.03.20017).

<https://forum.hunturk.net/turkiyede-yayinlanmis-turkcu-dergiler-kaynakcasi-4062.html> (Erişim. 08.09.2019)

[http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli\\_Egitim\\_Dergisi/.../tuna.htm](http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/.../tuna.htm).

(Erişim. 10.11.2016).

Mehmet Işık, Şakir Eşitti, “ Kadro Dergisinde Üçüncü Yol Söylemi” , s.274  
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/200539> (Erişim. 24.07.2019).

Hülya Öztekin, “1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar”, s. 216  
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414737> (Erişim. 26.03.2019).

Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, **Millî Eğitim Dergisi**, Sayı:160,4Güz 2003.  
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm> (Erişim. 09.09.2016).

<https://www.sabithaber.com/orkun-dergisi-ahmet-bican-ercilasun-1574/>.( Erişim. 08.09.2019)

Necmeddin Sefercioğlu” Yetmiş beş Yıllık Orkun Serüveni”

<http://www.kavgamiz.com/orkun/yetmis-bes-yillik-orkun-seruveni-y1713.html>  
(Erişim. 26.03.2019).

[http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/926057/TiP\\_in\\_kurulus\\_gunleri.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/926057/TiP_in_kurulus_gunleri.html)  
(Erişim. 29.07.2019).

<https://www.abcgazetesi.com/arsiv/haftanin-kitabi-komunizmle-mucadele-dernekleri/haber-38196> (Erişim . 29.07.2019).

<https://bianet.org/bianet/siyaset/96234-bir-devrimcinin-portresi-ibrahim-kaypakkaya>(Erişim. 31.07.2019).

<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/2115-deniz-gezmis-kimdir>(Erişim.31.07.2019).

<http://halkinkurtulusu.net/?p=7130>(Erişim. 31.07.2019).

<https://gazeteyolculuk.net/dusenler-geride-kalmazlar-mahir-cayan-72-yasinda>(Erişim. 31.07.2019).

<http://rapory.tuik.gov.tr/31-07-2019-23:47:09-3330899101391380402370944518.html>?(Erişim. 31.07.2019).

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/siyasi-ve-kulturel-bir-karnaval-paris-mayis-1968-1136873/> (Erişim.19.08.2019).

<https://www.dha.com.tr/istanbul/6nci-filo-eylemine-o-ani-yasayanlar-anlatti/haber-1590228>(Erişim.19.08.2019).

<https://www.nolm.us/47-yil-once-odtude-bir-cadillac-yakilarak-yok-edildi/>  
(Erişim.19.08.2019).

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/olum-yil-donumunde-anilan-devrimci-mahir-cayan-kimdir-iste-mahir-cayanin-unlu-sozleri-2320732/>(Erişim: 08.04.2019).

[www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1976-6/7.pdf](http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1976-6/7.pdf).(Erişim. 22.03.2017).

[www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR\\_KARARLAR/kanuntbmmc05601750](http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc05601750)  
Erişim. 02.04.2017.

Yükseköğretim Sektör Ana Planı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.  
[www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli\\_EgitimDergisi/.../tuna.htm](http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_EgitimDergisi/.../tuna.htm).  
( Erişim. 19.04.2017).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1974.html> (Erişim. 11.10.2016).

[www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli\\_Egitim\\_Dergisi/.../tuna.htm](http://www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/.../tuna.htm).(Erişim. 10.11.2016).

